

ISHAK HAJI MUHAMMAD

ISHAK HAJI MUHAMMAD

Penulis dan Ahli Politik
sehingga 1948

ABDUL LATIFF ABU BAKAR

PENERBIT UNIVERSITI MALAYA
Kuala Lumpur
1977

© Penerbit Universiti Malaya
Kuala Lumpur
1977

Perpustakaan Negara Malaysia

Data Pengkatalogan dalam Terbitan

Abdul Latiff Abu Bakar

Ishak Haji Muhammad: penulis dan ahli politik sebingga 1948/

Abdul Latiff Abu Bakar.

Bibliografi: p.

1. Ishak Haji Muhammad — Biography.
 2. Authors, Malay — Malaysia —
Biography. 3. Statesmen — Malaysia —
Biography. I. Title
- DDC 928.9923

11
928.9923
S. A.
113396

113396

Dicetak oleh Penerbit Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

*Syukurku kepada Allah,
juga kepada kedua-dua orang tuaku*

Kandungan

<i>Prakata</i>	ix
<i>Pendahuluan</i>	xii
BAB I Biografi Ishak Hj. Muhammad Hingga 1948	1
BAB II Kenaikan Semangat Nasionalisma Ishak	37
BAB III Aliran Pemikiran Ishak sebelum Pendudukan Jepun, 1936-1941	59
BAB IV Aliran Pemikiran Ishak semasa Pendudukan Jepun	89
BAB V Aliran Pemikiran Ishak selepas Pendudukan Jepun 1945-1948	97
BAB VI Ideologi dan Falsafah Ishak hingga 1948	114
BAB VII Tinjauan dan Penilaian	143
Sumber-sumber Rujukan	173
Lampiran I	183
Lampiran II	207

Prakata

Selama beberapa jenerasi, semenjak 1930an lagi, nama Ishak Haji Muhammad dikenali umum, terutama sekali di kalangan mereka yang berminat dalam sastra Melayu dan mereka yang giat dalam politik Tanah Melayu. Selepas Tanah Melayu mencapai kemerdekaan, keterlibatan Ishak Haji Muhammad dalam politik negara ini tetap bersambung, begitu juga kegiatan beliau dalam bidang sastra kebangsaan. Hingga masa sekarang, Ishak Haji Muhammad dipuja ramai. Namun ada yang menyangkal kehandalan beliau sama ada dalam dunia sastra atau politik, semua pihak harus mengakui bahawa oleh sebab keterlibatan Ishak Haji Muhammad itu begitu mendalam dan ketara, kedudukan beliau dalam lembaran sejarah negara ini sudah terjamin.

Mungkin masih ada yang kurang nampak bagaimanakah Ishak Haji Muhammad dikatakan seorang tokoh dalam sejarah. Kalau ditilik kerjaya politiknya jelas sekali beliau lebih banyak gagal daripada berjaya; jika kerjayanya sebagai seorang penulis diutamakan mungkin ada yang tertanya-tanya apakah relevansnya seorang sastrawan (berbeza dengan sejarawan) kepada sejarah Malaysia.

Sejarah, sebenarnya, tidak hanya mengutamakan mereka yang berjaya dalam politik sahaja. Sejarah meliputi segala yang pernah berlaku dan oleh kerana Ishak Haji Muhammad memang diakui sebagai seorang permimpin suatu golongan yang tertentu yang pernah giat di dalam politik negara ini, maka perbincangan mengenai sejarah politik Tanah Melayu/Malaysia sekurang-kurangnya perlu menyentuh peranan Ishak Haji Muhammad dan rakan-rakannya.

Tentang kaitannya di antara seorang sastrawan dengan sejarah, sedikit penjelasan memang kena pada tempatnya. Sastra tidak wujud dalam *vacuum*; sastra mencerminkan berbagai aspek masyarakat. Sejarah pula tertumpu kepada masyarakat. Maka disitulah terdapat titik pertembungan di antara sejarah dengan sastra. Perbezaan pun ada, tetapi tidak sehingga satu mengeluarkan yang lain. Sastrawan lebih berjaya menawan nilai, perasaan dan falsafah satu-satu jenerasi dan ahli-ahli sejarah perlu memahami *social milieu* di dalam mana satu-satu kejadian atau perkembangan berlaku.

Maka buku mengenai Ishak Haji Muhammad ini akan banyak memberi sumbangan kepada para sarjana dalam beberapa bidang. Setakat ini, walaupun sudah ada banyak tulisan di sana sini mengenai Ishak Haji Muhammad, masih belum ada sebuah buku yang agak *comprehensive* dan oleh demikian bernilai sebagai buku rujukan. Lebih khusus untuk penuntut sejarah ialah hakikat bahawa melalui buku ini tentang Ishak Haji Muhammad, mereka akan dapat mengenali masyarakat jenerasi beliau dengan lebih dekat lagi. Penuntut sejarah tidak boleh berfikir sahaja, mereka harus berasa. Dan salahfaham tentang keadaan, suasana dan kepercayaan satu-satu zaman akan menimbulkan tafsiran yang *anachronistic*.

Penulis buku ini, Abdul Latif bin Abu Bakar, ialah seorang sejarawan muda yang berbakat. Ini adalah kali pertama sebuah kajian ilmiah Jabatan ini diterbitkan. Itu dengan sendirinya menunjukkan betapa tingginya kecapaian Abdul Latiff. Ia juga membuktikan bahawa penuntut yang rajin dan sungguh-sungguh berminat dalam sejarah bisa menyelesaikan kajian yang amat tinggi mutunya. Mudah-mudahan kejayaan Abdul Latiff akan memberi perangsang kepada penuntut-penuntut sejarah lain kerana pengajaran sejarah sesungguhnya tidak lengkap jika sekiranya seseorang penuntut itu belum pernah mengalami kepahitan dan keseronokan percubaan untuk menyelidiki dan menulis sejarah.

Jabatan Sejarah
Universiti Malaya
Kuala Lumpur

Khoo Kay Kim
Professor Sejarah Malaysia

Mac 1976.

Pendahuluan

Pada tahun 1930an dan 1940an golongan wartawan dan penulis telah memainkan peranan penting dalam proses menggerak dan memberikan kesedaran kepada orang Melayu. Walaupun sebelum itu ada di kalangan penulis membincangkan untung nasib bangsa-nya tetapi pada peringkat ini mereka lebih menitik-beratkan tentang ketinggalan orang-orang Melayu dalam segala bidang terutama dalam bidang ekonomi dan sikap orang-orang di Tanah Melayu. Orang-orang Melayu juga dinasihatkan supaya jangan berduduk diam dan mereka mestilah bertanding dengan bangsa-bangsa asing yang ada di Tanah Melayu. Di antara penulis-penulis yang bergerak cergas demi mewujudkan kesedaran akan nasib bangsanya ialah Zainal Abidin bin Ahmad (Za'ba), Abdul Rahim Kajai, Ishak Hj. Muhammad, Shamsuddin Salleh, Ibrahim Ya'akob, A. Samad Ismail dan beberapa orang lagi penulis lain yang tidak kurang pentingnya.

Kepada pengkaji-pengkaji sejarah, usaha-usaha mengkaji peranan penulis-penulis ini memanglah suatu usaha yang harus digalakan. Sebagaimana kita dapat bahawa tidak banyak terdapat kajian-kajian yang lengkap tentang peranan mereka itu untuk tatapan masyarakat kita hari ini dan seberapa banyak yang ada haruslah diajar dengan meluasnya di sekolah-sekolah hingga ke peringkat Universiti.

Jikalau kita kaji dan selidik kita akan dapati bahawa wartawan-wartawan pada tahun-tahun 1930an dan 1940an bukanlah bergiat dalam hal-hal kewartawanan sahaja, malah mereka bergerak cergas juga dalam lapangan kesusasteraan Melayu moden dan politik. Di antara mereka yang aktif semasa itu ialah Abdul Rahim Kajai. Di samping mengemukakan artikal-artikal yang bermas, beliau juga menulis cerpen-cerpen yang dimuatkan dalam akhbar-akhbar seperti *Warta Jenaka*, *Warta Abad* dan *Utusan Zaman*. Begitu juga Ishak Hj. Muhammad berjaya menghasilkan dua buah novelnya iaitu *Putera Gunong Taban* dan *Anak Mat Lela Gila* serta beberapa buah cerpen di samping menulis artikal-artikal yang bermutu lagi memberangsangkan sebelum tahun 1941.

Mereka ini tepat juga digelar sebagai Wartawan-Sastrawan di mana telah membuat bakti kepada perkembangan sejarah dan menghasilkan karya-karya sastera moden. Mereka tidak kurang penting juga dalam mencurah bakti terhadap sejarah perkembangan nasionalisma di Tanah Melayu.

Ini adalah menjadi tugas utama juga kepada peminat dan pengkaji sejarah membongkar dan menyelidiki karya-karya sastera ini demi mendapatkan bahan-bahan yang tidak kurang pentingnya bagi mengisi atau sekurang-kurangnya menampung perbendaharaan sejarah tanah air kita.

Melalui karya-karya sastera ini, kita juga akan dapat memahami dan mengerti serba sedikit tentang keadaan sosial, ekonomi dan politik tanah air kita di waktu itu. Pendek kata segala karya sezaman baik rencana maupun novel, cerpen, syair dan pantun haruslah diselidiki.

Dengan peri pentingnya tokoh-tokoh Wartawan-Sastrawan ini, saya telah berusaha membuat penyelidikan demi memenuhi syarat Ijazah Sarjana Muda di Jabatan Sejarah, Fakulti Sastera bagi tahun 1974/75. Tajuk yang dipilih ialah ISHAK HJ. MUHAMMAD: PENULIS DAN AHLI POLITIK SEHINGGA 1948. Kemudiannya dengan galakan dari Professor Dr. Khoo Kay Kim, Ketua Jabatan Sejarah dan dengan kerjasama dari Professor Ungku Abdul Aziz, Professor Ismail Hussein iaitu Ketua Jabatan Pengajian Melayu, Dr. Ishak Hj. Muhammad dan Syed Zulflida, pengarang Penerbit Universiti Malaya, maka tesis saya ini telah dapat diterbitkan sebagai buku. Mudah-mudahan buku ini dapat memberi manfaat kepada anda sekalian, pengkaji-pengkaji seja-

Bab 1

Biografi Ishak Hj. Muhammad hingga 1948

SUSUR-GALUR KELUARGA

Temerloh ialah satu daerah dalam Negeri Pahang. Di daerah ini terdapat beberapa mukim, di antaranya ialah mukim Perak. Mukim Perak terdiri dari beberapa buah kampung seperti Kampung Buntut Pulau, Kampung Segentang, Kampung Tengah, Kampung Padang Terelang (Kampung yang baharu dibuka: se-sudah Banjir Besar 1926–27). Tiap-tiap kampung mempunyai seorang Ketua Kampung, dan mereka ini di bawah arahan Datuk Penghulu mukim Perak. Pada awal abad ke-20 mukim Perak di-jagai oleh Datuk Penghulu Ibrahim dan sebelum beliau ialah Datuk Penghulu Muhammad.¹

Kehidupan orang-orang di mukim Perak ialah bercucuk tanam, menangkap ikan dan bekerja sendiri. Di dalam keadaan aman dan sentosa pada bulan September 1909 ISHAK BIN HAJI MUHAMMAD telah dilahirkan di Kampung Segentang.²

¹ Wawancara dengan Haji Muhammad Don, bapa saudara Ishak dan bekas Ketua Kampung Buntut Pulau. Di Buntut Pulau, Temerloh, 29 Jun, 1974.

² Tarikh lahir Ishak tidak dapat dipastikan oleh Ishak sendiri kerana surat beranak yang rasmi bagi menentukan hari lahirnya yang sebenar bagi Ishak tidak ada. Beberapa kali ia telah mencuba mencari rekodnya daripada Jabatan Pendaftaran Beranak dan Mati di Kuala Lipis tetapi tidak dijumpai-nya; manakala rekod-rekod lahir adik-adiknya ada tersimpan di pejabat itu.

Ayah Ishak bernama Haji Muhammad bin Haji Ma'asum iaitu keturunan dari Aceh. Datuk Ishak iaitu Haji Ma'asum telah datang ke Trengganu yang ketika itu dipanggil 'Serambi Allah' untuk menuntut ilmu ugama Islam. Di Trengganu ia berkahwin dan mendapat tiga orang anak iaitu Muhammad (bapa Ishak), Esah dan Abdul Rahman. Ketiga-tiga anak beliau telah pergi menuaikan Fardu Haji. Ayah Ishak seorang yang kuat kepada ajaran ugama Islam kerana sebelum ia berkahwin, ia telah belajar ugama di Kuala Bekah (Patani) dan Kelantan selama 8 tahun. Gurunya adalah seorang guru ugama yang paling masyhur bernama Sheikh Daud Al-Pattani.³

Ayah Ishak seorang yang lemah-lembut dan taat kepada ajaran ugama Islam. Dia tidak suka membesar-besarkan diri walaupun ia pandai tentang ugama Islam. Ia tidak mahu dilantik menjadi Imam atau Bilal, dan jika lau orang ramai menyuruhnya membaca doa ketika majlis kenduri dengan rasa hormat beliau menarik diri. Orang-orang kampung sangat hormat kepadanya sebab ia mempunyai disiplin yang kuat, berpakaian bersih, cakap tak banyak, suka menolong orang, mempunyai rumah yang sederhana dan seorang yang sudah naik Haji.⁴

Pekerjaan Hj. Muhammad ialah sebagai seorang petani seperti menanam padi, getah, kadang-kadang menangkap ikan, menangkap burung. Kerja sambilannya ialah bertukang emas seperti membuat anting-anting, cincin dan bertukang kayu. Ia memberi didikan ugama yang kuat kepada anak-anaknya. Dalam menjaga anak-anaknya, ia tidak bersifat diskriminasi tetapi ia bersifat serius kepada anak-anaknya dan berlemah-lembut pula kepada masyarakat. Pada masa muda Muhammad bermiaga kerbau. Apabila mendapat modal ia menjadi tukang emas di Bandar Semantan (Temerloh). Ia pernah berkahwin di Tumpat, Kelantan tetapi diceraikan dengan tiada mendapat anak.⁵

Akhirnya Hj. Muhammad berkahwin dengan ibu Ishak yang

³Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad, di Ulu Langat Batu 9, Selangor 4 Mei, 1974.

⁴Ibid.

⁵Wawancara dengan Ahmad Hj. Muhammad, di Temerloh, Pahang 29 Jun, 1974.

bernama Fatimah bte. Abdul Jamal yang berasal dari Palembang. Datuk Ishak sebelah emaknya Abdul Jamal berasal dari Palembang. Dari Palembang beliau telah pergi ke Teluk Belanga, Singapura untuk ke Kota Tinggi, Johor. Dari Johor ia pindah ke Pahang. Di Temerloh Pahang, ia menjadi 'Chief Clerk' dan ia merupakan seorang yang pandai menulis tulisan jawi. Ia berkahwin di Temerloh, Pahang dengan mendapat anak yang bernaama Fatimah (emak Ishak).⁶

Fatimah telah bertemu jodoh dengan Muhammad pada 1903. Dan pada 1904 mereka telah pergi menuaikan fardu Haji ke Mekah. Manakala pada 1904 juga mereka telah mendapat seorang anak sulungnya yang dilahirkan di Mekah bernaama Abdul Hamid. Di dalam perkongsian hidupnya, mereka telah berjaya mendapat 16 orang anak tetapi hanya 8 orang sahaja yang masih hidup sekarang. Di antara anak-anak mereka ialah:

1. Abdul Hamid meninggal di Kuala Brang, Ulu Trengganu, memegang jawatan ADO, dibunuh oleh askar-askar Bintang Tiga (CINA) apabila Jepun menyerah diri.
2. Abdul Majid (Hidup) — Penceen — Bekas Pegawai Jabatan Taliai Perak.
3. Ishak (Hidup) — Anak yang ketiga.
4. Awang Teh — Mati ketika kecil — umur 14 tahun — sakit, Kudis.
5. Ahmad (Hidup) — Berniaga di Pahang.
6. Wok (Hidup) — Suri Rumah Tangga.
7. Zainab (Hidup) — Suri Rumah Tangga.
8. Habsah — Meninggal dunia. Umur 10 tahun.
9. Abu Bakar (Hidup) — Kerja sendiri.
10. Abdul Jabar — Meninggal dunia. Umur 12 tahun.
11. Hamidah (Hidup) — Suri Rumah Tangga.
12.) Meninggal dunia
13.) ketika bersalin.
14. Abdul Khalid (Hidup) — Guru di Temerloh.
15.) Mati ketika dilahirkan⁷
16.)

⁶Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad, op. cit.

⁷Wawancara dengan Ahmad Hj. Muhammad, op. cit.

Segala didikan untuk anak-anak mereka adalah diberi dengan sama; yang perempuan diberatkan ke dapur dan yang lelaki di-beratkan pelajaran dan bekerja luar. Satu perkara yang tidak dilupakan ialah didikan ugama yang diajar oleh bapa dan ibunya sendiri. Anak-anak mereka sangat takut kepada bapanya kerana sifatnya keras dan serius kepada anak-anaknya, segala pengaduan atau kehendak anak-anaknya selalu ditujukan kepada ibunya sehingga ibunya meninggal dunia pada 1948.⁸

SEMASA SEKOLAH MELAYU, 1919- 1924

Ibu bapa Ishak telah memberi didikan yang cukup kepada anak-anaknya dari segi mengajar dan memberi wang perbelanjaan begitu juga kepada Ishak. Sebagaimana kebanyakan masyarakat Melayu ketika itu begitu juga Hj. Muhammad telah mendidik anak-anaknya dengan contoh tauladan, ia memujuk atau mengajak Ishak secara "indirect" iaitu dengan membawa Ishak yang kecil itu pergi ke sawah, belajar buat padi, dibawa ke surau, menjala ikan dan sebagainya. Dengan cara contoh tauladan ini maka Ishak mendapat pendidikan yang asas daripada bapanya.⁹

Sejak kecil-kecil lagi Ishak telah diajar mengaji Quran dan sembahyang serta diajar hal-hal ugama oleh ibu bapanya. Ishak telah tamat mengaji Quran 30 juz dan ia bersunat, akhirnya diadakan majlis "Khatam Quran" secara sederhana. Semasa kecil Ishak mengidap penyakit 'Buboi' (Yaws) iaitu kudis di tapak kakinya, oleh itu ia agak lewat sedikit masuk Sekolah Melayu.¹⁰

Pada tahun 1919, ketika berumur 10 tahun Ishak telah masuk Sekolah Melayu Kampung Tengah, Temerloh iaitu lebih kurang suku batu dari rumahnya. Guru Besar Ishak ialah Cikgu Baba yang berasal dari Melaka yang berkelulusan Maktab Melayu

⁸Wawancara dengan Khalid Hj. Muhammad, di Temerloh Pahang, 29 Jun, 1974.

⁹Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad di Ulu Langat Batu 9, Kajang, Selangor, 4 Mei, 1974.

¹⁰Wawancara dengan Muhammad Husain (dus pupu dengan Ishak). Di Temerloh, Pahang, 29 Jun, 1974.

Melaka (Bandar Hilir). Cikgu Baba digambarkan oleh Ishak sebagai seorang yang garang dan dia selalu memakai kain pelekat dan berbaju 'singlet', berkaki ayam, bersongkok serta bermakan sirih. Gurunya yang lain ialah Cikgu Mahat (sekarang Haji) yang berasal dari Kuala Pilah, Negeri Sembilan. Mereka mempunyai sikap yang garang kepada murid-muridnya tetapi mereka bercampuraul dengan masyarakat.¹¹

Tiap-tiap hari Ishak berjalan kaki ke sekolah dengan "berkaki ayam", seluar pendek, berbaju lengan pendek dan kadang-kadang Ishak memakai songkok pergi ke sekolah (ramai juga budak-budak memakai songkok ketika itu. Sebenarnya Ishak tidak gemar bersongkok). Ia pergi ke sekolah dengan membawa "papan batu" pada tiap-tiap hari. Sejak ia masuk sekolah Melayu otaknya sungguh bagus dan tiap-tiap peperiksaan akhir tahun Ishak selalu mendapat tempat yang pertama. Kepandaian Ishak ini tidak mendapat tandingan yang hebat dari rakan-rakannya. Oleh kerana Ishak scorang yang cerdas di dalam kelasnya, ia selalu diminta tiru oleh kawan-kawannya yang duduk berhampiran dengan bangkunya. Dengan hatinya yang murah, dan selepas memandang ke kiri dan ke kanan kerana takut kepada Cikgunya, lalu diberi tiru kepada Ishak, gurunya selalu menyuruh Ishak menghantar buku. Kadang-kadang kisahnya itu dapat diketahui oleh gurunya. Akibatnya Ishak didenda dengan dicubit.¹²

Oleh kerana Ishak scorang yang cerdas otaknya ia dipandang "mulia" oleh Cikgunya seperti Cikgu Baba. Sebagai penghargaan kepada Ishak gurunya selalu menyuruh Ishak menghantar buku-buku, mengambil kapur, menulis di papan-hitam. Dengan ini juga secara tak langsung Ishak bolehlah dikatakan sebagai ketua darjah di kelasnya. Di samping itu Ishak selalu disuruh oleh gurunya membersihkan rumah gurunya seperti menyapu halaman dan disuruh pergi ke kedai.¹³

Sebagai seorang murid, tiap-tiap pagi Ishak pergi ke sekolah. Ia tidak suka "ponteng" sekolah. Apabila sampai ke sekolah ia dan

¹¹ Ishak Hj. Muhammad, op. cit.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

kawan-kawan lain terpaksa membuka baju kerana mesti menyapu longkang sekolah, potong rumput dan pungut sampah. Ajaran Vokesyenal juga ada diajarkan di sekolahnya seperti tukang kayu, meraut rotan, buat beg, raga dan berkebun. Kumpulan Ishak ada mempunyai kebunnya sendiri di mana mereka beramai-ramai berkongsi dari segi mengeluarkan wang dan tenaga. Segala hasil-hasil tanaman tersebut dapat dibawa pulang. Tetapi pelajaran tukang menukang dan menganyam bakul dan raga itu, Ishak tidak berpeluang belajar kerana pelajaran tersebut hanya di darjah 5 sahaja. Ketika Ishak dalam darjah 4 (1923) Ishak sudah berhenti dari Sekolah Melayu kerana ia dapat melanjutkan pelajarannya di Sekolah Inggeris Kuala Lipis.¹⁴

Oleh kerana Ishak mendapat didikan yang sempurna dari ibubapa dan guru-gurunya maka ia sangat hormat dan taat kepada ibubapa, guru-guru dan orang-orang tua. Sejak kecil lagi Ishak seorang pendiam dan kurang bercakap dengan kawan-kawannya. Ia tidak suka berkawan ramai-ramai tetapi sesuai berkawan dua tiga orang sahaja. Setelah balik dari sekolah ia makan tengahari dan pergi bermain dengan kawan-kawannya seperti gasing, galah panjang ketika waktu kering di atas pasir. Ketika umurnya 14 tahun, Ishak masih bercampur dengan kawan-kawannya lelaki dan perempuan bermain "pondok-pondok" dan "masak-masak" serta "kawin-kawin". Di dalam hal ini Ishak tak suka membuat bising dan tak suka melibatkan diri dalam perkelahian.¹⁵

Sejak dari kecil lagi Ishak mempunyai perangai untuk menjadi manusia yang ingin mengetahui keadaan alam sekeliling seperti bercucuk-tanam, memburu, menangkap ikan dan sebagainya. Ishak sentiasa memerhati keadaan alam sekeliling dan ingin mengetahui masaalahnya. Sejak kecil lagi Ishak merasa hairan apa yang dibuat oleh Tuhan itu banyak berbentuk bulat.¹⁶

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ini ditegaskan oleh Ishak bahawa gambaran yang dinyatakan terdapat di dalam novelnya *Anak Mat Lela Gila* di bahagian Bab 1.

SEMASA SEKOLAH INGGERIS 1924—1929

Oleh kerana Ishak telah membuktikan kecerdasan otaknya di sekolah Melayu dan sesuai dengan dasar kerajaan penjajah Inggeris hendak membanyakkan jumlah anak Melayu yang ‘mengaji’ di sekolah Inggeris, maka pada tahun 1924 Ishak dipilih ke Sekolah Inggeris. Orang tua Ishak telah ‘dipujuk’ supaya Ishak pergi ke Sekolah Inggeris dengan diberi biasiswa sebanyak \$10.00 sebulan. Meskipun cadangan itu telah dibangkang keras oleh keluarga Ishak dari pihak perempuan, tetapi oleh kerana ayah Ishak yang masa mudanya mempunyai pandangan yang luas seperti merantau jauh hingga ke Patani, telah bersetuju menghantar Ishak ‘mengaji’ di Sekolah Inggeris Kuala Lipis yang bernama ‘G.E.S.’ (Government English School) yang kemudiannya ditukar namanya kepada ‘Clifford School’.¹⁷

Pada masa itu umur Ishak telah mencapai 14 tahun, dan undang-undang persekolahan menetapkan bahawa umur seseorang yang hendak masuk “sekolah orang putih” hendaklah tidak lebih dari 11 tahun. Akan tetapi oleh “perlunya” Kerajaan Inggeris kepada anak-anak Melayu yang pandai Bahasa Inggeris, maka telah “diajar” dan digalakkan supaya bapa pelajar seperti Ishak membuat “surat sumpah yang mengatakan bahawa anak mereka yang hendak masuk Sekolah Inggeris, telah dipilih dengan mendapat biasiswa dan berumur tidak lebih atau belum sampai 11 tahun”.

Untuk melekaskan anak-anak Melayu pandai Bahasa Inggeris serta boleh “melompat” darjah, maka telah diadakan kelas istimewa yang dinamakan SMC (Special Malay Class). Kelas SMC telah disediakan guru-guru bahasa Inggeris dari orang-orang Melayu. Guru Ishak di kelas SMC bernama Muhammad Ali (Master Ali) lulusan dari Victoria Institution. Ringkasan Persekolahan Ishak ialah:

- 1924 — SMC
- 1925 — Darjah Tiga
- 1926 — Darjah Lima
- 1927 — Darjah Tujuh

¹⁷Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad di pejabatnya Utusan Melayu, 6 Ogos, 1974.

- 1928 — Junior Cambridge
 1929 — Senior Cambridge

Ishak telah lulus Senior Cambridge dengan mendapat *Credit* dalam tiga mata pelajaran iaitu Bahasa Melayu, Bahasa Inggeris dan Kesusastraan Inggeris.¹⁸

Selama 5 tahun Ishak mengaji di Sekolah Inggeris, kawan-kawannya menggelar akan dia dengan berbagai gelaran dan di antaranya ialah "Si Botak" sebab ia tidak suka berkerol atau berboceng, "Si Pendek" sebab dia lebih kecil dan pendek dari pelajar-pelajar yang lain. Ishak tidak gemar kepada sukan. Dia jarang bermain bola sepak, hoki, atau badminton. Yang disukainya ialah bola tampar dan bila beliau sudah dewasa dalam kelas lapan dan sembilan beliau cuba main kriket (cricket). Sebagaimana di kampungnya semasa kecil, maka selama bersekolah Inggeris juga Ishak tidak mempunyai kawan yang ramai. Ia tidak pun masuk dalam Gerakan Pengakap, dan jauh sekali mengambil bahagian dalam temasya sukan sekolahnya. Tetapi gurunya sayang kepadanya dan pelajar-pelajar hormat kepadanya sebab dia dalam tiap-tiap kali peperiksaan selalu mencapai nombor satu dan sejatuhan-jatuhnya nombor tiga.¹⁹ Ishak juga pandai mengaji Quran, pandai berzanji dan "berlagu". Tiap-tiap hari pada waktu maghrib Ishak menjadi tukang "Bang". Di dalam pertandingan membaca Quran, Ishak selalu mendapat kejayaan.²⁰

Pada tahun 1929 Ishak telah mula berminat dalam karang-mengarang. Pada mulanya Ishak telah menjadi "ejen" surat khabar mingguan *Warta Negeri* di mana pengarangnya ialah Encik Muid. Tiap-tiap minggu Ishak membeli lebih kurang 20 naskah kemudian dijual kepada kawan-kawan sekolahnya.²¹ Ishak mulakan bakatnya dengan menulis satu rencana di dalam suratkhabar *Warta Negeri* dalam tahun 1929 di bawah tajuk "Membesarkan Angan-Angan". Ishak telah mendapat ilham pada

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Wawancara dengan Ahmad bin Hj. Muhammad di Temerloh, Pahang, 29 Jun, 1974.

²¹ Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad di Perpustakaan *Utusan Melayu*, 20 Ogos, 1974.

tahun 1928 ketika darjah 8 di mana ramai rakan-rakan sedarjahnnya mempunyai cita-cita masing-masing seperti menjadi Kerani, Pegawai Kerajaan, Polis, Cikgu dan sebagainya.²² Ketika Ishak di dalam darjah sembilan ia menuntut di Sekolah Inggeris Raub kerana di Sekolah "G.E.S." Kuala Lipis tiada darjah sembilan untuk mengambil peperiksaan Senior Cambridge.

Apabila masa cuti Ishak kerap balik kampung menolong ibubapanya seperti bersawah, menangkap ikan dan sebagainya. Apabila ia kelebihan wang dari Biasiswa ia kirimkan wang lebihan itu kepada emaknya. Ketika ia balik ke kampung di samping ia menolong ibubapanya ia tak lupa membaca buku-buku pelajarannya. Pernah pada suatu hari adiknya "kencingkan" buku pelajarannya; akibatnya Ishak menangis.²³

BERLATIH MENJADI PEGAWAI MELAYU DI MAKTAB MELAYU KUALA KANGSAR, 1930–1931

Setelah Ishak lulus peperiksaan Senior Cambridge dengan mendapat kelulusan yang baik, Ishak telah hidup terapung-apung selama 5 bulan di kampungnya. Ia cuba menoreh getah bapanya tetapi kerjanya terlalu teruk hingga dalam masa tiga hari ia berasa jemu. Kemudian ia cuba ke paya, menyangkul dan bekerja sebagai seorang penanam padi dengan memakai seluar dan baju basahan kerja. Ishak berbuat demikian kerana udaranya bersih, cahaya matahari dan bunyi burung-burung di tepi paya itu menyegarkan badannya tetapi malangnya orang-orang kampung mengejeknya "sudah pas India (pengaruh East India Company) kenapa mesti kerja paya?"²⁴

Ishak telah memohon melanjutkan pelajarannya di Raffles College tetapi tidak berjaya. Dengan keadaan yang demikian Ishak tidak duduk senang di kampungnya. Ia telah dinasihatkan

²² Ishak Hj. Muhammad, "Tiga Tahun di Singapura", *Utusan Zaman*, 5 Oktober, 1940.

²³ Wawancara dengan Ahmad Hj. Muhammad di Temerloh, Pahang, 29 Jun, 1974.

²⁴ Ishak Hj. Muhammad, "Setahun di Malay College", *Warta Malaya*, 2 Mac, 1939.

oleh saudara-maranya supaya memohon kerja sebagai guru. Ishak telah berjaya mendapat jawatan itu dan sudah pula diberitahu supaya mula mengajar sebagai "Student Teacher" di Sekolah Inggeris, Kuantan, Pahang. Tetapi beliau tidak pergi melapurkan diri untuk kerja itu (report for duty) sebaliknya ia dapat galakan dari Cikgu dan rakan-rakannya supaya ia masuk peperiksaan pemilihan Pegawai-Pegawai Tadbir Melayu (M.A.S.) yang pada masa itu ada tiga jawatan kosong. Oleh yang demikian Ishak telah pergi menguji nasib dan kebolehannya dalam peperiksaan itu.²⁵

Ishak telah masuk peperiksaan "Competitive Exam." untuk dapat masuk Pegawai M.A.S. (Malay Administrative Service) di mana 43 orang calun yang bertanding untuk merebut tiga jawatan kosong itu. Di antara 3 orang yang berjaya untuk jawatan pelatih M.A.S. itulah Ishak Hj. Muhammad, Baharudin bin Alang Abdul Shukor (anak seorang pembesar Perak) dan Encik Mohammad Baba berasal dari Selangor. Pada bulan Jun 1930, ketika Ishak berumur 21 tahun, ia telah menjelak tangga ke Malay College, Kuala Kangsar (MCKK) yang termegah itu. Pada mulanya Ishak termangu-mangu dan berasa dagang dan tak lepas laku, kerana tempat-tempat tersebut mengandungi anak-anak raja, anak-anak orang besar dan anak-anak orang kaya. Ishak masih mentah dan tak tahu bercampur-gaul dan pakai memakai mengikut orang-orang yang besar panjang di bandar-bandar, bahkan pada masa itu mengikat talileher (neck-tie) pun ia tak tahu.²⁶

Penuntut-penuntut di Maktab itu pada mulanya tidak peramah — setengah-setengahnya takut hendak rapat dengan bakal-bakal pegawai Melayu sebab pegawai-pegawai pelatih disifatkan lebih daripada mereka itu kerana pegawai-pegawai M.A.S. mendapat bilik khas, tempat belajar yang khas dan makan minum yang khas di mana mereka itu terasing daripada penuntut-penuntut yang lain. Tetapi lama-kelamaan Ishak terpaksa bercampur-gaul dengan mereka kerana jikalau tidak, hidup di sana terlalu lengang. Ishak mensifatkan dirinya sebagai seorang penuntut juga. Setelah bergaul, akhirnya Ishak berasa mesra, suka dan gembira dan anak-

²⁵ Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad di pejabatnya *Utusan Melayu*, 6 Ogos, 1974.

²⁶ Ishak Hj. Muhammad, op. cit.

anak raja ramai yang menjadi kawan-kawannya. Ishak bercakap dengan anak raja tidaklah memakai 'tengku' atau 'patek' tetapi hanya digunakan 'I' dan 'you' sahaja sudah cukup. Begitu juga anak-anak datuk cukup jinak dan mereka boleh dibuat kawan dan disuruh oleh Ishak.²⁷

Ishak selalu mandi bersama-sama di kolam mandi dengan penuntut-penuntut lain. Ia jarang sekali bercampur bermain hoki, kriket, squash, bola sepak, tetapi yang lazimnya Ishak berenang atau main tenis atau berjalan-jalan dengan rakan-rakannya sebab bakal-bakal pegawai M.A.S. di MCKK bebas keluar. Ishak selalu bersiar-siar dengan kawan-kawannya dengan menaiki sebuah kereta Austin kecil model 'Sport' yang dippunyai oleh Encik Baharuddin ke Padang Rengas, Kota Lama, Bukit Chandan, atau pusing-pusing dalam Kuala Kangsar.²⁸

Pada 1931 ketika di MCKK Ishak telah cuba menterjemahkan suatu rencana berkenaan 'Tawarikh Malaya' daripada majalah, *Journal of the Royal Asiatic Society*, cawangan Malaya dengan kebenaran pihak Society atau persekutuan itu. Percubaan itu tidak berjaya kerana tidak habis diterjemahkan, tetapi sebahagian daripadanya dapat disiarkan di dalam suratkhabar '*Babtera*' yang diterbitkan di Pulau Pinang.²⁹

Setelah belajar setahun di MCKK Ishak berasa sebal dan sedih hendak meninggalkannya, walaupun setahun, tetapi pada fikiran Ishak pelajaran yang didapatinya boleh dikatakan seperti sepuluh tahun. Dan Ishak sifatkan penuntut-penuntut MCKK sebagai saudaranya dan mengharapkannya supaya memberi jasa kepada masyarakat.

MENJADI PEGAWAI PENTADBIR MELAYU (M.A.S.), 1931–1935

Setelah Ishak berlatih dan tamat sebagai Pegawai Pelatih Melayu (probationary) di Kuala Kangsar selama setahun maka pada per-

²⁷Ibid.

²⁸Ibid.

²⁹Ishak Hj. Muhammad, "Tiga Tahun di Singapura", *Utusan Zaman*, 5 Oktober, 1940.

tengahan tahun 1931 Ishak telah ditempatkan di Pejabat Daerah Temerloh selama satu tahun sebagai Pegawai Dalam Latihan (Probationary Malay Officer). Banyak pengalaman yang telah dialami oleh Ishak semasa bekerja di Temerloh. Pernah pada suatu hari apabila beliau balik ke Mentakab dengan keretapi daripada Triang iaitu sesudah membuat kerja-kerja di luar pejabat (fieldwork), mengukur tanah dan sebagainya, Ishak dapati ramai pegawai-pegawai rendah dari Pejabat Daerah Temerloh, termasuk budak-budak pejabat sedang menanti ketibaannya. Dan mereka itu segera memberitahu, "sekali ini awak kena buang kerjalah Encik ..." Apabila ditanya apa sebabnya, maka mereka itu memberitahu pula sebabnya iaitu "menulis dalam suratkhabar *Majlis* mengenai orang-orang besar berempat, berlapan dan enam belas dalam negeri kita ini ..." Ishak sama sekali tidak mengerti mengapa kawan-kawan dan sahabat-sahabatnya begitu bimbang yang dia akan dibuang kerja dan juga tumpang "berasa gerun" kerana keberanian Ishak mengkritik sesuatu aspek dalam masyarakat yang dirasakannya tidak betul. Mungkin ketika itu Ishak sudah tumbuh rasa geram hendak menunjukkan kepada masyarakatnya bahawa dia tidak takut kena buang kerja atau makan gaji bukanlah satu lapangan yang paling istimewa bagi anak-anak Melayu. Walaupun Tuan Pegawai Daerah, J.J. Sheehan seorang kulit putih keturunan Irish menyampaikan hal itu kepada 'SR' (Secretary to British Resident) tetapi Ishak masih tidak dibuang kerja.³⁰

Setahun kemudian iaitu pada pertengahan tahun 1932, sesudah Ishak dianggapkan sudah cukup latihannya bekerja sebagai seorang Pegawai M.A.S. maka ia ditukarkan ke Pejabat Daerah Bentong dengan diberi tugas sebagai D.A.D.O. (Deputy Assistant District Officer, digazetkan sebagai Magistrat Kelas Tiga dan Pemungut Hasil Tanah). Pada masa itu Encik Ibrahim Ya'kub telah mula dikenali oleh Ishak. Setelah genap tiga bulan di Bentong (kerana yang sebenarnya Ishak menggantikan seorang pegawai Melayu bermama, Encik Ibrahim yang bergelar Ibrahim Ah Chong yang balik bercuti ke Perak) maka Ishak telah ditukar-

³⁰ Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad di pejabatnya *Utusan Melayu*, 7 Ogos, 1974.

kan pula ke Daerah Kecil (Sub-District) Rembau, Negeri Sembilan.³¹

Di Rembau, Ishak berhadapan pula dengan suasana masyarakat yang berlainan dari kampung dan negerinya, Pahang yang memakai Adat Temenggung. Pada kata-kata dan suasana adat resamnya Ishak mengaku bahawa masyarakat Adat Perpatih itu ada kebaikan kalaupun tidak keistimewaananya. Tetapi pada praktiknya Ishak menganggap khususnya mengenai tanah Adat itu "membekukan kemajuan semata-mata". Ishak melihat banyak geran-geran tanah yang mempunyai nama antara 20 hingga 40 orang; semuanya satu atau dua ekar sahaja.³²

Di Rembau, Ishak bekerja tidak berapa lama (hampir setahun). Pernah pada suatu hari orang-orang kampung datang ke pejabatnya di Rembau lalu Ishak membentangkan tikar di pejabatnya untuk orang-orang kampung mengemukakan masalahnya. Pegawai Daerah masa itu sangat marah Ishak berbuat demikian walaupun tujuan Ishak adalah untuk mengambil berat hal kesusahan rakyatnya.³³

Pada waktu akhir-akhir di Rembau jiwa Ishak bertambah gelisah dan ketika itulah Ishak dikahwinkan oleh ibubapanya dengan saudara sepupunya Cik Hapsah binti Adam (isterinya yang pertama), tetapi perkahwinan itu tidak dapat menjadi penawar kepada fikirannya tentang rakyat dan perasaannya yang sedang bergolak pada masa itu. Dan didorongkan oleh sebab-sebab lain termasuk sebab-sebab peribadi, maka pada suatu hari dengan tidak memberitahu sesiapa pun, Ishak telah meninggalkan jawatannya. Selama lebih kurang tiga bulan Ishak bersembunyi di Tumpat, Kelantan, menukar namanya kepada AHMAD BAHARUDIN KASBY, tinggal di rumah seorang buruh kapal yang bernama Pak Mat.³⁴

Dengan tidak diketahui oleh Ishak, Kerajaan Negeri-negeri

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Wawancara dengan Ahmad Hj. Muhammad di Temerloh, Pahang 29 Jun, 1974.

³⁴ Ishak Hj. Muhammad, op. cit.

Melayu Bersekutu telah cuba mencari Ishak hingga sampai ke Pulau Pinang dan Singapura. Gambar-gambar Ishak disibarkan ke tiap-tiap Balai Polis termasuk Kelantan biarpun ia bukan dalam Negeri Bersekutu. Akhirnya seorang kenalannya yang kemudian menjadi sahabat karibnya bernama Encik Mei (Ismail) bertugas sebagai Kerani Besar, Boustead & Co. di Tumpat. Encik Mei telah terbaeca satu kenyataan dalam suratkhabar Majlis yang berbunyi lebih kurang "Jikalau Ishak bin Hj. Muhammad, dahulunya Pegawai Melayu di Rembau boleh balik ke Kuala Lumpur dalam tempoh seminggu, maka ia akan diterima balik bekerja . . ." ³⁵

Encik Mei telah memanggil Ishak datang ke rumahnya di tepi pantai Tumpat, dekat Rumah Tumpangan Kerajaan dan menasihatkan dia supaya balik ke Kuala Lumpur, malah beliau dan kawan-kawannya sedia pula hendak membayarkan tambang kere-tapi daripada Tumpat ke Kuala Lumpur. Untuk melekaskan perjalanan ke Kuala Lumpur, Ishak turun di Bahau dan daripada itu ia ke Seremban untuk menemui British Resident Negeri Sembilan, Tuan J.J. Hughes. Beliau telah mengarahkan segala-galanya untuk "menyambut Ishak". Bila sahaja Ishak tiba di Bahau sudah sedia ada menunggu sebuah Land Rover yang berisi dengan mata-mata. Sarjan yang mengetuai rombongan itu segera memberitahu Ishak "kami datang ini bukan hendak menangkap Encik, tetapi nak membawa Encik ke Seremban, ke rumah Tuan Resident . . ." ³⁶

Ishak bermalam di Residency dan Tuan Hughes dengan secara diplomasi telah menanyakan apa sebab-sebabnya Ishak lari meninggalkan kerja dan pangkat yang begitu baik. Kemudian Tuan Hughes telah menasihatkan supaya Ishak bekerja semula dengan puji-pujian untuk Ishak, "Awak seorang Pegawai Melayu yang pandai, kita berkehendakkan ramai pegawai-pegawai macam awak; masa muda siapapun boleh buat silap. itu tidak mengapa. Besok pergilah awak balik ke Kuala Lumpur jumpa dengan Tuan Adams, Resident British Selangor." ³⁷

Betapa kuatnya pengaruh Kerajaan British pada masa itu dan

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

betapa sungguhnya mereka menjalankan polisi "pro-Malay"! Layanan istimewa ini telah diberikan kepada Ishak. Tempuh 3 bulan Ishak meninggalkan jawatannya tanpa cuti telah dikira sebagai cuti penuh gaji dan beliau telah digazetkan menjadi Magistrat Kelas Tiga di Kuala Lumpur. Peristiwa-peristiwa itu semua sudah dianggap sebagai "orang gila" dan bukannya "manusia luar biasa", telah mendatangkan rasa cemburu kepada Pegawai-pegawai Melayu dalam M.A.S.. Sebabnya ialah terdahulu daripada itu belum pernah seorang Pegawai Melayu dinaikkan pangkat dan diberi satu jawatan yang begitu istimewa dalam masa yang begitu cepat. Tetapi Ishak hanya baru bekerja tak sampai tiga tahun dan Ishak bukan berasal dari keluarga raja-raja atau datuk. Cuma kebolehan Ishak ialah dalam masa tiga tahun itu Ishak sudah lulus ujian undang-undang yang diwajibkan bagi Pegawai-pegawai Melayu dan Pegawai-pegawai 'M.C.S.' kulit putih.³⁸

Ishak selama dalam jawatannya ia tidak pernah berasa 'inferior' kepada pegawai-pegawai kulit putih, sebab mereka juga ada yang bertahun-tahun baru lulus peperiksaan undang-undang, malah ada di antaranya bila menghadapi peperiksaan cuba mahu meniru daripada kertas jawapannya. Selama 18 bulan menjadi Magistrat Kelas Tiga, Ishak mula merasakan jemu bahawa kerja pegawai pada hakikatnya adalah satu pekerjaan yang penuh 'routine' dan kerana itu amat membosankan hidupnya yang sentiasa risah-gelisah dan berhadapan dengan berbagai-bagai konflik itu.³⁹

Selama bekerja di Kuala Lumpur, secara kebetulan Ibrahim Yaakub juga telah pindah ke Kuala Lumpur menjadi Guru Bahasa Melayu di Polis Depot mengajar Pegawai-Pegawai Inggeris. Akhirnya lebih kurang pada awal tahun 1935 iaitu hampir-hampir empat tahun berkhidmat sebagai Pegawai M.A.S., Ishak telah meletakan jawatannya dari menjadi Pegawai M.A.S.⁴⁰

³⁸Ibid.

³⁹Ibid.

⁴⁰Tentang tarikh-tarikh Ishak berhenti dari M.A.S. tidak dapat dipastikan kerana bahan-bahan yang betul-betul sah tidak dijumpai. Tarikh-tarikhnya banyak dilupai oleh Ishak. Jadi digunakan jarak masanya dengan perhitungan lamanya Ishak bekerja di satu-satu tempat, seperti di Temerloh

BERHENTI DARI PEGAWAI M.A.S., 1935–1939

Setelah lebih kurang 4 tahun Ishak bekerja sebagai Pegawai Tadbir Melayu (M.A.S.), Ishak dapat pekerjaan itu tidak sesuai bagi nya. Pemerintah Inggeris menjadikan Pegawai-Pegawai Melayu sebagai alat dalam menjalankan pentadbiran mereka di Tanah Melayu. Walaupun Ishak ingin membaiki nasib orang-orang Melayu, ia mestilah meminta izin terlebih dahulu dari Ketua Jabatannya yang terdiri dari orang-orang Inggeris atau Pegawai-Pegawai Melayu yang datang dari golongan bangsawan yang mementingkan diri sendiri dan patuh kepada Kerajaan Inggeris. Lebih-lebih lagi apabila Ishak menjadi Magistrat Kelas Tiga, ia selalu disuruh menanamkan perasaan atau diajar supaya mengubahkan corak kehidupannya baik dari segi sosial mahupun tanggungjawabnya sebagai Pegawai M.A.S. Ishak sedar bahawa ia datang dari golongan rakyat biasa, maka kehidupannya adalah patut sama dengan rakyat biasa dan tidak patut dibeza-bezakan. Akhirnya Ishak berasa bosan bekerja sebagai Magistrat Kelas Tiga kerana ia terpaksa menghadapi berbagai masalah masyarakat yang sama pada tiap-tiap hari. Masaalah-masaalah masyarakat ini adalah disebabkan oleh tidak cekapnya Pemerintah Inggeris di dalam menjalankan pentadbirannya di Tanah Melayu. Dengan berfikir panjang Ishak telah mengambil keputusan meletakkan jawatannya buat selama-lamanya pada awal tahun 1935 untuk mencari penghidupan baru dan berbakti kepada masyarakat.⁴¹

Ishak telah naik keretapi dari Kuala Lumpur menuju ke Segamat untuk pergi ke Muar. Ketika di dalam keretapi Ishak terlihat seorang peguam India MacIntyre yang dikenalinya. Untuk mengelakkan daripada peguam itu ketahui akan dia, Ishak telah melumurkan isi durian di mukanya untuk dielakkan dari peguam itu kenal akan dia.⁴²

setahun, Bentong 3 bulan, Rembau hampir setahun, mengembara ke Kelantan selama 3 bulan dan menjadi Magistrat Kelas Tiga selama 18 bulan, jumlah semua hampir-hampir 4 tahun.

⁴¹ Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad di Perpustakaan Utusan Melayu, 20 Ogos, 1974.

⁴² Wawancara dengan Ahmad Hj. Muhammad di Temerloh, Pahang, 29 Jun, 1974.

Di Muar, Ishak telah menjadi Guru Bahasa Inggeris di Madrasah Haji Taib dan menjadi Pembantu Pengarang majalah *Masa* dengan nama samarannya Ahmad Baharuddin Kasby. Selama lebih kurang setahun di Muar, Ishak telah menulis beberapa rencana yang disiarkan di dalam *Warta Abad*. Selepas itu Ishak telah mengembara ke Kelantan dan seterusnya ke Trengganu. Pada akhir bulan Oktober 1936, Ishak telah menerima surat yang panjang dari Pengguna Syarikat *Warta Malaya* yang mengatakan bahawa makalah-makalah Ishak mendapat pandangan yang baik serta meminta Ishak menulis lagi bukan sahaja untuk *Warta Abad* tetapi juga untuk *Warta Jenaka* yang baru diterbitkannya dan baru berumur lebih kurang sebulan.⁴³

Di Trengganu, Ishak tinggal di Kemaman bersama-sama saudaranya (Abdul Hamid) dan ia menahan Ishak duduk menetap di sana. Pada awal tahun 1937, Ishak telah mendapat kebenaran menjadi peguam di Kemaman. Ishak telah mengadakan suatu pejabat yang besar untuk menjalankan urusan peguam dan bekerja sambilan sebagai Komisyen Ajen. Semasa menjadi Peguam Ber-sendirian, Ishak sentiasa mendapat pelanggan dan hitung-panjang pendapatannya lebih kurang \$150 sebulan. Ketika itu juga Ishak telah dilantik menjadi penulis khas *Warta Malaya* bagi jajahan Kemaman, Trengganu dan juga Kuantan, Pahang.⁴⁴

Pada akhir bulan Mac 1937, Ishak telah menulis suatu artikel di dalam *Warta Malaya* berkenaan permogokan nelayan-nelayan Melayu di Kuantan terhadap peraih-peraih ikan Cina yang bermuafakat membeli ikan dengan harga yang murah. Ishak telah membuat cadangan dan syor supaya nelayan-nelayan tersebut menjual ikan di tempat berasingan, dan akhirnya nelayan tersebut mendapat kejayaan. Pada 31 Mac, 1973, Ishak telah menerima surat dari Abdul Rahim Kajai kerana mengucapkan terimakasih di atas berita pakatan enggan bekerja oleh orang-orang Melayu dan disuruh Ishak menyelidik dengan dalam lagi dan seterusnya diadukan kepada Pegawai Daerah. Selang tidak berapa

⁴³ Ishak Hj. Muhammad, "Tiga Tahun Di Singapura", *Urusan Zaman*, 28 September, 1940. Lihat di Arkib Negara, mengandungi cerpen sulung Ishak yang bertajuk 'Satu Cerita dari Kampung', *Warta Jenaka*, Bil. 5, 5 Oktober, 1936, ms. 9–10.

⁴⁴ Ibid.

lama beberapa orang-orang tua di Kemaman termasuk Imam Masjid Besar telah meminta Ishak membuat surat rayuan kepada pihak yang berkuasa supaya mendirikan tembok batu atau kayu di keliling masjid itu kerana rumah dan kedai yang akan didirikan di hadapan masjid itu mungkin berbau tahi dari jamban rumah-rumah tersebut. Dengan permintaan orang ramai Ishak akharkan juga berita itu.⁴⁵

Pada 8 April, 1937, Ishak telah menerima sepucuk surat dari pejabat *Warta Malaya* menyuruhnya mengambil gambar masjid itu untuk diakharkan. Pada mulanya Ishak suka hati kerana ia telah berjasa kepada orang ramai tetapi dua-tiga minggu kemudiannya Ishak telah menerima sepucuk surat dari Persuruhjaya Keadilan Trengganu yang mengatakan bahawa kebenarannya menjadi peguam kepada Ishak tidak dilanjutkan dan wang bayaran lesen sebanyak \$25 dikembalikan kepada Ishak. Akibatnya, pada 7 Jun, 1937, Ishak telah menerima sepucuk surat dari *Warta Malaya* yang bertarikh 4 Jun, 1937, yang ditandatangani oleh Syed Husain Ali Al-Sagof mengatakan bahawa pihaknya tidak dapat menerima Ishak sebagai penulis khas dan menyuruh Ishak menghantarkan balik kad penulis dengan segera. Tindakan ini dibuat kerana pihak berkuasa Kerajaan Trengganu telah "menggugat" *Warta Malaya* bahawa jika Ishak tidak diberhentikan, maka *Warta Malaya* tidak dibenarkan masuk ke negeri Trengganu.⁴⁶

Pada awal tahun 1937 iaitu 14 Februari, Ishak telah mengarang novel sulungnya yang bernama "Hilang Di Mata" tetapi kemudiannya ditukarkan kepada "Putera Gunung Taban". Buku tersebut dicap oleh Jamaliah Press, Muar dan dikeluarkan pada tahun 1938. Ishak hanya mendapat \$7 sahaja daripada buku itu tetapi ia puashati kerana ia dapat ramai orang yang membacanya kerana buku tersebut penuh dengan sindiran-sindiran yang rajam menghentam pihak penjajah dan kaum feudal Melayu.⁴⁷

Pada bulan Ogos 1937 ketika Ishak di Kuantan ia telah menerima surat dari kawannya di pejabat *Warta Malaya* yang berasal dari Parit Jamil, Muar, menasihatkan Ishak supaya bekerja di

⁴⁵Ibid.

⁴⁶Ibid.

⁴⁷Ibid.

Warta Malaya di Singapura sebagai Pengarang atau Penterjemah kerana pihak *Warta Malaya* telah memesan jentera baru dari Eropah untuk membesarkan perusahaannya lagi. Dengan berfikir panjang akhirnya Ishak membuat ketetapan yang kuat iaitu mahu kerja, lalu dibuat permohonan bekerja di *Warta Malaya*. Pada 12 September, 1937, Ishak telah menerima sepucuk surat dari Penguasa Agung *Warta Malaya* di mana diterangkan bahawa sebab Ishak diberhentikan dari Penulis Khas adalah hanya kisah 'Masjid Kemaman'. Surat itu yang bertarikh 11 September, 1937 juga menyatakan bahawa pihak *Warta Malaya* menerima Ishak dengan mengikut peraturan dan gaji sebanyak \$50 sebulan. Di antara tugas-tugas Ishak ialah menterjemah dua tiga muka majalah Inggeris ke Bahasa Melayu tiap-tiap hari, sambil menulis dua cerita pendek yang mengandungi tauladan tiap-tiap bulan dan dua tiga makalah pada tiap-tiap minggu, serta menggalakkan perasaan bekerjasama antara satu dengan lain di *Warta Malaya*. Seminggu kemudian daripada itu Ishak tiba di Singapura iaitu pada 25 September, 1937.⁴⁸ Walaupun Ishak bekerja di Singapura, Ishak telah menjadi ahli Kesatuan Melayu Muda yang telah ditubuhkan oleh Ibrahim Ya'akub bersama-sama kawan-kawannya dari Maktab Perguruan Sultan Idris, Tanjung Malim seperti Hasan Manan, A. Karim Rashid, Isa Muhammad, Kesatuan Melayu Muda itu telah ditubuhkan pada pertengahan tahun 1937.

Semasa mula bekerja di *Warta Malaya* Ishak telah mulai berkenalan dengan kakitangan *Warta Malaya* iaitu Datuk Ghazali, Ustaz Hashim Yunus, Zaitun Hj. Alias, Adnan Ismail dan Raja Shaffik. Kerja yang diberikan kepada Ishak tidaklah berat. Dalam seminggu bekerja Ishak tidak termangu-mangu lagi, tersipu-sipu, tergamam dengan pekerjaannya. Tetapi apabila ditanya Ishak berasa malu hendak mengakui yang ia tidak biasa ke Singapura kerana "kesombongannya" maka pada suatu hari iaitu lebih kurang sebulan kemudiannya Ishak telah sesat iaitu tersalah naik "tram" hingga sampai ke Outram Road, puas Ishak mencari Cecil Road dan pejabat *Warta Malaya* tidak berjumpa hingga berjam-jam lamanya hari itu ia tidak datang ke pejabat dan keesokan harinya apabila ditanya mengapa ia tidak datang lalu Ishak ber-

⁴⁸Ibid.

dalah mengatakan ia sakit kepala.⁴⁹

Dengan kemurahan tuan Penguasa Agung *Warta Malaya*, Ishak telah diberi duduk dengan percuma di sebuah rumah yang besar yang terletak di hadapan rumah pasung Geylang, sementara Ishak dapat menyewa rumah lain. Walaupun rumah itu cukup lengkap dan besar tetapi Ishak risau dan sunyi duduk seorang diri, teristimewa pada waktu petang kerana ia telah biasa hidup berkawan ramai. Oleh itu pada waktu-waktu petang ia sentiasa pergi ke pasar memerhatikan orang tawar-menawar, kadang-kadang ia duduk di kedai kopi dengan orang kebanyakan di sana ataupun duduk di kedai billiard memerhatikan hal kelakuan orang-orang Singapura.⁵⁰

Ketika ia di Singapura, perperangan antara Cina dengan Jepun sangat hebat berlaku. Masyarakat Cina di Singapure berasa bencikan Jepun dan memulaukan barang-barang Jepun. Kawan-kawan Ishak telah menasihatkannya supaya berjaga-jaga ketika berjalan di Singapura kerana rupa Ishak seperti orang Jepun. Oleh itu Ishak sentiasa berjalan-jalan di Singapura dengan memakai senjata yang penting iaitu "Songkok Melayu". Pada suatu hari Ishak bercukur dalam sebuah kedai gunting Cina, sewaktu ia masuk kedai itu ia tidak memakai songkok (songkoknya ada dalam poketnya). Ketika ia sedap bersandar ia terdengar dan sedar tukang gunting laki-laki dan perempuan bercakap pandang-memandang dan menjelang Ishak. Perlahan-lahan Ishak keluarkan songkoknya lalu orang Cina itu berdiam semula.⁵¹

Pada 27 Oktober, 1937, Ishak telah pergi ke Sekolah Gadis Melayu Singapura bagi kali pertamanya untuk mengambil perkhabaran dan menyaksikan majlis menyampaikan hadiah, permainan dan pertunjukan murid-murid sekolah itu.

Semasa bekerja di *Warta Malaya*, *Warta Jenaka* ketika itu berusia tiga bulan. Ishak telah meminta satu muka jenaka, dan satu hingga dua muka berkenaan dengan politik. Nama samaran yang digunakan di dalam *Warta Jenaka* ialah "Hantu Raya". Pada

⁴⁹ Ishak Hj. Muhammad "Tiga Tahun Di Singapura", *Utusan Zaman*, 12 Oktober, 1940.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

pertengahan tahun 1938 Abdul Rahim Kajai telah pindah ke Singapura. Semenjak Ishak berada di Singapura, Ishak telah mendapat pengalaman dan pelajaran yang baru pada tiap-tiap hari kerana ketua-ketuanya seperti Abdul Rahim Kajai sentiasa menunjukajar, menegur dan memberi berbagai-bagai petua berkenaan dengan pekerjaan wartawan.⁵²

Pada tempoh 5 atau 6 bulan Ishak baru berada di Singapura ia tidak bercampur-gaul sangat dengan orang-orang Melayu dan belum mengetahui hal-ehwal Melayu, dan hal perkahwinan. Ketika itu ia hanya kenal 4 atau 5 orang guru sekolah sahaja dan jarang mendengar perihal Kesatuan Melayu Singapura. Pada mula-nya Ishak tidak mengetahui perihal kaum Islam dalam Singapura. Akhirnya Ishak dapat tahu bahawa orang-orang Islam yang berketurunan Arab (DKA*) dan India (DKK†) sangat dibenci oleh orang-orang Melayu di Singapura terutama di kalangan orang-orang muda.⁵³

Pada Julai 1938, Ishak telah ditugaskan menyiasat tentang berita dua orang perempuan Melayu yang dikatakan telah keluar dari ugama Islam memasuki ugama Kristian. Setelah disiasat, didapati berita itu tidaklah benar. Akhirnya Ishak telah menawarkan dirinya berkahwin dengan Salmah iaitu di antara dua gadis yang disiasatnya. Tetapi 10 hari kemudianya Ishak dapat gadis itu telah berkahwin dengan pemuda lain. Itulah pertama kali Ishak cemas-cemas menjadi mempelai di Singapura, yang kedua-nya dengan seorang penjual (pelayan) di Kedai Pasar Melayu dan kali ketiga dengan seorang Guru Sekolah Melayu.⁵⁴

Setelah Ishak menyiasat tentang dua orang gadis Islam itu, ia menjadi 'popular' dan diperkenankan masuk Kesatuan Melayu Singapura pada akhir tahun 1938. Semenjak menjadi ahli Kesatuan Melayu Singapura Ishak selalu melawat kampung-kampung Melayu, menghadiri majlis-majlis syaranan, melawat tempat Askar

⁵²Ibid.

*Darah keturunan Arab.

†Darah keturunan Keling.

⁵³Ibid.

⁵⁴Ibid.

Melayu di Changi dan lain-lain. Setelah Ishak dilantik menjadi seorang Ahli Jawatankuasa Kesatuan Melayu Singapura pada 1939, maka pergaulannya dengan kaum-kaum Melayu Singapura bertambah rapat. Akhirnya dalam Mesyuarat Agung Tahunan K.M.S. Ishak telah dilantik menjadi Setiausaha. Ishak terpaksa menerima jawatan itu kerana tiada orang lain yang layak sanggup memegang jawatan tersebut.⁵⁵

BERHENTI DARI WARTA MALAYA, 1939–1941

Sejak dari tahun 1936 ada ura-ura untuk menubuhkan akhbar Melayu tulin yang dipunyai oleh orang-orang Melayu sendiri. Tetapi penubuhan ini sah pada akhir tahun 1938. Cadangan-cadangan ini mendapat galakan dari penganjur-penganjurnya iaitu hartawan-hartawan Melayu. Selama 6 bulan lebih mereka mengatur dan menyiasat untuk menubuhkan akhbar *Utusan Melayu*. Dalam hal penubuhan ini Ishak juga memainkan peranan yang penting seperti menjual saham-saham, menghabarkan kepada orang ramai dan lain-lain. Pada awal tahun 1939 perkas-perkakas *Utusan Melayu* telah ditempahkan di England. Ishak dan kawan-kawannya berasa payah hendak berhenti dari *Warta Malaya* kerana akhbar tersebut telah maju benar dan bekerja di *Warta Malaya* gajinya besar, rakannya baik, penguasanya berbudi bahasa dan bertimbang rasa.⁵⁶

Pada bulan April, Ishak telah membuat keputusan berhenti dari *Warta Malaya*. Berita Ishak berhenti dari *Warta Malaya* telah disiarkan dalam akhbar tersebut. Di dalam surat berhentinya yang bertarikh 1 April, 1939, Ishak menyatakan bahawa tujuan ia berhenti kerana ia hendak balik ke kampung berjumpa dengan ibunya, mendengar burung-burung bernyanyi dan air sungai mengalir dan sebagainya.⁵⁷ Apabila ia balik ke Temerloh, ibubapanya berasa hampa kerana Ishak telah berhenti dari *Warta Malaya*.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ishak Hj. Muhammad, "Tiga Tahun di Singapura", *Utusan Zaman*, 26 Oktober, 1940.

⁵⁷ Ibid.

Ishak ceritakan keadaan yang sebenarnya bahawa ia mahu membuka suratkhabar baru di Singapura. Cita-citanya ini dapat galakkan dari bapanya yang mendoakan agar Ishak mendapat kejayaan. Setelah 10 hari berihat di kampung Ishak telah menjelajah ke negeri Pahang, Kelantan dan Trengganu untuk mencari tuntutan dan mendakwahkan akan suratkhabar yang akan diterbitkannya dan menyelidik bagaimana perasaan orang-orang ramai terhadap suratkhabar *Utusan Melayu*.⁵⁸

Selepas 10 hari di kampung Ishak pergi ke Bentong. Dari Bentong ia pergi ke Kuala Lumpur kerana hendak berjumpa dengan Pengarang *Majlis* dan berita perjumpaan itu disiarkan di dalam akhbar *Majlis* pada 14 April, 1939. Dari Bentong Ishak pergi ke Raub. Di sana ia melawat Pekan Sari Cheroh iaitu suatu kawasan 8 batu dari Raub. Selepas itu Ishak pergi ke Kuala Lipis selama 5 hari, di sana Ishak telah menerima sepucuk surat dari Setiausaha Persatuan Melayu menjemputnya memberi syarahan kepada ahli-ahli Persatuan Melayu di Bandar itu. Jemputan itu disambut oleh Ishak dengan penuh kesukaan bukan kerana ia pandai bersyarah tetapi sebab ia mendapat peluang berjumpa dengan kaum Melayu supaya dapat diterangkan hal-hal dan tujuan penubuhan *Utusan Melayu*. Kebetulan pula hari itu dihadiri oleh Al-Fadil Al-Ustaz Tuan Haji Ismail seorang alim yang termasyhur di Pahang memberi syarahan. Oleh itu ramailah orang datang dan mereka setuju akan cadangan-cadangan yang dikemukakan oleh Ishak.⁵⁹

Dari Kuala Lipis Ishak menuju ke Kelantan. Ia disambut dengan baiknya di Kota Bharu. Manakala di Tumpat ia telah melihat kilang padi yang banyak mengeluarkan beras. Ishak juga melawat ke Bung Tumpat iaitu tempat menyabung lembu. Di Pasir Mas pula seorang taukeh kedai gambar Cina telah menawarkan dirinya hendak menjadi wakil menjual akhbar *Utusan Melayu* serta berjanji mengambil gambar-gambar yang berfaedah untuk *Utusan Melayu*. Ishak juga telah pergi ke Kuala Kerai dan Pekan Kecil seperti Kampung Machang, Ketereh dan ramai orang menyangka-

⁵⁸ Ishak Hj. Muhammad, op. cit.

⁵⁹ Ishak Hj. Muhammad, "Dari Warta Malaya ke Utusan Melayu", *Utusan Melayu*, 29 Mei, 1939.

nya sebagai seorang penjual ubat. Di Bachok pula Ishak telah menghilangkan kepenatannya dengan berihat-rihat semalam. Lepas itu ia pergi ke Pasir Puteh dan bertemu Awang Abdul Rahman seorang penulis suratkhabar dan penjual suratkhabar Melayu. Setiap tempat yang Ishak pergi ia menceritakan rancangananya menubuhkan *Utusan Melayu*.⁶⁰

Dari Besut Ishak telah berangkat ke Trengganu dengan menaiki bas. Ishak telah pergi ke Kuala Berang, selepas itu ia menuju ke Dungun dengan motobot. Ishak duduk pula di Kemaman selama 3 hari. Dari Kemaman Ishak pergi ke Kuantan. Di Kuantan Ishak dijemput oleh pegawai-pegawai Persekutuan Melayu Kuantan supaya bersyarah berkenaan kemajuan bangsa Melayu. Tetapi di majlis itu ia tidak bersyarah berkenaan kemajuan bangsa kerana sebenarnya Ishak tidak mengetahui apa yang dikatakan kemajuan bangsa terutama sekali kemajuan bangsa Melayu. Di bandar Pekan Ishak ingin mengadap Raja tetapi tidak berjaya kerana Ishak tidak mempunyai 'baju Melayu' yang lengkap untuk mengadap Duli Yang Maha Mulia. Di Pekan juga Ishak berjumpa dengan wakil akhbar dan buku-buku Melayu tetapi kerana ia menumpang menyelit di kedai kopi Cina, Ishak tidak ingin melantik dia menjadi wakil *Utusan Melayu* kerana Ishak berfikir bahawa dalam kawasan yang begitu luas tentulah boleh didapati sesuatu tempat yang khas bagi menjual buku-buku dan akhbar Melayu.⁶¹

Segala kempen Ishak tentang penubuhan *Utusan Melayu* mendapat sokongan yang hangat di kalangan orang di Pantai Timur kecuali di Trengganu mendapat sedikit sokongan sahaja. Lawatannya telah mengambil masa lebih kurang 27 hari dan memakan belanja lebih \$200. Pada penghujung bulan April, Ishak telah balik ke Singapura. Ada orang mengatakan bahawa Ishak telah membuat suatu kesilapan yang besar dan kononnya telah dikecek orang untuk dia meninggalkan pekerjaannya yang bagus di *Warta Malaya*. Akhirnya pada 29 Mei, 1939 dengan istiadat yang sempurna *Utusan Melayu* telah lahir dan disambut dengan baik oleh pembaca-pembaca seluruh Malaya. Ishak telah menjadi ahli sidang

⁶⁰Ibid.

⁶¹Ibid.

pengarang dan selalu menerbitkan cerpen-cerpen yang bersiri dalam *Utusan Zaman* iaitu cabang *Utusan Melayu*. Segala karya Ishak sangat diminati oleh orang ramai terutama di kalangan guru-guru dan orang-orang muda.⁶²

Semasa bekerja di *Utusan Melayu* Ishak juga ditugaskan pergi mencari berita di merata-rata tempat dan menyiasat keadaan masyarakat pada masa itu. Pada 7 Februari, 1941, Ishak telah menziarahi ibubapanya dan sanak-saudaranya di Temerloh selama 10 hari. Selepas itu Ishak bertolak ke negeri Perak dan pergi ke tempat peranginan Cameron Highlands. Dari Cameron Highlands Ishak telah pergi ke Teluk Anson kemudian ke Ipoh selama seminggu. Di Ipoh, Ishak berjumpa kawan-kawannya seperti Shamsudin Salleh, Mohamad Hanif Abdul Rahman dan Ahmad Noor Abdul Shukor. Ishak sempat juga melawat Tanjung Rambutan yang luasnya 830 ekar yang lengkap dengan kebun, padang, surau dan syarikat kerjasama. Banyak didapatinya (dilihat) perkara-perkara yang aneh yang dilakukan oleh orang-orang gila.⁶³

Di Ipoh juga Ishak berjumpa dengan Yang Dipertua dan Setiausaha Persatuan Melayu Perak dan bertukar-tukar fikiran berkenaan dengan perjumpaan Persatuan-Persatuan Melayu Semenanjung Tanah Melayu, Sarawak dan Brunei yang akan diadakan di bandar Ipoh dalam bulan Disember, 1941. Dari Perak Ishak pergi ke Kuala Lumpur selama tiga hari seterusnya melawat Kajang, Mantin dan Seremban. Sepanjang lawatan Ishak ke selatan ia melihat orang-orang Melayu memakai badge (lencana) tanda persatuan masing-masing, mereka bercakap pasal perang, ugama dan lain-lain. Ramai juga yang bertanya khabar kepada Ishak tentang Kesatuan Melayu Singapura dan tentang "Takrif Melayu". Tujuan utama sekali Ishak melawat kampung-kampung, bandar-bandar di Tanah Melayu ialah hendak melihat bagaimana kesan perperangan sekarang (di dunia) dan apakah fikiran orang-orang Melayu dan

⁶² Wawancara dengan A. Samad Ismail, di pejabatnya *Straits Times*, Kuala Lumpur, 24 Julai, 1974. Lihat Lampiran I, mengandungi cerpen bersiri Ishak sebelum Perang Dunia Kedua yang bertajuk 'Dolly-Bidadari dari Shanghai', (mengandungi 5 siri), *Utusan Zaman*.

⁶³ Ishak Hj. Muhammad, "Menjajah Negeri-Negeri Melayu Dalam Masa Perang", *Utusan Zaman*, 21 Jun, 1941.

perasaan mereka itu terhadap persediaan mereka bagi menghadapi perubahan yang besar yang tentu datang selepas perang ini.⁶⁴

Pada penghujung 1941, Ishak telah menerbitkan novel kedua-nya yang bernama *Anak Mat Lela Gila* yang menggambarkan keadaan masyarakat Melayu, di mana cerita-ceritanya adalah dipadankan dengan segala pengalaman lawatan Ishak di Pantai Timur dan Pantai Barat Tanah Melayu. Dengan secara sinis iaitu melalui watak-watak buku itu Ishak mengemukakan sindirannya terhadap sikap tidak adil penjajah dan pembesar-pembesar terhadap masyarakat Melayu. Oleh kerana Ishak pada masa itu seorang yang terkenal maka novel ini mendapat pasaran yang hangat.

Di dalam menerbitkan buku *Anak Mat Lela Gila* itu Ishak menerima wang sebanyak \$100 dari pihak penerbit bukunya iaitu Annies Printing Works, Johor Bharu. Pembayaran ini adalah pembayaran harga karya yang paling tinggi yang diberikan oleh Encik Sabirin (penerbitnya) jika dibandingkan dengan buku-buku yang lain.⁶⁵ Sebelum buku ini selesai dikarang Ishak telah mendapat sedikit pinjaman wang daripada Encik Sabirin. Semasa Ishak di Temerloh Ishak meminta wang yang bakinya, tetapi pihak penerbit memberi syarat bahawa buku tersebut dapat diselesaikan maka wang bakinya akan dibereskan. Akhirnya Ishak berjaya mengarang buku tersebut.⁶⁶

Buku ini adalah di antara buku Melayu yang paling mahal pada masa itu dan yang paling banyak diterbitkan dan habis dijual. Buku ini telah mendapat pesanan dari peminat-peminatnya sebelum ia diterbitkan. Majoriti pembaca-pembaca buku ini ialah cikgu-cikgu, pemuda-pemuda, para intelek-intelek dan orang biasa.

Semenjak didirikan Kesatuan Melayu Muda maka timbulah organisasi perjuangan nasional di Malaysia yang terang-terang me-

⁶⁴Ibid.

⁶⁵Pengarang-pengarang lain seperti Shamsuddin Salleh mendapat hanya \$30 atau diberi 40 buah bukunya sebagai "royalty". Keterangan-keterangan ini diberi oleh Encik Sabirin, Penerbit Buku-Buku Melayu, di Kampung Bharu, Kuala Lumpur, 23 Julai, 1974.

⁶⁶Wawancara dengan Encik Sabirin, di kedainya di Pasar Minggu Kampung Bharu, Kuala Lumpur, 23 Julai 1974.

lawan penjajah dengan corak "non-cooperation". Adapun pihak Inggeris menyedari akan hal ini; oleh yang demikian sebelum pecah Perang Pasifik pada 8 Disember, 1941 maka pihak Inggeris telah menangkap hampir semua anggota-anggota pemimpin pusat dan cabang K.M.M di seluruh Malaya iaitu lebih kurang 150 orang termasuk Ishak Haji Muhammad. Alasan penangkapan dan penahanan Inggeris adalah berdasarkan pada Defence Regulations (Undang-Undang Pertahanan). Apabila Jepun berjaya merampas Singapura dari tangan Inggeris pada 15 Disember, 1941, maka Ishak dan ahli-ahli K.M.M. yang lain dibebaskan dari penjara Outram dan Changi, Singapura.⁶⁷

SEMASA PEMERINTAHAN JEPUN, 1941–1945

Apabila Jepun berjaya menawan Singapura dan Tanah Melayu maka orang-orang tahanan K.M.M. telah dibebaskan termasuk Ishak sendiri pada 15 Februari, 1942. Pada awal pemerintahan Jepun Ishak telah bekerja dalam akhbar *Warta Malaya* yang dipunyai oleh pihak Jepun. Namanya ditukarkan kepada *Berita Malai* iaitu setelah *Warta Malaya* digabungkan dengan *Utusan Melayu*. Akhbar *Warta Malaya* dikarang oleh Ishak Hj. Muhammad dan diterbitkan oleh Ibrahim Yaakub di Cecil Street, Singapura. Oleh kerana pemerintahan Jepun sangat keras dan giat menjalankan propaganda bagi kepentingan pemerintahan Jepun maka isi kandungan akhbar tersebut dipenuhi dengan propaganda untuk Jepun.

Umpamanya dikemukakan tentang kejayaan Jepun di muka hadapan dengan tajuk "Perjuangan hebat dekat Betawi, Bandung, Surabaya". Berkenaan dengan kemajuan tentera Jepun di Jawa didapati seorang wartawan British menunjukkan perasaan keluh-kesah bahawa pihak Berikat tak berdaya menolak serangan Nippon (Jepun), yang mana Angkatan Laut Jepun telah menguasai lautan.⁶⁸ Di samping itu terdapat pula ruangan-ruangan untuk kesedaran orang Melayu seperti "Inj Masa Bersatu" dalam keluaran 7 Mac, 1942; juga kisah "Ahli-Ahli K.M.M Balik" setelah

⁶⁷ Ibrahim Yaakub, "Perjuangan Melawan Penjajah Dimulai", *Sekitar Malaya Mendeka*, Jakarta, 17 August, 1957, ms. 26.

⁶⁸ Lihat *Warta Malaya*, Jumaat 6 Mac, 1942.

dipenjarakan, pada 13 Disember, 1941 hingga 15 Februari, 1942.⁶⁹

Apabila majalah *Semangat Asia* diterbitkan pada Januari 1943, Ishak telah menjadi pengarang *Semangat Asia* (Malai Sin Bun Sya) iaitu cabang daripada *Berita Malai*. Ishak telah dipilih oleh Kerajaan Jepun untuk menghadiri Kongres Wartawan Asia Timur Raya di Tokyo pada 17 hingga 19 November, 1943. Apabila Abdul Rahim Kajai meninggal dunia pada 5 Disember, 1943 Ishak telah menjadi Ketua Pengarang majalah *Semangat Asia*. Di dalam majalah bulanan *Semangat Asia*,⁷⁰ Ishak telah mengarang lebih kurang enam cerpen di dalam ruangan Masyarakat Baru seperti:

1. Sesat di hujung jalan balik ke pangkal jalan, April, 1943 (ms. 9–11)
2. Kenapa takut, jika berbuat baik, April, 1943 (Keluaran Tencho Setsu) ms. 12–13.
3. Kenapa menangis? Mei, 1943 (ms. 10–11)
4. Buruk baiknya sesuatu perkara, Jun, 1943 (ms. 9–11)
5. Pekerjaan apakah yang baik sekali, Julai, 1943 (ms. 56)
6. Mengajar bahasa dengan perbuatan, Ogos, 1945 (ms. 8–9)

Semua cerpen-cerpen Ishak di masa Jepun bertema didaktik yang memberikan kesimpulan mengenai masyarakat Melayu zaman Jepun dan ia memberi pandangan-pandangan yang bernes untuk mengubah corak kehidupan masyarakat Melayu.⁷¹

Orang-orang Jepun menyebut Ishak dengan nama ISAKO-SAN yang bermakna Tuan Ishak dan inilah sebabnya Ishak dipanggil 'Pak Sako' oleh sahabat dan anak buahnya.⁷² Bolehlah dikatakan Ishak semasa pemerintahan Jepun tidak mempunyai rasa kese-

⁶⁹ Lihat *Warta Malaya*, Jumaat, 6 Mac, 1942.

⁷⁰ Lihat di Perpustakaan DBP, satu contoh muka hadapan dan tajuk rencana *Semangat Asia*, keluaran bulan April 1943 (Bil. 4, Shigatsu 2603), serta contoh cerpen Ishak di dalam ruangan soal masyarakat yang bertajuk 'Pelajaran apakah yang baik sekali?', *Semangat Asia*, Bil. 7, Julai, 1943.

⁷¹ Arena Wat, "Tema-Tema Cerpen Semasa Jepun", *Cerpen-cerpen Zaman Jepun*, Pustaka Antara, Kuala Lumpur 1968, ms. 17.

⁷² Drs. Li Chuan Siu, "Ishak Hj. Muhammad 1910", *Iktisar Sejarah Kesusasteraan Melayu Baru, 1830–1945*, Pustaka Antara, Kuala Lumpur, 1966, ms. 23.

nangan, walaupun ia bekerja dengan pemerintah Jepun, kerana barang-barang keperluan susah didapati dan ia mendapat gaji yang sedikit. Lebih-lebih lagi Ishak telah berkahwin dengan Masani Hj. Osman anak seorang guru di Geylang yang berasal dari Palembang dan telah mendapat seorang anaknya yang bernama Fatimah dan diberi gelaran Guzaimas.⁷³

Pada bulan Mei, 1944 satu rombongan Kaum Melayu telah pergi ke Bentan bersama-sama Ishak selaku Ketua Pengarang *Berita Malai* bagi mewakili seluruh Malai (Malaya) dan masyarakat wartawan-wartawan Asia Timur Raya untuk merubah gagang penanya dengan tangkai cangkul. Pengorbanan Ishak adalah semata-mata untuk menunjukkan khidmatnya kepada peperangan sampai tercapai kemenangan yang akhir dan memberikan segenap kesanggupan dalam serba-serbi pekerjaan. Walaupun dulu ia berkhidmat dengan penanya tetapi sekarang ia ingin memberikan pimpinan dengan perbuatan iaitu dengan titik peluh dan tenaga badannya.⁷⁴

Tidak beberapa lama di Bentan, Ishak berasa bosan lalu ia balik ke Pahang untuk mencari penghidupan baru iaitu bekerja sendiri di Temerloh bersama-sama isteri dan anaknya. Ketika di Temerloh Pahang pada penghujung 1944, Ishak bersua dengan Shamsuddin Saleh sahabat lamanya. Ishak selalu pergi ke rumah Shamsuddin Saleh yang berdekatan dengan stesyen keretapi (Mentakab). Dan Ishak pernah menumpangkan isterinya selama sebulan ketika ia baru sampai di Temerloh. Pada ketika itu Ishak asyik berjalan-jalan di merata-rata kampung. Pada zahirnya, Jepun menganggap Ishak membantu iaitu menjadi propaganda Jepun; tetapi pada batinnya Ishak tidak suka lagi pada pemerintahan Jepun kerana keadaan masyarakat pada masa itu bertambah susah.⁷⁵

⁷³ Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad, di pejabatnya *Utusan Melayu*, 7 Ogos, 1974.

⁷⁴ Pengarang Fajar Asia, "Ishak Hj. Muhammad ke Bentan-To", Majalah *Fajar Asia*, Mei, 1944, ms. 4.

⁷⁵ Wawancara dengan Shamsuddin Saleh di Kampung Gentam, Kuala Pilah, 12 Julai, 1974.

Untuk mencari nafkahnya dan anak isterinya, Ishak telah bertani dengan dibantui oleh isterinya. Untuk menambahkan pendapatannya Ishak dan isterinya turut berniaga barang-barang dari satu tempat ke satu tempat, terutama berniaga ubi kayu.⁷⁶ Ishak juga menjual ubi kayu bersama-sama kawannya iaitu Abdul Rahman Talib (Bekas Menteri Pelajaran Malaysia). Untuk mengeangkan 'jasa Ishak', pihak Jepun telah memberi beras dan beberapa ketul emas untuk perbelanjaan Ishak. Emas tersebut dijual oleh Ishak, sebahagian wang yang didapatinya itu dibahagikan kepada kawan-kawannya yang susah dan ia menaburkan duit-duit itu kepada kanak-kanak ketika mereka bermain di pasir.⁷⁷

Apabila perperangan Jepun dan Inggeris selesai pada penghujung 1945, Ishak telah pergi ke Singapura dan seterusnya menetap di Kuala Lumpur. Pada awal tahun 1946 Ishak telah mula mengarang sebuah buku yang kecil untuk orang Melayu Bersatu. Buku tersebut bernama "Bersatulah Sekarang" yang diterbitkan oleh Annies Printing Works, Johore Bahru yang diterbitkan pada tahun 1946.⁷⁸ Tujuan buku tersebut dikarang ialah supaya memberi penerangan mengapa bangsa Melayu semuanya mesti bersatu dalam pergerakan kebangsaan yang maha besar. Di dalam kandungan buku ini Ishak banyak mengeluarkan falsafahnya untuk memberi kesedaran kepada orang-orang Melayu supaya bersatu dalam pergerakan politik menentang penjajahan Inggeris.

SEMASA PENYERAHAN JEPUN HINGGA 1948

Parti Kebangsaan Melayu Malaya telah ditubuhkan di Ipoh pada penghujung tahun 1945. Oleh kerana kesukaran ibu pejabat Parti Kebangsaan Melayu (PKMM), maka PKMM telah pindahkan markasnya di Kuala Lumpur demi berjuang menghadapi Inggeris dan berjuang dengan cukup berkesan, di ibu pejabatnya, No. 2,

⁷⁶ Wawancara dengan Cik Wok Hj. Muhammad, di Temerloh, Pahang, 1 Ogos, 1974, oleh Khalid Hj. Muhammad.

⁷⁷ Wawancara dengan Khalid Hj. Muhammad, di Temerloh, Pahang, 29 Jun, 1974.

⁷⁸ Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad, di pejabatnya *Utusan Melayu*, 7 Ogos, 1974.

Batu Road, dan Kampung Bharu, Kuala Lumpur. Untuk menjadi bahan propaganda PKMM maka PKMM bersetuju menerbitkan *Pelita Malaya* pada 4 Mac, 1946 sebagai akhbar harian (Jawi) PKMM.⁷⁹ Ishak telah dijemput kerana ia seorang wartawan yang ulung dan popular di kalangan masyarakat masa itu dan Ishak pula bersedia untuk bekerjasama dengan PKMM sebagai Ketua Pengarang dan Penulis Tajuk Rencana bagi *Pelita Malaya*.⁸⁰

Pada mulanya *Pelita Malaya* telah diterbitkan oleh Zulkiflie Owni. Di dalam akhbar ini Ishak menggunakan nama samaranya "Hantu Raya" dan selalu mengulas dalam ruangan "Selamat Pagi" dan "Ulasan Warta Berita Seminggu".⁸¹ Pada 20 April, 1946 PKMM telah menerbitkan *Sulob Malaya* (Bulanan – Jawi) di mana Ishak menjadi Ketua Pengarang. Di dalam majalah ini Ishak hanya menulis Tajuk-tajuk Rencana seperti "Mengapa British Mesti Berkeras Juga", "Sekolah Rakyat bagi Bangsa Kita", dan sebagainya. Terdapat juga rencana-rencananya seperti "Kita tidak boleh berbalik pada tahun 1941", "Saya hilang sebentuk cincin di Naha Hotel", dan sebagainya. Dasar *Sulob Malaya* yang diketuai oleh Ishak ialah "Dasar Berterus Terang Dalam Segala Hal".⁸²

Apabila Yang Dipertua PKMM, Moktarudin Lasso balik ke Indonesia, jawatan Yang Dipertua telah dipegang oleh Dr. Burhanuddin dan Ishak telah menjadi Naib Yang Dipertua dan Zulkifle Owni menjadi Setiausaha. Dengan pimpinan baru inilah PKMM mencapai kekuatan demi kekuatan. Anggota-anggotanya

⁷⁹ Lihat di Arkib Negara, contoh akhbar *Pelita Malaya*, keluaran sulungnya pada 4 Mac 1946 (Bil. 1) ms. 1–4.

⁸⁰ Ahmad Boestamam, "Menerbitkan Harian *Pelita Malaya* dan Mingguan *Suluh Malaya*", *Merintis Jalan Ke Puncak*, Pustaka Kejora, Kuala Lumpur, 1972, ms. 64.

⁸¹ Lihat di Arkib Negara, satu contoh ruangan 'Ulasan Warta Berita Seminggu', *Pelita Malaya*, 6 April 1946 (Bil. 31) ms. 3, dan ruangan 'Selamat Pagi', *Pelita Malaya*, 14 Jun 1946 (Bil. 89) ms. 4.

⁸² Lihat di Perpustakaan DBP, contoh muka hadapan majalah *Sulob Malaya*, keluaran 1946 (Bil. 3). Pendahuluan kata dan Tajuk Rencana majalah *Sulob Malaya*, keluaran sulung 20 April 1946 (Bil. 1) ms. 1–2, boleh didapati juga satu contoh Rencana 'Kita tidak boleh berbalik pada tahun 1941', *Sulob Malaya*, 27 April 1946, ms. 3–5, dan juga mengandungi Tajuk Rencana majalah *Sulob Malaya*, 11 Mei 1946 (Bil. 4) ms. 1–2.

semakin bertambah dari sehari ke sehari dan demikian juga ranting-rantingnya di seluruh tanahair.⁸³ Ishak dalam PKMM telah juga menyelesaikan pertelingkahan yang ngeri antara akhbar *Suara Rakyat* (PKMM di Ipoh) dengan akhbar Majlis yang pro sayap kanan. Begitu juga dengan perkelahian-perkelahian kecil antara *Pelita Melayu* dengan *Majlis* dapat diselesaikan oleh Ishak.⁸⁴

Pada penghujung bulan Mei 1946, Ishak telah pergi ke Singapura dan Johor Bharu kerana menguruskan tentang menerbitkan majalah *Kris*. Sebabnya Ishak mengeluarkan majalah ini adalah bertujuan menceritakan hal-hal pergolakan Indonesia di mana yang kurang diketahui oleh rakyat Tanah Melayu di samping mengemukakan artikel-artikel yang bersabit dengan hal-hal di Tanah Melayu. Pada mulanya Ishak bercadang menerbitkan dalam 3 bahasa tetapi cita-cita ini gagal, walau bagaimanapun Ishak hanya dapat mengeluarkan dalam Bahasa Melayu (Jawi) yang diterbitkan oleh Sabirin Hj. Muhamad, Johor Bharu.⁸⁵

Majalah *Kesatuan Rakyat Indonesia Semenanjung (Kris)* ini adalah dipelopori oleh Ishak sendiri sebagai Ketua Pengarang dan Shamsuddin Salieh sebagai Pengarang yang mula diterbitkan pada 10 Jun, 1946. Majalah *Kris* ini hanya dapat diterbitkan beberapa bulan sahaja. Ia bertujuan juga untuk menyedarkan rakyat dalam lapangan politik dan sebagai membanyakkan sumber pembacaan orang-orang Melayu.

Pada bulan Jun, 1946 suatu persidangan pertama UMNO telah diadakan di Dewan Bandaran Ipoh. Ishak selaku Naib Yang Dipertua PKMM ketika itu telah dipilih mengetuai rombongan PKMM selain daripada Ahmad Boestamam (Pemuda API dan merangkap Setiausaha PKMM kerana Zulkifle Owni bekas Setiausaha

⁸³ Ahmad Boestamam, *Dr. Burhanuddin, Putera Setia Melayu*, Pustaka Kejora, Kuala Lumpur, 1972, ms. 9.

⁸⁴ Hantu Raya (nama samaran Ishak Hj. Muhammad) "Ruang Selamat Pagi", *Pelita Melayu*, 1 Jun, 1946, ms. 4.

⁸⁵ Lihat di Perpustakaan DBP, mengandungi satu contoh muka hadapan dan tajuk rencana majalah *Kris*, keluaran sulungnya, 10 Jun 1946 (Bil. 1) ms. 1-2. Lihat Lampiran II satu contoh rencana, 'Jawapan kepada Hidup Melayu', majalah *Kris*, Bil. 8, Tahun Pertama, 1946.

PKMM telah pergi ke Medan) dan Rahman Rahim (PKMM Perak). Di dalam Persidangan itu PKMM yang diketuai oleh Ishak telah mencadangkan supaya lambang UMNO berwarna Merah-Putih, manakala pihak lain pula menetapkan warna Merah-Kuning yang ditampalkan dengan keris (lambang UMNO sekarang). Untuk menarik para hadirin Ishak telah mengibarkan bendera Sang Saka Merah-Putih dengan muka yang didongakkan telah menyebabkan semua mata hadirin tertumpu kepada Ishak. Tiba-tiba tepukan yang gemuruh menggema suasana. Perbuatannya itu menyebabkan Ahmad Boestamam berkata kepada Abdul Rahman Rahim, "Itulah Bung Sako di Mercu Kecermelangannya — Bung Sako at his best."⁸⁶

Walaupun cadangan Ishak kalah satu undi sahaja tetapi keputusan ini memerlukan kerana usulnya dapat tandingan yang hebat. Akibatnya, PKMM menarik diri dari UMNO.⁸⁷ Ishak dipilih mengetuai PKMM itu adalah dipandang dari segi:

1. Ishak Tokoh Kedua dalam PKMM.
2. Ishak popular di kalangan rakyat sebagai seorang ahli suratkhabar yang paling tajam penanya terutama membidas penjajah.
3. Ishak tenang orangnya dan cekap dalam memberikan huraiyan atas sesuatu dengan jelas.
4. Salah satu badan yang agak berpengaruh dalam UMNO ketika itu ialah WATANIAH PAHANG dan kerana Ishak anak jati Pahang maka diharapkan dia boleh mempengaruhi perwakilan Wataniah melalui ucapannya.⁸⁸

Pada 22 Februari, 1947 satu persidangan besar Badan-badan Kiri Melayu telah diadakan di Markas Besar PKMM. Di antara

⁸⁶ Ahmad Boestamam, *Merintis Jalan Ke Puncak*, Pustaka Kejora, Kuala Lumpur, 1972, ms. 85.

⁸⁷ Sebenarnya penarikan PKMM daripada bergabung dengan UMNO adalah kerana PKMM mempunyai berlainan idealoji dengan UMNO. PKMM berkehendakkan pembelaan terhadap kepentingan rakyat jelata demi membela maruah kedaulatan mereka dan bukan didasarkan untuk membela kedudukan kaum feudal. Fasal bendera itu adalah sebagai kemuncak penarikan diri PKMM daripada UMNO.

⁸⁸ Ahmad Boestamam, *Dr. Burhanuddin, Putera Setia Malaya*, Pustaka Kejora, Kuala Lumpur, 1972, ms. 14–15.

yang hadir ialah PKMM, API, AWAS, BATAS, HIZIBUL-MUSLIMIM dan GERAM dari Singapura. Dengan cadangan API, gabungan Parti-Parti Kiri dinamakan *Pusat Tenaga Rakyat* (PUTERA). Gabungan tersebut telah sebulat suara memilih lagi Ishak sebagai pemimpinnya kerana:

1. Dia seorang intelek yang tinggi pengetahuannya.
2. Dr. Burhanuddin harus menumpukan sepenuh tenaga dalam PKMM yang harus memegang 'tenaga pimpinan' kepada golongan itu.
3. Ishak ialah Naib Yang Dipertua Agung PKMM. Dengan pimpinan Ishak maka kemungkinan PUTERA tidak diselewengkan menjauahkan diri dari PKMM.
4. Sebanyak-banyak tokoh PKMM harus ditampilkan ke depan supaya dapat dibuktikan bahawa golongan kiri Melayu tidak berkurangan tokoh.⁸⁹

Pada 20 Oktober, 1947 gabungan PUTERA-AMCJA telah menganjurkan 'Hartal' untuk menyatakan bantahan mereka kepada pemerintah. Hartal ini mendapat kejayaan seluruh Malaya dengan tidak ada kejadian yang buruk berlaku. Pada 27 Disember, 1947, PKMM telah mengadakan kongresnya yang ketiga di Singapura bertempat di Panggung Queen, Geylang. Di dalam majlis itu golongan API tidak suka kepada Dr. Burhanuddin sebagai pemimpin PKMM dan harus ditukar kerana ia agak lemah sedikit dan kurang revolucioner. Golongan API telah melantik Ishak untuk jawatan Yang Dipertua tetapi Ishak kalah apabila undi dijalankan. Walau bagaimanapun majlis kemudiannya dengan sebulat suara telah melantik Ishak menjadi Yang Dipertua PKMM bagi tahun 1948 kerana majlis mengesyorkan supaya Penasihat Agung PKMM perlu diadakan, dan majlis melantik Dr. Burhanuddin memegang jawatan itu.⁹⁰

Setelah beberapa hari darurat diistiharkan pada Julai 1948, Ishak telah ditangkap oleh pemerintah Inggeris di Taiping. Sebelum itu Ishak telah menerima taligram dari kampungnya ten-

⁸⁹ Ahmad Boestamam, op. cit., ms. 123-125.

⁹⁰ Ibid. ms. 144-147.

⁹¹ Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad, di pejabatnya *Utusan Melayu*, 7 Ogos, 1974.

tang kematian ibunya; tetapi Ishak tidak dapat balik ke Pahang kerana darurat telah diisyiharkan. Apabila Ishak ditangkap jiwa-nya tenang dan ia tidak risaukan apa-apa.⁹¹ Apabila berita Ishak ditangkap oleh pihak British diketahui oleh bapanya, maka perasaan bapanya 'macam nak gila'. Setelah tahu yang Ishak ada di penjara akhirnya bapanya telah menengok Ishak di Khemah Tahanan Tanjung Beruas dengan perasaan 'sedih' dan gembira.⁹² Ishak telah dipenjarakan selama hampir 5 tahun (1948–1953).

Pada mulanya Ishak ditangkap dan ditahan selama dua hari di Balai Polis, Taiping, Perak. Selepas itu ia dihantar ke Balai Polis Jalan Campbell, Kuala Lumpur dan ditahan selama 50 hari. Kemudian ia dimasukkan ke dalam penjara Pudu selama 5 bulan. Dalam penjara tersebut ia ditahan selama 100 hari dalam bilik gelap. Daripada Kuala Lumpur Ishak telah dipindahkan ke Khemah Tahanan Tanjung Beruas, Melaka pada pertengahan tahun 1949 dan dibebaskan daripada Khemah Pemilihan Morib, Selangor tanpa syarat pada pertengahan tahun 1953.⁹³

Setelah Ishak dibebaskan pada Mei, 1953, Ishak telah bekerja di Malayan Film Unit di Kuala Lumpur; tetapi telah mengambil keputusan berhenti dari jawatannya di Malayan Film Unit itu. Selepas itu Ishak mengembala ke merata-rata Persekutuan Tanah Melayu untuk melihat keadaan masyarakat seperti penderitaan petani, nelayan dan buruh. Segala pengalaman-pengalamannya ada diceritakan di akhbar-akhbar atau majalah-majalah Melayu, dan di dalam novel-novelnya. Antara tahun 1956 hingga 1959 Ishak telah menghasilkan 8 buah novel. Manakala pada tahun 1959 pula Ishak telah menjadi ahli Parti Buruh dan menjadi Pengurus Parti Buruh. Pada Ogos, 1960 Ishak lagi sekali dipilih menjadi Pengurus Parti Buruh. Apabila Parti Buruh bergabung dengan Parti Rakyat menjadi Parti Socialist Front, Ishak telah dilantik menjadi Setiausaha-Agung manakala Ahmad Boestamam telah menjadi Ketua Umumnya.

⁹² Wawancara dengan Cik Wok Hj. Muhammad (di wawancarakan oleh Khalid Hj. Muhamnad) di Temerloh, Pahang, 1 Ogos, 1974.

⁹³ Adi Mas, "Suka Duka Pak Sako dalam Tahanan", *Pak Sako*, Penerbitan Utusan Melayu Berhad, 1973, ms. 20.

Ketika Konfrontasi Malaysia dengan Indonesia, pada 28 Januari, 1965 Ishak telah ditangkap oleh Kerajaan Malaysia dan dibebaskan pada 19 Januari, 1966. Dari tahun 1966 pula Ishak telah menghasilkan beberapa buah novel di samping bekerja di *Utusan Melayu*. Kerana mengenang jasa Ishak di dalam Kesusastraan Melayu, maka pada 29 Jun, 1973 Universiti Malaya telah menganugerahkan 'Doktor Sastra Kehormat' kepadanya. Sehingga sekarang Ishak masih berkhidmat dengan *Utusan Melayu*.

Bab 2

Kenaikan Semangat Nasionalisma Ishak

NASIONALISMA MELAYU DI MALAYSIA

Nasionalisma telah menarik perhatian yang luas sebagai satu lapangan pengajian sejarah dan politik. Oleh itu ramai pengkaji-pengkaji tentang nasionalisma di dunia ini telah memberi berbagai-bagai pendapat tentang makna nasionalisma dan perkembangannya. Di antara pengkaji-pengkaji tentang nasionalisma ini ialah Louis L. Snyder di dalam bukunya *The Dynamics of Nationalism*, Hans Kohn dalam bukunya *The Idea of Nationalism*, Carlton J.H. Hayes dalam bukunya *The Historical Evolution of Modern Nationalism*, Elie Kedourie dalam bukunya *Nationalism* dan berbagai-bagai pengarang yang lain.¹

Berdasarkan pengkaji-pengkaji nasionalisma ini, James P. Ongkili telah menyimpulkan bahawa nasionalisma adalah suatu hasrat sentimen atau perasaan di kalangan sesuatu wilayah yang tertentu. Nasionalisma adalah suatu bentuk kesedaran bahawa masyarakat dalam suatu wilayah itu ialah suatu rakyat yang mempunyai ciri-ciri penghidupan yang sebahagian besarnya, unik bagi mereka. Maka untuk memperlihatkan nasionalisma, rakyat sesuatu wilayah itu menggunakan lambang-lambang negaraan

¹James P. Ongkili, "Perkembangan Nasionalisma", *Jebat: Jurnal Persatuan Sejarah Universiti Kebangsaan*, Bil. 1, 1971/72. (Digambarkan dengan jelas oleh pengarang artikel ini ms 24—41.)

seperti sempadan dan ibukota yang akan menentukan letak-letaknya negara bangsa, keperibadian kebangsaan yang kebiasaan-nya terhurai dalam perlembagaan negeri, kewarganegaraan dan bahasa kebangsaan, perekonomian, kebudayaan dan kesenian, bendera dan lagu kebangsaan, kadang-kadang juga ugama kebangsaan.²

Di Asia Tenggara pendidikan Baratlah yang amat berkesan terhadap para pejuang dan pemimpin-pemimpin negeri yang telah jatuh menjadi tanah jajahan itu. Pendidikan Barat akhirnya membongkarkan rahsia kekuatan Barat di Asia Tenggara; ianya mengkiaskan bahawa negara-negara Eropah itu sendiri telah menggunakan nasionalisma dalam persaingan imperialisma dan mendapatkan tanah jajahan dan berjaya menjajah negeri-negeri lama Asia Tenggara.³

Pada abad 20 barulah nasionalisma menjadi suatu soal serius dan pokok di Asia Tenggara manakala *patriotism*a ialah perasaan kesetiaan kepada Negara dan Raja pula adalah suatu unsur penting nasionalisma dan ia telah wujud dengan kukuh dan rapinya berkurun-kurun di Asia Tenggara sebelum ketibaan penjajah dan kuasa-kuasa Barat di rantau ini. Jadi nasionalisma dalam bentuk moden hanya meresapi dalam hasrat masyarakat Asia Tenggara ke abad 20 — Imprialisme Barat British di Burma, Tanah Melayu, Singapura, Sarawak, Brunei dan Sabah; Perancis di Indochina; Sepanyol dan Amerika di Filipina dan Belanda di Indonesia — telah diiringi oleh penjajahan asing yang akhirnya membangkitkan perasaan kebangsaan di Asia Tenggara.⁴

Pihak penjajah telah menurunkan peradaban Barat ke atas rakyat biasanya di Asia Tenggara yang sudah terkandas. Antara ciri-ciri peradaban itu yang diminati oleh orang-orang tempatan yang bersemangat ialah hak asasi manusia, persamaan, kebebasan dan kemerdekaan. Persaingan pendidikan Baru itu akhirnya mengeluarkan golongan elit berpengalaman Barat yang tampil ke

² Ibid. ms. 42.

³ Ibid., ms. 43.

⁴ Ibid., ms. 34.

hadapan dengan sentimen kebangsaan.⁵

Di Tanah Melayu daripada 1906 hingga 1926 sikap nasionalisme orang-orang Melayu melalui peringkat pertama iaitu *peringkat keugamaan*. Ini tidak boleh dielakkan kerana ugama merupakan juga satu sistem politik kepada orang-orang Muslim Melayu dan dengan dorongan pembaharuan Islam (reformed Islamic impulse) yang menyedarkan orang-orang Melayu kepada soal-soal politik. Di Masir dan Turki menggerakkan reformasi diikuti juga seterusnya oleh pembangkitan nasionalisma. Di kalangan orang-orang Melayu tidak terdapat pergerakan kebangsaan yang berorganisasi pada masa ini, tetapi sudah nyata terdapat penukaran sikap politik mereka. Bukan fahaman politik yang ditimbulkan sangat penting tetapi lebih penting ialah pandangan baru ini menggerakkan fikiran orang Melayu supaya lebih mengawasi apa yang berlaku di sekeliling kita.⁶

Sikap politik orang-orang Melayu maju setapak lagi ke dalam peringkat kedua, *peringkat ekonomi dan sosial* pada 1926. Dalam tahun 1926 tertubuhlah Kesatuan Melayu Singapura dan seterusnya Kesatuan Melayu Muda (KMM) telah ditubuhkan pada 1937. Ia sebagai membuka jalan (fore-runner) kepada penubuhan parti-parti politik Melayu tahun 1940an. Penting diingatkan bahawa dari waktu itu sikap politik Melayu mula menukar tekanannya (*emphasis*). Ugama masih merupakan motif yang penting, tetapi ianya bukan hanya satu sahaja alasan yang penting tetapi alasan yang penting lagi ialah orang-orang Melayu manghadapi masalah-masalah ekonomi yang bertambah-berat dan dengan bangkitnya kesedaran, mereka cuba seberapa daya untuk mengatasi masalah-masalah ini; mereka mula menganalisa kedudukan ekonomi mereka dengan lebih bijak lagi dan mula menyedari sebab-sebab dan faktor-faktor yang menyebabkan kemiskinan mereka.⁷

Ibrahim Yaakub mula berhubung dengan pelari-pelari Indone-

⁵ *Ibid.*, ms. 35.

⁶ Radin Soenarno, "Malay Nationalism 1896–1941", *Journal of Southeast Asian History (JSEAH)* Vol. 1, No. 1, March 1961.

⁷ *Ibid.*, Bahagian Pertama, ms. 11.

sia bila ia di Maktab Perguruan Tanjung Malim dan tahun 1929. Ia menjadi seorang pemimpin penuntut-penuntut Kolej dan bila ia tinggalkan Kolej itu pada 1931, ia telah terlibat sepenuhnya (fully immersed) dalam cita-cita politik (political ideas). Penulisan-penulisannya dalam surat-surat khabar dan majalah menggambarkan secara terang-terang semangat pemberontakan orang lelaki. Ia nyata anti penjajahan secara umumnya dan anti British terutamanya. Ia berkongsi penuh pandangan politiknya dengan Ishak Haji Muhammad yang percaya bahawa British sebagai satu bangsa merupakan satu bangsa yang tamak. Mereka juga menyalahkan sepenuhnya Sultan-sultan, Pembesar-pembesar dan Penghulu-penghulu (Chiefs) Melayu kerana membenarkan diri mereka ditindas (being subordinated) di bawah kuasa Pegawai-pejawai British di Malaya.⁸

Pada 1940an pula golongan-golongan nasionalis Melayu telah melangkah ke peringkat yang ketiga iaitu *peringkat politik*. Ketika pemerintahan Jepun golongan-golongan nasionalis Melayu lebih banyak menyebelahi Jepun daripada Inggeris, ini bukan bermakna mereka-mereka itu sukakan Jepun tetapi mereka sebenarnya bencikan Jepun seperti juga mereka bencikan Inggeris, tetapi oleh sebab keadaan politik pada waktu itu sukar sekali. Tambahan pula kekuatan Jepun jauh lebih besar daripada Inggeris, di samping layanan Inggeris yang buruk terhadap bangsa Melayu selama berpuluh-puluh tahun, telah mendorongkan orang-orang Melayu condong kepada Jepun. Mereka juga pro Jepun kerana hendak menyelamatkan nyawa mereka, ugama bangsa Melayu daripada dimusnahkan oleh tentera Jepun sebagaimana yang dialami oleh orang-orang Cina.⁹

Apabila Jepun menyerah kalah, Malaya telah diperintah oleh Pentadbiran Tentera British atau British Military Administration (B.M.A.), pergolakan politik pada 1945 lebih giat menentang penjajah. Perjuangan politik ini agak lebih serius di mana parti-parti politik sayap kiri seperti PKMM dan gabungan PUTERA

⁸ Ibid., ms. 21.

⁹ Ahmad Johari Mosin, "Nasionalisma Melayu Sejak 1926", *Sejarah Nasionalisma Mapbilindo*, Utusan Melayu Berhad, ms. 181–182.

dengan AMCJA mempunyai ideoloji menentang Inggeris dengan sikap 'non-cooperation' kepada British dan meminta 'Merdeka Seratus Peratus' untuk rakyat Malaya. Di samping itu terdapat parti-parti politik sayap kanan seperti UMNO yang pro British dalam perjuangan mereka dan membela kaum feudal.

PERWATAKAN ISHAK

Ishak telah mendapat didikan yang sempurna daripada ibu bapanya sejak ia kecil-kecil lagi. Ishak juga telah dididik secara 'indirect' oleh bapanya seperti melatih pergi ke majlis kenduri, masjid dan membuat pekerjaan seperti bertani, menangkap ikan, burung, dan sebagainya. Perbuatan ini sungguh sesuai dengan kehidupannya di sebuah kampung yang aman dan damai di mana terdapat semangat bergotong-royong serta majoriti kehidupan mereka adalah bertani dan bekerja sendiri. Keadaan yang sedemikian rupa menyebabkan Ishak asyik memikirkan akan keindahan alam dan mencintainya, dan segala ciptaan-ciptaan Allah ini sungguh aneh dan luar biasa pada pandangan Ishak. Oleh itu Ishak sedar bahawa ia hidup di dalam dunia ini adalah di bawah kuasa. Allah dan sebagai seorang manusia adalah perlu baginya menyesuaikan diri di dalam masyarakat dan tidak boleh memenculkan diri dari orang-orang lain.

Keadaan alam sekeliling menyebabkan juga keadaan jiwanya tenteram. Oleh itu sejak dari kecil sehingga ke sekolah Inggeris, ia tidak bergaul sangat dengan kawan-kawannya dan membuat kejahatan, lebih-lebih lagi mencari pergaduhan dengan kawan-kawannya. Ia lebih gemar kepada keadaan yang sentimental dan tenang. Ia juga tidak suka kepada keadaan dan suasana yang bising serta riuh-rendah. Perwatakan Ishak yang semulajadi ini menyebabkan hatinya terbuka untuk melihat lebih jauh lagi keadaan masyarakat, khasnya masyarakat Melayu dengan lebih dekat lagi. Segala idaman Ishak akhirnya tercapai apabila ia dapat bergaul dengan orang-orang (masyarakat) dari segala pelusuk negeri Pahang iaitu ketika ia berjaya menjekukkan kakinya ke

¹⁰ James P. Ongkili, "Perkembangan Nasionalisma", *Jebat: Jurnal Persatuan Sejarah Universiti Kebangsaan*, ms. 26.

Sekolah Inggeris di Kuala Lipis dan Raub di Pahang.

Ishak telah menanamkan semangat kepahlawanannya apabila datuk-neneknya menceritakan tentang kehandalan Pahlawan-pahlawan Melayu Pahang semasa menentang British. Ini tepat sekali apabila J.H. Hayes berpendapat bahawa sebagaimana tanah-air itu mengeluarkan unsur-unsurnya, mutunya dan rasanya daripada tanah tempat itu mengalir, maka watak tertua masyarakat itu timbul daripada punca-punca kekeluargaan, iklim, cara hidup dan pendidik gerakan awal dan kerja yang teristimewa kepada mereka, *peradaban datuk-nenek itu berurat-akar dan menjadi tauladan sejati bangsa.*¹⁰ Tujuan cerita-cerita itu diceritakan adalah untuk menaikkan semangat dan memupuk semangat kepahlawanan orang-orang Melayu sejak dari kecil lagi.

Ishak telah diceritakan tentang kisah kehandalan dan 'taktik' perjuangan Datuk Bahaman dalam menghadapi penjajah Inggeris. Umpamanya Cerita Perang Semantan yang berlaku di Sungai Semantan (Bandar Temerloh sekarang) pada penghujung abad 19 iaitu peperangan antara orang-orang Melayu tempatan dengan 'Orang Putih', dan askar-askar 'Benggali Sikh'. Dikatakan "Berakit-rakit askar Benggali Sikh mati di situ". Ini dibuktikan dengan nama tempat Lubuk Rakit yang masih ada sekarang, yang kononnya banyak mayat-mayat orang Benggali dan 'Orang Putih' tersangkut di lubuk itu dahulu.¹¹

Nenek Ishak juga menceritakan tentang kehandalan orang-orang Melayu Pahang menentang Inggeris dengan menggunakan 'taktik-taktik' mereka. Ketika peperangan gurila berlaku, orang-orang Melayu Pahang yang diketuai oleh Datuk Bahaman telah menggunakan jerat, sumpitan, dan ranjau. Mereka juga menggunakan 'taktik' membakar buluh untuk diletupkan. Keadaan ini menjadikan orang-orang Inggeris menyangkakan orang-orang Melayu telah pandai menggunakan bom dan ini telah menggemparkan mereka. Pada suatu ketika pula diceritakan bahawa Datuk Bahaman telah membuat rakit. Rakit ini telah dihanyutkan

¹¹ Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad, di perpustakaan *Utusan Melayu*, 20 Ogos, 1974. Cerita Perang Semantan ada disebutkan oleh Ishak di dalam novelnya *Putera Gunung Taben* di bahagian pertama bertajuk "Putera Gunung Tahan."

dengan dibakar sabut untuk mengeluarkan asap di atas rakit itu. Di atas rakit ini juga dibubuhkan tin-tin kosong yang berisi seekor biawak di tiap-tiap tin. Kononnya pada sangkaan ‘Orang Putih’ dan Benggali Sikh bahawa di atas rakit mengandungi musuhnya. Akibatnya mereka menembak rakit itu sehingga peluru mereka habis. Selepas itu barulah orang-orang Melayu menyerang dari belakang.¹²

Nenek Ishak juga telah menggambarkan tentang Datuk Bahaman sebagai seorang pahlawan yang gagah dan berani ketika ia menentang dengan kerasnya ‘Orang-Orang Putih’ dan merendah-rendahkannya. Ia mensifatkan ‘Orang Putih’ sebagai butakayu kerana mereka tidak tahu dan tidak dapat menyesuaikan diri dengan keadaan sosial, adat, ugama dan kebudayaan orang-orang Melayu. Kesemua cerita-cerita yang silam ini telah menaikkan juga semangat Ishak. Oleh itu sejak dari kecil lagi Ishak menganggap bahawa orang-orang Melayu bukanlah suatu bangsa yang bodoh dan lemah dalam perjuangannya menentang penjajah Inggeris.¹³

ILHAM DI SEKOLAH INGGERIS

Ketika menuntut di Sekolah Inggeris di Kuala Lipis dan di Raub, Pahang, Ishak telah berdamping rapat dengan masyarakat dari berbagai-bagi kampung dalam negeri Pahang. Di sinilah ia mula bergiat membaca buku-buku dan menerima pengajaran-pengajaran yang berkesan untuk dirinya berkenaan hal ehwal keduniaan dan hal-hal tempatan. Ketika itulah Ishak mula berfikir dan mengerti akan masaalah hidup dan dapat menganalisa apakah keadaan yang sebenar dan di sebaliknya. Tambahan pula Ishak sangat gemar membaca buku-buku, majalah-majalah surat-surat khabar dan lain-lain bahan bacaan sehingga kertas yang membungkus barang-barang pun pernah dibaca olehnya.

Antara buku-buku yang pernah dibaca oleh Ishak yang kemudiannya mewujudkan semangat nasionalismanya bagi menentang penjajah dan kamu feudal serta orang-orang pendatang di

¹²Ibid.

¹³Ibid.

Tanah Melayu ialah buku karangan Shakespeare dalam bentuk drama dan buku-buku hikayat Melayu. Bolehlah dikatakan bahawa semua buku-buku karangan Shakespeare telah dibaca oleh Ishak. Ishak berpeluang membaca buku tersebut kerana ia mengambil mata pelajaran Kesusastraan Inggeris yang penting untuk peperiksaan. Tambahan pula memang menjadi kegemarannya membaca buku-buku sedemikian terutamanya yang berbentuk cerita.¹⁴

Kebanyakkan buku-buku Shakespeare ini mengandungi unsur-unsur perasaan benci kepada orang-orang Roman kerana pada masa itu England telah ditakluki oleh bangsa Roman. Umpamanya cerita *Julius Caesar* ialah berkenaan kezaliman Raja Rom terhadap kaum-kaum buruh dan kaum-kaum tani. Cerita-cerita ini banyak mengisahkan tentang pemerintahan yang bersifat kuku besi Raja Rom dengan sindiran-sindirannya yang tajam terhadap pemerintah-pemerintah. Umpamanya Shakespeare menggambarkan tentang perasaan benci seorang rakyat Rom terhadap rajanya apabila ia melihat perkebumian Julius Caesar yang telah dibunuh itu dengan katanya:

“Aku datang bukanlah hendak mengagung-agungkan Julius Caesar yang sudah mati; tetapi aku datang adalah hendak menengok orang menanam dia.”¹⁵

Ketika membaca buku *The Merchant of Venice*, Ishak dapat buku itu sebagai risalah anti-kapitalis dan menyesal atas ketiadaan perikemanusiaan yang sama dan kebijaksanaan pada orang-orang Inggeris. Dalam buku *The Merchant of Venice* itu Shakespeare menentang kaum pemodal yang bermaharajalela memeras orang lain. Banyak juga buku-buku Shakespeare dibaca oleh Ishak seperti *Macbeth*, *Hamlet* dan sebagainya di mana motifnya adalah bencikan kepada kaum feudal iaitu raja-raja dan pembesar-pembesar negeri.¹⁶

¹⁴ Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad di perpustakaan Utusan Melayu, 20 Ogos, 1974.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

Walaupun kebanyakan buku-buku Shakespeare dalam bentuk drama, tetapi Ishak telah membaca dengan teliti dan memahami maksud-maksud Shakespeare yang sebenarnya. Ia kemudiannya membandingkan dengan keadaan yang sebenar berlaku di Tanah Melayu pada ketika itu. Keadaan Tanah Melayu yang telah dijajah oleh orang-orang Inggeris katanya samalah seperti England ketika dijajah oleh Rom, manakala kaum feudal seperti raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu yang tidak mengambil berat hal-hal rakyat disamakkannya dengan raja-raja Rom yang memerintah England dan kaum-kaum kapitalis seperti Cina, India, Inggeris disamakan dengan kaum-kaum kapitalis orang-orang Yahudi di Eropah yang memeras ekonomi rakyat tempatan. Cerita-cerita Shakespeare ini telah memberikan kesedaran juga kepada Ishak di mana ia telah memikirkan tentang keadaan ekonomi dan sosial orang-orang Melayu yang telah tertinggal dan telah dikuasai oleh penjajah dan kaum-kaum asing. Manakala kaum-kaum feudal Melayu pula tidak mengambil berat tentang orang-orang Melayu. Keadaan yang sedemikian rupa akhirnya telah memberi ilham kepada Ishak dalam perjuangan menentang penjajah.¹⁷

Ishak juga tidak lupa membaca buku-buku hikayat Melayu lama dalam bentuk syair dan teks yang menggambarkan dan menyedarkannya tentang kezaliman Raja-raja Melayu dahulu yang sangat zalim terhadap rakyat jelata. Walaupun ini tidak dinyatakan dengan terang-terang atau secara langsung, tetapi Ishak telah dapat memikirkannya dengan teliti akan maksud isi kandungan buku-buku lama Melayu itu. Umpamanya dalam buku *Hikayat Hang Tuah* diceritakan tentang kisah penentangan Hang Jebat terhadap sultan dan melawan Hang Tuah, adalah semata-mata memperjuangkan keadilan untuk membela rakyat jelata yang tak berdosa dan menentang kezaliman Sultan Melaka. Begitu juga dengan kisah dalam *Hikayat Jobor* yang menceritakan juga tentang pembunuhan Sultan Mahmud II kerana sifatnya yang zalim kepada rakyat. Akibatnya seorang daripada rakyat telah

¹⁷ Ibid.

membunuh baginda ketika baginda hendak pergi menunaikan fardu Jumaat. Pembunuh itu bersikap,

Raja adil raja disembah,

Raja zalim raja disanggah.¹⁸

Dengan secara tak langsung Ishak dapat pengarang-pengarang yang silam telah menggambarkan sikap-sikap penentangan rakyat terhadap raja-raja mereka adalah bertujuan memperjuangkan keadilan untuk rakyat walaupun ini tidak dinyatakan secara tegas. Ini telah memberikan perangsang kepada Ishak pula bagi menentang kaum feudal Melayu, lebih-lebih lagi raja-raja pada masanya tidak mengambil berat tentang hal rakyat sehingga rakyatnya ketinggalan dalam serba lapangan hidup.

Ishak juga sangat gemar membaca buku-buku dari Indonesia, majalah-majalah dan akhbar-akhbar tempatan; yang penuh dengan semangat kebangsaan dan mengambil berat hal-hal kesusahan rakyat dan ketinggalan rakyat Melayu dan Indonesia. Ia juga bertambah minat dalam kebudayaan terutamanya Renaissance Kesusasteraan yang dinyatakan oleh orang-orang Indonesia di Netherlands Indie dan membaca semua buku-buku dan majalah-majalah Indonesia¹⁹ seperti *Pujangga Baru* yang diterbitkan oleh Balai Pustaka. Ishak juga membaca novel-novel dan buku-buku Indonesia seperti *Salab Asuhan* di mana dibincangkan masaalah dan hal-hal masyarakat terutama kebudayaan Indonesia yang agak sama dengan kebudayaan Melayu di Malaya. Ishak juga dapat membaca surat-surat khabar dari Medan yang juga menitik-beratkan hal-hal yang sama dengan masyarakat di Tanah Melayu ketika itu. Kadang-kadang juga ia dapat membaca surat-surat khabar Inggeris dari England.²⁰

Dengan pembacaan Ishak yang meluas ini, maka pengetahuannya tidaklah seperti "Katak Di bawah Tempurung". Segala pengetahuan-pengetahuannya itu digunakan dan dibuatkan

¹⁸ Ibid.

¹⁹ William R. Roff, "The Radical Intelligentsia and the Young Malay Union" (Intelek Radical dan Kesatuan Melayu Muda), *The Origins of Malay Nationalism*, University of Malaya Press, 1967, ms. 228.

²⁰ Ishak Hj. Muhammad, op. cit.

perbandingan dengan keadaan masyarakat Melayu pada masa itu. Dengan pembacaannya yang luas ini maka ia menganggap bahawa ia juga berhak membuat demikian iaitu untuk menentang segala ketidakadilan dalam masyarakat melalui arena penulisannya.

PANDANGAN DALAM PENGALAMANNYA

Pengalaman pertama Ishak untuk mengetahui akan tingkah laku serta kehidupan anak-anak raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu, ialah ketika ia menuntut sebagai Pegawai Pelatih di Maktab Melayu Kuala Kangsar pada Jun 1930. Di sini Ishak telah bergaul-gaul dengan anak-anak pembesar, raja-raja dan orang kaya-kaya. Ishak sungguh tak sesuai dengan keadaan kehidupan mereka yang sentiasa bersukaria dan gembira sahaja, dan cara-cara kehidupan mereka adalah berlainan sekali dengan orang-orang biasa sepertinya.

Pengalamannya lebih nyata lagi apabila ia menjadi Pegawai Pentadbir Melayu (M.A.S.) selama hampir 4 tahun. Ishak telah dapati sikap-sikap penjajah adalah bersifat diskriminasi dalam menjalankan pentadbirannya terhadap Pegawai-pejawai Melayu dengan orang-orang Inggeris. Ini terbukti apabila seorang Pegawai Melayu seperti Ishak mendapat gaji sebanyak \$125 sebulan manakala seorang Pegawai Inggeris mendapat sebanyak \$350 sebulan, dan mereka berhak pula mendapat cuti balik negeri (oversea leave) dengan gaji penuh selama satu bulan dan tambangnya pergi balik dibayar oleh Kerajaan, tetapi tugas yang diberikan adalah sama dengan Pegawai-pejawai Melayu.²¹

Tambahan lagi Ishak dan rakan-rakannya disuruh mengubahkan keadaan sosial sebagai seorang pegawai dan kerap kali dijemput ke Residency untuk bermain tenis, minum teh dan pada umumnya berkelakuan sebagai pegawai yang 'gentlemen'. Pegawai-pejawai Muda Melayu telah diterangkan bahawa jika mereka hendak memasuki sesebuah kelab mereka mestilah memasuki kelab-kelab yang mahal untuk menjaga status kedudukan mereka. Tuan Adams seorang Pegawai Inggeris sendiri telah

²¹ Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad, di perpustakaan *Utusan Melayu*, 20 Ogos, 1974.

membawa Ishak ke Lake Club iaitu sebuah institusi sosial yang paling terkemuka di Kuala Lumpur dan membayar bayaran permulaannya. Beliau memberi ingat bahawa jika Ishak hendak melihat wayang gambar, ia patut menonton di kelas-kelas yang mahal dan Ishak telah digalakkan membuat perkahwinan yang baik (good marriage) dan Adams telah memberitahu Ishak lebih dari satu kali,

"Kalau awak hendak berkahwin, saya boleh padankan dengan anak perempuan seorang Datok."²²

Manakala segala tugas-tugasnya sebagai Pegawai M.A.S. adalah terikat dan terkongkong pula walaupun ia ingin berbakti kepada rakyat biasa. Dengan ini Ishak sungguh tidak sesuai dengan sistem pentadbiran British. Ini menyebabkan ia benci kepada Inggeris dan seterusnya mengambil keputusan enggan bekerja lagi dengan Kerajaan Inggeris.

Semasa Ishak menjadi Pegawai Dalam Latihan di Temerloh pada 1931, Ishak tidak berkenan dengan sikap Pegawai-pegawai Tinggi dan Rendah dari berbagai kaum yang melayan orang kampung, rakyat biasa di pejabat mereka. Walaupun seseorang kampung datang ke pejabat hanya hendak membayar cukai tanah sebanyak \$2 sahaja, mereka terpaksa datang dengan perahunya daripada hulu dan hilir dan berbatu-batu jauhnya. Di pejabat pula mereka terpaksa menunggu berjam-jam lamanya.²³

Dalam masa berlatih ini juga Ishak telah dapat melihat bagaimana senang dan mewahnya orang-orang daripada golongan feudal. Mereka itu dibayar sara hidup empat lima ratus ringgit tetapi kerjanya atau khidmatnya kepada negeri, rakyat jelata dan masyarakat sama-sekali tidak ternampak. Untuk meluahkan perasaannya, Ishak mulalah menulis artikal-artikal yang menyindir dan mengkritik hal-hal pembesar-pembesar Melayu yang disiarkan dalam akhbar *Majlis*, Kuala Lumpur dan *Warta Malaya* di Singapura. Umpamanya dalam akhbar *Majlis*, Ishak telah menulis tentang "orang Besar Berempat, Berlapan dan Enam

²² William R. Roff, *The Origins of Malay Nationalism*, University of Malaya Press, 1967, ms. 228.

²³ Ishak Hj. Muhammad, op. cit.

Belas dalam negeri kita".²⁴

Akibatnya Pegawai Daerah Temerloh J.J. Sheehan seorang 'Kulit Putih' keturunan Irish, segera memanggil Ishak masuk dalam pejabatnya dan beliau memberitahu bahawa dia bersetuju dengan pendapat dan sentimen yang terkandung dalam tulisan Ishak mengenai orang-orang besar itu. Bagaimanapun katanya lagi sebagai seorang pegawai,

"Awak adalah tertakluk di bawah General Orders."

Seterusnya dengan senyum-senyum Ketua Pejabatnya itu memberitahu bahawa hal itu akan disampaikan kepada 'SR' (Secretary to British Resident). Pegawai itu berkata,

"Jangan takutlah, awak tidak dibuang kerja, malah tidak akan jadi apa-apa kepada awak."²⁵

Walaupun Ishak sudah mencerca pihak pembesar-pembesar itu tetapi perbuatannya itu tidak membuatkan ia dibuang kerja dan diambil tindakan untuk menghukum Ishak, tetapi hanya diberi nasihat sahaja. Ini juga mendorongkan lagi Ishak mencerca lagi pembesar-pembesar Melayu yang cuai di masa-masa akan datang.

Pada pertengahan tahun 1932, Ishak telah ditukarkan ke Pejabat Daerah Bentong. Kebetulan pada masa itu Ibrahim Yaakub telah mengajar di Bentong setelah ia lulus dan giat dalam Persatuan Pemuda Malaya yang berhubung rapat dengan Parti Nasional Indonesia (PNI) pada 1929 untuk menentang penjajah dan membela nasib orang-orang Melayu. Ishak sangat gemar membaca suratkhabar. Di antara suratkhabar yang dibaca pada masa itu ialah *Majlis* terutama sekali makalah yang ditulis oleh "IBHY". Lama kelamaan Ishak dapati bahawa "IBHY" adalah seorang guru sekolah yang mengajar di Sekolah Melayu Bentong. Akhirnya Ishak mula berkenalan dengan Ibrahim di Bentong di suatu majlis di mana mereka telah membahaskan fasal main rong-geng. Semenjak itulah Ishak bersahabat baik dengan Ibrahim dan beberapa kali mereka berdua bermesyuarat panjang atas berbagai-bagi perkara tentang masaalah nasib orang-orang Melayu dan mereka telah bersumpah iaitu pada suatu masa kelak mereka ber-

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

dua akan berhenti dari jawatan Kerajaan dan akan mengeluarkan suratkhabar atau majalah bersama-sama.²⁶

Semasa bertugas di Rembau ia sangat bencikan kepada sikap ketuanya yang tunduk kepada disiplin yang dikenakan oleh Kerajaan Inggeris ke atasnya, sehingga ia sanggup berlagak sombong dan merasa bahawa dirinya jauh lebih tinggi daripada orang-orang kampung yang datang meminta tolong kepada mereka. Sebaliknya pula Ishak lebih suka bermesra dengan orang-orang kampung sehingga Ishak dimarahi oleh ketuanya Datok Kamaruddin yang menjaga hal Undang-Undang Tanah di Rembau. Dengan sebab ini dan sebab-sebab peribadi Ishak berasa tak sesuai lagi bekerja dengan Kerajaan Inggeris lalu ia merajuk dan pergi bersembunyi ke Tumpat (Kelantan); dengan menggunakan nama samarannya Ahmad Baharuddin Kasby dengan tidak diketahui oleh sesiapa pun.²⁷

Di Tumpat Ishak telah bersua pula dengan masyarakat kaum nelayan yang penuh dengan kemiskinan yang amat menyedihkan. Ia dapati di kedai-kedai pajak di pekan kecil itu banyak terdapat pukat, jaring, jala, dan rantai jala tergadai. Terdapat juga barang-barang emas dan perak; kain songket juga berlambak-lambak di kedai pajak itu. Manakala kedai-kedai billiard pula didirikan adalah untuk kaum-kaum nelayan menghabiskan masa dan berjudi di pekan itu. Demikian juga panggung-panggung wayang, manakala pada tiap-tiap hari Khamis pula orang-orang Melayu dan sedikit orang Siam datang ke Tumpat kerana melihat temasya berlaga lembu, biri-biri. Ramai di antara mereka itu yang bertaruh. Ishak sangat simpati akan keadaan sosial dan nasib bangsanya yang menderita disebabkan oleh tidak cekapnya pemerintah di negeri itu menjalankan pentadbirannya.²⁸

²⁶Ishak Hj. Muhammad, 'Tiga Tahun Di Singapura', *Utusan Zaman*, 28 September, 1940, ms. 3.

²⁷Harrison Ismail, 'Cerpen-Cerpen Ishak Hj. Muhammad Sebelum Perang', Kajian Ilmiah, Jabatan Pengajian Melayu untuk keperluan syarat B.A., ms. 5. Wawancara dengan Ishak yang dibuat oleh Harrison Ismail semasa membuat kajiannya.

²⁸Wawancara dengan Ishak, di perpustakaan *Utusan Melayu*, 20 Ogos, 1974.

Apabila Ishak bekerja semula dengan Inggeris sebagai Magistrat Kelas Tiga di Kuala Lumpur, maka pengetahuannya lebih luas lagi apabila ia membincangkan orang-orang yang membuat kesalahan undang-undang. Kebanyakan kesalahan yang mereka lakukan adalah disebabkan oleh sikap pemerintahan penjajah Inggeris yang tidak beberapa mengambil berat hal-hal rakyat. Begitu juga dengan pentadbiran Mahkamah yang kacau-bilau. Umpamanya tentang suatu perkara mengenai sekelamin orang Melayu yang bercerai, mereka mempunyai seorang anak perempuan yang berumur sepuluh tahun. Yang menjadi masalah ialah siapakah yang berhak memelihara kanak-kanak itu. Mereka telah pergi ke Pejabat Kadi; tetapi Kadi mengatakan ia tidak ada kuasa hendak memutuskannya. Kemudian mereka mengadu kepada Tuan Magistrat No. 1, Tuan F.K. Wilson, tetapi beliau menyatakan kepada mereka itu bahawa peruntukan-peruntukan (provisions) dalam undang-undang mengenai nikah kahwin, cerai dan pemeliharaan anak-anak mereka mengikut 'Muhammadan Laws' tidak mencukupi untuk beliau membuat sesuatu keputusan yang muktamad. Kemudian perkara itu turun pula kepada Magistrat yang kedua iaitu Tengku Ismail (dari Negeri Sembilan), tetapi beliau juga enggan membicarakan perkara itu. Akhirnya perkara itu ditolakkan kepada Ishak, sebab perkara itu bukan jenayah dan bukan pula 'maliah' tetapi lebih merupakan perkara masyarakat (civil).²⁹

Setelah Ishak menyoal kepada mereka suami isteri dan anaknya, Ishak pun buat keputusan, "Si anak dalam perkara ini, dengan keputusan Mahkamah, diserahkan kepada jagaan emaknya dengan syarat pada hari-hari minggu si emak tidak boleh melarang sesiapa datang berjumpa anaknya, dan pada hari-hari minggu dan kelepasan am, jika si bapa hendak mengambil si anak itu tinggal bermalam di rumahnya, maka si emak juga tidak boleh melarang, membangkang dan menahannya." Tetapi tak sampai satu bulan kemudian suami isteri itu telah datang semula menemui Ishak dan memberitahu bahawa mereka sudah rujuk menjadi suami isteri semula.³⁰

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

Keadaan tidak cekap pemerintah menyebabkan perjalanan Mahkamah terutama dari hal masyarakat Melayu berjalan tidak tersusun dan teratur. Pada pendapat Ishak cara-cara dan keputusan yang dibuatnya itu adalah awal-awal lagi patut dipakai dan dibuat oleh pihak Kadi sebab pada anggapannya untuk menyelesaikan masaalah seumpama itu adalah terletak dalam kuatkuasa dan tauliahnya. Oleh itu, Ishak berpendapat juga bahawa Pegawai-pegawai Melayu terlalu mementingkan pangkat dan kedudukannya, taraf hidup mereka dan pandangan tinggi masyarakat terhadap mereka. Dan kerana pertimbangan-pertimbangan peribadi ini mereka kebanyakannya tidak cekap dan lambat mengambil keputusan atau membuat keputusan.³¹

Selama bekerja di Kuala Lumpur, kebetulan pula Ibrahim Yaakub telah berpindah ke Kuala Lumpur menjadi Guru Bahasa Melayu di Polis Depot mengajar pegawai-pegawai Inggeris. Dalam masa hampir dua tahun di Kuala Lumpur, Ishak mula berkenalan dengan kawan-kawan Ibrahim seperti Mustafa Husain, Karim Rashid, Isa Muhammad dan pemuda-pemuda Melayu yang lain yang mempunyai kesedaran politik dan bersemangat 'nationalists'.

Ibrahim Yaakub dan kawan-kawannya yang majoriti dari lepasan Maktab Perguruan Tanjung Malim telah menyatukan dan menyusunkan perasaan mereka dengan mewujudkan sebuah kesatuan yang diberi nama Kesatuan Melayu Muda (KMM). K.M.M. ini ditubuhkan pada pertengahan tahun 1937 di mana Ibrahim Yaakub sebagai ketuanya.

Ishak telah menjadi ahli K.M.M., walaupun ketika itu ia bekerja di akhbar *Warta Malaya*, Singapura. Semasa bekerja di *Warta Malaya*, ia telah menulis artikel-artikel dan cerpen-cerpen yang menyuarakan nasib bangsa Melayu dan sikap orang-orang asing, kaum-kaum feudal dan pembesar-pembesar Melayu tentang perannannya setiap hari di Tanah Melayu.

Semasa di Kuala Lumpur pada tahun 1934-35, Ishak juga telah berjumpa dengan Abdul Rahim Kajai yang menjadi Pengarang *Majlis* sebanyak dua tiga kali di pejabat dan di rumahnya.

³¹ Ibid.

Ishak sangat bermintat kepada artikal-artikal dan cerpen-cerpen Abdul Rahim Kajai yang mengandungi semangat kebangsaan yang teguh. Kebanyakan karya beliau adalah menyedarkan masyarakat. Melayu dan ia tidak sukanya kepada setengah-setengah golongan yang mendatang.³²

Apabila Ishak mengambil keputusan berhenti dari jawatan Pegawai M.A.S. pada 1935, ia telah pergi ke Muar selama hampir setahun; dan seterusnya Ishak telah mengembara di serata Pantai Timur iaitu Kelantan, Trengganu dan Pahang. Pengalaman dari pengembaraannya yang luas bagi kali kedua ini menyebabkan semangat nasionalisma Ishak berkobar-kobar. Umpamanya ketika berada di Pantai Timur ia telah melihat akan keadaan kawasan-kawasan yang dilawatinya sungguh menyediakan di mana kebanyakan kehidupan orang-orang Melayu adalah miskin, menggadaikan barang-barang kemas dan yang berharga untuk makan tetapi tidak terdaya menebusnya; keadaan rumah orang-orang Melayu yang menyediakan, keadaan mata pencarian yang 'kais pagi makan pagi, kais petang makan petang'. Masaalah-masaalah orang Melayu ini tidak diambil berat oleh Pemerintah dan Raja-raja Melayu, lebih-lebih lagi pada masa itu orang-orang Melayu tidak dapat menyuarakan nasibnya kerana mereka tidak atau belum sedar tentang kebaikan mewujudkan persatuan-persatuan atau persatuan-persatuan perdagangan yang boleh menyuarakan perasaan penderitaan rakyat kepada pemerintah.³³

KEMUNCAK PERGOLAKAN HIDUPNYA

Kebencian Ishak terhadap Raja-raja dan Pembesar-pembesar Melayu memuncak apabila ia menerima sepucuk surat dari Pesuruhjaya Keadilan Trengganu yang mengatakan bahawa kebenarannya menjadi "Peguam" di Trengganu tidak dilanjutkan lagi oleh pihak yang berkenaan. Ishak menganggapkan tindakan ini tidak adil kerana fasal makalahnya 'Masjid Kemaman' di dalam akhbar *Warta Malaya* dan tentang surat rayuan yang ditulis oleh

³² Ishak Hj. Muhammad, "Tiga Tahun di Singapura", *Utusan Zaman*, 28 September, 1940, ms. 4.

³³ Ishak Hj. Muhammad, op. cit.

Ishak atas suruhan orang-orang kampung kepada pihak yang berkuasa supaya didirikan tembuk batu atau kayu di sekeliling masjid itu, menyebabkan lesen peguamnya ditahan.³⁴

Selepas itu nasib Ishak bolehlah dikatakan seperti 'sudah jatuh ditimpa tangga' apabila pada 7 Jun, 1937 ia menerima sepucuk surat dari *Warta Malaya* yang bertarikh 4 Jun, 1937 yang ditandatangan oleh Syed Husain Ali Al-Sagaf yang mengatakan bahawa pihaknya tidak dapat menerima Ishak lagi sebagai penulis khas di Kemaman dan Kuantan. Beliau menyuruh Ishak menghantar balik kad penulisan dengan segera. Tindakan ini dibuat kerana 'kononnya' pihak berkuasa Kerajaan Trengganu telah menggugat *Warta Malaya* iaitu jika Ishak tidak diberhentikan dari berkhidmat dengan *Warta Malaya*, maka akhbar *Warta Malaya* tidak akan dibenarkan masuk ke negeri Trengganu.³⁵

Semenjak dari itu semakin kuat hati Ishak hendak menjadi Wartawan dan jadi Pengarang kerana bagi Ishak bahawa '*kalam itu lebib tajam daripada pedang*'. Keadaan yang malang inilah yang menyebabkan Ishak bertambah galak menyambungkan karangnya dalam sebuah novel sulungnya yang pada mulanya bernama 'Hilang Di Mata', kemudiannya diubah kepada *Putera Gunung Taban* pada 1937 yang menentang penjajah dan Raja-raja Melayu secara sinis.³⁶ Dalam buku itu secara tak langsung Ishak mengecam penjajah Inggeris dan ia tidak puas hati tentang sikap orang-orang Melayu, terutama Raja-raja dan Pembesar-pembesar Melayu

³⁴ Ishak Hj. Muhammad, 'Tiga Tahun Di Singapura', *Utusan Zaman*, 29 September, 1940, ms. 5.

³⁵ Ibid. Setelah Ishak selidik, akhirnya ia dapat bahawa ia diberhentikan daripada menjadi Penulis Khas di Trengganu bukanlah disebabkan pihak Kerajaan Trengganu telah menggugat; tetapi pihak *Warta Malaya* takut kalau akhbar itu tidak dapat dimasukkan ke Trengganu.

³⁶ Sebenarnya di dalam artikel Ishak yang bertajuk 'Tiga Tahun Di Singapura' keluaran *Utusan Zaman*, 28 September, 1940 di muka surat 5–7 mengatakan bahawa akibat peristiwa ia berhenti menjadi Peguam Persendirian dan Penulis Khas *Warta Malaya* menyebabkan ia mengarang buku *Putera Gunung Taban*. Tetapi sebenarnya buku tersebut telah ditulis di Temerloh pada bulan Februari, 1937 sedangkan ia berhenti dari menjadi Peguam dan Penulis Khas ialah pada bulan Jun 1937.

yang seolah-olah tertidur dengan lelapnya kerana kesedapan yang diperuntukkan oleh Kerajaan Inggeris.

Dalam ruangan "Ingatan Penghargaan" buku *Putera Gunung Taban*, Ishak telah berkata:

"Buku ini bukanlah suatu cerita asyik-maksynk yang biasa tuan-tuan lihat di dalam kedai-kedai buku ataupun yang telah tuan baca, kerana isinya penuh dengan sindiran-sindiran dan kias-ibarat yang dalam . . . seseorang yang telah membaca buku ini tentulah sedar akan kewajipannya terhadap tanahair, bangsa dan adat resamnya dan daripada hari itu mudah-mudahan tertariklah hatinya kepada mempertahankan ugama, adat-istiadat dan tanahair supaya jangan terbinasa. . ."³⁷

Peranan buku ini pada masa itu ditegaskan oleh Ishak di dalam Rancangan Komentar TV Malaysia pada 27 Jun, 1973,

"Saya menulis *Putera Gunung Taban* khusus sebagai alat perjuangan menuntut 'Kemerdekaan', keadilan dan menghalau penjajah."

Setelah Ishak berfikir panjang akhirnya ia mengambil keputusan menjadi Wartawan sepenuh masa di akhbar *Warta Malaya* pada September, 1937. Ishak menegaskan bahawa ia membuat tindakan yang demikian kerana:

1. Ia berhenti dari jawatan Kerajaan yang bagus adalah dengan niat dan tujuan hendak menjadi Pengarang atau Wartawan. Ia berasa wajib meneruskan tujuannya dengan tidak mengirakan apa-apa yang berlaku dan akan berlaku pada dirinya; lebih-lebih lagi apabila Ishak kecewa di dalam penghidupannya di Trengganu.
2. Ishak sedar bahawa dia masih muda dan ia masih kekurangan ilmu pengetahuan. Oleh itu wajiblah ia belajar. Pada masa itu Ishak dapat tempat belajar yang lebih sesuai untuknya ialah di Pejabat *Warta Malaya* kerana pengarangnya seperti Abdul Rahim Kajai ialah seorang Wartawan yang telah terkenal dan pernah menggalakkan Ishak dalam lapangan kewartawanan. Di antara galakan yang diberinya dan menaikkan semangat Ishak

³⁷Ishak Hj. Muhammad, 'Ingatan Penghargaan' di bawah tajuk pra-kata buku karyanya *Putera Gunung Taban*, Pustaka Budaya Agency, 1973.

menceburkan diri dalam lapangan kewartawanan ialah melalui sepucuk suratnya yang bertarikh 31 Mac, 1937 di mana beliau ada berkata,

“Kita mesti berkhidmat dengan kaum bangsa kita dan janganlah kita rela kaum kita yang lemah itu dicucuk orang hidungnya.”

3. Ishak telah puas mengembara ke segenap ceruk rantau Negeri-negeri Melayu. Pangalaman-pengalamannya ini menyebabkan ia dapat memerhati dan menyiasat beberapa perkara yang boleh menolongnya menjadi bekalan atau modal bagi pekerjaannya sebagai Wartawan. Ishak juga ingin melihat keadaan hal di Negeri Singapura pula.
4. Ishak ingin membuktikan bahawa ia tidak merasa sakit hati di atas tindakan pihak berkenaan memberhentikannya dari menjadi ‘Peguan’ (Pleader) di Trengganu.³⁸

Ketika bekerja di *Warta Melayu* ia telah menyampaikan segala pandangannya di dalam arena suratkhabar dalam bentuk cerpen. Di samping menghiburkan pembaca, ia telah menyelitkan ungkapan-ungkapan atau kata-kata yang agak bernas dan tajam dengan menyindir penjajah Inggeris, orang-orang asing dan kaum-kaum feudal dan pembesar-pembesar Melayu di dalam cerpennya.

Ishak memang sangat gemar mengarang cerpen. Ia menganggap bahawa cerpen adalah sebagai media yang lebih baik untuk memberi contoh-contoh tauladan atau tujuan yang disulamkan dari cerita-cerita, daripada menyiarkan rencana-rencana atau artikal-artikal yang melambung-lambung dan berdegar-degar bunyinya. Tidak semua dari cerpen-cerpennya ini rekaan semata-mata kerana ada juga di antaranya yang berasaskan kepada kejadian yang benar-benar berlaku. Umpamanya cerpen “Anak Luar” adalah berasaskan kepada suatu kejadian di Kemaman, Trengganu. Manakala kejayaan Ishak di dalam arena persuratkhabaran ini adalah juga dengan bantuan Abdul Rahim Kajai kerana beliaulah yang telah memberi banyak tunjuk-ajar dan pertolongan kepada Ishak tentang segala aspek kewartawanan.³⁹

³⁸ Ishak Hj. Muhammad, ‘Tiga Tahun Di Singapura’, *Utusan Zaman*, 28 September, 1940, ms. 7–8.

³⁹ Ishak Hj. Muhammad, ‘Tiga Tahun Di Singapura’, *Utusan Zaman*, 18 Oktober, 1940, ms. 7–8.

Semangat nasionalisma Ishak semakin berkobar-kobar apabila pengetahuannya semakin meluas terutama sejak ia sampai ke Singapura pada bulan September, 1937. Umpamanya ia mendapati orang-orang Cina telah memenopoli sebahagian besar dari kegiatan ekonomi seperti kedai-kedai perniagaan, perdagangan dan perusahaan. Semangat anti orang-orang Cina memuncak apabila didapati ada di antara mereka yang mengkhianati bangsa Melayu seperti yang pernah dilihatnya ketika mendakwah penubuhan *Utusan Melayu* pada awal tahun 1939 di Pantai Timur. Ketika dalam perjalannnya dari Besut ke Kuala Trengganu, Ishak telah menaiki sebuah bas syarikat Cina yang telah penuh dengan duabelas penumpangnya. Semasa dalam perjalanan itu, tiba-tiba dua orang Cina menahan ingin menaiki bas tersebut. Tiba-tiba kondakter bas itu menyuruh seorang budak duduk di atas lantai dengan menyelubungkan kain supaya budak itu tidak kelihatan oleh polis. Perbuatan ini menyebabkan Ishak membantah dengan kasarnya, "Lu jangan bikin orang Melayu macam lembulah, nanti gua repot rumah pasung." Melihatkan hal ini menyebabkan kedua-dua orang Cina tadi tidak jadi naik bas itu.⁴⁰

Begitu juga ketika ia pergi ke Kampung Paya, Kuantan; Ishak telah melihat bagaimana sikap kasar seorang kondakter Cina yang telah mencampakkan barang-barang kepunyaan seorang perempuan yang lambat menaiki bas, lalu perempuan itu turun dengan perasaan malu. Ishak tidak sanggup melihat perempuan Melayu itu diperbuat seperti itu. Ini menyebabkan Ishak mengeluarkan kerisnya; tetapi mujur telah dileraikan oleh orang-orang di dalam bas itu.⁴¹

Semangat anti orang-orang asing termasuk juga orang-orang Arab (DKA) dan orang-orang India Islam (DKK) kerana mereka selalu berpura-pura dalam kehidupan hari-hari. Umpamanya berita yang telah disiarkan di akhbar *Warta Malaya* pada bulan Julai 1938, Ishak dapatkan satu kisah yang disiarkan di dalam

⁴⁰ Ishak Hj. Muhammad, 'Orang Melayu dibuat seperti Lembu' *Utusan Melayu*, 31 Mei, 1939, ms. 2.

⁴¹ Ishak Hj. Muhammad, 'Negerinya Besar Rakyatnya Miskin', *Utusan Melayu*, 1 Jun, 1939, ms. 2.

akhbar itu adalah tidak benar yang kononnya seorang Arab telah menyelamatkan dua orang gadis Melayu daripada menganut ugama Kristian. Keadaan sedemikian menyebabkan ia semakin bertambah benci kepada orang-orang Arab.⁴² Sifat kebencian Ishak ini lebih jelas apabila ia meninggalkan jawatannya di *Warta Malaya* yang dipunyai oleh orang-orang keturunan Arab dan ia berkhidmat pula di *Utusan Melayu* kepunyaan orang-orang Melayu sendiri.

Begitu juga dengan sikapnya terhadap orang-orang India Islam yang selalu menipu, memperdaya orang-orang Melayu. Walau bagaimanapun Ishak menganggapkan bahawa sesuatu bangsa adalah seperti sepering, makin kuat ditindih atau ditekan maka bertambah kuatlah ia melambung. Manakala bangsa Melayu adalah disifatkan sebagai emas, makin dibakar, dilebur dan disapu maka bertambah haluslah ia; bahkan besi yang keras pejal itu tidak akan didapati melainkan setelah dititik dan diketuk dengan tukul yang besar.⁴³

Jadi bermula pada tahun 1938 sehingga kedatangan Jepun, Ishak lebih mengkritik kaum-kaum pendatang seperti orang-orang Inggeris, Cina, orang-orang Arab dan orang-orang India Islam di samping mengkritik kaum-kaum feudal, pembesar-pembesar Melayu dan kelalaian orang-orang Melayu sendiri. Seterusnya Ishak mengarang novelnya yang kedua yang berjodol *Anak Mat Lela Gila* pada penghujung tahun 1941. Melalui karya-karya sastranya seperti novel-novel, dan cerpen-cerpen, Ishak mempunyai tujuan yang tertentu untuk mengemukakan ideoloji dan aliran pemikiran serta falsafah-falsafahnya untuk memberi kesedaran dan menaikkan semangat orang Melayu.

⁴² Ishak Hj. Muhammad, 'Tiga Tahun Di Singapura', *Utusan Zaman*, 19, Oktober, 1940, ms. 6-7.

⁴³ Ibid.

Bab 3

Aliran Pemikiran Ishak sebelum Pendudukan Jepun, 1936 - 1941

Ishak dikenali dan diminati ramai terutama orang-orang Melayu kerana ia seorang penulis yang berani mengkritik pihak-pihak atau orang-orang yang mementingkan diri sendiri serta yang telah menyebabkan kemiskinan orang-orang Melayu dalam segala lapangan terutama dalam lapangan ekonomi dan sosial. Melalui karya-karya penulisan sastranya seperti cerpen-cerpen dan novel-novelnya *Putera Gunung Taban* dan *Anak Mat Lela Gila*, ia boleh dianggap sebagai seorang penulis yang mempunyai semangat nasionalisma dan mempunyai aliran pemikiran yang ingin mengakarkan keadilan dalam masyarakat.

Segala bentuk aliran pemikirannya adalah bertujuan memberi ingatan dan menyedarkan orang-orang Melayu tentang keadaan-keadaan yang menyebabkan kemiskinan orang-orang Melayu. Di dalam kontek ini Ishak telah menyalahkan penjajah Inggeris yang menjalankan pentadbirannya di Tanah Melayu hanya untuk kepentingan 'diri sendiri'. Ini menyebabkan ramai orang-orang asing digalakkan masuk ke Tanah Melayu untuk menjalankan urusan-urusan perniagaan dan menjadi buruh di Tanah Melayu. Sedangkan hal-ehwal dan kemiskinan orang-orang Melayu tidak dipedulikan. Manakala orang Cina pula, Ishak telah menganggap sebagai perosak perkembangan dan kemajuan ekonomi orang

Melayu. Mereka inilah yang telah menguasai di dalam lapangan perniagaan, perdagangan dan perusahaan. Manakala orang Islam yang bukan berketurunan Melayu seperti orang-orang Arab dan orang-orang India Islam dianggap oleh Ishak sebagai bangsa yang suka menipu dan membelit terhadap orang-orang Melayu untuk tujuan-tujuan tertentu.

Ishak mensifatkan orang-orang asing sebagai perosak yang telah menyebabkan bangsa Melayu terdesak, terhimpit dan tertindih di negerinya sendiri. Ini menyebabkan orang-orang Melayu dianggapnya sebagai orang dagang manakala orang-orang asing (pendatang) dianggap sebagai anak-negeri Tanah Melayu. Selain daripada orang-orang asing, terdapat juga golongan-golongan Melayu sendiri seperti raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu yang dianggapnya telah 'tertidur' dan 'lalai' untuk membela nasib bangsanya sendiri. Sikap mereka yang masih belum sedar dan insaf ini boleh menyebabkan bahaya yang boleh membawa bencana kepada bangsa, tanahair, adat-istiadat dan ugama. Di samping itu Ishak tidak lupa pula mengkritik sikap setengah-setengah orang Melayu yang malas dan tidak mengambil berat nasib mereka untuk meninggikan taraf ekonomi dan sosial serta mempunyai semangat yang betul cintakan kepada bangsa, tanahair, adat-istiadat dan ugama.

ALIRAN PEMIKIRAN ISHAK TERHADAP PENJAJAH INGGERIS

Penjajahan Inggeris ke atas Tanah Melayu telah tidak menyenangkan hati Ishak terutama sistem pentadbirannya yang berat sebelah, hanya menjaga kepentingan diri sendiri sahaja 'tanpa' mengambil berat akan keadaan orang-orang Melayu supaya membolehkan tercapainya sesuatu masyarakat "sama rata sama rasa" yang menjadi idealisme Ishak.¹ Apa yang lebih diberatkannya ialah pembangunan ekonomi Tanah Melayu untuk mendapat keuntungan yang banyak dan mewah. Untuk mencapai tujuan ini pihak Inggeris telah membuat satu sistem pentadbiran yang betul-

¹ Ideoloji Ishak yang berdasarkan kepada "sama rata sama rasa" untuk masyarakat Melayu dapat dilihat dengan lanjutnya di Bab VI: Ideoloji dan Falsafahnya.

betul bersifat mementingkan 'diri sendiri' seperti memberi kemewahan dan mempersonakan raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu dengan memberi gaji dan pangkat yang tinggi, gaji yang berbeza antara pegawai-pegawai Melayu dengan pegawai-pegawai Inggeris.² Untuk tujuan ekonomi pula digalakkan orang-orang asing seperti Cina dan India datang ke Tanah Melayu. Di samping itu dikembangkan juga kebudayaan-kebudayaan Barat. Sikap yang mementingkan 'diri sendiri' ini membawa akibat atau mewujudkan pergolakan sosial di Tanah Melayu yang telah membawa gejala-gejala buruk kepada masyarakat Tanah Melayu. Untuk menjaga kestabilan pemerintahannya di Tanah Melayu, mereka menyekat orang-orang tempatan terutama orang-orang Melayu daripada bergiat di dalam arena politik. Ini jelas dapat kita lihat dari segi kuasa yang ada di tangan raja-raja Melayu hanyalah terhad di bidang ugama dan kebudayaan Melayu saja.

Pentadbiran Inggeris

Ishak menentang dasar-dasar pentadbiran Inggeris yang menitikberatkan kepada ekonomi saji demi kepentingan mereka untuk mendapat keuntungan yang lumayan tanpa membangunkan atau mengambil berat akan hal-hal masyarakat Melayu yang tinggal kebelakangan. Malah mereka sebaliknya pula merampaskekayaan di Tanah Melayu dan mencuri kesenangan anak-negeri. Dalam hal ini Ishak pernah berkata:

"Kerana bermatiat hendak membina-sakan sesuatu kaum manusia yang lemah lagi tidak berdosa — hatinya yang tamak hendak mencari kekayaan dan nama yang baik dengan merampas hak orang-orang lain."³

Di dalam menjalankan pentadbirannya pula, Ishak berpendapat bahawa pihak Inggeris menjalankan dasar pentadbiran yang tidak begitu adil. Penjajah Inggeris memaksa dan memeras

² Keadaan tidak seimbang dalam masyarakat yang diperjuangkan oleh Ishak ini berdasarkan juga pengalaman-pengalamannya semasa menjadi Pegawai Pentudbir Melayu (M.A.S.).

³ Ishak Hj. Muhammad, "Percintaan Yang Pelek", *Putera Gunung Taban*, Pustaka Budaya Agency, 1973, ms. 92.

raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu secara diplomasi dan tidak disedari memberi gaji dan pangkat yang tinggi serta harus mengikut cara-cara pemerintahan mereka sendiri. Tujuan penting pemerintah Inggeris ini ialah untuk memperkuat dan melicinkan pentadbirannya di Tanah Melayu. Hal ini disedari oleh Ishak dan ia merasa seperti terharu akan keadaan ini dengan katanya:

"... tetapi perasaan saya luka sebab saya percaya kesalahan atau sebab mereka itu jadi papa ialah kerana tadbir bangsa tuan (Inggeris) juga jadi pemerintah di negeri ini. Negeri Melayu itu pegawai bangsa tuan yang mengemudikan tadbir pemerintahan itu telah meletakkan mereka itu di bawah naungan payung sutera kuning yang nipis melayang, maka apabila datang hujan basah kuyup-lah mereka itu dan apabila datang panas kurus kering mereka itu."⁴

Manakala di Negeri-negeri Melayu yang tidak bernaung pula seperti Trengganu, pemerintah Inggeris telah meletakkan Penasihat British yang bertujuan memberi 'nasihat' sahaja kepada raja atau pembesar-pembesar negeri. Walaupun di jajahan Kemaman, Trengganu diperintah oleh seorang pegawai Melayu yang bergelar Pesuruhjaya Jajahan Timur tetapi di bawahnya ada seorang pegawai Inggeris yang bergelar Penolong Penasihat untuk memberi nasihat dan petunjuk dalam perkara yang berkenaan dengan bahasa dan bangsa Inggeris. Akan tetapi pada hakikatnya pegawai itulah yang sebenarnya memerintah. Umpamanya ia menjalankan tugas-tugas seperti memungut hasil-hasil tanah, memeriksa tanah dan Pegawai Inggeris ini pula diberi gaji yang lebih daripada gaji Pesuruhjaya Jajahan Timur itu.⁵

Pandangan Terhadap Ekonomi

Untuk memusatkan perjalanan ekonomi Tanah Melayu seperti perdagangan, perniagaan, perlombongan, pertanian, ramai orang-orang asing seperti Cina dan India digalakkan masuk ke Tanah

⁴Ibid., ms. 70.

⁵Ishak Hj. Muhammad, "Jalan Hiburan", *Warta Abad*, 28 November, 1937 (Bil. 135), ms. 19.

Melayu oleh pihak Inggeris, lebih-lebih lagi pada masa Perperangan Cina-Jepun pada penghujung tahun 1930an. Kebanyakan orang-orang Cina yang datang ini ingin 'menetap' terus dan menjadikan Tanah Melayu sebagai tempat perlindungan mereka.⁶ Kedatangan mereka ini telah memberi keuntungan kepada Inggeris kerana mereka dapat menjalankan aktiviti ekonomi Tanah Melayu dengan teratur.

Walaupun dari segi ekonomi, Inggeris mendapat keuntungan yang banyak tetapi barang-barang keperluan masih tinggi harganya. Umpamanya Inggeris tidak dapat mengimbangkan ekonomi Tanah Melayu dalam tahun 1940 akibat dari kenaikan harga barang-barang pada zaman-zaman awal Perang Dunia Kedua. Kenaikan harga barang-barang yang tinggi memberi kesan buruk kepada kakitangan-kakitangan kerajaan, sebagaimana keluhan Ishak:

"Ah! Makan gaji dengan company tak boleh senang. Dahulu belanja delapan sen sehari, tak habis sekarang delapan puluh sen tak cukup — makin sehari bertambah susah — banyak sangat benda-benda yang hendak dibeli dan perkara-perkara yang menggunakan wang duit . . ."⁷

Untuk menjaga kepentingan ekonominya, pemerintah Inggeris hanya menitikberatkan sebelah pihak sahaja seperti kaum-kaum pemodal yang banyak mendatangkan hasil kepada Inggeris iaitu saudagar-saudagar, tuan-tuan punya lombong, kebun getah dan sebagainya; manakala hal-hal kemunduran orang-orang Melayu di dalam lapangan ekonomi tidak diambil berat langsung.⁸

Begitu juga dengan mendapat sokongan dan kebenaran dari raja-raja Melayu, saudagar-saudagar dan orang-orang kaya bangsa Eropah, Amerika, Jerman, Jepun, Cina datang ke Tanah Melayu seperti ke Trengganu yang banyak mengandungi bahan-bahan galian seperti bijih timah, besi dan emas. Tetapi apabila orang-

⁶Ishak Hj. Muhammad, "Doli — Bidadari dari Shanghai" (2), *Utusan Zaman*, 24 Ogos, 1940, ms. 5.

⁷Ishak Hj. Muhammad, "Pendita dan Ahli Tarikh", *Anak Mat Lela Gila*, Penerbitan Federal Berhad, 1967, ms. 77.

⁸Ishak Hj. Muhammad, "Doli — Bidadari Dari Shanghai" (1), *Utusan Zaman*, 24 Ogos, 1940, ms. 6.

orang Melayu yang kaya pula ingin menanam modal di sana, mereka dihalang – dengan tidak memberi peluang kepada orang-orang Melayu ini turut sama menceburkan diri ke dalam lapangan tersebut.⁹

Pandangan Terhadap Sosial

Sikap pemerintah Inggeris yang hanya mengambil berat tentang perkembangan ekonomi di Tanah Melayu untuk kepentingan mereka akhirnya telah membawa akibat sosial yang ‘buruk’ di Tanah Melayu ini terutamanya dirasai oleh orang-orang Melayu. Dengan menggalakkan kemasukan orang-orang asing terutamanya orang-orang Cina telah membawa akibat buruk kerana kerap berlaku rusuhan-rusuhan antara kongsi gelap Cina ini. Di samping itu mereka ini selalu enggan bekerja di kilang-kilang atau lombong-lombong malah selalu berkumpul beramai-ramai dan berarak serta merusuh di bandar-bandar di Tanah Melayu.¹⁰ Oleh itu kedatangan bangsa-bangsa asing ini telah tidak memberi ketenteraman di negara ini.

Apabila harga bijih timah turun ada di antara orang-orang Cina ini tidak bekerja dan untuk menyara penghidupan mereka telah menceburkan diri ke dalam aktiviti-aktiviti komunis samaada di dalam hutan atau di pekan-pekan. Manakala yang perempuan pula ramai yang menjadi pelacur dan pelayan-pelayan di kedai-kedai atau di restoran-restoran.¹¹

Ramai juga orang-orang Melayu yang menganggur. Walaupun seseorang itu boleh membaca dan menulis tetapi mereka tidak mempunyai kesempatan atau diberi peluang sepenuhnya melanjutkan pelajaran. Mereka akan menjadi sukar untuk bekerja di pejabat-pejabat atau di gedung-gedung perniagaan kerana pelajaran yang ada pada kebanyakan orang Melayu hanya setakat Sekolah Rendah Melayu. Pengetahuan pada peringkat sekolah

⁹Ishak Hj. Muhammad, “Anak Luar”, *Warta Abad*, 17 Oktober, 1937, (Bil. 129), ms. 21.

¹⁰Op. cit., ms. 5.

¹¹Ibid., ms. 6.

Melayu ini tidaklah sesuai untuk memegang jawatan seperti kerani di gudang-gudang atau di pejabat-pejabat Kerajaan.¹²

Bagi Ishak masalah sosial ini lebih dihadapi oleh orang-orang Melayu berbanding dengan orang-orang asing di sini dan masalah sosial ini makin lama semakin meruncing hingga ada orang-orang Melayu yang menyangka dunia ini hanya untuk orang asing sahaja. Ishak menyatakan hal ini seperti berikut:

"Oleh penyakit susah – susah fikiran, susah makan, susah pakaian, dan susah pelajaran. Kaum bangsa engkau (Melayu) memang bertambah-tambah banyak yang berputusan, yang menyangkakan dunia ini syurga orang bangsa lain; hidup separuh mati, kering, kesit, kotor, tidak bermaya dan tidak berperasaan."¹³

Penjajah Inggeris ini juga telah menggalakkan kemasukan kebudayaan Barat yang sangat asing dengan kebudayaan Melayu dan kebudayaan ini lebih banyak membawa keburukan daripada kebaikan. Pengaruh kebudayaan Barat sangat ketara di kawasan-kawasan bandar seperti pergaulan lelaki dan perempuan yang bertambah bebas di kelab-kelab malam yang diperkenalkan oleh pemerintah Inggeris. Anak-anak muda di bandar-bandar ramai yang sudah terpengaruh dengan kebudayaan Barat seperti mereka sudah pandai berkerul, 'berboceng' dan pakai seluar, pantelon, manakala gadis-gadis pula sudah pandai berbedak, bergincu, berterompah dan sebagainya.¹⁴

Kebudayaan Eropah yang membenarkan pergaulan bebas antara lelaki dan perempuan terutama di kelab-kelab malam telah menjadi kesukaan pula pada setengah-setengah muda-mudi baik dari golongan raja, pembesar-pembesar atau orang-orang biasa. Dengan pergaulan mereka yang bebas ini sudah tentu melanggar kesopanan dan tata-susila yang tidak diingini oleh kebudayaan Melayu. Akan tetapi dalam hal ini Ishak tidak menyalahkan orang-orang Melayu kerana katanya:

¹² Ishak Hj. Muhammad, "Dari Perangkap Ke Penjara Kemudian Ke Syurga" (3), *Utusan Zaman*, 27 Julai, 1940, ms. 9.

¹³ Ishak Hj. Muhammad, "Bulat Menjadi Penyanyi", *Anak Mat Lela Gila*, Penerbitan Federal Berhad, 1967, ms. 92.

¹⁴ Ibid., ms. 77 "Alang Pendeta dan Ahli Tarikh".

"Pada fikiran saya bukan lelaki itu yang bersalah dan isteri pun tidak salah. Adapun yang salah itu ialah adat bangsa tuan (Inggeris) membenarkan lelaki dan perempuan itu bercampur-gaul dengan bebas."¹⁵

Pandangan Terhadap Politik

Perjuangan Ishak di dalam mengemukakan ideologi politiknya tidaklah begitu serius. Walau bagaimanapun Ishak telah berani mengemukakan ideologi politiknya yang cintakan kepada tanahair melalui kesusastraan terutama melalui cerpen-cerpen dan novel-novelnya. Walaupun Ishak ada memasuki pergerakan politik seperti Kesatuan Melayu Muda dan Kesatuan Melayu Singapura, tetapi tidak terdapat bukti-buktii yang nyata tentang ideologi politiknya melalui penyertaannya di dalam pergerakan itu. Ideologi politiknya yang mempunyai semangat cintakan tanahair (Tanah Melayu) telah tertanam di jiwa Ishak dan ia tidak rela Tanah Melayu ini diambil atau dijajah oleh bangsa asing seperti katanya:

"Lagipun kami sangat sayang akan negeri kami sehingga tidak rela sekali-kali negeri kami diambil atau diperintah oleh bangsa-bangsa asing. Apatah lagi bangsa itu berlainan umaga dan berlainan serba-serbinya."¹⁶

Ishak rasa tidak puas hati kepada penjajah Inggeris yang masyhur sebagai satu bangsa yang terbesar dan gagah di dalam dunia pada masa itu, tetapi mempunyai sikap yang suka menakluk dan merampas kemewahan negeri-negeri lain seperti Tanah Melayu yang dipunyai oleh orang-orang Melayu.¹⁷

Pemerintah Inggeris di dalam menjalankan pentadbiran politiknya telah bersikap tidak adil di mana ia tidak memberi kebebasan kepada orang-orang Melayu bergerak di dalam lapangan politik. Umpamanya mereka membangkang dan menyekat pergerakan kebangsaan Melayu melalui surat-surat khabar Melayu. Apa yang dipentingkan oleh pemerintah Inggeris ialah mengagung-agungkan pemerintahan dan pentadbirannya seperti kata Ishak:

¹⁵ Ishak Hj. Muhammad, "Teropong Terus", *Putera Gunung Taban*, Pustaka Budaya Agency, 1973, ms. 68.

¹⁶ Ibid, ms. 34.

¹⁷ Ibid.

"Suratkhabar bukan Melayu – pergerakan kebangsaan Melayu dibangkang, digelang, disekat, dikhianat, difitnah dan dipesonakan. Kalau kisah bangsanya, diperbesar-besarkan dan dipermulia-muliakan."¹⁸

ALIRAN PEMIKIRAN ISHAK TERHADAP ORANG-ORANG ASING/PENDATANG – CINA

Demi untuk menjaga kepentingan Inggeris yang memberi perhatian besar kepada perkembangan ekonomi, maka ramai orang-orang asing seperti Cina dan India digalakkan masuk ke Tanah Melayu untuk bekerja di lombong-lombong, perniagaan, menjadi buruh di kebun-kebun getah, teh dan sebagainya. Ke-datangan orang-orang asing secara beramai-ramai ini telah membolehkan mereka menguasai hampir kesemua dari kegiatan eko nomi negara ini (di samping pihak Inggeris sendiri) dalam masa yang singkat sahaja.

Ishak sebagai seorang yang berpegang kuat kepada ideolojinya, terutama ideoloji ekonominya yang berkchendakkan "sama rata sama rasa" itu telah melahirkan segala perasaan tidak senang hatinya melalui cerpen-cerpennya pada tahun-tahun 1940–1941 iaitu ketika dilihatnya keadaan ekonomi di Tanah Melayu yang tidak seimbang antara kaum. Ini adalah disebabkan oleh keadaan ekonomi Tanah Melayu telah dipegang oleh beberapa golongan tertentu iaitu kaum-kaum pemodal Inggeris dan Cina. Dengan ini, ideoloji "sama rata sama rasa" itu telah tidak dapat dinikmati oleh seluruh rakyat Tanah Melayu terutama rakyat jelata Melayu yang telah tertinggal jauh ke belakang dalam lapangan ekonomi. Tetapi sebaliknya orang-orang Cina dan Inggeris sebagai orang-orang asing telah memegang teraju ekonomi Tanah Melayu. Keadaan yang sedemikian rupa membuatkan Ishak tidak puas hati seperti tentang sikap setengah-setengah kaum Cina terutama kaum-kaum pemodal dan peniaga yang menguasai ekonomi Tanah Melayu. Pada fikiran Ishak kejayaan mereka ini adalah kerana mereka telah membuat 'pendirian' atau 'rancangan' terlebih

¹⁸ Ishak Hj. Muhammad, "Istana Berembun", *Warta Abad*, 3 April, 1938, ms. 26.

dahulu untuk membolot kekayaan ekonomi dan akhirnya akan menguasai politik Tanah Melayu.

Kedatangan Orang-orang Cina

Kedatangan orang-orang Cina ke Tanah Melayu bertujuan untuk menjalankan aktiviti-aktiviti perdagangan, perniagaan, perlombongan, menanam sayur dan sebagainya. Bagi Ishak mereka inilah juga yang telah membolot segala ekonomi Tanah Melayu di samping penjajah Inggeris', manakala orang-orang Melayu tertinggal ke belakang. Mereka datang secara beramai-ramai, kadang-kadang dengan jalan penipuan seperti menggunakan surat beranak dan surat sumpah palsu atau secara memberi rasuah kepada pegawai-pegawai Inggeris itu.¹⁹

Tujuan penting kedatangan orang-orang Cina adalah untuk mendapat wang yang banyak, keuntungan harta-benda dan kekayaan di Tanah Melayu. Bila tujuan mendapatkan wang ini telah berjaya dicapai mereka tidak berpuas hati setakat itu sahaja malah setengah-setengahnya pula ada yang membuka gedung-gedung perniagaan yang lebih besar yang akan memberi banyak peluang pekerjaan kepada bangsa mereka. Jika maksud ini berjaya dicapai, orang-orang Cina di Tanah Melayu ini yakin bahawa mereka tidak akan hidup melarat dan menganggur lagi. Hal ini dinyatakan oleh Ishak seperti berikut:

"Tujuan Cina datang ke Tanah Melayu ialah untuk memberi keuntungan wang, harta-benda dan kekayaan... hingga menjadi perempuan sundal. Maka apabila ada peluang yang mudah mendapatkan wang yang banyak mengapa kita mesti lepaskan peluang ini... dengan wang \$30,000 engkau boleh buka suatu perniagaan yang besar yang akan memberi pekerjaan kepada beberapa bangsa kita (Cina)."²⁰

Orang-orang Cina yang datang ke Tanah Melayu ini membuka tempat kediaman yang berasingan dengan orang-orang Melayu.

¹⁹ Ishak Hj. Muhammad, "Doli – Bidadari dari Shanghai" (1), *Utusan Zaman*, 24 Ogos, 1940, ms. 5.

²⁰ Ishak Hj. Muhammad, "Doli – Bidadari dari Shanghai" – Menyesal Dulu (2), *Utusan Zaman*, 31 Ogos, 1940, ms. 9.

Pada Ishak orang-orang Cina ini menganggap orang-orang Melayu mempunyai kelakuan seperti hantu dan mereka memanggil orang-orang Melayu sebagai 'Malai Koy'. Mereka percaya bahawa orang-orang Melayu ini ada kejahanan, keberanian dan kepandaianya seperti hantu. Tetapi kepandaian orang-orang Melayu ini dengan mudah dapat ditundukkan atau ditindas oleh mereka dengan wang ringgit dan perempuan-perempuan cantik ataupun mengajar mereka itu bermain judi dan lain-lain kejahanan yang boleh melemahkan orang-orang Melayu.

Bagaimana orang-orang Melayu ini dengan mudah dapat dipermain-mainkan oleh orang-orang Cina diceritakan oleh Ishak seperti berikut:

"Sebenarnya orang-orang Melayu berkelakuan seperti hantu. Kita semua takut kepada mereka itu sebab jahatnya, beraniannya dan kepandaianya, akan tetapi sebagaimana hantu yang lain juga maka senang mereka itu dipujuk, di-tentangkan dan diperbaikkan hatinya. Yang kita berjaya ada helah dengan membakar petas, memasang colok, menyembah benda makanan, ikan, daging babi, telur, nasi, pisang dan sebagainya kita letakkan di tepi-tepi jalan memujuk 'Melayu koy' lebih kurang seperti itu juga; tetapi yang mudah sekali ialah dengan wang ringgit dan perempuan yang cantik ataupun mengajar mereka itu main judi dan lain-lain kejahanan."²¹

Aktiviti-Aktiviti Orang Cina

Bagi Ishak setelah orang-orang Cina tinggal lama di Tanah Melayu ini, mereka telah berubah pula tujuan asalnya yang hendak mencari wang, harta-benda dan kekayaan, kemudiannya pula yang lebih penting dan utama ialah mula bergiat dalam bidang politik dengan menakluki Tanah Melayu secara perlahan-lahan dan berbagai-bagai cara seperti berdiplomasi dan cuba mengelakkan dari berperang dengan menggunakan alat senjata api.²²

Cara yang mula-mula digunakan oleh orang-orang Cina ini untuk menakluki dan menguasai ekonomi Tanah Melayu ialah

²¹ Ibid., ms. 8.

²² Ibid., ms. 10.

dengan menanam perasaan malas dan melalaikan orang-orang Melayu dengan mengadakan kedai-kedai kopi di merata-rata tempat di Tanah Melayu serta mengajar orang-orang Melayu berhutang, suka bergadai dan menjual tanah kepada orang-orang Cina seperti kata Ishak sendiri:

"Jalan yang pertama ialah menanam perasaan malas dan melalaikan orang-orang Melayu iaitu dengan mengadakan kedai-kedai kopi di merata-rata tempat di Tanah Melayu (Malaya). Yang kedua mengajar mereka itu berhutang; suka bergadai dan menjualkan tanah."²³

Bagi Ishak, orang-orang Cina ini juga seakan-akan cuba menakluki Tanah Melayu dengan menggunakan taktik orang-orang Arab dan orang-orang keturunan India (Indian Muslim) iaitu secara menggunakan modal yang sedikit sahaja mereka sudah dapat menipu orang-orang Melayu dan berjaya pula memasukkan dirinya ke kumpulan atau masyarakat Melayu sehingga berjaya menjadi Sultan. Modal orang Arab dan orang Muslim India ini hanya satu songkok, dua tiga helai baju dan kain serta belajar bahasa Melayu. Jadi besar 'kemungkinannya' yang orang-orang Cina itu juga akan berbuat demikian untuk mempengaruhi orang-orang Melayu sehingga dapat menakluk negeri-negeri Tanah Melayu dan menguasai ekonominya.²⁴

Untuk menjalankan dan menjayakan teknik penaklukan perlahan-lahan di Tanah Melayu seperti yang dilakukan oleh orang Arab dan orang Muslim India, orang-orang Cina cuba menyuaikan diri mereka dengan masyarakat Melayu. Dalam keadaan ini mereka berpura-pura untuk menjalankan aktiviti-aktiviti penaklukan seperti yang disebutkan (dinyatakan) oleh Ishak iaitu:

1. "Kita (orang Cina) mesti mengadakan sekolah-sekolah Cina di mana anak-anak Melayu boleh belajar bahasa kita dan mengetahui kelebihan-kelebihan bangsa kita sebagaimana yang dibuat oleh orang-orang Arab. Di Tanah Melayu ini saya perhatikan di tiap-tiap bandar mesti ada Sekolah Arab.

²³Ibid., ms. 10.

²⁴Ishak Hj. Muhammad, "Doli — Bidadari dari Shanghai" — Mengubah Langkah (3), *Urusan Zaman*, 7 September, 1940, ms. 7.

2. Kita mesti belajar bahasa Melayu, berkenaan bercakap cara pasar sahaja. Jika orang Melayu dapat kita pandai bertutur kata dalam bahasanya nescaya mereka itu lebih kasih sayang kepada kita dan hilang sekali syak wasangka kepada kita.
3. Kita mesti mengikut adat resamnya memakai pakaian cara mereka itu. Tentang bercakap Melayu, memakai cara Melayu dan mengikut adat resam cara Melayu itu memang sudah banyak orang-orang kita (Cina) di Tanah Melayu (Malaya) ini sudah mengikutnya — Cina peranakan, akan tetapi mereka tidak mempunyai perasaan sejati.
4. Menggalakkan lelaki bangsa Cina berkahwin dengan perempuan-perempuan Melayu dan perempuan-perempuan Cina kahwin dengan jantan-jantan Melayu — pertukaran bangsa. Tetapi cadangan-cadangan baik itu anak-anak Cina keturunan Cina itu wajib belajar bahasa Cina dan membaca buku Cina.”²⁵

Tidak cukup dengan itu sahaja, mereka seterusnya telah membuka kedai-kedai di kampung-kampung Melayu serta menolong orang-orang Melayu yang di dalam kesusahan, menolong mendirikan masjid, kelab-kelab dan tempat anak-anak Melayu bermain judi. Di samping itu mereka juga terpaksa berbuat baik kepada raja-raja dan orang-orang besar Melayu dan berapat dan berdamping dengan orang Melayu selama-lamanya untuk mengurangkan ‘kejadian’ orang-orang Melayu, orang-orang mereka berkahwin dengan orang-orang Melayu seperti yang dilakukan oleh orang-orang Arab dan India.²⁶

Ishak menegaskan bahawa setelah kedudukan orang-orang Cina hampir kukuh dan ramai di Tanah Melayu, dan didorongkan oleh cita-cita yang tinggi untuk memperkembangkan penguasaan ekonomi orang-orang Cina di Tanah Melayu, mereka berusaha menambah perniagaan orang-orang Cina di bandar-bandar yang belum didudukinya dan yang belum dikuasainya. Umpamanya didirikan kedai-kedai kopi dan dibiarkan orang-orang Melayu duduk berjam-jam bergurau dan bersimbang-simbang di kedai itu, serta menggalakkan orang-orang Melayu yang makan gaji ber-

²⁵ Ibid., ms. 8.

²⁶ Ibid.

hutang di kedai kopi itu. Juga diadakan kedai-kedai billiard, kedai-kedai judi, kedai-kedai minuman keras dengan tujuan untuk melalaikan orang-orang Melayu; mereka juga menjalankan pemajakan dan penjualan tanah kepada orang-orang Cina ini semakin bertambah bila mereka telah tidak dapat menyelesaikan hutang-hutang.²⁷

ALIRAN PEMIKIRAN ISHAK TERHADAP ORANG-ORANG ISLAM BUKAN MELAYU

Apabila Ishak berhijrah dan bekerja di Singapura pada penghujung tahun 1937 ia telah mula bergaul dengan orang-orang 'Darah Keturunan Arab' (DKA) dan orang 'Darah Keturunan Keling' (DKK). Dari pergaulannya dengan DKA ini, ia mendapati orang-orang Islam yang bukan keturunan Melayu ini suka mendahulukan pujian dan pangkat daripada pekerjaan yang dibuatnya untuk mencari nama dari jasa orang Melayu.²⁸

Sikap ini sangat tidak sesuai bagi Ishak, lebih-lebih lagi mereka selalu berpura-pura di dalam kehidupan dengan menggunakan nama 'Melayu' dan 'Islam' sebagai satu cara bagi membolehkan mereka menetap di Tanah Melayu dan Singapura. Mereka ini tidak diiktiraf oleh Ishak sebagai 'asal-usul keturunan Melayu' yang tulin. Bagi Ishak, untuk mewujudkan satu masyarakat yang berpegang kepada ideologi 'sama rata, sama rasanya' adalah tidak sesuai jika orang-orang Islam yang bukan keturunan Melayu ini menyalahgunakan haknya untuk mendapat 'taraf' yang sama dengan orang-orang Melayu.

Peranan Orang-orang India Islam (Darab Keturunan Keling)

Menurut pendapat Ishak, orang-orang India cuba memperkuatkan pendirian dan kedudukannya di Tanah Melayu ialah dengan jalan 'masuk Melayu' dan berkahwin dengan perempuan-perempuan Melayu di samping mereka bekerja dan mempunyai harta-benda di Tanah Melayu. Orang-orang India yang 'masuk

²⁷Ibid., ms. 11.

²⁸Ishak Hj. Muhammad, "Tiga Tahun Di Singapura" (3), *Utusan Zaman*, 19 Oktober, 1940, ms. 4-5.

Melayu' dan memeluk ugama Islam bukanlah kerana mereka mempunyai ketiaatan kepada ugama Islam; akan tetapi adalah semata-mata untuk berkahwin dengan perempuan-perempuan Melayu dengan mempunyai muslihat yang tertentu seperti yang diperkatakan oleh Ishak:

"Tetapi rela membuang ugama itu bukannya alasan kasih yang kuat, sungguhpun begitu ia masuk Islam kerana aku (perempuan Melayu yang janda)." ²⁹

Bagi Ishak orang-orang India ini sangat suka 'berpura-pura' dengan mengamalkan kebudayaan dan adat resam orang Melayu demi untuk menyamakan dan mendapat taraf yang sama dengan orang Melayu. Tetapi perbuatan ini tidaklah bersetujuan kerana di samping itu mereka tidak mempunyai semangat yang betul-betul ikhlas terhadap Tanah Melayu. Sebenarnya jiwa dan perasaan mereka itu masih mengingat tanahair mereka (India). Hal ini diperhatikan dengan teliti oleh Ishak dengan katanya:

"Karpan (orang India) orang asing mengikut kebudayaan Melayu, pakai baju Melayu, kain dan ikut adat-resam Melayu, ramai bangsa-bangsa dagang mendapat taraf atau hak sebagai yang demikian itu tetapi jika diperhatikan buku-buku dan suratkhabar yang dibaca itulah perasaan dan semangat masih terlekat kepada tanahairnya yang asal." ³⁰

Seperti yang telah dikatakan di atas, orang-orang India yang masuk ugama Islam ini bukanlah mempunyai jiwa dan semangat yang betul-betul bersifat keislaman. Barangkali tujuan mereka yang sebenarnya ialah menjadikan ugama Islam ini sebagai suatu muslihat untuk kepentingan mereka semata-mata iaitu apabila masuk Islam mereka akan diterima oleh masyarakat Melayu. Bila tujuan ini tercapai mereka akan berpura-pura untuk menjalankan kegiatan-kegiatan seperti bermiaga, melindung perkara-perkara yang mesti ditutup dan untuk mendapat peluang hidup dan hak yang sama di Tanah Melayu, seperti yang dinyatakan oleh Ishak sebagai berikut:

²⁹ Ishak Hj. Muhammad, "Kalau Sudah Merana Ubat Guna-Guna Tak Guna", *Utusan Zaman*, 18 Februari, 1940, ms. 9.

³⁰ Ibid., ms. 7.

"Tetapi menukar ugama bukannya susah, barangkali itu cuma muslihat kerana berkehendakkan aku, ugama memang aku lihat dan tahu dijadikan manusia berbagai-bagai perkakas, jadi cemeti memukul orang, jadi modal berniaga, jadi tirai-tirai yang melindung perkara-perkara yang mesti ditutup. Jadi tangkal, jadi azimat, jadi racun dan jadi ubat."³¹

Peranan Orang Arab (Darab Keturunan Arab)

Sebagaimana halnya dengan golongan orang India Islam tadi, orang-orang Arab juga menurut Ishak selalu berpura-pura dalam hidupnya dan ingin mendapat kepujian serta pangkat dari pekerjaan yang dilakukannya. Kadang-kadang sehingga berita-berita yang tidak benar telah diputar-belitkan seperti kononnya mereka inilah yang telah membuat jasa kepada masyarakat.³² Sikap kepura-puraan ini nyata apabila setengah-setengah orang Arab selalu mengaku bahawa mereka adalah keturunan Rasulullah (Nabi Muhammad). Untuk meyakinkan masyarakat Melayu, orang-orang Arab ini menggunakan minyak-minyak atar untuk berwangi-wangian dengan harapan mereka akan mendapat penghormatan dari orang-orang Melayu seperti yang pernah disindir oleh Ishak seperti berikut:

"Saya akui diri saya seorang Arab keturunan Rasullullah, saya pakai tarbus dan saya lumurkan sedikit minyak atar pada janggut dan misai... saya digelar 'habib' apabila bersalam tangan saya dicium mereka."³³

Ishak mensifatkan bahawa kebanyakan orang-orang Arab (DKA) ini adalah suatu golongan yang suka menipu dan mengaburkan mata orang-orang Melayu supaya mereka dapat hidup senang di Tanah Melayu dan di Singapura. Untuk mengejar tujuan ini, ugama Islam adalah menjadi alat mereka yang penting. Ma-

³¹ Ibid., ms. 9.

³² Ishak Hj. Muhammad, "Tiga Tahun Di Singapura" (3), *Utusan Zaman*, 19 Oktober, 1940, ms. 4-5.

³³ Ishak Hj. Muhammad, "Dari Perangkap Ke Penjara Kemudian Ke Syurga" (3), *Utusan Zaman*, 27 Julai, 1940, ms. 11.

langnya kata Ishak, ini semua tidak disedari oleh kebanyakan dari anggota masyarakat Melayu:

"... Mereka (orang-orang Melayu) tidak pernah menyangkan bahawa di antara orang-orang Arab itu bukan sedikit yang penipu, pembelit dan penjaja ugama..."³⁴

Kesimpulan Kedatangan Orang-orang Asing/Pendatang

Pada pendapat Ishak, dengan kedatangan orang-orang Inggeris, Cina, India, Arab ke Tanah Melayu telah menyebabkan orang-orang Melayu tertindas dan tertinggal di dalam segala lapangan kehidupan baik dari segi ekonomi, sosial dan politik. Dengan ini tidak hairanlah bahawa Ishak mempunyai suatu aliran pemikiran yang anti kepada semua kaum-kaum pendatang ini.

Kedatangan orang-orang asing ke Tanah Melayu membawa akibat yang buruk seperti menjadikan orang-orang Melayu miskin. Bagi Ishak bahawa telah berlaku semacam kebalikan iaitu orang-orang Melayu itu seolah-olah orang asing dan dagang manakala orang-orang Cina, India, Arab, Inggeris dan lain-lain bangsa boleh dianggap sebagai anak-negeri Tanah Melayu.³⁵ Dalam ertikata yang lain, orang-orang Melayu telah menjadi satu bangsa yang menumpang di Tanahairnya sendiri manakala orang asing ini menguasai mereka.

Bagi Ishak, selain orang-orang asing ini dapat menguasai dalam bidang ekonomi, mereka juga ingin berkuasa pula dalam lapangan politik secara beransur-ansur. Umpamanya mereka berkahwin dengan perempuan Melayu untuk mendapat kerakyatan dan mendapat kampung halaman yang tetap di Tanah Melayu. Selepas itu mereka cuba pula mendapatkan jawatan-jawatan yang tinggi dan kerja yang mustahak dalam kerajaan dan kemudiannya akan diiktiraf sebagai orang-orang besar seperti datuk dan sebagainya.³⁶ Ini terutamanya dilakukan oleh golongan DKK, DKA dan juga oleh orang-orang Cina.

³⁴ Ishak Hj. Muhammad, "Burung Terbang Jangan Dipipiskan Lada", *Utusan Zaman*, 20 April, 1940, ms. 7.

³⁵ Ishak Hj. Muhammad, "Di sini Kita Bukan Orang Dagang" (4), *Utusan Zaman*, 6 Julai, 1940, ms. 10.

³⁶ Ibid., ms. 10.

Setelah kedudukan mereka terutama orang-orang Arab sudah kukuh di Tanah Melayu dan Singapura mereka dengan perlahan-lahan akan dapat menghapuskan bangsa Melayu dan berhajat menjadikan negeri Tanah Melayu sebagai negeri mereka dan mereka lah yang akan menjadi raja, menteri, datuk-datuk, pegawai-pegawai dan orang-orang besar negeri serta memegang teraju pemerintahan (politik) dan perniagaan (ekonomi). Ada di kalangan orang-orang Arab ini pula cuba mempengaruhi orang-orang Melayu dengan mendakwa bahawa mereka adalah guru ugama, orang alim dan orang pandai serta setengahnya mengaku pula berpupu-poyang dan beripar-duai dengan Nabi Muhammad (S.A.W.).³⁷

Demikianlah dapat kita perhatikan bagaimana lagak golongan-golongan pendatang ini dengan segala tipu-helah mereka cuba menguasai bukan sahaja ekonomi tetapi juga politik negeri ini dari tangan orang-orang Melayu. Jadi tidak hairanlah kalau golongan-golongan nasionalis Melayu yang insaf dan sedarkan hal ini seperti Ishak misalnya, sempat menentang keras atau anti terhadap segala tindak-tanduk mereka. Malangnya hal ini tidak disedari oleh segolongan besar dari orang-orang Melayu samaada kalangan atasan ataupun rakyat jelata.

ALIRAN PEMIKIRAN ISHAK TERHADAP KAUM FEUDAL DAN PEMBESAR-PEMBESAR MELAYU

Walaupun pemerintah Inggeris yang berkuasa, tetapi Raja-raja Melayu masih boleh bertindak untuk menyuarakan hasrat baginda untuk membela nasib bangsa dan mengambil berat akan keadaan Tanah Melayu kepada pemerintah Inggeris. Tetapi malangnya sikap raja-raja ini untuk mengambil berat akan rakyat jelata selalu tidak kedapatan. Apa yang lebih dipentingkan oleh kaum-kaum feudal Melayu ini ialah berjoli dan bersukaria, berjudi, menyimpan gundik dan mengikut telunjuk Inggeris di samping mendapat elauan bulanan.

Keadaan sedemikian menyebabkan Ishak tidak puas hati kerana hanya golongan feudal dan pembesar-pembesar Melayu

³⁷ Ibid., ms. 10.

'sahaja' yang dapat mengecap kenikmatan dan kemewahan hidup manakala rakyat jelata hidup menderita dan kecewa di dalam segala lapangan. Menurut Ishak, kaum feudal ini tidak dapat diharapkan untuk membentuk satu masyarakat yang berasaskan konsep "sama rata sama rasa" yang dipegang kuat olehnya. Oleh itu kaum feudal dan pembesar-pembesar Melayu ini selalu dikritik oleh Ishak melalui artikal-artikalnya, cerpen-cerpen dan novel-novelnya.

Mengikut Telunjuk Pemerintah Inggeris

Demi menjaga sistem pentadbiran Inggeris di Tanah Melayu, raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu (kaum feudal) telah dilayan dengan sempurna seperti diberi gaji atau elau yang lumayan, disiapkan rumah-tangganya, diberi gelaran-gelaran yang molek lagi pelek dan diberi pangkat yang tinggi.³⁸ Dengan pemberian yang istimewa ini maka kaum-kaum feudal Melayu ini telah 'tertidur' dan 'lupa' untuk mengambil berat akan hal rakyat jelata. Dengan ganjaran-ganjaran yang diberi oleh pemerintah Inggeris kepada kaum-kaum feudal ini menyebabkan ramai di antara mereka yang telah terpengaruh sangat dengan pentadbiran Inggeris dan mengikut apa saja kata pemerintah Inggeris. Perkara-perkara itu bertentangan dengan hasrat dan kehendak rakyat jelata (bangsa Melayu). Walaupun hal ini terjadi, tidaklah bermakna yang Raja-raja Melayu itu jatuh darjatnya tetapi telah terpengaruh sebagaimana ditegaskan oleh Ishak dengan katanya:

"Tetapi raja dan negeri-negeri itu bukanlah di bawah naungan tuan-tuan lain melainkan telah jatuh tiap-tiap satu daripadanya di bawah tapak kaki tuan, pegawai bangsa tuan (Inggeris) dan kedudukan raja dan pembesar-pembesar Melayu itu ialah di hujung telunjuk sahabat tuan."³⁹

Oleh kerana kaum feudal ini inginkankekayaan dan keseimbangan, jadi terpaksalah mereka mengikut akan kehendak-kehendak, kata-kata pemerintah Inggeris walaupun perkara itu

³⁸ Ishak Hj. Muhammad, "Siapa Perempuan Tua Itu Dan Kisahnya", *Putera Gunung Tabon*, Pustaka Budaya Agency, ms. 36.

³⁹ Ibid., "Tuan William Mengadap Ratu Bongsu", ms. 60.

bertentangan dengan kebendak-kehendak rakyat jelata. Kaum feudal Melayu juga terpaksa mengikut arahan-arahan pemerintah Inggeris, umpamanya mereka terpaksa menjauhkan diri dari bergaul dengan rakyat jelata; tetapi sebaliknya hendaklah bercampur-gaul dengan orang-orang Eropah. Ini semata-mata bertujuan untuk dapat menanamkan perasaan dan cinta yang mendalam terhadap pemerintah Inggeris dan mengikut peraturan-peraturan kebudayaan barat seperti perkahwinan, pergaulan dan sebagainya seperti yang terdapat pada satu dialog dalam buku *Putera Gunung Taban* yang berbunyi:

"Jikalau engkau hendak naik pangkat lekas, hendak dapat naik gaji, hendaklah engkau ikut dan turut apa-apa cakap aku. Kalau aku kata hitam, hitam – dan kalau aku kata putih, putihlah. Engkau jangan banyak ragam. Apa yang engkau mesti jaga ialah marwah engkau. Jangan engkau bercampur-gaul dengan orang-orang yang tidak tertentu. Hendaklah engkau banyakkan dan lazimkan dirimu bercampur dengan orang Eropah supaya dapat perasaan dan cinta yang luas . . . iaitu berkennaan dengan perkahwinan, harta benda, gerak-geri dan pekerjaan pegawai-pegawai Melayu itu."⁴⁰

Bila kaum feudal Melayu ini telah khayal dengan segala nikmat kekayaan dan kesenangan, tugasnya kepada rakyat telah mula dilupakan. Tambahan pula dengan sifat mereka yang suka mengikut kata, berlemah-lembut dan bermurah hati ini kepada orang-orang asing seperti Cina, India dan Inggeris menyebabkan mereka ini mudah dipermain-mainkan dan ditipu serta dianiayakan oleh bangsa-bangsa asing seperti yang dilihat oleh Ishak dengan katanya:

" . . . hairanlah saya dengan sebesar-besar hairan melihat lemah-lembut dan kemurahan hati kerabat diRaja di sini dan kerana itu dengan mudah sahaja dilecek atau ditipu dan dianiayakan. . ."⁴¹

⁴⁰ Ibid., "Beringin Bercakap", ms. 79.

⁴¹ Ishak Hj. Muhammad, "Musim Gelora", *Warta Abad*, 2 Januari, 1938.

Sikap Mementingkan Diri Sendiri

Kaum-kaum feudal Melayu ini juga selalu 'lalai' dan 'tidur' untuk menjalankan tugas-tugas penting kepada rakyat jelatanya terutama bangsa Melayu. Terutama Raja-raja yang memerintah Negeri-negeri Melayu sangat tidak mengambil berat akan hal-hal yang berkaitan dengan rakyat jelata baik dari golongan atas atau bawahan seperti tidak memberi galakan belajar ke peringkat tinggi hingga ke luar negeri. Pada fikiran raja-raja ini rakyat jelata atau anak-anak raja dan pembesar-pembesar Melayu akan terpengaruh dengan anasir dari luar negeri tempat ia belajar. Penuntut-penuntut ini kelak, kononnya akan menentang sikap ketidak-adilan pemerintahan sultan-sultan yang memerintah. Umpamanya jikalau dihantar ke *England (London) mereka ini akan terpengaruh dengan kebudayaan Eropah dan baginda Sultan akan dipandang bina. Jika dihantar ke Masir pula, baginda takut rakyatnya terpengaruh dengan siasah negeri itu dan akan membentuk rancangan-rancangan yang boleh menjatuhkan baginda apabila balik ke Tanah Melayu kelak. Manakala kalau dihantar ke Mekah pula, mereka ini akan menyalahkan perbuatan orang alim pada ketika itu dan ini akan mewujudkan kacau-bilau.⁴² Oleh itu ada berbagai-bagai alasan dikemukakan untuk tidak mahu memberi pelajaran yang tinggi kepada orang-orang Melayu.

Sifat-sifat dan perangai kaum-kaum feudal yang suka berjoli-joli ke sana-sini adalah tidak diingini oleh Ishak. Ini mungkin juga telah menjadi satu tradisi kepada kaum feudal iaitu suka berjoli dengan bermain judi, menyimpan gundik dan sebagainya. Perbuatan yang paling digemari oleh kaum-kaum feudal Melayu ini ialah menyimpan gundik-gundik samaada dari bangsa Melayu atau bangsa-bangsa asing seperti Cina. Mereka sentiasa mencari atau menyimpan gundik lain apabila gundik yang ada tidak memberikan kepuasan lagi kepada mereka. Permainan gundik ini dikritik secara halus oleh Ishak seperti yang dapat dilihat dari kata-kata berikut:

⁴² Ishak Hj. Muhammad, "Istana Berembun", *Warta Abad*, 3 April, 1938, ms. 21-22.

"Jadi gundik kepada seorang raja atau kepada ke mana-mana orang kaya serupalah kepada keadaan bunga yang diletakkan di dalam glas untuk jadi perhiasan rumah apabila layu dibuang dan diganti pula dengan bangsa yang lain. Tidak sekali-kali mereka akan mahu menjadi bunga yang tidak berbau."⁴³

Sikap kaum feudal Melayu ini yang tidak mempunyai semangat kebangsaan terhadap tanahair dan bangsa malah asyik berpoya-poya dan berjoli-joli ini tidak disukai oleh Ishak. Istana bukan lagi sebagai bermesyuarat berkenaan dengan hal ehwal negeri seperti penderitaan rakyat jelata, masaalah-masaalah tanahair dan sebagainya tetapi, kaum-kaum feudal ini telah menggunakan istana ini sebagai tempat mereka bersukaria dan berjoli.⁴⁴

Sifat berjoli-joli ini akhirnya membawa akibat yang buruk iaitu terpaksa ber hutang kepada ceti atau taukeh-taukeh Cina. Dengan kebodohan dan kejahanan pembesar-pembesar Melayu ini serta dengan kecerdikan bangsa-bangsa asing, akhirnya kelak bukan sahaja tanaman-tanamannya, kampung halaman dan rumah-tangga tergadai, tetapi tidak mustahil juga anak-bini mereka akan tergadai sama.⁴⁵ Manakala pembesar-pembesar Melayu yanggilakan pangkat, gilakan gelaran asyik pula terkejar-kejar untuk mendapatkan nya hingga sanggup mengorbankan harta benda kepada orang-orang asing. Bagaimana kegilaan pangkat ini menjadi-jadi, dapat kita ikuti dari petikan berikut:

"Itu tak boleh disalahkan Datok semata-mata — gilakan pangkat, gilakan gelaran — tak kira tua, tak kira buduh asalkan datok berkejar-kejar, berebut-rebut, pada hal kadang-kadang duit sekeping pun tiada, nak membeli beras pun sakit."⁴⁶

⁴³ Ishak Hj. Muhammad, "Doli — Bidadari Dari Shanghai" — Menyesal Dulu (2), *Utusan Zaman*, 31 Ogos, 1940, ms. 9.

⁴⁴ Ishak Hj. Muhammad, "Istana Berembun", *Warta Abad*, 10 April, 1938, ms. 26—27.

⁴⁵ Ishak Hj. Muhammad, "Anak Dibuat Denak", *Warta Abad*, 19 Jun, 1938.

⁴⁶ *Ibid.*

Bagi Ishak sikap raja-raja Melayu ini juga memainkan peranan penting dalam menyebabkan kelemahan orang-orang Melayu baik dari segi ekonomi, sosial dan politik. Raja-raja Melayu ini menganggapkan bahawa tidak ada gunanya memberi bantuan kepada rakyat jelata sedangkan rakyat jelata tidak membuat jasa kepada raja-raja Melayu.⁴⁷ Walau bagaimanapun Ishak menyatakan bahawa mereka-mereka ini hendaklah insaf dan sedar akan kewajipan yang harus mereka buat untuk rakyat jelata demi kepentingan bangsa dan tanahair. Ini ditegaskan oleh Ishak sebagai:

“Aku (Raja) telah melupakan kewajipan aku kepada tanah-air dan bangsa dan aku telah belot kepada Kerajaan.”⁴⁸

ALIRAN PEMIKIRAN ISHAK TERHADAP MASYARAKAT MELAYU

Walaupun Tanah Melayu telah dijajah oleh Inggeris; tetapi menurut Ishak orang-orang Melayu masih mempunyai ‘kesempatan’ untuk memajukan diri mereka di dalam segala lapangan terutama di dalam lapangan ekonomi. Apa yang perlu ialah orang-orang Melayu haruslah sanggup menerima segala cabaran dan sanggup bertanding dengan pemerintah Inggeris dan kaum-kaum pendatang yang telah maju itu. Ini adalah penting jika masyarakat ‘sama rata sama rasa ini’ ingin dicapai kerana selain daripada pemerintah Inggeris ‘menunaikan kewajipannya’, perubahan sikap orang-orang Melayu sendiri adalah penting untuk mengejar dan mencapai tujuan tersebut daripada tertinggal jauh ke belakang di dalam segala lapangan. Tetapi adanya faktor-faktor seperti kemalasan, kelalaian dan ketiduran orang-orang Melayu sendiri menjadi punca utama tidak wujudnya keadaan ‘sama rata sama rasa’ di Tanah Melayu. Di samping itu terdapat juga di kalangan masyarakat Melayu yang mengabaikan kemurniaan bahasa Melayu, sikap yang suka berpura-pura dan pergaulan bebas kaum mudamudi yang telah membawa kerendahan nilai-nilai bangsa Melayu sendiri.

⁴⁷ Ishak Hj. Muhammad, “Istana Berembun”, *Warta Abad*, 10 April, 1938, ms. 27.

⁴⁸ Ishak Hj. Muhammad, “Musim Gelora”, *Warta Abad*, 2 Januari, 1938.

Kelalaian dan Sikap Kebiasaan Orang-orang Melayu

Perkara yang selalu diperkatakan oleh Ishak mengenai orang-orang Melayu ialah tentang sikap kelalaian setengah-setengah orang Melayu di dalam kehidupan mereka sehari-hari. Umpamanya tentang kelalaian orang-orang Melayu yang suka duduk membuang masa di kedai-kedai kopi dan suka bermain judi, misalnya nelayan-nelayan Melayu di Pantai Timur yang menggunakan sebahagian besar dari pendapatannya selama kira-kira 6 bulan berjoli dan dihabiskan dalam masa yang singkat seperti bermain bola 'billiard' dengan pertaruhan berupa wang atau secawan kopi. Akibatnya mereka menjadi papa, hingga ada di antara mereka yang sanggup melakukan perbuatan-perbuatan yang tidak diingini oleh masyarakat seperti mencuri dan menyamun.⁴⁹

Begini juga setengah-setengah orang Melayu mempunyai sikap yang lemah-lembut dan suka merendah-rendahkan diri kepada orang-orang asing terutama kepada orang-orang Cina, Arab dan India. Sikap ini boleh membawa akibat buruk pada diri mereka, kerana mereka akan dengan mudah dapat ditipu oleh orang-orang asing ini seperti kata Ishak sendiri:

“Tingkah-laku dan budi-pekerji orang-orang bangsa Melayu terlalu lemah-lembut, lurus dan mudah percaya kepada orang lain yang tidak sebangsa dengan kita . . .”⁵⁰

Manakala pada pemuda-pemuda Melayu pula suka membuang masa dengan tidak ada tujuan dan faedah seperti merayau-rayau, bergurau senda pada waktu malam dan setengah-setengahnya pula ada yang menjadi kumpulan-kumpulan haram dan menjadi pencuri.⁵¹ Sikap liar pemuda-pemuda ini tidak akan dapat mendatangkan kemajuan kepada bangsa Melayu untuk mencapai taraf yang sama dengan bangsa-bangsa asing dari segi ekonomi terutamanya.

⁴⁹ Ishak Hj. Muhammad, “Musim Gelora”, *Warta Abad*, 2 Januari, 1938, ms. 21.

⁵⁰ Ishak Hj. Muhammad, “Di Sini Kita Bukan Orang Dagang”, *Utusan Zaman*, 29 Jun, 1940, ms. 9.

⁵¹ Ishak Hj. Muhammad, “Dari Perangkap Ke Penjara Kemudian Ke Syurga”, *Utusan Zaman*, 3 Ogos, 1940, ms. 9.

Walaupun sebahagian besar dari orang-orang Melayu telah jauh tertinggal ke belakang di dalam segala lapangan terutama dalam bidang ekonomi dan sosial, tetapi malangnya setengah-setengah orang Melayu yang berkemampuan tidak ada menunjukkan sebarang daya usaha untuk bekerjasama serta membuat bakti atau jasa kepada mereka yang memerlukan bantuan bagi mempertinggikan taraf kedudukan masyarakat Melayu. Ini disedari oleh Ishak dan katanya:

“Tetapi sekarang barulah saya tahu bahawa kebanyakan daripada orang-orang bangsa saya itu jahat sekali perangai-nya dan amat buruk tabiatnya iaitu tidak tahu berbuat budi dan jasa dan tidak tahu tolong-menolong dan sampai sek-
rang begitu juga akan Bangsa Melayu...”⁵²

Di samping itu terdapat juga di kalangan setengah-setengah hartawan Melayu yang mempunyai niat baik kepada orang-orang Melayu; tetapi ini hanyalah di peringkat-peringkat awalnya sahaja. Cita-cita untuk membantu orang-orang Melayu yang susah dengan membuat kebajikan dan memberi pertolongan itu tinggal begitu sahaja kerana mereka menyedari kemudianya yang perbuatan itu tidak mendatangkan hiburan dan keuntungan kepada diri mereka sendiri. Oleh itu cita-cita murni yang asal itu diubah pula ke haluan yang lain untuk kepentingan diri sendiri dan yang boleh mendatangkan keuntungan. Sindiran Ishak kepada hartawan-hartawan Melayu yang berkenaan dalam hal ini jelas ditunjukkan melalui perwatakan Haji Adam dalam novel *Putera Gunung Tabanni* sebagai berikut:

“Patik dapat tahu juga bahawa bangunan itu mulanya hen-dak dijadikan masjid tetapi tidak jadi. Kemudian orang Melayu ramai telah meminta kepada Haji Adam [hartawan Melayu] supaya dijadikan bangunan itu tempat anak-anak orang Islam mengaji yakni sebagai sebuah sekolah ugama tetapi oleh tuan Haji Adam ketahui fikiran itu tidak men-datangkan apa-apa keuntungan sebab itu maka dijadikan tempat tarim-nari dan diberi nama ‘Penglipur Lara’.”⁵³

⁵² Ishak Hj. Muhammad, “Siapa Perempuan Tua Itu Dan Kisahnya”, *Putera Gunung Taban*, Pustaka Budaya Agency, 1973, ms. 32.

⁵³ Ibid., “Teropong Terus”, ms. 68.

Sebilangan besar golongan-golongan berada di kalangan orang Melayu apabila berjaya mendapat nama dan pangkat ramai yang telah lupa dan tidak mengambil berat kepada nasib rakyat miskin terutama orang-orang Melayu. Orang-orang kaya ini tidak memikirkan akan nasib dan masa depan orang-orang Melayu yang miskin dan yang telah tertinggal jika dibandingkan dengan orang-orang bangsa asing. Mereka lebih mementingkan tentang cara-cara menambahkan kekayaan, mencari hiburan dan bersukaria lebih dari yang ada. Keadaannya ini hanya akan menambah jurang perbezaan bukan sahaja antara orang-orang Melayu (secara kesusahan) dengan orang-orang bukan Melayu malah menambahkan jurang perbezaan antara masyarakat Melayu sendiri. Dalam hal ini Ishak membuat kata-kata perbandingan seperti berikut:

"Wal basil apabila seseorang itu sudah kaya dan tinggi, nama, pangkat dan kemasyhurannya maka sentiasalah ia akan dicurahi oleh rahmat sebagaimana juga gunung-gunung yang tinggi itu sentiasa disirami oleh hujan. Memang orang kaya juga yang akan bertambah-tambah kaya, orang miskin gonggong tulang."⁵⁴

Sikap setengah-setengah orang Melayu yang hendak pergi menuaikan fardu haji secara menjualkan tanah dan kampung halaman juga mendapat kritik dari Ishak. Menurut Ishak tujuan penting mereka menuaikan fardu haji bukanlah semata-mata untuk memenuhi syarat rukun Islam yang kelima, tetapi lebih penting lagi ialah untuk bertaubat kepada Tuhan dari melakukan perbuatan-perbuatan yang diharamkan oleh Tuhan.⁵⁵ Dengan kata lain tujuan ke Tanah Suci adalah sebagai satu cara untuk menebus dosa.

Sikap Terhadap Pelajaran

Ishak sebagai seorang yang agak 'educated' dan mempunyai pengalaman yang luas serta berkebolehan dalam Bahasa Melayu,

⁵⁴ Ishak Hj. Muhammad, "Bulat Menjadi Penyanyi", *Anak Mat Lela Gila*, Penerbitan Federal Berhad, 1967, ms. 93.

⁵⁵ Ibid., "Suatu Kejadian di Rumah Sheikh Haji", ms. 98.

telah mempertahankan akan mutu Bahasa Melayu dan taraf pelajaran dari diabai-abaikan atau disalah tafsir akan maksud sebenarnya. Misalnya ada yang salah tanggapan tentang tujuan dan sifat-sifat atau struktur sebenar satu-satu karya Melayu lama seperti 'pantun'. Dalam hal ini Ishak telah membuat komen terhadap setengah-setengah dari guru-guru dan pelajar-pelajar Maktab Perguruan Tanjung Malim yang menyangkakan bahawa pantun itu boleh direka begitu sahaja dan pantun tidak mempunyai maksud dan tujuan tetapi hanya untuk bersuka-suka sahaja. Ini jelas sebagaimana yang ditegaskan oleh Ishak:

"Sebenarnya pelajaran dan pengajian di Sekolah Melayu kita sangat rendah; usahakan macam abang, Guru Sekolah Melayu dan Pelajar Maktab Tanjung Malim itupun saya fikir dua kali lima dengan abang. Kebanyakkan mereka menyangka pantun itu boleh direka dan maksud tujuannya tidak ada, melainkan dengan bersuka-suka dan bersenda-senda sahaja. Bahkan baru-baru ini saya ada terjumpa bermacam-macam pantun kononnya dikatakan pantun kerana berbunyi perkataan bunyi di hujungnya sama . . ."⁵⁶

Tentang pelajaran dan pengajian di sekolah-sekolah rendah Melayu juga dikritik oleh Ishak. Sekolah-sekolah Melayu pada masa itu menggunakan buku-buku bacaan seperti *Hikayat Sang Kancil*, *Cerita Pak Pandir*, *Lebai Malang*, *Pak Kaduk*, dan *Pak Belalang*. Bagi Ishak buku-buku tersebut hanya layak dibaca oleh orang-orang yang sudah dewasa dan yang dapat memahami akan maksud sebenar isi-isi kandungan buku-buku tersebut tetapi bukan dibaca oleh kanak-kanak sekolah.⁵⁷

Pengaruh Kebudayaan Barat

Ishak mendapati bahawa pengaruh-pengaruh kebudayaan Barat mula merebak dan meresap di setengah-setengah masyarakat Melayu. Kedatangan pengaruh kebudayaan Barat seperti pakaian,

⁵⁶ Ishak Hj. Muhammad, "Burung Terbang Jangan Dipipiskan Lada", *Utusan Zaman*, 23 Mac, 1940, ms. 8.

⁵⁷ Ibid., 30 Mac, 1940, ms. 10.

nyanyian, pergaulan bebas antara lelaki dengan perempuan, dan sebagainya telah mempengaruhi orang-orang Melayu terutama muda-mudi sehingga kebudayaan-kebudayaan Timur seperti lagu-lagu Melayu asli, keroncong dan lain-lain lagi tidak lagi menjadi kegemaran kepada mereka walaupun ini suatu daripada Seni Kebudayaan Kebangsaan Melayu yang harus dibanggakan. Bagaimana lagu-lagu Melayu sudah tidak mendapat tempat di kalangan masyarakat Melayu sendiri dapat kita ketahui dari petikan berikut:

“Saya fikirpun begitu juga tetapi di zaman (ini) susah kita hendak berjumpa dan dapat mendengar lagu-lagu Melayu iaitu kerana orang kita sudah cenderung benar kepada lagu-lagu cara barat.”⁵⁸

Ishak sangat tidak berpuas hati dengan sikap setengah-setengah muda-mudi Melayu yang menerima kebudayaan Barat ini secara melulu dan kurang ‘sopan’ jika dibandingkan dengan kebudayaan Melayu. Umpamanya kaum wanita Melayu telah terpengaruh dengan kebudayaan Barat seperti suka berambut keriting, berbedak, bergaun jarang, bergincu dan suka bergaul secara amat bebas dengan pemuda-pemuda. Sikap mereka ini ditegaskan oleh Ishak di dalam pantunnya:

Berambut pendek keriting bertepuk,
pipi dicat keping dilarik;
bergaun hatik berbayang tetek,
kononnya dialah orang yang cantik.

Bibir merah paha terserlah,
lengan dan keping memang terdedah;
sama lelaki terlalu mudah,
pantang ditegur terus bermadah.⁵⁹

Sikap setengah-setengah alim ulama yang hidup berpura-pura terhadap masyarakat Melayu juga tidak disukai oleh Ishak.

⁵⁸ Ishak Hj. Muhammad, “Menuba Ikan”, *Warta Abad*, 13 Februari, 1938, ms. 11.

⁵⁹ Ishak Hj. Muhammad, “Doli — Bidadari Dari Shanghai” Mengubah Langkah (3) *Utusan Zaman*, 7 September, 1940, ms. 10.

Umpamanya tentang ugama yang sangat dihormati oleh masyarakat, ada juga di kalangan mereka yang bersikap berpura-pura, misalnya di waktu siang mereka pergi ke masjid dan menunjuk-nunjukkan kealiman; tetapi di waktu malam dengan secara senyap-senyap mereka pergi bersukaria dan memuaskan nafsu seperti mengunjungi kelab-kelab malam. Sikap berpura-pura oleh setengah-setengah orang yang pada zahirnya sahaja alim, didedahkan oleh Ishak dengan katanya;

“... perkara di masjid dan di surau dia berpakaian dan berkelakuan lain sekali — dia pakai jubah dan berserban menunduk kepalanya dan mulutnya bergerak membaca itu dan ini — tetapi cuba lihat sekarang, dia gondol bersikat licin dan garang, nampak dia mendakap perempuan muda dengan tidak segan dan silu sedikitpun.”⁶⁰

Sikap Terhadap Perkembangan Ekonomi dan Politik

Bagi Ishak untuk memperkembang dan meningkatkan taraf kedudukan orang-orang Melayu terpaksa mereka memainkan peranan yang penting dengan menceburkan diri ke dalam lapangan ekonomi dengan seluas-luasnya. Tetapi malangnya sikap-sikap malas orang-orang Melayu seperti di dalam mengusahakan pekerjaan pertanian atau berkebun, mereka tidak mengusahakannya dengan bersungguh-sungguh jika dibandingkan dengan orang-orang asing. Orang-orang Melayu yang bersikap “tidak mengapa, kita boleh beli ke kedai” ini adalah satu dari punca-punca yang melemahkan semangat orang-orang Melayu untuk berusaha lebih giat di dalam perkembangan ekonomi Tanah Melayu. Umpamanya Ishak membuat perbandingan, dengan orang-orang asing di Cameron Highlands. Mereka membuka ladang teh lebih kurang dua ribu ekar luasnya, tetapi orang-orang Melayu hanya ‘bersikap’ memadai sebatang atau sekerat dan jika tidak ada langsung mereka boleh membelinya di kedai. Begitu juga dalam hal menanam terung, orang Melayu berpuas hati menanam lebih kurang 4 batang sahaja untuk menyara dirinya berbanding dengan orang-

⁶⁰ Ishak Hj. Muhammad, “Dari Perangkap Ke Penjara Kemudian Ke Syurga”, *Utusan Zaman*, 3 Ogos, 1940, ms. 7.

orang asing yang menanam dengan banyaknya untuk dijual.⁶¹

Di dalam lapangan politik pula Ishak dapati orang-orang Melayu tidak mengambil daya usaha (inisiatif) dalam pergerakan persatuan Melayu. Pergerakan-pergerakan persatuan Melayu ini kebanyakannya tidak mempunyai rumah persatuan sendiri untuk kesenangan mereka di dalam menjalankan aktiviti-aktiviti persatuan, seperti berbincang dan bermesyuarat. Pada Ishak mungkin orang-orang Melayu 'tidak berupaya' atau sudah menjadi kesukaan orang-orang Melayu untuk menumpang di rumah-rumah orang lain untuk menjalankan mesyuarat dan perbincangan berkenaan dengan hal-hal persatuan Melayu. Tetapi jika dibandingkan dengan bangsa-bangsa asing seperti Cina, India dan Inggeris mereka ada mempunyai rumah siasah masing-masing untuk kemudahan menjalankan aktiviti-aktiviti mereka.⁶²

Ishak juga tidak berpuas hati atas sikap setengah orang-orang Melayu yang berpura-pura memuji akan penubuhan persatuan-persatuan Melayu ini oleh penganjur-penganjur yang sebenarnya mempunyai tujuan yang baik. Tetapi sebaliknya pula ada yang mengeji dan mengumpat serta menghasut orang-orang lain supaya jangan campur dan menjadi ahli persatuan-persatuan Melayu kerana kononnya tujuan persatuan-persatuan Melayu ini adalah hendak menderhaka kepada Kerajaan dan hendak menjatuhkan raja Melayu. Tetapi persatuan-persatuan itu dapat mendatangkan faedah kepada orang-orang Melayu, ada pula di antara mereka yang ingin menganggotai persatuan-persatuan Melayu itu semula semata-mata dengan tujuan untuk mendapat nama dan pangkat sahaja. Tetapi bila cita-cita mereka ini tidak berjaya, mereka pula enggan membayar yuran kepada persatuan-persatuan itu. Bagi Ishak perbuatan dan sikap orang-orang Melayu seperti ini boleh dianggap sebagai telah mengkhianati *Bangsa Melayu* sendiri.⁶³

⁶¹ Ishak Hj. Muhammad, "Bulat di Tanjung Rambutan", *Anak Mar Lela Gila*, Penerbitan Federal Berhad, 1967, ms. 82–83.

⁶² Ishak Hj. Muhammad, "Kalau Sudah Merana Ubat Guna-Guna Tidak Guna" (3), *Utusan Zaman*, 3 Mac, 1940, ms. 10.

⁶³ Ishak Hj. Muhammad, "Sudah Terang Lagi Bersuluh", *Utusan Zaman*, 25 Januari, 1941, ms. 8.

Aliran Pemikiran Ishak semasa Pendudukan Jepun, 1941 – 1945

Di dalam masa pemerintahan Jepun di Tanah Melayu, Ishak berharap agar masyarakat Melayu mempunyai semangat yang kukuh untuk mewujudkan satu 'Masyarakat Baru' sebagaimana yang digalakkan oleh pemerintah Jepun yang memberi peluang kepada rakyat Tanah Melayu terutama orang Melayu menceburkan diri di dalam berbagai lapangan terutama di dalam bidang ekonomi. Galakan dan dorongan pemerintah Jepun ini disambut baik oleh Ishak dan ia sebagai seorang yang ingin memenuhi hasrat ideologi "Sama Rata Sama Rasanya" merasa berkewajipan untuk memberi kesedaran dan mengkritik setengah-setengah sikap orang Melayu yang merugikan.

Di antara punca-punca yang menyebabkan kelemahan orang-orang Melayu menurut Ishak ialah kerana mereka tidak bersatu-padu dan selalu berselisih faham sesama mereka akibat dari memperjuangkan kepentingan diri sendiri dengan menggoda orang-orang lain untuk mendapatkan keuntungan, pangkat dan 'nama' masing-masing. Bagi Ishak semangat berpecah-belah di kalangan orang Melayu ini disebabkan juga oleh pemerintah Inggeris yang mengamalkan dasar pemerintahan untuk kepentingan diri sendiri – satu corak pemerintahan yang berbeza jika dibandingkan dengan dasar pemerintahan Jepun.¹

¹ Pengarang, "Ini Masa Bersatu", *Warta Melaya*, 7 Mac, 1942, ms. 2. Rencana ini mungkin dikarang oleh Ishak sebab ia menjadi pengarang utama di akhbar *Warta Melaya*, yang diterbitkan oleh Ibrahim Yaakob.

Sikap Orang Melayu

Ishak menyatakan bahawa punca kelemahan orang-orang Melayu di dalam bidang perniagaan misalnya disebabkan juga oleh pengaruh kehidupan cara lama orang-orang Melayu yang masih kuat tertanam di dalam jiwa mereka. Mereka 'tidak mahu' mengubahkan nasib sendiri dan mempunyai sifat iri hati terhadap kemajuan orang lain yang sebangsa dengannya. Umpamanya mereka akan banyak bercakap-cakap tentang hal-hal yang kurang baik dengan menghina kepada orang-orang yang mempunyai keinginan untuk membuka kedai perniagaan. Sikap iri hati dan tidak mempercayai kebolehan bangsa sendiri ini dinyatakan oleh Ishak seperti berikut:

"... maka banyaklah cakap-cakap yang kurang baik, maka banyaklah cakap-cakap yang terkeluar daripada mulut orang-orang Melayu sendiri. Ada yang mengatakan Tuan Mansor (seorang ahli perniagaan) sendiri. Dan ada yang mengatakan ianya pandai bercakap sahaja tetapi tidak mahu buat . . ."²

Satu lagi sifat lumrah orang-orang Melayu yang juga amat tidak disenangi oleh Ishak sejak dahulu lagi dan lebih-lebih lagi pada masa pemerintahan Jepun (yang diharapkan dapat mencapai matlamat 'Masyarakat Baru') ialah sifat suka berserah kepada nasib sahaja — "Ikut Takdirlah", walaupun ketika itu keadaan susah. Sikap negatif orang-orang Melayu ini boleh melemahkan semangat mereka untuk menceburkan diri di dalam lapangan ekonomi secara lebih aktif bagi mencapai matlamat 'Masyarakat Baru' itu.³

Di samping itu, ramai juga di kalangan orang-orang Melayu ketika itu sudah hampir berputus asa di dalam hidup kerana keadaan kesempitan hidup di masa pemerintahan Jepun. Semangat lekas berputus asa dan tidak percayakan diri sendiri untuk hidup, lebih-lebih lagi bagi mencapai matlamat 'Masyarakat Baru' ini sangat-sangat tidak diingini oleh Ishak, dan kata-nya:

"... dalam masa sebahagian besar daripada bangsa Melayu

² Ishak Hj. Muhammad, "Mengajar Bangsa dengan Perbuatan, Tauladan Mansor Hj. Bakri", *Semangat Asia*, Bulan Iapan Syowa, 18, 2603 (18.8.1943) Bil. 8, ms. 9.

³ Ibid.

di Semenanjung ini hampir putus asa, hilang harapannya dengan mengucap "Apa boleh buat, ikut takdirlah..."⁴

Ishak juga tidak suka akan sikap orang-orang Melayu yang hanya mementingkan diri sendiri tanpa memikirkan dan bersympati kepada orang-orang lain yang juga menghadapi kesusahan di zaman Jepun ini. Sikap yang mementingkan diri sendiri ini boleh juga melemahkan cita-cita untuk mencapai dan membentuk satu 'Masyarakat Baru' yang digalakkan oleh pemerintah Jepun. Ini berbeza dengan pemerintah Inggeris dahulu yang hanya memeras dan menindas serta tidak memberi orang-orang Melayu peluang ke arah kemajuan terutama dalam bidang ekonomi dan sosial. Tetapi ada juga orang-orang Melayu yang tidak turut sama mengikut arus perubahan zaman: ini jelas sebagaimana yang digambarkan oleh Ishak:

"Kepada saya katanya dahulu dan sekarang serupa saja. Apa yang saya hiraukan ialah diri saya."⁵

Di masa keemasan ini adalah menjadi tugas setiap orang Melayu untuk mengubah sikap dan bergiat dengan cergas di dalam bidang-bidang ekonomi dan sosial. Adalah juga menjadi harapan Ishak agar orang-orang Melayu ketika itu tidak akan membuang masa keemasan ini; tetapi harus berjuang dan bekerja kuat untuk membentuk 'Masyarakat Baru' ini. Ishak memang menentang sikap orang-orang Melayu yang masih lagi suka membuang masa dengan tidak tentu fasal dan tujuan, terutama di kalangan pemuda-pemuda seperti yang digambarkan dari kata-kata berikut:

"... tetapi itupun tak menjadi ubat, saya makin suka keluar, membuang masa di sini-sana; sekarang saya bujang."⁶

Untuk mencapai matlamat 'Masyarakat Baru' di waktu pe-

⁴Ibid.

⁵Ishak Hj. Muhammad, "Sesat Di Hujung Jalan Balik Ke Pangkal Jalan", *Semangat Asia*, April, 1943, ms. 5-6.

⁶Ibid., ms. 10.

merintahan Jepun yang serba susah ini, Ishak tidak setuju dengan orang-orang yang suka berbelanja atas perkara-perkara yang tidak penting untuk keperluan sehari-hari. Umpamanya orang-orang yang suka bergaya untuk kecantikannya dengan membelanjakan wang secara tidak tentu fasal seperti membeli barang-barang kemas dan barang-barang mewah lainnya yang mahal harganya. Bagi Ishak, masyarakat Melayu 'yang bengkang-bengkok' ini hanya akan melambatkan cita-cita untuk mencapai kemajuan orang Melayu sendiri. Satu contoh mengenai penggunaan barang-barang mewah ini dapat dilihat dari petikan berikut:

"... sebabnya tidak lain kerana payung itu diperbuat daripada sutera mahal harganya dan maksudnya ialah jadi perhiasan, bukannya jadi pelindung, yakni terpesung daripada maksud yang asal gunanya yang sebenar . . . gunanya bukan untuk jadi pelindung tetapi untuk perhiasan supaya orang lain memandang dengan mata keranjang . . ."⁷

Begitu juga semasa menyambut perayaan hari raya kebanyakan dari orang-orang Melayu suka mempersia-siakan wang dengan membeli pakaian-pakaian baru, membuat kuih-muih dan makan angin. Ini terutamanya dilakukan oleh orang-orang kaya. Mereka tidak menaruh rasa simpati langsung kepada sebahagian besar dari masyarakat Melayu yang miskin. Pada Ishak cita-cita untuk mencapai matlamat 'Masyarakat Baru' ini hendaklah dikejar oleh semua masyarakat Melayu tanpa membezakan miskin atau kaya. Dengan kata lain cita-cita untuk mencapai ideolojinya pasti tidak akan berjaya jika masih terdapat jurang perbezaan antara miskin dengan yang kaya. Ishak tidak berpuas hati dengan setengah sifat orang-orang kaya yang telah berikrar untuk bekerjasama dengan orang-orang miskin tetapi malangnya pada waktu menyambut hari raya mereka masih tetap berlagak dan menunjuk-nunjuk dengan memakai pakaian-pakaian yang cantik dan mahal-mahal sedangkan yang miskin hanya memakai baju yang koyak-rabak. Perbuatan mereka ini sebenarnya menyalahi akan konsep pepatah orang-orang Melayu sendiri iaitu, "berat

⁷ Ishak Hj. Muhammad, "Pekerjaan Apakah Yang Baik Sekali?", *Semangat Asia*, Julai, 1943, ms. 5-6.

sama dipikul, ringan sama dijinjing.”⁸

Ishak juga menyalahkan golongan orang-orang Melayu yang miskin ini kerana sikap mereka yang suka menyembunyikan kesusahan dari pengetahuan masyarakat lain. Ini kerana mereka tidak suka dikatakan sebagai bangsat dan miskin tetapi sebenarnya sikap malu inilah yang boleh membawa kemelaratan mereka selanjutnya. Umpamanya mereka selalu menyembunyikan diri dari pandangan orang ramai ketika mereka pergi ke kedai pajak walaupun tujuannya adalah untuk kepentingan dirinya atau membantu orang-orang lain seperti anak dan saudara-saudaranya yang ditimpa kesusahan seperti sakit dan sebagainya.⁹

Adat Melayu Yang Merugikan

Di dalam keadaan yang susah ini Ishak juga mengharapkan agar masyarakat Melayu mencontohi amalan-amalan dan adat-adat yang membina serta berfaedah untuk penghidupan mereka. Tetapi Ishak dapati keadaan masyarakat Melayu ketika itu adalah berlainan sekali, kerana ramai di antara mereka mengamalkan adat-adat yang merugikan kepada masyarakat Melayu sendiri. Bagi mereka adat adalah menjadi suatu pegangan yang lebih kuat dan kukuh daripada ajaran ugama dan setengah-setengahnya pula meninggalkan ajaran Islam yang sebenarnya, semata-mata ingin mempertahankan adat ini. Contoh yang boleh kita dapati mengenai aliran pemikiran Ishak yang benci kepada sikap yang mementingkan adat yang merugikan adalah seperti berikut:

“Yang sangat celakanya, katanya lagi, ugama kita kembang menjadi adat dan adat dipegang lebih kukuh daripada ugama. Pada setengah-setengah perkara pokok ugama itu sudah mati berganti dengan ‘mendalu adat’ yang hidup subur dengan rendang.”¹⁰

Sebagai contohnya Ishak telah menyatakan tentang hal kema-

⁸Ibid.

⁹Ishak Hj. Muhammad, “Kenapa Takut Jika Berbuat Baik?”, *Semangat Asia*, April, 1943. (keluaran Tencho Setsu), ms. 12–13.

¹⁰Ishak Hj. Muhammad, “Pekerjaan Apakah Yang Baik Sekali?”, *Semangat Asia*, Julai, 1943, ms. 5–6.

tian. Menurut hukum Islam, seseorang itu wajib dikaparkan yang bererti menutup seluruh mayat. Tetapi apa yang dikesalinya tentang setengah-setengah orang Melayu masih mengikut aturan (kehendak) adat kebiasaan orang Melayu yang menyatakan elok-lah dikaparkan dengan kain putih kemudian dijahitkan, dan lebih elok lagi kalau dikaparkan dengan tujuh lapis kain putih. Mereka sanggup berbuat demikian walaupun dengan menggadai tanah atau rumah untuk membeli kain putih walaupun harganya mahal sekalipun. Ini dilakukan oleh mereka semata-mata takut menjadi salah besar dan malu kalau mengkaparkan mayat itu dengan guni kerana kononnya perbuatan mereka itu melanggar adat.¹¹

Begitu juga pada hari kematian, adalah perlu bagi anggota-anggota keluarga itu menangis di waktu kematian ibubapa atau kehuarganya, semata-mata mahu mematuhi adat. Sebaliknya, jika-lau tidak menangis, mereka akan dianggap telah melanggar kebiasaan adat dan seolah-olah suka pula di atas kematian keluarganya kerana boleh mewarisi harta ataupun dianggap satu hal yang ganjil pula seperti yang terdapat dari petikan berikut:—

“... maka menangis waktu kematian bukan sahaja menjadi adat tetapi jika tidak membuang air mata pada waktu itu dikatakan ganjil, luarbiasa.”¹²

Begitu juga di dalam merayakan hari perkahwinan di zaman Jepun ini, masih ada setengah-setengah masyarakat Melayu yang mengikut adat perkahwinan Melayu yang merugikan. Ishak tidak setuju dengan orang-orang yang semacam ini yang suka membazirkan wang dengan mengadakan jamuan nasi minyak, walaupun ketika itu beras ‘dicatu’ dan minyak sapi pula bukannya mudah dicari. Tetapi oleh kerana mereka bersikap “Biar Mati Anak Jangan Mati Adat” mereka sanggup mengusahakannya walaupun dengan belanja yang lebih mahal semata-mata untuk tidak dihina-hina oleh orang lain.¹³

Untuk menjayakan matlamat ‘Masyarakat Baru’, Ishak merasa

¹¹ Ibid.

¹² Ishak Hj. Muhammad, “Kenapa Menangis?” *Semangat Asia*, Mei, 1943, ms. 10–11.

¹³ Ishak, op. cit.

kesal terhadap setengah-setengah masyarakat Melayu yang sampai tidak dapat membezakan apa yang boleh mendatangkan manfaat dan apa yang boleh mendatangkan mudarat dalam penghidupan mereka di zaman pemerintahan Jepun yang serba susah itu. Ishak juga benci kepada sikap setengah-setengah orang Melayu yang suka berpura-pura di dalam hidup seperti melaung-laungkan semangat dan cita-citanya untuk menolong bangsa tetapi sebaliknya mereka lah yang merosakkan hasrat bangsa Melayu seperti yang digambarkan dari petikan berikut:—

“... hanya pandai bercakap ‘tolong bangsa’ tetapi yang sebetulnya awaklah yang sorong bangsa dan yang tindih bangsa.”¹⁴

Propaganda Menentang Inggeris

Di dalam zaman pemerintahan Jepun ini Ishak masih lagi mempunyai semangat anti kepada Inggeris. Ini sesuai dengan propaganda Jepun dan Ishak pula menceritakan kisah-kisah keburukan penjajah Inggeris sebelum kedatangan Jepun serta keadaan orang-orang Inggeris yang ganas semasa pemerintahan Jepun. Ishak mensifatkan pemerintah Inggeris yang hanya mengutamakan keuntungan dari hasil-hasil tempatan dan telah membunuh kemahuan dan cita-cita anak negeri dari mencapai kemajuan baik dari segi ekonomi, sosial maupun politik. Adalah menjadi tujuan penjajah Inggeris untuk menindas negara jajahannya seperti yang gambaran berikut:—

“Kita hidup dalam penjajahan, diperas dan ditindih untuk keuntungan kaum pemodal dan Pemerintah Inggeris dan Belanda. Walaupun bangsa kita Melayu dan Indonesia hidup di tengah hari, tetapi kita tidak ada melihat sinaran matahari yang memancarkan cahaya kebangsaan.”¹⁵

Untuk memburukkan penjajah Inggeris, Ishak mensifatkan bahawa tujuan sebenar Inggeris datang ke Tanah Melayu sejak

¹⁴ Ishak Hj. Muhammad, “Buruk dan Baik Sesuatu Perkata”, *Semangat Asia*, Jun, 1943, ms. 9–11.

¹⁵ Tajuk Rencana, “Menyusun Masyarakat Baru”, *Semangat Asia*, April, 1943, ms. 1. Ini mungkin ditulis oleh Ishak kerana ia menjadi Pengarang Kanan *Semangat Asia*.

abad ke-18 dahulu adalah semata-mata untuk menjalankan perniagaan di Tanah Melayu. Tetapi selepas berjaya di bidang ekonomi; mereka bercita-cita pula menguasai politik negeri ini dengan cara menakluki Negeri-negeri Tanah Melayu dan cita-cita ini juga berjaya. Mereka menjalankan dasar memperlaga-laga dan mempermainkan masyarakat Tanah Melayu dan mempengaruhi anak-anak raja serta anak-anak negeri sehingga mereka dapat berkuasa dan diakui sah sebagai ‘Yang Dipertua.’¹⁶

Untuk memuaskan hati pemerintah Jepun, Ishak tak lupa mempropagandakan tentang niat jahat Inggeris ketika pemerintahan Jepun bagi menanamkan perasaan benci masyarakat Tanah Melayu terutama orang-orang Melayu kepada orang-orang Inggeris. Umpamanya Ishak menyatakan tentang kepalsuan propaganda Inggeris yang menyatakan kononnya Masjid Besar di Kuala Lumpur telah dibom oleh Tentera Udara Nippon (Jepun) tetapi yang sebenarnya masjid yang indah itu tidak sedikitpun terjejas.¹⁷

Begitu juga ditunjukkan kisah kekejaman Inggeris yang telah menembak beberapa orang Jepun yang terdiri dari perempuan dan anak-anak bangsa Jepun di Perak dengan kejamnya. Hal ini diceritakan oleh seorang perempuan Jepun iaitu ketika tentera Jepun sedang mara ke Ipoh; beberapa orang pegawai-pegawai Inggeris telah memerintahkan sekalian bangsa Jepun berkumpul di padang. Setelah mereka dikumpulkan, sebuah kapalterbang yang terbang rendah di atas padang itu terus menembak mereka.¹⁸

¹⁶ Pengarang, (mungkin Ishak selaku Pengarang Kanan): Tajuk Rencana, “Sejarah Latar Yang Berlalu”, *Semangat Asia*, susunan baru berdasarkan “Hakko Ichiu” dan Kemakmuran Bersama Bangsa Asia, ms. 2.

¹⁷ Berita “Bodoh Dan Bohongnya Propaganda British”, *Warta Malaya*, Jumaat, 6 Mac, 1942, ms. 2. Berita ini mungkin ditulis oleh Ishak kerana akbar ini ada menyatakan: “Dikarang oleh Ishak Hj. Muhammad dan diterbitkan oleh Ibrahim Hj. Yaakub di Cecil Street, Syonan (Singapura).”

¹⁸ Berita, (mungkin ditulis oleh Ishak Hj. Muhammad selaku Pengarang: “Kekejaman British”, *Warta Malaya*, 17 Mac, 1942, ms. 1–2.

Bab 5

Aliran Pemikiran Ishak selepas Pendudukan Jepun, 1945 – 1948

Selepas pendudukan Jepun semangat Ishak terhadap politik tanahair telah memuncak. Ini menyebabkan perjuangan Ishak terhadap ideoloji politik lebih serius diperjuangkan melalui penulisan-penulisannya. Melalui artikal-artikalnya yang berbau politik, Ishak dengan beraninya telah menentang penjajah Inggeris. Pada kali ini Ishak telah berani menyatakan hasratnya untuk menjadikan Tanah Melayu sebagai negara yang merdeka.¹ Oleh kerana tujuan politik lebih dipentingkan oleh Ishak, menyebabkan bentuk aliran pemikiran Ishak tertumpu sahaja sikap penentangannya terhadap pemerintahan Inggeris, badan-badan politik yang berlainan dengan ideolojinya (bertentangan dengan UMNO) serta mengkritik sikap hari-hari dan semangat negatif orang Melayu terhadap politik.

Di samping itu, Ishak juga telah mengkritik pemerintah Inggeris yang tidak mengambil berat tentang perkembangan ekonomi dan sosial orang-orang Melayu dengan tegasnya. Ia juga telah

¹ Hasrat Ishak ini adalah bersesuaian dengan ideoloji Parti Kebangsaan Melayu Malaya (PKMM) yang mahu mendirikan satu negara yang merdeka tetapi yang berdasarkan kedaulatan rakyat seratus peratus seperti Republic Jerman dahulu dan bukan pula seperti Republik Amerika Syarikat yang bersendikan kedaulatan Kemodaluan (Kapitalisme). Artikal ini terdapat dalam majalah *Suloh Malaya* keluaran 4 Mei, 1946, dalam ruangan tajuk rencana, "Kalau Kita Mahu Menang."

mendedahkan taktik-taktik pemerintah Inggeris yang mementingkan diri sendiri dalam hal-hal politik, ekonomi dan sosial. Walau-pun tujuan penulisan-penulisannya adalah untuk menyedar dan menaikkan semangat orang-orang Melayu, tetapi yang lebih dipentingkan ialah untuk mendapat sokongan dari orang Melayu menyertai pertubuhan politiknya, Parti Kebangsaan Melayu Malaya.²

ALIRAN PEMIKIRANNYA TERHADAP POLITIK

Antara tahun-tahun 1945–48 Ishak telah berani memperjuangkan ideoloji politiknya secara mengkritik dengan berterus-terang terhadap pemerintah Inggeris yang masih ingin menguasai Tanah Melayu. Penentangan ini terutamanya nyata bila rancangan Inggeris untuk membentuk Malayan Union pada penghujung tahun 1945 dan mengisytiharkannya pada 1 April, 1946. Ishak mensifatkan bahawa pemerintahan yang bercorak demokrasi seolah-olah tidak wujud di Tanah Melayu, lebih-lebih lagi apabila Malayan Union yang bercorak Inggeris itu tidak disetujui sama sekali oleh rakyat Tanah Melayu. Demokrasi sengaja ditangguh-tangguhkan oleh pemerintah Inggeris dari diadakan di Tanah Melayu.³

Ishak tidak suka dengan dasar pemerintah Inggeris terhadap Malayan Union yang memberi hak kerakyatan kepada orang-orang yang bukan bangsa Melayu. Ishak juga tidak senang dengan perbuatan Kaja-raja Melayu memeteraikan perjanjian-perjanjian Malayan Union dengan Inggeris tanpa berunding terlebih dahulu dengan rakyat. Ishak mendakwa bahawa bukan sahaja ia dan orang-orang Melayu tidak setuju akan Malayan Union tetapi surat-surat khabar Melayu, bahkan orang-orang Inggeris yang telah mengetahui hal-hal sebenar negeri-negeri di Tanah Melayu dan yang telah berkhidmat bertahun-tahun di sini yang tabu akan

²Ishak telah menggunakan akhbar *Pelita Malaya* dan majalah *Sulob Malaya* untuk mempropagandakan fahaman dan ideoloji PKMM untuk mendapat sokongan dari orang ramai.

³Pengarang (mungkin Ishak, selaku Ketua Pengarang) tajuk rencana: "Mengapa British Mesti Berkeras Juga", *Sulob Malaya*, 11 Mei, 1946, ms. 1.

selok-belok kehidupan serta hati budi orang Melayu, juga tidak setuju dengan Rancangan Malayan Union itu.⁴

Bagi Ishak, rancangan Malayan Union bukanlah kehendak sebilangan besar rakyat di Tanah Melayu. Rancangan Malayan Union ini menurutnya hanya digemari oleh kaum-kaum pemodal asing sahaja seperti katanya:

“Kerajaan British harus sedar bahawa Malayan Union coraknya ialah bukan sahaja tidak disetujui oleh segenap lapisan bangsa – dari raja-raja di istana sampai kepada kaum-kaum tani di ladang-ladang – bahkan oleh bangsa asing juga yang berfahaman demokrasi. Kalau adapun bangsa asing yang menyetujui Malayan Union corak British itu tetapi mereka ialah kaum modal, yang hanya bekerja untuk muslihat diri . . .”⁵

Ishak menentang pemberian kerakyatan yang longgar kepada orang-orang asing kerana ramai di antara mereka yang mahu balik semula ke negeri asal masing-masing terutamanya orang-orang India dan Cina. Bagi orang-orang Cina, Ishak sifatkan sebagai:

“Gua nanti sikit senang mahu pulang tongsan’ begini perkataan umum yang dilafazkan oleh orang-orang Cina ke sana sini, petang dan pagi, oleh penanam-penanam sayur, peraih-peraih, tuan-tuan kedai, tukang-tukang, penangkap ikan, kerani-kerani, penarik dan penjalanan-jalanan teksi – teristikewa taukeh-taukeh besar dan orang-orang hartawan bilangan mereka – yang mahu pulang negeri – yang tidak ingin jadi rakyat negeri ini – barangkali ada 99 peratus.”⁶

Bagi orang-orang India pula menurut Ishak:

“Demikian juga orang-orang India. Hingga mereka yang berugama Islam yang telah datang tiga empat puluh tahun dahulu dan yang telah beranak isteri orang Melayu pun mahu pulang ke India. Mereka hanya menanti kapal. Maka

⁴ Ishak Hj. Muhammad, “Bersatu – Warga Negara (Kerakyatan) Kesatuan Melaya”, *Bersatu*, Annies Printing Works, 1946, ms. 45.

⁵ Op. cit.

⁶ Ishak Hj. Muhammad, “Benarkah Bangsa Asing Menuntut Hak Kerakyatan? Atau Persamaan Hak?”, *Bersatu*, ms. 88.

dalam hal Kerajaan Tempatan menolong pula akan mereka, mengadakan kapal-kapal, membenarkan mereka mengirim wang ke negeri masing-masing.”⁷

Bagi Ishak konsep Malayan Union ini berlawanan sekali dengan amalan-amalan demokrasi. Mungkin Kerajaan British di England yang diperintah oleh Parti Buruh mempunyai niat yang baik; tetapi pemerintah Inggeris di Tanah Melayu sebaliknya telah mematikan demokrasi dan mengamalkan *Totalitarianism*⁸ di dalam segala hal.⁹

Oleh kerana Malayan Union dapat tentang hebat dari pergerakan Pertubuhan Kebangsaan Melayu Bersatu (UMNO) maka Kerajaan Inggeris telah mengantikannya kepada “*Persekutuan*” (Federation of Malaya) dengan membubarkan Malayan Union. Tetapi Ishak sebagai seorang pejuang sayap kiri di dalam gabungan AMCJA—PUTERA tidak juga berpuas hati dengan Perjanjian ‘*Persekutuan*’ itu yang masih meletakkan Tanah Melayu di bawah kekuasaan Pemerintah Inggeris. Tambahan pula di dalam memerlukan ‘Perjanjian Persekutuan’ tidak terdapat perwakilan dari berbagai golongan rakyat terutamanya dari PKMM yang Ishak sendiri menganggotainya. Kata Ishak:

“Kita tidak pernah menyatakan berguna atau tidak undang-undang yang dikenakan ke atas kita, harta benda dan kebiasaan hidup kita, walaupun undang-undang itu telah dibuat dengan tidak dapat perwakilan daripada kita dan tidak setahu kita. Penuh dengan nikmat-nikmat dan kemewahan yang semula jadi ini maka kita seolah-olahnya bisa dengan kepuasan.”¹⁰

Sikap Kerajaan Buruh British yang mengamalkan dasar fahaman kedaulatan rakyat iaitu *Sosialisme* tidak dapat menjalan-

⁷ Ibid., ms. 88–89.

⁸ Mengikut *Kamus Adi Nogoro* membawa makna: perjuangan sipil dan bersama militer dan Negara-negara Totalitarianism ialah di mana satu parti sahaja yang memegang kekuasaan atas segala-galanya seperti Soviet-Russia. (ms. 364).

⁹ Pengarang, tajuk rencana, “Mengapa British Mesti Berkeras Juga?”, *Sulob Malaya*, 11 Mei, 1946, ms. 2.

¹⁰ Ibid.

kan secara demokrasi. Ini sangat tidak disukai oleh Ishak. Menurutnya lagi fahaman sosialisme ini tidak menggalakkan suara rakyat negeri ini turut sama membuat perbincangan di dalam mengambil sebarang keputusan.¹¹ Ishak tegaskan lagi:

"Kalau diikut kata hati, ini buruk akibatnya kepada kemerdekaan British nanti – percayalah."¹²

Oleh itu Ishak tidak mahu pemerintahan Inggeris menjajahi lagi di Tanah Melayu kerana ia telah bosan kepada sikap Pemerintah Inggeris yang tidak mengamalkan sikap demokrasi kepada rakyat terutama di dalam lapangan politik. Sebagaimana yang telah berulangkali diperkatakan oleh Ishak, Pemerintah Inggeris hanya ingin merebut kekayaan negara dan ini bermakna 'merugikan' orang-orang Melayu sendiri terutamanya golongan bawahan Melayu. Ishak mendakwa:

"*Umat Malaya tidak mabu lagi kepada penjajah, mereka sudah jelak dengan penjajahan itu.* Mereka sedar penjajahan itu hanya membuatkan kekayaan negara mereka 'terperas', tenaga mereka dikongkongi dan mereka sendiri tak lebih tak kurang daripada tebusan hamba. Ke arah itukah lagi Kerajaan British mahu menuju?"¹³

Menentang Parti Sayap Kanan – UMNO.

Pada mulanya Parti Kebangsaan Melayu Malaya (PKMM) bergabung dengan Pertubuhan Kebangsaan Melayu Bersatu (UMNO) yang dipimpin oleh Dato Onn bin Jaafar. Oleh kerana ternyata yang kedua-dua pertubuhan ini mempunyai ideologi yang bertentangan iaitu PKMM sebagai pertubuhan yang bersayap kiri tidak mahu tolak-ansur dengan Pemerintah Inggeris, sedangkan UMNO sebagai parti yang sayap kanan, selalu bertolak-ansur dengan Pemerintah Inggeris, akhirnya PKMM telah menarik diri dari bergabung dengan UMNO pada tahun 1946.

Ishak pula sebagai orang kuat PKMM selalu mengkritik UMNO

¹¹ Ishak Hj. Muhammad, "Nasib Melayu Tidak Boleh Kita Serahkan Dalam Tangan Orang Lain", *Utusan Melayu*, 31 Disember, 1947.

¹² Ibid.

¹³ Pengarang, op. cit., ms. 2.

dan pemimpinnya Dato' Onn bin Jaafar. Umpamanya Ishak mendakwa bahawa UMNO belum mempunyai sebarang rancangan yang tetap untuk menjadikan semula Tanah Melayu sebagai sebuah negara yang benar-benar merdeka dan berdaulat, dan bukan pula bernaung di bawah kekuatan mana-mana kerajaan. Katanya lagi, segala nasihat-nasihat yang diberi oleh pegawai-pegawai Inggeris tidak mesti diterima begitu sahaja dan boleh ditolak (jika perlu) oleh raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu.¹⁴

Begitu juga dengan sikap UMNO yang masih tidak mengerti dan belum faham serta tidak menyatakan dengan tegas akan sokongan mereka kepada perjuangan rakyat Indonesia untuk mencapai kemerdekaan.¹⁵ Ishak bimbang juga di atas perjuangan UMNO yang ingin mengekalkan kedudukan raja-raja seperti biasa kerana kaum-kaum diraja tidak memberi sebarang faedah kepada rakyat Melayu. Ini memandangkan keadaan hidup dan kemakmuran di Tanah Melayu tidak terkawal dan terjamin, kerana hanya beberapa golongan tertentu sahaja yang mendapat keuntungan dan terpelihara hidupnya jika dibandingkan dengan rakyat jelata. Sebagaimana ditegasnya;

"... rakyat jelata teristimewa yang telah celik, tidak dapat melihat bagaimana jika keadaan-keadaan raja Melayu itu kekal seperti biasa ... kejadian yang demikian inilah yang dibimbangkan oleh puak kiri dan bangsa Melayu ... tetapi bukan bermakna hak dan berfaedah bangsa Melayu sudah terkawal dan sudah selamat terpelihara."¹⁶

Sebagai seorang tokoh berhaluan kiri yang aktif dalam PKMM, Ishak sentiasa mengkritik pemimpin-pemimpin UMNO terutama Dato' Onn bin Jaafar yang dikatakan sebagai "tokoh pejuang bangsa Melayu". Menurut Ishak, gelaran yang diberikan pada Dato' Onn ini juga adalah tidak sesuai dan bukan pada tempatnya. Katanya, pujian-pujian yang demikian adalah sudah berlebih-lebihan dan pujian-pujian yang demikian itu sangat merbahaya. Ishak mensifatkan cita-cita Dato' Onn sebagai Penganjur

¹⁴Ishak Hj. Muhammad, "Jawapan Kepada Hidup Melayu", majalah K.R.I.S., Bil. 8, 1946, ms. 6.

¹⁵Ibid. ms. 6.

¹⁶Ibid. ms. 7.

Kebangsaan belum lagi nyata kerana rundingan-rundingan yang dibuat antara sultan-sultan dengan pihak yang berkuasa Inggeris dan UMNO telah tidak dapat memuaskan hati semua pihak. Oleh itu Ishak mensifatkan gejarian itu sebagai berlebihan seperti katanya:

"Gelaran yang demikian itu ialah pujian yang berlebihan dan pujian-pujian yang berlebih-lebihan itu merbahaya . . . Janganlah hendaknya disifatkan Dato' Onn itu seperti Dewa yang turun dari kayangan. Sifatkan dia sebagai pemimpin dan hormatlah ilmu pengetahuan dan pengalamannya, perasaan dan buah fikiran! Janganlah dihormat tubuh badannya."¹⁷

Menentang Kaum Feudal

Ishak sentiasa mengkritik dasar perjuangan UMNO yang ingin mengekalkan 'status quo' Raja-raja Melayu. Penentangan Ishak kepada golongan feudal ini bukanlah tidak bersebab (beralasan). Golongan-golongan feudal Melayu ini saja yang menikmati kemewahan hidup manakala kebanyakan dari rakyat jelata hidup di dalam keadaan serba miskin dan mundur. Jadi supaya ideolojinya "Sama Rata Sama Rasa" itu terlaksana, Raja-raja Melayu katanya hendaklah disamakan tarafnya dengan rakyat biasa seperti yang berlaku di zaman Revolusi Indonesia pada 1940 dahulu. Hasil dari revolusi itu Sultan-sultan tidak lagi mempunyai status malah menyerahkan kuasanya kepada rakyat dan tidak lagi memikirkan kepentingan diri sendiri; tetapi memikirkan kepentingan Tanahair Indonesia.¹⁸

Tetapi keadaan di Tanah Melayu berlainan dari di Indonesia. Raja-raja Melayu adalah di bawah naungan pegawai-pegawai Inggeris di Tanah Melayu yang hanya menerima nasihat Inggeris walaupun mereka berkuasa menolaknya. Tetapi oleh kerana sikap mereka yang lebih mementingkan 'diri sendiri' dan supaya mendapat faedah dari pemerintahan Inggeris, mereka terpaksa mengikut kata-kata Pemerintah Inggeris tanpa memikirkan nasib rakyat

¹⁷ Ibid. ms. 7.

¹⁸ Ishak Hj. Muhammad, "Selamat Pagi", *Pelita Malaya*, 11 April, 1946.

jelata. Umpamanya di dalam rancangan Malayan Union itu Raja-raja Melayu dikatakan oleh Ishak sebagai:

"Sekarang Sultan sudah berlemah-lembut dan sekarang sudah perlu dengan Gabenor Malayan Union boleh berjalan terus."¹⁹

Hal ini sudah menjadi sebagai satu kebiasaan kepada Raja-raja Melayu dari sejak orang-orang Inggeris berada di Tanah Melayu. Raja-raja Melayu sekarang disifatkan oleh Ishak sebagai 'harimau jinak' iaitu sentiasa menerima nasihat dari 'sang singa' iaitu orang-orang Inggeris. Kalangan diraja ini yakin bahawa pemerintahan Inggeris kononnya baik dan memberi kesenangan kepada mereka. Bagaimana cerdiknya Inggeris mempermudahkan Raja-raja Melayu ini dapat diperhatikan dari kiasan berikut:

"Pemerintah yang bersifat seperti harimau jinak ini sentiasa telah dinasihatkan oleh sang singa . . . singa yang cerdik yang telah menasihatkan harimau itu boleh pula merendahkan dirinya atau menjelma menjadi lembu yang nakal-nakal. Kebolehan ini amatlah kadang-kadang menyukakan hati sang harimau."²⁰

Raja-raja Melayu sekarang hanya bersenang-senang di istana dengan menerima sara hidup yang tetap pada tiap-tiap bulan dari-pada Kerajaan Inggeris. Mereka yang menerima pendapatan ini tidak mengetahui bagaimana penderitaan rakyat jelata dan kesusahan yang sentiasa dihadapi oleh orang-orang Melayu.²¹ Dengan kenikmatan dan kemewahan yang diberikan oleh Kerajaan Inggeris ini menjadikan mereka kadang-kadang 'mungkin' menyalah gunakan wang rakyat, umpamanya selalu membuat lawatan-lawatan ke England. Perbuatan ini boleh menimbulkan kemarahan dari rakyat jelata.²²

¹⁹ Ishak Hj. Muhammad, "Selamat Pagi", *Pelita Malaya*, 18 Mei, 1946, ms. 4.

²⁰ Ishak Hj. Muhammad, "Harimau Jinak Memerintah, Singa Nakal Menasihat Pemerintah Melayu", *Utusan Melayu* 29 Disember, 1947.

²¹ Ishak Hj. Muhammad, "Nasib Melayu Tidak Boleh Kita Serahkan Dalam Tangan Orang Lain", *Utusan Melayu*; 31 Disember, 1947.

²² Ishak Hj. Muhammad, "Selamat Pagi", *Pelita Malaya*, 18 Mei, 1946, ms. 4.

Di dalam hai pentadbiran ugama Islam pula, Ishak khuatir tentang tidak terdapatnya persamaan, di mana terdapat sembilan orang Mufti yang berkhidmat di bawah sembilan orang Raja adalah berlainan corak, warna, pembawaan dan kemahuan di tiap-tiap negeri di Tanah Melayu. Dengan ini besar kemungkinannya bercita-cita untuk mengembangkan 'Syariah Islam' akan menemui kesukaran dan mungkin juga segala cita-cita ini akan tidak dapat dilaksanakan sama sekali.²³

Apabila berpolitik sudah tidak digalakkan di Tanah Melayu ("mati kerana sakit politik", kata Ishak) oleh Inggeris Raja-raja Melayu diibaratkan oleh Ishak sebagai:

"Punggor jatuh
Belatuk tumpang matilah,
Cacing dan semutlah yang kenyang."²⁴

Sebaliknya pula keturunan bangsawan ini yang katanya telah bangkrap sentiasa bermimpi-mimpi akan kekuatan kuasa-kuasa lain seperti Amerika Syarikat dan tentang kebagusan kuasa-kuasa tersebut berbanding dengan Kerajaan Inggeris. Memikirkan hal-hal di masa hadapan, mereka asyik mengharapkan kemewahan dan bimbang akan nasib mereka jika terjadi perperangan dunia sekali lagi.²⁵

ALIRAN PEMIKIRANNYA TERHADAP EKONOMI

Walaupun Kerajaan Inggeris dikuasai oleh Parti Buruh tetapi segala pemerintahannya adalah secara birokrasi. Kerajaan Parti Buruh British ini sangat bersifat kapitalisma dengan berharapkan akan memperolehi keuntungan dengan cara apa sekalipun. Jikalau sesuatu usaha itu memberi faedah dan keuntungan kaum-kaum pemodal ini, penjajah Inggeris akan segera melaksanakannya tanpa memikirkan nasib rakyat jelata, tetapi sebaliknya pula

²³ Ishak Hj. Muhammad, "Kita Tidak Boleh Berbalik Pada Tahun 1941", *Sulob Malaya*, 27 April, 1946, ms. 3.

²⁴ Ishak Hj. Muhammad, "Selamat Pagi", *Pelita Malaya*, 2 April, 1946, ms. 4.

²⁵ Ishak Hj. Muhammad, "Nasib Melayu Tidak Boleh Kita Serahkan Dalam Tangan Orang Lain", *Utusan Melayu*, 31 Disember, 1947.

jikalau usaha yang demikian itu boleh merosakkan akan keutuhan kapitalisma mereka akan cuba memperlambat-lambatkannya atau terus menghapuskannya sama sekali.²⁶

Kebanyakan dari hasil-hasil keluaran Tanah Melayu pula telah diambil oleh Kerajaan Inggeris untuk dijual ke pasaran dunia terutama ke Eropah semata-mata mencari kepentingan dan faedah ekonomi mereka sendiri tanpa memberi kebaikan kepada orang Melayu. Sebagai contohnya, segala bahan-bahan galian terutama biji timah telah dilombong oleh kapitalis-kapitalis Inggeris untuk dijual ke pasaran dunia. Begitu juga dengan kawasan "Hutan Simpan", orang-orang tempatan telah tidak dibenarkan mengambil hasil-hasil hutan itu kerana kayu-kayu tersebut akan dijual ke pasaran dunia untuk keuntungan mereka.²⁷

Untuk mempercepatkan proses pengeluaran hasil-hasil ini, Kerajaan Inggeris telah mendirikan kota-kota dan bandar-bandar yang besar membina jalan-jalan keretapi, dan jalanraya yang kemudiannya menyebabkan kesibukan lalu lintas. Di bandar-bandar ini pula dipenuhi oleh peniaga-peniaga asing terutama Cina untuk kepentingan ekonomi Kerajaan Inggeris di Tanah Melayu.²⁸

Sebagai satu cara untuk menjaga hati raja-raja dan orang-orang Melayu, Kerajaan Inggeris telah memberikan kuasa menguruskan hal-hal Ugama dan adat istiadat Melayu kepada Raja-raja Melayu serta memuji-mujinya pula sebagai sangat adil dan sak-sama.²⁹

Tetapi malangnya kedudukan ekonomi orang-orang Melayu telah semakin merosot akibat dari dasar Inggeris ini sebagaimana kata Ishak:

"Adapun punca kemalangan atau pangkal malapetaka ini ialah syarikat-syarikat singa (Inggeris) dan harimau yang

²⁶ Pengarang, tajuk rencana, "Mengapa British Mesti Berkeras Juga?", *Sulob Malaya*, 11 Mei, 1946, ms. 2.

²⁷ Ishak Hj. Muhammad, "Kecil, Akibat Dua Perang Kedua", *Utusan Melayu*, 29 Disember, 1947.

²⁸ Ibid., tajuk kecil, "Punca Kemalangan Orang Melayu".

²⁹ Ibid.

telah berkuasa penuh di atas tanahair . . ."³⁰

Walaupun pihak Inggeris menikmati kemajuan ekonomi dengan pesatnya tetapi harga barang-barang tempatan seperti pisang telah turun kerana barang-barang pasaran dari England seperti buah epal telah digalakkan masuk. Ini menyebabkan sebilangan besar dari petani-petani yang mengeluarkan hasil-hasil tersebut menghadapi kesulitan hidup. Ishak berpendapat bahawa pihak Kerajaan Inggeris tidak dapat menjaga kestabilan ekonomi orang Melayu kerana mereka hanya menitikberatkan tentang kererosotan ekonomi Inggeris sahaja.³¹

Oleh kerana Pemerintah Inggeris mengamalkan dasar ekonomi yang bercorak kapitalisme, jadi mereka ini hanya mengambil berat tentang kaum-kaum pemodal (kapitalis) baik orang-orang Inggeris atau orang-orang asing seperti Cina. Ishak menegaskan bahawa orang-orang asing dan kaum pemodal ini mempunyai hubungan yang erat di dalam pentadbiran Inggeris di Tanah Melayu. Umpamanya di dalam pengisytiharan Malayan Union, mereka telah menyokong dengan harapan akan dapat menambahkan lagi kekayaan mereka. Sebagaimana kata Ishak:

"Kalau adapun bangsa asing yang menyetujui Malayan Union corak British itu tetapi mereka lahir kaum pemodal yang hanya bekerja untuk muslihat diri . . . Mereka tidaklah boleh dikatakan wakil rakyat."³²

Oleh kerana saudagar-saudagar asing dan kaum-kaum pemodal ini ingin menjaga kepentingan mereka dan juga ekonomi penjajah Inggeris maka mereka tidak mengambil berat tentang pengeluaran beras di Tanah Melayu kerana jika padi (beras) dapat dikeluarkan dengan cukup maka pasaran bagi beras-beras yang diimpot dari Siam dan Burma akan terhenti. Apabila orang-orang Siam dan Burma tidak dapat menjual berasnya lagi mereka akan kekurangan wang untuk membeli barang-barang keluaran daripada

³⁰ Ibid.

³¹ Ishak Hj. Muhammad, "Selamat Pagi", *Pelita Malaya*, 21 Jun, 1946, ms. 4.

³² Pengarang, tajuk rencana, "Mengapa British Mesti Berkiras Juga?", *Suloh Malaya*, 11 Mei, 1946, ms. 1.

England, Australia dan Canada. Akibatnya tentu barang-barang British dan negeri-negeri lain ini juga mungkin tidak laku di pasar-an Thailand dan Burma. Jika ini terjadi pasti sekali ekonomi Inggeris akan terjejas sama.³³

ALIRAN PEMIKIRANNYA TERHADAP SOSIAL

Di dalam memperjuangkan ideoloji sosialnya, Ishak tidak berpuas hati tentang keadaan hidup orang-orang Melayu yang tidak diambil berat oleh Pemerintah Inggeris baik tentang kehidupan hari-hari, pelajaran, menghapuskan kemiskinan serta tiada langkah-langkah yang diambil untuk menolong memajukan orang-orang Melayu. Ini kerana untuk menjaga kepentingan Pemerintah Inggeris, maka segala usaha-usaha yang tidak memberikan faedah kepada orang-orang Inggeris tentu dipandang sepi sahaja. Mereka hanya mendirikan istana-istana dan mahligai-mahligai yang indah berkilau-kilauan, dewan, panggung dan gelanggang, taman-taman dan tempat-tempat hiburan, gedung dan gudang serta pasar-pasar kesukaan.³⁴

Tujuannya ialah untuk mendapat faedah dari golongan-golongan tertentu. Umpamanya didirikan istana adalah untuk memujuk Raja-raja Melayu supaya memberi sokongan kepada Pemerintah Inggeris, manakala tempat-tempat hiburan pula adalah untuk mendapatkan hasil-hasil cukai dan melalaikan orang-orang Melayu. Bagi Ishak semuanya ini tidak memberi faedah dan kebijakan serta kesenangan kepada orang-orang Melayu, sebaliknya ia telah menjatuhkan orang-orang Melayu dengan memberi kesakitan, penderitaan, kepapaan dan kemiskinan di dalam hidupnya.³⁵

Di dalam bidang pelajaran, walaupun ada didirikan Sekolah-sekolah Melayu; tetapi orang-orang Melayu tidak mendapat pengetahuan yang 'menyeluruh' dan sempurna kerana Sekolah-

³³ Ishak Hj. Muhammad, "Nasib Melayu Tidak Boleh Kita Serahkan Dalam Tangan Orang Lain", *Utusan Melayu*, 31 Disember, 1947.

³⁴ Ishak Hj. Muhammad, "Punca Kemalangan Orang Melayu", *Utusan Melayu*, 29 Disember, 1947.

³⁵ Ibid.

sekolah Melayu itu hanya setakat sekolah rendah sahaja. Pihak Pemerintah Inggeris pula tidak memberikan kebebasan kepada orang-orang Melayu mendirikan Sekolah-sekolah Kebangsaan mereka sendiri.³⁶

Mata-mata pelajaran yang diajar di sekolah-sekolah ini pula tidak sempurna dan 'menyesatkan'. Misalnya di dalam mata-pelajaran 'Tawarikh' terlalu banyak hal-hal yang bersangkutan dengan Empayar British seperti bagaimana Robert Clive berjaya menakluk India dan sebagainya. Tetapi kisah-kisah perjuangan tentang pahlawan-pahlawan Melayu seperti Hang Tuah, Datuk Maharaja Lela, Datuk Bahaman dan lain-lain sangat sedikit diajar, dan pahlawan-pahlawan Melayu ini pula dicap sebagai 'penderhaka'.³⁷ Bersesuaian dengan ideoloji PKMM, Ishak juga kurang senang dengan dasar Pemerintah Inggeris yang hanya memberi pelajaran-pelajaran yang tertentu saja.

Sikap Pemerintah Inggeris ini telah menyebabkan orang-orang Melayu 'berpecah belah' dan menghapuskan zaman kegemilangan orang-orang Melayu di Tanah Melayu. Gambaran ini dinyatakan oleh Ishak sebagai berikut:

"Memperkenalkan Tanah Melayu ini kepada seluruh alam walaupun pada menentang tinggi darjat Melayu itu bangsa Melayu terpisah ke tepi jurang jahanam hampir hilang riwayatnya dan sudah separuh tenggelam sejarahnya yang keemasan, peristiwanya yang gilang gemilang."³⁸

Oleh itu pada keseluruhannya Ishak menganggap kedatangan Inggeris telah merosakkan kehidupan orang-orang Melayu. Walau-pun mereka mempunyai minat hendak memajukan Tanah Melayu tetapi, pada dasarnya tidak memberi 'keuntungan' kepada orang-orang Melayu bahkan lebih memburukkan lagi nasib orang-orang Melayu dan jenerasi-jenerasi Melayu yang berikutnya. Mengenai hal ini, kata Ishak:

³⁶ Pengarang, tajuk rencana: "Sekolah Rakyat Bagi Bangsa Kita", *Sulob Malaya*, 27 April, 1946.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Ishak Hj. Muhammad, "Punca Kelemahan Orang Melayu", *Utusan Melayu*, 29 Disember, 1947.

"Cara-cara barimau dan singa jinak itu telah merosakan kehidupan kita, keduanya sekarang sudah ada janji-janji dan langkah baharu Kerajaan British hendak memajukan negeri kita dan membuat kebajikan untuk kita tetapi itu semuanya harus tidak bererti apa kepada bangsa Melayu... ketiganya perubahan cara pemerintahan yang akan dijalankan kelak ke negeri kita harus lebih merbahaya kepada kita jikaupun tidak 'dua kali lima', juga seperti yang telah lalu."³⁹

MENENTANG SIKAP MASYARAKAT MELAYU

Ishak juga tidak lupa mengkritik sikap setengah-setengah orang Melayu yang kurang bersemangat, sukaan status, tidak bersatu padu; sikap setengah-setengah alim ulama dan sebagainya. Dalam mewujudkan satu masyarakat "Sama Rata Sama Rasa", sikap-sikap tersebut adalah tidak sesuai sama sekali.

Di antara sikap-sikap orang Melayu ialah suka berpegang kepada konsep cintakan kepada tanahair dan bangsa; tetapi semangat mereka ini hanya pada kata-katanya sahaja dan kadang-kadang berlainan pula di hati masing-masing. Misalnya masih ramai di antara mereka yang minum di kedai-kedai kopi Cina.⁴⁰ Begitu juga dengan setengah-setengah orang Melayu yang kononnya bersemangat kebangsaan tetapi mereka tidak bersemangat untuk menjayakan perniagaan orang-orang Melayu yang tertinggal supaya dapat bertanding dengan perniagaan bangsa-bangsa asing yang telah jauh lebih maju. Satu contoh kata-kata Ishak dalam hal ini ialah:

"...aku lihat dia gemar makan goreng pisang tetapi tidak pula dia berdaya, sebab pula yang menanam pokok pisang daripada buah pisang itu dibeli, siapa yang membuat dan siapa yang menjual minyak kelapa yang pisang itu telah dipergorengkan."⁴¹

Ishak juga masih tidak puas hati terhadap setengah-setengah

³⁹ Ishak Hj. Muhammad, "Peraskan Perjuangan Kita . . .", *Utusan Melayu*, 31 Disember, 1947.

⁴⁰ Ishak Hj. Muhammad, "Selamat Pagi", *Pelita Malaya*, 15 Mac, 1946, ms. 3.

⁴¹ Ibid.

masyarakat Melayu dan persatuan-persatuan Melayu yang masih lagi hormat kepada Pemerintah Inggeris walaupun mereka telah ditindas oleh Pemerintah Inggeris. Umpamanya Persatuan Anak-anak Melayu Negeri Sembilan masih lagi memandang tinggi dan hormat pada pegawai-pegawai Inggeris. Misalnya mereka menyambut kedatangan Gabenor baru pada awal tahun 1946. Nampaknya mereka telah lupa akan kezaliman Pemerintah Inggeris yang telah membunuh ramai anak-anak Melayu Negeri Sembilan semenjak Inggeris mengambil-alih pentadbiran Tanah Melayu dari Jepun dahulu.⁴² Begitu juga dengan masyarakat Melayu yang suka menghormati seseorang itu dengan menyebut seperti "tuan yang berhormat" tetapi mereka ini tidak menaruh perasaan hormat yang sebenarnya.⁴³

Di dalam pergerakan kebangsaan Melayu, Ishak tidak berapa suka dengan sikap segolongan masyarakat Melayu yang tidak memberikan semangat dan sokongan kepada pergerakan tersebut. Hal ini terjadi mungkin kerana masing-masing hendak menjaga kepentingan diri sendiri. Umpamanya pegawai-pegawai dan orang bangsawan Melayu inginkan hidup mereka senang sahaja manakala pegawai-pegawai yang hampir penceh pula takutkan pencen mereka dipotong kalau turut sama menyertai pergerakan tersebut. Sebaliknya pula ada setengah-setengah dari mereka yang selalu menegur dan mengeji atau merosakkan pergerakan kebangsaan Melayu itu. Ada juga setengah-setengah daripada mereka ini mengatakan bahawa mereka tidak mahu terlibat sama di dalam persatuan Melayu itu. Mereka datang hanya menghadiri mesyuarat dan perjumpaan dengan tujuan hendak turut sama bercakap dan memberi fikiran-fikiran yang hanya mahu meruntuhkan pergerakan itu. Bagi Ishak perbuatan mereka yang sedemikian itu adalah musuh pergerakan kebangsaan yang amat membahaya.⁴⁴

Sikap dari golongan-golongan bangsa Melayu yang ditegaskan

⁴² Ishak Hj. Muhammad, "Selamat Pagi", *Pelita Malaya*, 27 Mac, 1946, ms. 4.

⁴³ Ishak Hj. Muhammad, "Kita Tidak Boleh Berbalik Kepada Tahun 1941", *Suloh Malaya*, 27 April, 1946.

⁴⁴ Ishak Hj. Muhammad, "Kewajipan Masa Hidup Dalam Dunia", *Bersatu*, Annies Printing Works, Johor Baru, 1946, ms. 77.

oleh Ishak di atas tadi adalah seperti berikut:

"Di dalam golongan bangsa Melayu bilangan orang-orang yang tidak mahu campur dalam sebarang pergerakan, pakatan bangsa atau usaha bangsa masih banyak; tetapi kebanyakannya bukannya orang-orang kampung melainkan ialah orang-orang yang bekerja — dalam jawatan Kerajaan, orang-orang bangsawan dan orang-orang yang menyangkakan dirinya sendiri sudah senang — ada cukup makan, pakai dan ada rumah tempat tinggal."⁴⁵

Mereka akah berkata;

"Tidak ada guna satu sen pun masuk pergerakan Melayu!"⁴⁶
dan,

"Saya sudah senang, makan cukup, pakai cukup rumah-tangga pun ada. Apa lagi saya mahu campur hal negeri, duduk diam bukan baik?"⁴⁶

Ishak tidak juga ketinggalan mengkritik setengah-setengah alim ulama seperti Kadi dan Imam yang asyik memperjuangkan kerendahan semangat keugamaan di kalangan orang-orang Islam di Tanah Melayu. Bagi Ishak sebelum alim-alim ulama ini berhak menerima gelaran dan panggilan 'al-Fadhil' dan 'al-Khabir' mereka mestilah terlebih dahulu menunjukkan tanggungjawab kepada masyarakat Melayu. Mereka tidak berhak mengatakan bahawa terlalu banyak 'perempuan-perempuan sundal' dan ramai yang melanggar perintah-perintah Tuhan seperti suka berjoli, minum arak dan berjudi. Tetapi sebaliknya Ishak mengatakan bahawa alim ulama ini mesti sedar bahawa kejadian yang mereka tidak ingin itu kebanyakannya berpunca daripada kelemahan alim ulama ini sendiri yang tidak mengambil berat dan memberi tunjuk-ajarnya betul-betul boleh mencelikkan orang-orang Melayu yang terpesong itu.⁴⁷

Setengah-setengah dari alim ulama ini pula nienggantungkan kehidupan mereka dari orang-orang Melayu. Di antara punca-punca kehidupan alim ulama ini, yang ditegaskan oleh Ishak ialah

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid. ms. 77-78.

⁴⁷ Ishak Hj. Muhammad, op. cit., ms. 5. Tajuk kecil, "Hidup di dalam Dunia Pura-pura".

sebagai:

"Mereka itu seperti sampah masyarakat sahaja yang hidup bergantung kepada sedekah, kepada wang tahlil, fidyah sembahyang, daripada zakat dan fitrah, belas dan rahim orang lain — dan kadang-kadang bergantung kepada upah 'cina buta' dan harta anak yatim."⁴⁸

Ishak menyatakan lagi bahawa segala sikap dan kelemahan-kelemahan semangat orang Melayu ini boleh membawa akibat yang buruk dan mudah ditindas oleh orang-orang asing dan Pemerintah Inggeris. Ini menyebabkan orang-orang Melayu mendapat gelaran "hamba Allah yang lemah lembut, bangsa keramat hidup."⁴⁹

⁴⁸ Ibid. ms. 3—4.

⁴⁹ Ishak Hj. Muhammad, "Harimau Jinak Memerintah, Singa Nakal Menasihati Pemerintah Melayu", *Utusan Melayu*, 29 Disember, 1947.

Bab 6

Ideoloji dan Falsafah Ishak hingga 1948

IDEOLOJI ISHAK HINGGA 1948

Pewujudan Ideoloji Ishak

Ideologi adalah suatu sistem kepercayaan atau sains pemikiran yang khusus bagi seseorang yang beranggapan bahawa pemikiran (idea) yang terbit itu hanya melalui pengalaman-pengalamannya.¹ Begitu juga dengan pandangan hidup, dasar pendirian, dasar-dasar fahaman tentang penghidupan manusia seperti masyarakat, negara, dunia dan akhirat. Sebanyak mana aliran atau fahaman-fahaman sebanyak itulah pula ideolojinya.²

Melalui karya-karya penulisan Ishak terutama karya-karya sastra seperti cerpen dan novel sehingga tahun 1944 serta artikel-artikel yang berbau politik dari tahun 1945 hingga 1948, ia telah mengemukakan segala hasrat pemikiran kepada pembaca-pembaca. Segala bentuk aliran pemikiran yang dikemukakan adalah untuk memberi kesedaran, menaikan semangat dan seterusnya menjadi ikutan bagi menegakkan keadilan dalam masyarakat dan menyertai pergerakan politik tanahair. Aliran-aliran pemikiran

¹ Webster, *Unified Dictionary and Encyclopedia*, New York, ms. 2130.

² Kamus Adi Negoro, Ensiklopedia Umum Dalam Bahasa Indonesia, Jakarta, ms. 168.

yang dikemukakan melalui hasil penulisannya adalah berdasarkan kepada pegangan atau kepercayaan terhadap ideolojinya sendiri.

Ishak telah mulai dapat memikirkan akan hal-hal yang berlaku di sekitarnya dengan lebih matang sejak ia bersekolah Inggeris lagi. Pengalamannya lebih luas lagi apabila ia menjadi Pegawai Tadbir Melayu (M.A.S.) di bawah pentadbiran Inggeris. Ia dapat kebanyakan orang-orang Melayu telah mengalami kemiskinan dan tertinggal jauh dalam bidang ekonomi jika dibandingkan dengan bangsa-bangsa asing. Ini adalah disebabkan oleh sikap pentadbiran Inggeris di Tanah Melayu yang menjalankan pentadbiran yang tidak adil dan untuk kepentingan diri sendiri. Untuk kepentingan penjajah Inggeris, misalnya mereka telah menjalankan dasar kapitalisma dengan menggalakkan orang-orang asing untuk menjayakan aktiviti-aktiviti ekonomi Tanah Melayu. Dengan ini ramailah orang-orang asing dibenarkan masuk untuk menjalankan kerja-kerja di lombong-lombong, ladang-ladang getah, menjadi buruh kasar, perniagaan dan sebagainya. Akibatnya orang-orang asing terutama orang-orang Cina telah memonopoli ekonomi Tanah Melayu seperti perniagaan, perdagangan, perkebunan dan perusahaan, manakala orang Melayu masih tertinggal dan tidak digalakkan dalam bidang ekonomi.

Raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu pula telah dipujuk oleh penjajah Inggeris dengan diberi gaji atau elau bulanan yang lumayan, pangkat dan kemudahan-kemudahan tertentu. Ini membuatkan raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu mempunyai sikap yang tidak mengambil berat tentang hal rakyat jelata dan tidak bersemangat untuk turut campur dalam hal-hal negara. Malangnya didapati penjajah Inggeris tidak mengambil berat hal ehwal rakyat jelata terutama orang Melayu untuk mewujudkan suatu masyarakat yang betul-betul adil dan saksama di Tanah Melayu.

Menerusi pengalaman-pengalamannya ketika bersekolah Inggeris dan menjadi pegawai tadbir Melayu (M.A.S.), Ishak mulai sedar dan mempunyai semangat anti terhadap penjajah Inggeris yang tidak mengambil berat tentang hal ehwal orang-orang Melayu untuk mewujudkan suatu masyarakat yang adil dan saksama samaada di kalangan orang Melayu sendiri atau dengan bangsa-bangsa asing di Tanah Melayu. Pengalaman-pengalaman inilah yang telah membuatkan Ishak membina suatu ideologi yang

dipegang teguh untuk diperjuangkannya. Ideoloji yang dipegangnya ialah berkehendakkan suatu masyarakat yang adil yang berdasarkan 'sama rata sama rasa'.³ Dua pepatah Melayu yang dipegang kuat untuk memperjuangkan ideolojinya ini ialah "Hati gajah sama dilapah, hati kuman sama dicecah" dan "Bukit sama didaki, lurah sama dituruni".

Melalui ideolojinya yang berasaskan "sama rata sama rasa" ia berkehendakkan suatu masyarakat yang sama-sama mendapat dan menikmati kemewahan hidup dan sama-sama pula bekerjasama serta berkorban untuk kepentingan negara, bangsa, ugama dan adat resam. Oleh itu ia sangat benci dan menentang sekeras-kerasnya akan 'ketiadaan persamaan hak' dan keadilan yang wajar dalam susunan masyarakat Melayu serta masyarakat Tanah Melayu keseluruhan.

Walaupun ia mempunyai pengetahuan yang luas berkenaan dunia-dunia luar di peringkat awal (1930an) melalui pembacaan-pembacaannya tetapi ia tidaklah terpengaruh dengan fahaman-fahaman dari negara asing yang dijajah seperti Indonesia, Burma, India dan sebagainya. Akan tetapi kesedaran ideolojinya adalah timbul dari rasa simpati terhadap masyarakat Melayu ketika itu yang telah tertinggal kebelakangan jika dibandingkan dengan bangsa-bangsa asing baik dari ekonomi maupun sosial.

Ideoloji Ishak Terhadap Ekonomi

Sebagai seorang yang berpegang teguh akan konsep ideolojinya, ia sentiasa memperjuangkannya melalui penulisan. Dalam bidang ekonomi, ia tidak berpuas hati tentang terdapat jurang perbezaan

³ Mengikut keterangan Ishak pada 6 Ogos, 1974, di pejabatnya di *Urusan Melayu* bahawa ia mempunyai suatu pegangan cita-cita atau dikatakan sebagai ideolojinya yang berkehendakkan suatu masyarakat yang adil untuk membela bangsa Melayu. Masyarakat yang dimaksudkannya, diistilahkan atau berasaskan kepada konsep "sama rata sama rasa" seperti yang diperjuangkan oleh tokoh-tokoh sosialis. Walau bagaimanapun pada tahun-tahun 1930an fahaman sosialis belum diterima oleh Ishak. Tetapi apabila ia menceburkan diri dalam lapangan politik berparti (PKMM) sejak 1946, ia ada membaca artikel-artikel dan buku sosialis. Fahaman ini didapati sesuai dengan perjuangannya. Oleh itu dalam pergerakan politiknya dalam PKMM ia menyertuji pada prinsip-prinsipnya ideoloji-ideoloji sosialis.

ekonomi yang luas antara orang-orang Melayu dengan orang-orang asing. Ia dapatkan penjajah-penjajah Inggeris dan kaum-kaum modal telah menguasai sebilangan besar dari ekonomi Tanah Melayu seperti ladang-ladang getah, lombong bijih timah. Orang Cina khususnya pula menguasai lapangan perniagaan, perdagangan, perusahaan dan perkebunan. Apa yang dikehendaki oleh Ishak ialah supaya orang Melayu diberi peluang dan galakan untuk menceburkan diri dalam lapangan ekonomi. Yang penting sekali ialah supaya orang Melayu dapat mencapai satu kedudukan ekonomi yang setanding dengan orang-orang asing.

Semasa pendudukan Jepun Ishak menyahut seruan Jepun untuk mewujudkan suatu 'masyarakat baru' yang memberi jalan seluas-luasnya untuk anak negeri menunjukkan pengetahuan dan kepandaian masing-masing. Ini menyebabkan Ishak terus memperjuangkan konsep ideolojinya yang berkehendakkan satu masyarakat yang adil ada mempunyai persamaan dengan dasar pemerintahan Jepun. Ishak mengambil kesempatan di samping menjadi ahli propaganda pemerintahan Jepun dengan membimbing masyarakat Melayu dan menentang sikap orang-orang Melayu yang tidak mahu mengambil berat tentang perkembangan dan memajukan ekonomi orang-orang Melayu sendiri.

Selepas pendudukan Jepun, Ishak lebih memperjuangkan ideoloji ekonomi dengan menentang sekeras-kerasnya sikap pentadbiran penjajah Inggeris. Di sini dengan tegasnya Ishak berkehendakkan supaya dihapuskan dasar kapitalisma yang hanya menguntungkan penjajah Inggeris dan orang-orang asing. Sebaliknya memberi galakan dan kemudahan kepada orang-orang Melayu menceburkan diri dalam bidang ekonomi.

Ideoloji Ishak Terhadap Sosial

Dalam memperjuangkan ideoloji sosialnya pula ia berkendakkan satu taraf kehidupan sosial orang-orang Melayu menjadi lebih baik samaada dari segi pelajaran, kesihatan dan kehidupan hari-hari. Yang lebih penting sekali ialah menghapuskan kemiskinan di kalangan orang-orang Melayu yang patut diambil berat oleh penjajah Inggeris dan Raja-raja Melayu. Dari segi kebudayaan, ia tidak mahu pengaruh Barat atau yang dikenali sebagai kebudayaan kuning yang merosakkan itu mempengaruhi masyarakat Melayu.

Sebaliknya pula kebudayaan tempatan haruslah diperkembangkan dengan sewajarnya. Di samping itu ia menghendaki keadaan keamanan dan ketenteraman negara dari kacau-bilau, pergaduhan dan pengaruh komunis merebak. Manakala raja-raja Melayu dan pembesar-pembesar Melayu Ishak berharap agar mereka mengambil berat tentang hal-hal orang Melayu daripada mementingkan diri sendiri.

Semasa pendudukan Jepun Ishak berkehendakkan orang-orang Melayu supaya mempunyai pegangan yang kuat dengan mempelajari sesuatu yang baru dan meninggalkan perkara-perkara yang melemahkan cita-cita untuk hidup dalam suatu masyarakat yang adil yang "sama rata sama rasa". Yang penting sekali di zaman yang sudah ini ialah mengelakkan dari pembaziran wang, menghapuskan adat-adat yang merugikan, mengamalkan semangat bertimbangrasa dan tolong-menolong antara satu dengan lain.

Selepas pendudukan Jepun, Ishak lebih memperjuangkan konsep keadilan masyarakat untuk mengamalkan persamaan taraf antara raja dengan rakyat. Yang lebih penting ialah menghapuskan kemiskinan di kalangan orang Melayu. Dalam lapangan pelajaran pula mutu pelajaran hendaklah dijaga dan penjajah Inggeris hendaklah memberi kebebasan pelajaran kepada semua rakyat dan menjadikan bahasa Melayu sebagai bahasa yang rasmi di Tanah Melayu.

Ideoloji Ishak Terhadap Politik

Sebelum pendudukan Jepun Ishak tidak menitikberatkan perjuangan terhadap ideoloji politiknya. Walau bagaimanapun ia berkehendakkan orang-orang Melayu supaya menanamkan semangat cintakan kepada negara, bangsa, ugama dan adat-istiadat Melayu. Secara sinis ia pernah menyatakan bahawa ia tidak rela negerinya dijajah dan pihak penjajah membolot segala hasil-hasil Tanah Melayu untuk kepentingannya. Ishak masih takut menuntut kemerdekaan daripada penjajah Inggeris baik melalui penulisan atau pergerakan-pergerakan persatuan kerana permintaan tersebut atau menyatakan perasaan anti penjajah adalah menjadi kesalahan yang besar pada masa itu.

Semasa pendudukan Jepun, ia tidak bergerak atau menulis artikel-artikel berkenaan politik. Tetapi selepas pendudukan

Jepun, ia telah bergerak cergas dalam lapangan politik tanahair baik melalui penulisan mahupun pergerakan politik berparti. Ishak telah berani menentang sikap pentadbiran penjajah Inggeris terutama sekali dalam hal-hal politik. Kali ini ia inginkan kemerdekaan dari penjajah Inggeris. Oleh itu ia menentang segala tindak-tanduk Inggeris yang masih bercita-cita untuk kekal selama-lamanya di Tanah Melayu. Ia tidak sesuai dengan ideoloji-ideoloji yang dipegang kuat oleh UMNO untuk berlembut-lembut dengan penjajah Inggeris dalam segala hal dan masih mahu mengekalkan taraf kedudukan raja seperti biasa. Yang penting diperjuangkan oleh Ishak ialah mencapai kemerdekaan di samping membela hal nasib seluruh rakyat jelata untuk persamaan hak yang "sama rata sama rasa".

FALSAFAH ISHAK HINGGA 1948

Ishak mempunyai ideolojinya yang tersendiri iaitu ia berkehendakkan keadilan di dalam masyarakat Tanah Melayu supaya semuanya dapat menikmati kepuasan "sama rata sama rasa". Oleh kerana ia seorang berbangsa Melayu dan tinggal di tanahairnya sendiri, sudah tentu ideoloji yang diperjuangkannya adalah untuk kepentingan orang-orang Melayu. Berdasarkan kepada ideolojinya, Ishak telah mengemukakan segala aliran pemikirannya yang berkisar kepada perasaan tidak puas hatinya terhadap penjajah Inggeris, bangsa-bangsa asing dan golongan masyarakat Melayu yang telah menyebabkan orang-orang Melayu tertinggal dalam bidang ekonomi dan sosial. Dalam lapangan politik pula ia mengkritik penjajah Inggeris, UMNO dan orang-orang Melayu yang belum mempunyai semangat terhadap politik. Tujuan kritikan-kritikan yang dibuatnya selama ini adalah semata-mata hendak memberi kesedaran menaikkan semangat orang Melayu dan seterusnya mengamalkan semangat anti penjajah.

Ishak sebagai seorang yang ingin menegakkan konsep ideolojinya, di samping mengkritik dalam bentuk aliran pemikirannya, ia selalu juga mengeluarkan falsafah hidupnya yang 'dituju khas' kepada orang Melayu. Tujuan Ishak mengemukakan falsafahnya adalah untuk menghidupkan semangat baru di kalangan orang Melayu dan menanamkan perasaan kasih sayang kepada bangsa, tanahair, kebudayaan serta ugama. Dengan mengeluarkan falsa-

fahnya ini, ia berharap agar suatu masyarakat yang adil yang berdasarkan "sama rata, sama rasa" akan wujud di kalangan orang-orang Melayu dan di kalangan masyarakat-masyarakat di Tanah Melayu. Begitu juga dalam lapangan politik, diharapkan orang Melayu mencapai kemerdekaan daripada penjajah Inggeris.

Falsafahnya yang berasaskan kebenaran ini timbul adalah sebagai hasil dari pengetahuannya yang mendalam dari hal segala yang ada dan yang terjadi di Tanah Melayu khususnya dan di dunia amnya. Falsafahnya adalah berbentuk nasihat, memberi kesedaran melalui perkara yang lepas, menaikan semangat, memberi tunjukajar dan panduan untuk kejayaan serta berdasarkan kepada petua-petua atau falsafah lain sebagai penerangan lanjut atau untuk perbandingan.

Sebelum pendudukan Jepun pada tahun 1941, ia mengemukakan falsafahnya yang ingin memberi tunjukajar kepada orang Melayu untuk mencapai kemajuan baik dari segi ekonomi maupun sosial. Semasa pendudukan Jepun pula, Ishak lebih menitikberatkan falsafah yang berbentuk nasihat, panduan untuk mewujudkan keadilan dan kesenangan di kalangan orang Melayu dalam pemerintahan Jepun. Selepas pendudukan Jepun, ia lebih menitikberatkan falsafah yang lebih berunsur politik. Oleh itu ia telah banyak memberi tunjukajar dan panduan-panduan dan menaikkan semangat orang-orang Melayu untuk bersatupadu dalam pergerakan politik supaya kemerdekaan yang abadi dapat dicapai.

Falsafah Ishak Sebelum Pendudukan Jepun

Ishak yakin bahawa orang Melayu tak mungkin menerima kedatangan orang-orang asing yang tidak terhad jumlahnya. Jika dibiarkan kemasukan mereka dengan tiada sekatan nescaya Tanah Melayu dipenuhi oleh orang-orang asing ini dan kemungkinan orang Melayu akan 'tenggelam'. Oleh itu Ishak berpendapat orang Melayu mesti menaruh perasaan cemburu dan bimbang terhadap kedatangan orang-orang asing yang digalakkan oleh kaum pemodal dan penjajah Inggeris. Dengan sebab itu tiada hairanlah kalau ada beberapa orang Melayu telah menyuarakan hal ini kepada pemerintah Inggeris supaya menutup pintu Tanah Melayu dari dimasuki oleh orang-orang asing. Ini ditegaskan oleh Ishak bahawa,

1. Tanah Melayu bukannya sebuah negeri Cina.
2. Buat baik mesti berpada-pada.
3. Kedatangan orang-orang Cina seperti penjahat, pelombong, pembunuh, penyamun, komunis, dan sebagainya, mestilah dijaubkan supaya keamanan yang ada sekarang di Tanah Melayu tidak terganggu.
4. Jika dibenarkan orang Cina masuk lagi nescaya Tanah Melayu akan mendapat bermacam-macam kesusahan.⁴

Oleh itu orang-orang Melayu dan bumiputra Tanah Melayu hendaklah jangan berpecah-belah kerana jika berpecah-belah masyarakat kita akan berpuak-puak dan menjadi kecil; kampung halaman, periok belanga kitapun akan menjadi kecil, begitu juga semangat kita akan hilang untuk mendapatkan perasaan hati, dan cita-cita kita. Orang-orang bumiputra seperti kaum-kaum sakai dan orang Melayu yang suka berpecah-belah hendaklah bersatu dengan kaum-kaum mereka yang lain dan kaum-kaum bumiputra lainnya di Tanah Melayu.⁵

Untuk memajukan perniagaan orang-orang Melayu pula, hendaklah orang-orang Melayu sendiri tolong menjayakan perniagaan tersebut dengan seberapa daya-upaya yang boleh. Jikalau kita tidak menyokong, ini boleh mengaibkan bangsa kita sendiri. Oleh itu orang-orang Melayu hendaklah menyokong kuat pada persatuan dan bergerak menjalankan penghidupan cara baru dengan mengutamakan bangsa sendiri, bekerjasama dan saling bantu membantu antara satu sama lain.⁶

Orang-orang Melayu hendaklah juga membuktikan kepada bangsa-bangsa lain bahawasanya jika kita berusaha dengan giat pasti kita boleh menyamai mereka seperti membuat rumah, gedung-gedung batu, wang kertas sendiri dan seterusnya memerintah negeri sendiri.⁷

⁴ Ishak Hj. Muhammad, "Doli-Bidadari dari Shanghai" (1), *Utusan Zaman*, 24 Ogos, 1940, ms. 6.

⁵ Ishak Hj. Muhammad, "Bulat Di Tanjung Rambutan", *Anak Mat Lela Gila*, Penerbitan Federal Berhad, 1967.

⁶ Ibid., "Bulat Bergolek Lagi", ms. 122-123.

⁷ Ibid., "Bulat Bergolek Lagi", ms. 122-123.

Di samping itu Ishak memberi pendapat kepada orang-orang Melayu supaya menubuhkan satu kumpulan perniagaan yang boleh bertanding dengan perniagaan orang-orang asing terutama orang-orang Cina. Ini adalah kerana Negeri Tanah Melayu adalah dipunyai oleh orang-orang Melayu. Oleh itu segala usaha untuk menebus kembali tanahair dan harta benda yang telah terlucut dan tergadai itu adalah amat perlu sekali dilakukan.⁸

Tetapi cara untuk menebus semula harta benda atau pun faedah orang-orang Melayu ini harus dilakukan dengan baik iaitu dengan membeli balik tanah-tanah orang Melayu yang telah tergadai itu dan jika perlu boleh menggunakan tipu muslihat. Umpamanya dalam sebuah kampung ada sebuah kedai Cina yang sudah maju. Untuk menewaskan perniagaan orang Cina itu, kita hendaklah mendirikan sebuah kedai Melayu yang lebih besar dengan modal yang banyak. Kalau boleh kedai itu biarlah berdekatan pula dengan kedai Cina itu. Di samping itu peraturan-peraturan yang baik dan nasihat-nasihat yang lemah-lembut harus disibarkan di kalangan orang-orang kampung supaya menjual barang-barang keluaran mereka dan membeli barang-barang di kedai yang ditubuhkan itu. Jika langkah-langkah ini berjaya pasti kedai Cina itu tidak maju lagi dan mungkin akhirnya ia terpaksa menutup kedainya dan meninggalkan kampung itu buat selamalamanya.⁹

Ishak juga pernah berkata bahawa jika benar-benar kita ingin mencapai kemerdekaan pula pasti kita akan berjaya juga akhirnya seperti yang diidam-idamkan oleh orang-orang Filipina.¹⁰ Tetapi perlu juga kita insaf bahawa pemerintah Inggeris itu merupakan sebuah Kerajaan yang besar dan gagah. Kita hanya akan menen-

⁸ Ishak Hj. Muhammad, "Doli-Bidadari Dari Shanghai" (MATAHAB), *Utusan Zaman*, 21 September, 1940, ms. 9. (Ishak menggunakan pertubuhan haram yang bergelar (MATAHAB) iaitu 'Menebus Tanahair dan Harta Benda' di dalam cerpennya ini untuk menaikkan semangat orang-orang Melayu).

⁹ Ishak Hj. Muhammad, "Dari Perangkap Ke Penjara Kemudian Ke Syurga" – Jadi Thamby, *Utusan Zaman*, 20 Julai, 1940.

¹⁰ Ishak Hj. Muhammad, "Di Sini Kita Bukan Orang Dagang", *Utusan Zaman*, 15 Jun, 1940, ms. 10.

tang jika mereka melanggar hak-hak dan milik orang-orang Melayu. Walaupun pemerintah Inggeris ingin membeli hak kepentingan orang-orang Melayu yang tinggi atau memberi pangkat atau jawatan-jawatan yang tinggi, kita orang Melayu tidak seharusnya terpesona dengan pemberian-pemberian tersebut hingga sanggup menggadaikan hakmilik sendiri di Tanah Melayu ini.¹¹

Jika seseorang atau pemerintah itu bersifat tamak untuk mencari nama dan kekayaan dengan merampas hak orang lain atau sesuatu kaum yang lemah dan yang tidak berdosa sudah tentu perbuatan mereka ini lambat laun akan menemui kegagalan dan akan mendapat pembalasan dari Tuhan.¹² Dalam menjalankan pergerakan kebangsaan pula, orang-orang Melayu tidak seharusnya menggunakan suratkhabar asing untuk menyibarkan pengaruh kerana langkah ini tidak akan membawa kejayaan yang diharapkan; tetapi sebaliknya hendaklah dikemukakan melalui akhbar-akhbar milik Melayu sendiri.¹³

Ishak telah memikirkan bahawa Tuhan telah menjadikan manusia ini sebaik-baik makhluk. Walaupun undang-undang kehidupan manusia ini luas dan keras berbanding dengan undang-undang kehidupan makhluk lain seperti binatang tetapi satu-satu bangsa itu bebas berkahwin dengan bangsa-bangsa lain. Perkahwinan ini tetap boleh mendarangkan keturunan (zuriat) tetapi jika satu-satu jenis binatang itu mengawan dengan lain-lain jenis binatang, ini tidak menghasilkan keturunan. Ini adalah satu kelebihan kepada manusia yang dianugerahkan oleh Tuhan. Manusia pula mempunyai banyak undang-undang dan peraturan hidup, satu daripadanya ialah keturunan manusia mestilah mengikut di sebelah bapa.¹⁴

Oleh itu Ishak memberi ingatan kepada wanita-wanita Melayu

¹¹ Ishak Hj. Muhammad, "Tuan William Mengadap Ratu Bongsu", *Putera Gunung Taban*, Pustaka Budaya Agency, 1973, ms. 59.

¹² Ibid., "Percintaan Yang Pelek", ms. 92.

¹³ Ishak Hj. Muhammad, "Burung Terbang Jangan Dipipiskan Lada", *Utusan Zaman*, 30 Mac, 1940, ms. 11.

¹⁴ Ishak Hj. Muhammad, "Kalau Sudah Merana Ubat Guna-Guna Tak Guna", *Utusan Zaman*, 25 Februari, 1940, ms. 10.

yang oerharta bahawa jika mereka berkahwin dengan orang-orang India yang masuk Islam, biasanya segala harta benda akan bertukar nama kepada suaminya. Bila berlaku perceraian nanti akibatnya segala harta-harta mereka tidak akan dikembalikan semula.¹⁵ Manakala orang-orang bersifat tamak haloba, penipu dan khianat akan dikutuk oleh Allah.¹⁶ Dalam membuat sesuatu pekerjaan pula janganlah bertujuan untuk mencari nama, kemegahan atau kemasyhuran. Cakap kosong yang tidak berfaedah mestilah dikurangkan tetapi sebaliknya harus lebih banyak berusaha.¹⁷

Orang-orang miskin dan cacat pula tidak seharusnya dipandang rendah dan hina. Orang-orang seperti ini yang sentiasa memerlukan pertolongan, perlu diberi pertolongan jika ada kemampuan. Sifat-sifat basad dengki, umpat-keji dan fitnah harus dijauhi kerana perbuatan yang demikian tidak membawa faedah dan kebahagiaan hidup. Orang-orang buta pu'a, walaupun matanya buta tetapi hati mereka tidaklah buta dan mungkin lebih terang dari hati orang-orang yang tidak buta.¹⁸

Perubahan-perubahan yang besar dalam segala lapangan seperti peraturan hidup, rumah tangga, adat-resam, pekerjaan, pelajaran dan lain-lainnya harus dilakukan jika orang-orang Melayu inginkan kehidupan yang bahagia dan selamat. Perubahan-perubahan itu pula tak mesti didasarkan kepada peraturan bangsa-bangsa lain atau peraturan yang telah lapuk dan tidak sesuai lagi di zaman sekarang tetapi sebaliknya perlu dicari perubahan-perubahan yang baru. Untuk mengadakan perubahan ini kita memerlukan orang yang berfikiran dan pandai – bijak serta perpaduan yang kukuh di kalangan orang-orang Melayu.¹⁹

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ishak Hj. Muhammad, "Tamak dan Haluba", *Anak Mat Lela Gila*, Penerbitan Federal Berhad, 1967, ms. 64.

¹⁷ Ishak Hj. Muhammad, "Di Sini Kita Bukan Orang Dagang", *Utusan Zaman*, 15 Jun, 1940, ms. 11.

¹⁸ Ishak, op. cit., ms. 94. "Bulat Jadi Penyanyi."

¹⁹ Ishak Hj. Muhammad, "Di Sini Kita Bukan Orang Dagang" (No. 4), *Utusan Zaman*, 6 Julai, 1940, ms. 8.

Supaya kejayaan orang-orang Melayu di masa akan datang terjamin, orang muda hendaklah diberi kesedaran yang baru. Sebagai contoh, Ishak kemukakan:

1. Tiap-tiap muda-mudi Melayu mesti bekerja, tidak kira jenis kerja asalkan pekerjaan itu halal.
2. Pemuda-pemuda yang belum bekerja dan masih di bangku sekolah perlu melengkapkan diri mereka dengan belajar bersungguh-sungguh.
3. Pemuda-pemuda Melayu mesti bersatu dan bekerjasama antara satu sama lain.
4. Pemuda-pemuda ini mesti dilatih supaya jangan mudah percaya kepada bangsa asing walaupun mereka seugama dan mengaku kasih-sayang, tulus ikhlas dan sentiasa suka menolong orang-orang Melayu dan sebagainya.²⁰

Ishak sebagai seorang terpelajar dan cenderung pada pelajaran telah juga mengkritik sikap setengah-setengah golongan orang Melayu yang tidak mengambil berat tentang pelajaran terutama pelajaran Bahasa Melayu seperti pantun, dan pembacaan buku-buku Melayu Lama yang tidak difahami oleh kebanyakan pembaca-pembaca. Di samping itu, Ishak tidak lupa pula memberi penerangan dan kesedaran terhadap orang-orang Melayu akan maksud sebenar buku-buku Melayu Lama itu.

Bagi Ishak, pantun sebenarnya dikarang oleh pujangga-pujangga dan pendita-pendita Melayu di zaman dahulu. Karangan mereka ini adalah hidup dan memberi kegembiraan serta mempunyai bunyi di hujung. Contoh yang diberikan:

Tumbang nangka dipukul ribut,
Ribut datang dari seberang;
Mulut naga lagi kurebut,
Inikan pula di tangan orang.

Ishak telah menganalisa akan makna keseluruhan pantun di atas. Umpamanya perkataan 'tumbang' maknanya jatuh dan tercabut akarnya. Manakala pohon 'nangka' ialah sejenis pokok yang sangat liat kayunya dan kuat akar tunjangnya. Pujangga-pujangga Melayu ini telah menyiasat dan memerhatikan bahawa pokok nangka jarang-jarang tumbang walaupun dipukul ribut jika di-

²⁰ Ibid., ms. 8.

bandingkan dengan pokok-pokok lain seperti kelapa, durian dan sebagainya. Rangkaikata 'ribut' dan 'seberang', yang dimaksudkan dengan 'seberang' bukanlah seberang sungai atau seberang jalan tetapi ialah 'seberang laut'. Manakala angin ribut yang kuat dan kencang yang datang dari jauh itu dapat menumbangkan pokok nangka yang kuat itu.²¹

Daripada gambaran di atas Ishak telah memberikan maksud pantun yang sebenarnya, iaitu sesuatu pengakuan, yang amat kuat dan janji yang bukan mudah hendak ditunaikan di antara dua orang yang setia terutama di kalangan muda-mudi. Walaupun bagaimana sudah atau berat sekalipun seseorang pemuda itu akan berikhtiar dengan sedaya-upayanya untuk mendapatkan kembali kekasihnya yang telah diambil oleh orang. Ia tidak akan gentar menghadapi lawannya itu walaupun kekuatannya menyamai kekuatan naga.²²

Manakala buku-buku hikayat Melayu lama pula perlu difahami akan maksud sebenarnya yang hendak disampaikan oleh pengarang. Isi kandungan di dalam buku-buku hikayat Melayu itu patut difikirkan dengan berhati-hati oleh pembaca kerana kebanyakan maksud yang hendak disampaikan oleh pengarang adalah digambarkan secara simbolik (lambang). Buku *Sejarah Melayu* misalnya bukanlah sebuah hikayat atau cerita rekaan yang dikatakan karut dan tidak benar tetapi buku tersebut mempunyai berbagai-bagai ilmu pengetahuan, kias-ibarat serta pengajaran dan tiap-tiap patah perkataan mengandungi hikmat dan semangat.²³

Ini jelas bila Ishak ingin memberikan kesedaran kepada orang-orang Melayu tentang maksud yang hendak disampaikan oleh pengarang *Sejarah Melayu* ada 'hubungannya' dengan keadaan ketika itu. Umpamanya di bahagian cara-cara peminangan Sultan Melaka dengan Putri Gunung Ledang itu adalah sebagai kiasan sahaja. Bagi Ishak adalah mustahil kalau difikirkan bahawa 'jambatan emas dan perak' dari Kota Melaka ke Gunung Ledang

²¹ Ishak Hj. Muhammad, "Burung Terbang Jangan Dipipiskan Lada", *Utusan Zaman*, 23 Mac, 1940, ms. 8.

²² Ibid.

²³ Ishak Hj. Muhammad, "Kalau Sudah Merana Ubat Guna-Guna Tidak Guna", *Utusan Zaman*, 3 Mac, 1940, ms. 20.

boleh dibuat oleh seorang Pemerintah Negeri. Maksud sebenar yang hendak disampaikan oleh pengarang di sebalik cerita ini ialah sebelum seseorang raja itu layak meminang seseorang putri yang amat cantik rupa parasnya untuk dijadikan permaisurinya, raja itu hendaklah terlebih dahulu berbuat bakti kepada tanahair dan rakyatnya. Cerita ini juga boleh diinterpretasikan kepada satu cita-cita semenjak beratus-ratus tahun dahulu yang hendak menyatakan Gugusan Pulau-pulau Melayu iaitu Tanah Semenanjung (Tanah Melayu), Kepulauan Filipina, New Guinea, Borneo, Sumatra, Jawa dan beratus-ratus buah pulau lagi yang jumlah penduduknya lebih 100 juta yang berasal dari satu keturunan itu.²⁴

Maksud 'tujuh dulang hati nyamuk dan tuma' (sejenis binatang kecil) pula ditafsirkan oleh Ishak sebagai seorang raja wajiblah ia mengetahui akan hati rakyatnya, wajib disatukan dan dijaga dengan baik. Ertinya 'tuma' yang hendak digambarkan oleh pengarang itu ialah rakyat yang bergantung kepada raja, manakala 'nyamuk' pula sebagaimana diketahui ialah sejenis binatang yang menghisab darah. Jadi nyamuk yang dimaksudkan oleh pengarang *Sejarah Melayu* itu menurut Ishak bangsa-bangsa dagang yang telah datang dari luar dengan tujuan hendak mengambil kekayaan bingga boleh membawa kepada kemiskinan dan penderitaan kepada anak-anak negeri (orang Melayu). Jadi seseorang raja itu perlu juga mengetahui bagaimana hati sekalian orang-orang dagang yang ramai datang kemari. Perasaan dan fikiran mereka wajib dikawal dengan rapi yakni dikawal dengan hormat (dikaitkan oleh Ishak kepada hati nyamuk yang diletakkan dalam dulang tembaga yang mestilah ditutup).²⁵

Manakala 'darah anak raja' pula ditafsirkan oleh Ishak kepada perlunya raja-raja itu terasa bagaimana sakitnya jika saudaranya itu diazabkan, kerana tidak ada beza atau berlebihan daripada orang-orang kebanyakan (rakyat biasa). Dengan ini nanti raja itu dapat mengetahui betapa sakitnya jika hamba rakyatnya itu kalau dizalimi.²⁶

²⁴Ibid.

²⁵Ibid.

²⁶Ibid.

Falsafah Ishak Semasa Pendudukan Jepun, 1941–1945

Di zaman Jepun ini masyarakat Melayu hendaklah bersatu, jika tidak masyarakat Melayu akan kecewa. Umpamanya di zaman sebelum kedatangan Jepun, orang-orang Melayu tidak bersatu kerana mereka selalu berpecah-belah dan berpuak-puak serta ramai yang menubuhkan persatuan-persatuan yang berlainan kemahuan dan tujuan serta sentiasa berlawanan di antara satu dengan lain. Keadaan berpecah-belah itu juga merupakan satu faktor ketinggalan orang-orang Melayu ke belakang dan menjadikan mereka tidak dapat berikhtiar bagi mencapai kemajuan, berbeza dengan bangsa-bangsa asing yang kesemuanya maju belaka.

Oleh itu masyarakat Melayu perlu sedar akan keadaan orang-orang Melayu yang menderita, kecewa, hina dan lemah akibat daripada masa yang lalu mereka sentiasa berpecah-belah dan melebih-lebihkan diri sendiri. Dengan kedatangan orang-orang Jepun yang hendak menjalankan 'Aturan Baru' di Asia ini, orang-orang Melayu perlu berunding dan berusaha dan berikhtiar bagaimana mereka sekalian boleh bersatu dan janganlah orang-orang kita yang berugama Islam ini asyik melebih-lebihkan 'takrif' yang hanya membawa kepada perpecahan sahaja.²⁷

Untuk memberi galakkan kepada orang-orang Melayu mengambil bahagian dalam lapangan ekonomi dan perniagaan pula hendaklah orang-orang Melayu sendiri memberi bantuan sepenuhnya kepada pemerintah Jepun. Mereka juga harus rajin bercucut-tanam terutama dari jenis bahan-bahan makanan untuk menghadapi zaman Jepun yang susah ini. Orang-orang Melayu yang sudah maju dalam perniagaan perlu dicontohi dan mengamalkan sikap berdiri di atas kaki sendiri. Dengan ini pasti Tanah Melayu layak bagi menyertai "Lingkongan Kemakmuran Bersama di Asia" ini dan tenaga orang Melayu dapat dikumpulkan sepenuhnya untuk mencapai kemenangan yang akhir.²⁸

²⁷Pengarang, "Ini Masa Bersatu", *Warta Malaya*, 7 Mac, 1942, ms. 2. Rencana ini mungkin ditulis oleh Ishak sebab akhbar ini ada menyebut bahawa pengarang *Warta Malaya* ini ialah Ishak Hj. Muhammad.

²⁸Ishak Hj. Muhammad, "Mengajar Bangsa Dengan Perbuatan", *Semangat Asia*, Ogos, 1943 ms. 8–9.

Walaupun cita-cita orang Melayu hampir menemui kegagalan, tetapi kita tidak patut cepat berputus asa, sebaliknya kuatkan azam dan menyambut seruan yang mengatakan "Jangan Hilangkan Melayu dari Dunia". Dengan semangat satria, orang-orang Melayu perlu sentiasa memegang slogan "Takkan Melayu Hilang Di dunia dan Bangsa Melayu Mesti Bangkit".²⁹

Di dalam menyusun masyarakat baru, orang-orang Melayu semuanya harus sedar bahawa sekaranglah masanya mereka harus berusaha mengatur barisan untuk maju dan mara mendirikan masyarakat baru itu. Masyarakat Melayu harus sedar bahawa persaudaraan bangsa Timur adalah satu syarat yang sangat penting bagi keselamatan dan kebahagiaan dunia di sebelah sini. Dengan kedatangan Jepun keadaan telah berubah sedikit demi sedikit dan kita telah dididik untuk dapat berdiri dengan sendiri serta diberi hak untuk sama mengambil bahagian dalam pemerintahannya menurut kebolehan. Kebolehan yang dikehendaki oleh pemerintah Jepun ialah berdasarkan kepada kesanggupan kita sekalian berusaha.³⁰

Di zaman 'Asia-Raya' ini, rasa persaudaraan menjadi bertambah luas dan kuat. Ishak juga mengatakan bahawa kita semua (orang-orang Melayu) adalah sebagai satu keturunan dan sebagai suatu keluarga yang besar, walaupun bukan saudara sekeluarga. Begitu juga jiran-jiran perlu dianggap sebagai saudara-mara sendiri. Dengan ini perasaan kasih sayang kita tidak lebih dan kurang, tidak ada tebal dan nipis di antara satu dengan lain.³¹

Manusia yang dijadikan Tuhan adalah sama sahaja walaupun ada yang hina, mulia, miskin, kaya, jahat atau baik. Tapi kalau ramai yang jahat, hina atau tidak baik antara kita sekalian, masyarakatlah yang harus disalahkan. Walaupun begitu tidak

²⁹ Ibid., ms. 9.

³⁰ Pengarang Rencana, "Mara Terus", *Semangat Asia*, Bulan 7 (Julai) 1943. (Rencana ini ditulis Ishak kerana ia yang menjadi pengurang akhbar *Semangat Asia*).

³¹ Ishak Hj. Muhammad, "Kenapa Menangis?", *Semangat Asia*, Bulan Mei, 1943, ms. 10-11.

boleh disalahkan satu-satu golongan di dalam masyarakat sahaja.³²

Bagi Ishak masyarakat adalah penting di dalam penghidupan. Aturan masyarakat Melayu yang sejati adalah mengikut cara Timur, yang bergotong-royong dalam segala hal seperti kematian, sakit pening, nikah-kawin dan sebagainya. Umpamanya kalau berlaku sesuatu kematian di dalam sesebuah kampung, orang-orang kampung itu tidak menanti diberitahu berulangkali baru datang menziarah. Sebaliknya mereka dengan segera datang ke rumah si mati dengan membawa barang-barang keperluan seperti kelapa, gula, wang, beras dan lain-lain. Dengan ini pekerjaan pengkebumian dapat disempurnakan dengan cepat dan sempurna tanpa membebankan keluarga si mati dengan menggadai barang-barang atau harta benda.³³

Begitu juga kita perlu menolong jiran-jiran atau saudara-mara yang ditimpa kesusahan. Umpamanya jika ada satu-satu keluarga itu yang meninggal dunia atau jiran kita memerlukan pertolongan kewangan, hendaklah dibantu dengan apa cara sekalipun walau-pun hingga terpaksa bergadai jika perlu. Ini tidak seharusnya dimalukan kerana kehidupan di zaman pemerintahan Jepun ini memangnya susah. Hanya dengan cara menggadai sahaja baru kita boleh mendapatkan wang secara mudah, jika tiada lagi tempat untuk mengadukan hal.³⁴

Walaupun begitu kita tetap akan merasa hidup bahagia, puas hati dan sentosa di dunia ini jika kalau kita melupakan kepentingan diri sendiri dengan sentiasa mengenangkan hal bangsa dan tanahair.³⁵

Pada pendapat Ishak orang-orang miskin dan hina tidak patut dikehji atau dipandang rendah kerana ada di antara mereka ini

³²Ishak Hj. Muhammad, "Buruk dan Baik" (Tajuk Kecil: 'Sebab Nila Setikit'), *Semangat Asia*, Jun 1943, ms. 9-11.

³³Ishak Hj. Muhammad, "Kenapa Takut Jika Berbuat Baik", *Semangat Asia*, April 1943 (Keluaran Tencho Setsu), ms. 12-13.

³⁴Ibid.

³⁵Ishak Hj. Muhammad, "Sesat Di Hujung Jalan Balik Ke Pangkal Jalan", *Semangat Asia*, April 1943, ms. 9-11.

mempunyai sifat yang terpuji dan mulia. Mereka selalu tolong-menolong antara satu dengan lain, setia dan kukuh dengan ikatan persahabatannya. Mereka juga golongan yang jarang mengata-ngata tentang keburukan orang lain malah selalu pula memuji orang-orang yang patut menerima pujian.³⁶

Oleh itu untuk mewujudkan satu suasana masyarakat yang baik sebagaimana yang dikehendaki oleh 'masyarakat baru', kita hendaklah dapat menentukan baiknya sesuatu perkara itu. Begitu juga perlu disiasat dan dipertimbangkan dengan semasak-masakan sebelum menuduh keburukan seseorang.³⁷ Kalau kita hendak dikatakan 'masyarakat baru' pula perlulah mengikut kebudayaan dan cara-cara Timur yang sejati dengan meninggalkan cara-cara barat yang selama ini kita kutip daripada sisa-sisa Inggeris.³⁸

Peribahasa, pepatah dan bidalan Melayu lama yang tidak boleh membawakan kemajuan masyarakat pada masa pemerintahan Jepun ini perlulah ditinggalkan sama sekali. Ia tidak berguna dan tidak bererti di dalam saat-saat kegentingan dan kesukaran ini. Misalnya pepatah yang berbunyi:

Hidup dikandung adat,
Mati dikandung tanah

dan

Biar mati anak,
Jangan mati adat.³⁹

Begitu juga kalau mengikut adat, biasanya orang-orang Melayu akan menangis ketika berlaku kematian. Bagi Ishak kita tidak perlu menangis ketika berlaku kematian saudara atau keluarga kerana ini adalah dilarang oleh ugama Islam. Kalau menangis ketika kematian ini adalah suatu perbuatan yang sia-sia kerana akan mengakibatkan hati kita menjadi terlalu lemah, perasaan

³⁶ Ishak Hj. Muhammad, "Buruk dan Baik", (*Tajuk Kecil: Pandangan Dengan Matahari*), *Semangat Asia*, Jun 1943, ms. 9–11.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ishak Hj. Muhammad, "Kenapa Takut Jika Berbuat Baik?", *Semangat Asia*, 1943, ms. 12–13.

³⁹ Ishak Hj. Muhammad, "Pekerjaan Apakah Yang Baik Sekali?", *Semangat Asia*, Julai 1943, ms. 5–6.

kita terlalu nipis dan melemahkan semangat orang-orang kita. Sebaliknya kita patut menangis mengenangkan nasib bangsa kita yang menderita dan serba kekurangan akibat dari pemerintahan Inggeris yang tidak adil.⁴⁰

Palsafah Isbak Selepas Pendudukan Jepun, 1945–1948

Pada pendapat Ishak hidup manusia memerlukan tiga perkara penting iaitu: makan, pakaian dan tempat tinggal. Jika ketiga-tiga perkara ini dapat diadakan, dapatlah seseorang itu dianggap sebagai rakyat yang baik, puas hati dan taat kepada undang-undang negeri. Sebaliknya jika ketiga-tiga ini tidak dapat ditunaikan, seseorang itu tidak akan dapat hidup dengan aman, sentosa, sihat dan sempurna, dan ada kemungkinan juga ia akan menjadi perompak, penyamun atau ia akan sentiasa merunsingkan jiran, kampung, negeri dan mungkin juga kerajaan negerinya.

Selepas tiga keperluan asasi itu dipenuhi, manusia juga inginkan perkahwinan, dan mendapatkan keturunan, berjiran serta bersahabat. Jika tidak ada satu peraturan hidup yang baik, pasti seseorang itu tidak akan dapat menjalankan perkahwinan dengan sempurna. Kemudian manusia inginkan kepada muafakat dan kumpulan sesama mereka yang digelar 'masyarakat'. Hidup secara masyarakat ini memerlukan peraturan-peraturan hidup yang sempurna. Jika terdapat satu-satu anggota masyarakat itu ditimpa kesusahan, kematian, kemalangan dan sebagainya perlu-lah saudara-maranya atau jiran tetangganya turut sama bersatu dan membantunya.⁴¹

Oleh itu dasar bantu-membantu dan bersatu padu sesama anggota masyarakat itu memang menjadi satu kewajipan manusia demi menjaga kehidupan yang aman sentosa, mulia dan selamat di dunia. Umpama untuk menjayakan kerja nikah-kahwin dan kematian memadai dengan tenaga kira-kira dua puluh orang sahaja, tetapi dalam aktiviti-aktiviti yang lebih besar, perpaduan yang

⁴⁰ Ishak Hj. Muhammad, "Kenapa Menangis?", *Semangat Asia*, Mei, 1943, ms. 10–11.

⁴¹ Ishak Hj. Muhammad, "Kewajipan Hidup Dalam Dunia", *Bersatulab Sekarang*, Annies Printing Works, Johor Bahru, 1946, ms. 80.

lebih erat perlu diwujudkan sekiranya kita ingin menjamin keselamatan bangsa dan negara daripada bahaya musuh.

Jika kita semua tidak bersatu teguh nescaya musuh-musuh dengan mudah sahaja dapat merampas harta benda, membakar rumah dan menjahanamkan kita sebagaimana yang berlaku di beberapa tempat di Tanah Melayu ketika berlakunya kacau-bilau selepas penyerahan pemerintahan Jepun pada penghujung tahun 1945. Semangat bersatu padu di kalangan orang-orang Melayu jelas membuatkan kejayaan apabila pernah satu kumpulan orang-orang Melayu yang bersatu-padu telah berjaya melepaskan beberapa orang Melayu yang tidak berdosa dari sekumpulan penjahat-penjahat yang telah menangkap dan memukul mereka serta mengarak mereka di sekeliling sebuah bandar. Penjahat-penjahat itu kemudiannya telah ketakutan dan meminta maaf serta berjanji tidak akan melakukan lagi perbuatan yang kejam itu.⁴²

Oleh kerana dunia sentiasa bergolak dan berubah, Tanah Melayu perlu sama mengikut arus perubahan ini. Orang-orang Melayu pula sekarang perlu memberi sokongan kepada pergerakan yang berparti atau berpersatuan untuk menghapuskan sistem pentadbiran dan pemerintahan Inggeris yang tidak memberi faedah kepada rakyat jelata terutama orang-orang Melayu demi untuk mencapai kemajuan dan kemakmuran. Untuk tujuan ini Ishak menyeru kepada semua orang-orang Melayu supaya bersatu padu dalam Parti Kebangsaan Melayu seperti yang disebutkan olehnya melalui kata-kata berrima begini:

Terkena jalan tahu,
Bangsa Melayu sudah terkena,
Dan itu tentulah sudah tahu
Dan kerana sudah tahu itu
Tahu sama tahulah',
Kita maksud bersatu
Dan mengadakan Parti Kebangsaan Melayu.⁴³

Sekali lagi Ishak menegaskan bahawa orang-orang Melayu perlu bersatu terutama di dalam lapangan politik, jika tidak akibatnya dalam masa dua puluh tahun lagi bangsa Melayu akan lenyap,

⁴² Ibid., ms. 83.

⁴³ Ibid., ms. 84.

tanahair akan dimiliki oleh bangsa lain dan masjid pula akan menjadi sekolah gambar (museum) atau panggung wayang.⁴⁴

Di dalam pergerakan politik melalui persatuan ini Ishak mene-gaskan bahawa kita mestilah menuntut dan mengarahkan perjuangan bagi mencapai kemerdekaan bangsa dan tanahair. Tetapi terlebih dahulu kita haruslah menyediakan pemimpin-pemimpin rakyat yang ramai dan pemimpin-pemimpin rakyat itu mestilah yang senang didapati dari sekolah-sekolah rakyat seperti Pejuang-pejuang Kebangsaan Indonesia yang datangnya dari Sekolah-sekolah Rakyat.⁴⁵

Kemerdekaan adalah perlu sekali bagi Tanah Melayu seperti juga negara-negara lain. Oleh itu Tanah Melayu perlulah mengadakan perubahan untuk menuju ke arah kemerdekaan dan melepaskan diri dari belenggu penjajah. Ishak menyatakan lagi yang sejarah telah membuktikan bahawa tidak ada sebuah negeri pun di dunia ini yang mendapat kemerdekaan dengan cara meminta-minta, berserah kepada nasib serta dengan tidak payah mengeluarkan tenaga. Kata Ishak kalau kemerdekaan negeri-negeri seperti Indonesia, India, Filipina dan Burma telah mengorbankan banyak harta, tenaga dan jiwa, adalah mustahil pula yang Tanah Melayu boleh mendapat kemerdekaan seperti mendapat 'pisang berkopak'.⁴⁶

Hanya bangsa-bangsa yang sanggup membuat pengorbanan sahaja yang boleh mencapai kemerdekaan. Kesediaan rakyat untuk berkorban dan kedudukan politik yang kuat adalah dua perkara penting untuk mencapai kemerdekaan. Kesediaan rakyat untuk berkorban amatlah penting dan sekaranglah masanya kita perlu mengatur barisan, mencapai cita-cita dan mengumpul tenaga supaya tiap-tiap seseorang daripada kita siap sedia untuk berkorban.⁴⁷

⁴⁴ Ishak Hj. Muhammad, "Sekitar Berita Seminggu", *Pelita Malaya*, 3 April 1946.

⁴⁵ Rencana Pengarang, "Sekolah Rakyat Bagi Bangsa Kita", *Sulob Malaya*, 27 April 1946. (Mungkin dikarang oleh Ishak kerana Ishak sebagai Ketua Pengarang *Sulob Malaya*).

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

Kesediaan untuk berkorban mungkin dengan kata-kata sahaja atau dengan perbuatan tetapi kesanggupan untuk benar-benar berkorban adalah lebih penting dari hanya kata-kata sahaja. Dalam mencapai kemerdekaan terpaksa menempuh jalan yang sukar dan yang selama ini mungkin belum pernah ditempuh.⁴⁸

Perpaduan yang erat di kalangan rakyat adalah merupakan tenaga penggerak yang penting untuk menebus semula tanahair kita dari menjadi tanah jajahan. Apabila kemerdekaan telah dapat dicapai nanti, masyarakat dalam negeri ini perlu disusun semula supaya dapat dibentuk satu masyarakat baru. Kemerdekaan yang akan dicapai nanti perlu dipertahankan dengan memperkuatkan perpaduan masyarakat baru itu supaya kemerdekaan yang abadi dapat diwujudkan.⁴⁹

Dalam memperjuangkan kemerdekaan, Ishak mengingatkan orang ramai supaya jangan terlanjur kerana ini boleh membuatkan kecewa. Sifat-sifat tenang berhati-hati dan mempunyai azam yang kuat serta yakin perlu dijadikan ingatan untuk mencapai kejayaan. Ini jelas seperti kata-kata allahyarham Sukarno iaitu:

“Kalau kita mahu berjaya pasti berjaya manakala orang yang ingin merdeka pasti merdeka.”

Dengan ini kata Ishak lagi adalah menjadi kewajipan bagi orang-orang Melayu mendapatkan hak dan kuasa memerintah negeri ini dan mestilah berjuang untuk mencapai ‘Kemerdekaan’.⁵⁰

Ishak setuju dengan langkah Kerajaan Inggeris untuk mempersatukan Negeri-negeri Melayu kerana dengan Persatuan Negeri-negeri Melayu itu bererti wujudnya perpaduan bangsa Melayu yang menguatkan pula kedudukan orang-orang Melayu sebagaimana yang ditegaskan dalam Rancangan Malayan Union. Tetapi memberikan kerakyatan kepada bangsa-bangsa asing yang dianggapnya sebagai ‘menumpang’ di Tanah Melayu itu amat ditentang oleh Ishak.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Rencana Pengarang, “Kalau Kita Mahu Menang”, *Sutob Malaya*, 4 Mei, 1946. (Mungkin dikarang oleh Ishak kerana Ishak sebagai Ketua Pengarang *Sutob Malaya*).

⁵⁰ Ibid.

Sebelum wujudnya Rancangan Malayan Union, Negeri-negeri di Tanah Melayu adalah tidak bersatu. Raja-raja dan orang-orang Melayu juga tidak mempunyai gerakan kebangsaan yang satu di waktu itu. Keadaan demikian menyebabkan bangsa-bangsa asing bukan sahaja mendapat hak-hak yang sama dengan bangsa Melayu tetapi pada setengah-setengah perkara mereka mendapat hak yang lebih daripada bangsa Melayu.⁵¹ Oleh itu untuk menentang Rancangan Malayan Union perlulah orang-orang Melayu berikhtiar serta berusaha dalam pergerakan dan bersatu-padu dalam persatuan-persatuan kerana untuk mencapai sesuatu tujuan mestilah dengan cara dan jalan yang tertentu.⁵²

Sebagai ingatan kepada orang-orang Melayu, Ishak memberikan satu perbandingan bahawa jika kita mahu mendapat ikan, umpan yang diguhakan bukanlah dipasangkan di pokok getah atau ara; tetapi ialah dengan memancing di sungai, kolam atau laut. Demikian juga kalau kita ingin mendapatkan hak dan keadilan politik tentulah kita tidak boleh berdiam diri dan dengan berharap-harap sahaja seperti menunggu bulan jatuh tetapi kita mestilah menggunakan cara dan jalan-jalan yang tertentu seperti melalui pergerakan dan persatuan yang teguh dengan menggunakan aturan dan salur-saluran yang tertentu.⁵³

Untuk menggalakkan orang-orang Melayu masuk pergerakan politik melalui parti kebangsaan, pemimpin-pemimpin parti mestilah memainkan peranan yang penting dengan menerangkan tujuan-tujuan parti termasuklah cita-cita hendak mempertahankan Tanah Melayu ini sebagai hak bangsa Melayu. Pemimpin-pemimpin ini mestilah menerangkan dengan jelas supaya boleh menarik minat orang-orang Melayu menjadi ahlinya. Umpamanya perlu dinyatakan kepada orang ramai tentang cadangan Malayan Union adalah hendak memberi hak kerakyatan dan persamaan taraf kepada bangsa-bangsa asing di Tanah Melayu manakala pergerakan mereka pula sekarang adalah bertujuan untuk menjadikan

⁵¹ Ishak Hj. Muhammad, "Ke Mana Tujuan Kita", *BersatuLab Sekarang*, Annes Printing Works, Johor Bahru, 1946, ms. 9.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid., ms. 13--14.

Tanah Melayu sebagai tanahair dan hak bangsa Melayu kekal selama-lamanya. Seruan-seruan yang ringkas dan yang tidak boleh menarik minat orang ramai untuk menyertai mana-mana pergerakan atau parti seperti dengan hanya menyatakan, "marilah masuk persatuan, yuran setahun seringgit" dan sebagainya adalah tidak memadai.

Pemimpin sesuatu parti mestilah sedia memberi keterangan yang panjang lebar, lengkap dan penuh, terutama di kalangan orang Melayu di kampung-kampung, tentang rancangan-rancangan mereka.⁵⁴ Ishak menegaskan lagi bahawa untuk mempertahankan dan mengawal negeri Melayu, bangsa, adat-resam, ugama, hak faedah dan keselamatan, hendaklah orang-orang Melayu bersatu kuat dan terus dan terus berjuang hingga tercapai cita-cita yang mulia dan suci itu. Ini semua akan dapat dicapai melalui gabungan semua persatuan, parti-parti, surat-surat khabar, badan-badan perniagaan dan lain-lain pertubuhan.⁵⁵

Untuk membuka fikiran orang ramai supaya tertarik dan mahu bersama-sama mengambil berat tentang tanahair, Ishak telah mengemukakan satu contoh atau atau gambaran falsafahnya untuk diselesaikan dan dibincangkan oleh orang ramai. Falsafahnya ini ialah perlunya bagi orang-orang Melayu menuntut kepada Kerajaan Inggeris, di samping menentang rancangan Malayan Union iaitu:

1. Satukan Negeri-negeri Melayu termasuk Pulau Pinang, Melaka dan Patani di bawah satu pentadbiran.
2. Sultan-sultan Melayu hendaklah ada seperti biasa tetapi kuatkuasa mereka (jika masih ada) hendaklah digunakan mengikut cara demokrasi. Mereka boleh bergabung menjadi Majlis Tinggi atau Majlis Pertuanan.
3. Pemerintahan di Negeri-negeri Melayu Bersekutu itu hendaklah dijalankan mengikut cara demokrasi. Segala perkara seperti pilihan wakil-wakil rakyat, pegawai tinggi dan sebagainya hendaklah dibuat berdasarkan suara orang ramai yakni di-

⁵⁴ Ibid., ms. 22–23.

⁵⁵ Ibid., ms. 32.

- putuskan oleh Majlis Rakyat dan dipersetujui oleh Majlis Per-tuanan.
4. Tanah Melayu hendaklah diletakkan di bawah jagaan Bangsa-bangsa Bersatu.
 5. Berkennaan dengan hal-hal dalam negeri seperti memberi hak kerakyatan dan persamaan taraf kepada bangsa-bangsa asing hendaklah diserahkan kepada 'Majlis Rakyat' dan 'Majlis Per-tuanan'.
 6. Bahasa rasmi hendaklah Bahasa Melayu.
 7. Malaya hendaklah berbaik-baik dan bersahabat serta ber-hubung dengan semua negeri dan semua bangsa dalam dunia.
 8. Sesuatu Undang-Undang Tubuh Malaya Bersatu hendaklah di-adakan.
 9. Bangsa-bangsa asing boleh juga diterima menjadi rakyat negeri ini tetapi dengan syarat-syarat yang ketat. Antara syarat-syarat yang diperlukan itu ialah sudah tinggal di sini se-kurang-kurangnya satu keturunan; berkeluarga dan ber-sekolah di sini, ada rumah-tangga dan hartanya di sini, tahu bahasa Melayu — sekurang-kurangnya bercakap; jika tidak tahu menulis sekalipun hendaklah ia mengangkat sumpah dengan membayar sejumlah bayaran serta menurunkan tandatangan. Syarat dan aturan-aturan rakyat Melayu bersekutu itu hendak-lah disebutkan dengan nyata dalam Undang-Undang Tubuh Kerajaan Malaya Bersekutu.⁵⁶

Ishak sebagai seorang pejuang parti sayap kiri telah mengeluarkan falsafah-falsafahnya, khasnya untuk pengikut-pengikutnya dan orang ramai supaya dapat terus berjuang, melawan dan menentang Perlembagaan Persekutuan Tanah Melayu. Bagi Ishak Perlembagaan Persekutuan Tanah Melayu adalah Perlembagaan yang tidak berdasarkan kepada kedaulatan rakyat dan perlembagaan tiap-tiap negeri di Tanah Melayu. Untuk mencapai kemerdekaan kita sebenarnya perlu memberi sokongan yang lebih kuat kepada perlembagaan rakyat yang disusun oleh Pusat Tenaga Rakyat (PUTERA). Kita juga seterusnya mesti menjalankan dan melaksanakan dengan bersungguh-sungguh semua rancangan atau kerja

⁵⁶ Ibid., ms. 87.

yang telah diaturkan oleh pemimpin-pemimpin umum Parti Kebangsaan Melayu seperti menghapuskan buta huruf dan ran-cangan memajukannya.⁵⁷

Untuk menjayakan parti PKMM wajiblah kita (pengikut-pengikutnya) mengekalkan persatuan yang lebih kuat dengan memperbaiki segala cita-cita dan yang penting sekali ialah memperbaiki tujuan dan perbuatannya.⁵⁸ Ishak mensifatkan Perlembagaan Persekutuan Tanah Melayu sebagai hendak meletakkan kita, "hampir akan melompat balik kepada zaman gelap, kepada peristiwa pemerintahan autokrasi yang menjahanamkan orang-orang Melayu."⁵⁹

Pemerintah Inggeris mestilah bertanggungjawab kepada rakyat yang diperintahnya dan perlu membuat beberapa projek untuk kesenangan rakyat jelata dan kesungguhannya dalam menjalankan pentadbiran. Umpamanya ditegaskan oleh Ishak seperti berikut:

"Kerahkan semua pemuda-pemuda dan pemudi-pemudi yang menganggur di dalam negeri ini ke dalam suatu pasukan peladang sukarela. Latihlah mereka itu bukan dengan senapang dan benet tetapi dengan cangkul seluas-luas dan sebagainya. Adakanlah dapur umum, hospital, panggung wayang, sekolah-sekolah dan lain-lain persiapan di tengah-tengah hutan rimba yang boleh ditebas-terang itu. . .

Dalam sedikit tahun sahaja Malaya akan terlepas dari gerakan-gerakan mogok, rompak dan samun akan ghaib dan pergerakan siasah akan mati. Sesudah itu tiadalah mustahaknya lagi mengadakan pejabat-pejabat perhubungan-rayu, kawalan makanan, kawalan harga, penyiasatan rahsia dan lain-lain. Di atas segala-galanya maka cukai pendapatan juga tidak akan dikehendaki. . ."⁶⁰

⁵⁷ Ishak Hj. Muhammad, "Nasib Melayu Tidak Boleh Kita Serahkan Dalam Tangan Orang Lain", *Utusan Melayu*, 31 Disember, 1947.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

Ishak mahukan kemerdekaan dan pemerintahan oleh rakyat negeri ini sendiri. Ini perlu jika kita hendak membuat peraturan-peraturan yang baru dengan mewujudkan masyarakat adil, aman dan damai iaitu tidak ada perbezaan miskin kaya, raja dan hamba, bangsawan dan bukan bangsawan. Untuk mencapai kehidupan yang sempurna ini mestilah peraturan-peraturan dan fikiran-fikiran diubah dari peraturan lama kepada peraturan yang baru.⁶¹

Oleh itu masyarakat Melayu haruslah sedar dan sekurang kurangnya sudah berubah kepada peraturan yang sesuai iaitu terlepas daripada pengaruh imperialis dan feudalisme.⁶² Ini juga tetap tidak berfaedah kalau kita masih lagi mengagung-agungkan bangsa-bangsa asing umpamanya dengan membaca, menulis dan bercakap tentang hal bangsa asing. Malah perbuatan ini akan menjatuhkan kita dan menyebabkan kelemahan orang-orang Melayu tetap seperti dulu juga.⁶³

Bagi mencapai kemajuan dan berdikari janganlah terlalu berharap kepada janji-janji Pejabat Tanah Jajahan Inggeris, sebaliknya seberapa boleh kita perlu berusaha sendiri terutama dalam hal yang bersangkutan dengan makanan dan lain-lain yang mustahak untuk kehidupan sehari-hari. Jika kita masih lagi tidak sungguh-sungguh insaf akan kehendak-kehendak dan tuntutan zaman sekarang, sekali lagi pasti orang-orang Melayu akan mati di tengah-tengah kemewahan sebagaimana bidalan orang tua-tua,

“Ayam mati di atas longgok padi,

Itik haus di atas air . . .”⁶⁴

Ishak menegaskan bahawa apabila kita ditimpa kesempitan hidup dan tidak diambil berat oleh pemerintah Inggeris, kita hendaklah insaf dan bersatupadu untuk menuntut keadilan dan jangan

⁶¹ Ishak Hj. Muhammad, “Selamat Pagi”, *Pelita Malaya*, 20 Jun, 1946, ms. 4.

⁶² Ishak Hj. Muhammad, “Selamat Pagi”, *Pelita Malaya*, 16 Julai, 1946, ms. 4.

⁶³ Rencana Pengarang, “Sekolah Rakyat Bagi Bangsa Kita”, *Sulob Malaya*, 27 April, 1945, ms. 1. (Mungkin dikarang oleh Ishak sebagai Ketua Pengarang).

⁶⁴ Ishak Hj. Muhammad, “Nasib Melayu Tidak Boleh Kita Serahkan Dalam Tangan Orang Lain”, *Utusan Melayu*, 31 Disember, 1947.

berharap-harap serta bergantung kepada orang lain, sebaliknya kita boleh mencontohi cita-cita dan buah fikiran orang lain serta mencari panduan daripada pengalaman-pengalaman dan juga ilmu pengetahuannya yang banyak, dan menerima rasa penghargaan daripada mereka itu. Adalah tidak patut jika hanya berserah kepada nasib sahaja dan kita pertaruhkan untuk cinta kepada orang lain.⁶⁵

Dalam menghadapi keadaan politik negeri ini yang tidak tenet-teram, keadaan kehidupan kita yang agak sempit dan berbagai-bagai dugaan lagi hendaklah dihadapi dengan perasaan yang tabah, walaupun setengah-setengah daripadanya tidak disangka sama sekali boleh berlaku.⁶⁶ Sebenarnya tidak ada apa-apa kekurangan pada tiap-tiap anak Melayu jati kerana kita semua mempunyai jiwa mulia dan kebolehan semulajadi. Ini bersesuaian dengan pepatah Melayu yang mengatakan,

“Hendak scribu upaya, tak hendak scribu dalih.”⁶⁷

Hidup manusia patut berterus-terang dan segala perbuatan yang dilakukan itu jangan disembunyikan. Apabila didapati ramai orang Melayu telah terpesong dari ajaran Islam yang sebenar, maka adalah menjadi kewajipan alim ulamak untuk membetulkaninya. Ishak percaya bahawa untuk menggalakkan orang-orang Melayu terutama di kalangan muda-mudi beriman kepada Allah hendaklah dibuat perubahan baru seperti mendirikan sebuah masjid yang luas dan sekitarnya diadakan padang tenis, kelab-kelab yang mempunyai radio, buku-buku dan surat-surat khabar. Di samping itu disediakan juga kebun-kebun sayur di pinggir masjid itu. Perubahan-perubahan yang demikian boleh menarik minat pemuda-pemuda untuk ke masjid dan akhirnya mereka akan rapat semula kepada Tuhan dan menjadi manusia yang beriman serta sihat zahir dan batin.⁶⁸

Ishak menghendaki taraf raja-raja disamakan dengan rakyat

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ishak Hj. Muhammad, “Zaman Perubahan Sudah Datang”, *Kris*, Bil. 8, Tahun Pertama, 1946, ms. 5.

biasa, pada zaman 'Kebangkitan Bangsa Melayu' ini. Oleh itu seseorang raja itu perlu juga menoreh getah bersama-sama dengan rakyat menanam padi dan sama-sama pula menjualnya. Apabila keadaan sedemikian dapat dicapai pasti tidak ada perbezaan kelas sosial di kalangan orang-orang Melayu dan nescaya kemajuan bangsa Melayu lebih baik dan cepat.⁶⁹

Pada hakikatnya kata Ishak lagi, raja-raja ini tidak memberi khidmat kepada rakyat jelata di Tanah Melayu, baik dari segi bangsa, ugama dan adat istiadat. Jadi dalam perkara ini raja-raja tidak mempunyai kelebihan dari rakyat biasa. Juga tidak 'perlu' lagi digunakan perbezaan-perbezaan percakapan dengan rakyat biasa seperti perkataan 'bersiram' sedangkan kita menggunakan perkataan 'mandi' dan sebagainya. Kita juga tidak perlu lagi memanggil atau bercakap dengan raja dengan berbahasa 'patik pacal yang hina'; dan menghormati mereka dengan kata-kata 'Yang Maha Mulia' dan selalu menyembah-nyembah 'ampun tuanku beribu-ribu ampun' dan sebagainya.⁷⁰

Raja-raja Melayu juga perlu ada kesedaran akan rahasia di sebalik Malayan Union itu selagi Tanah Melayu dan bangsa Melayu masih ada. Sebelum raja-raja menyetujui rancangan Malayan Union, mereka hendaklah terlebih dahulu menyedari dan mengetahui betul-betul apa yang baik dan apa yang dikehendaki oleh majoriti rakyat jelata dan bukan hanya melihat kepada sekumpulan kecil dari masyarakat Melayu.⁷¹

Jadi keinginan Ishak supaya taraf raja-raja Melayu disamakan dengan rakyat biasa jelas membuktikan pendiriannya yang berkehendakkan satu masyarakat Tanah Melayu tanpa kelas. Konsep ini amat bersesuaian dengan cita-citanya yang ingin mewujudkan persamaan hak sebagaimana yang tergambar dalam ideolojinya: 'sama rata, sama rasa' itu.

⁶⁹ Ishak Hj. Muhammad, "Selamat Pagi", *Pekita Malaya*, 14 Jun, 1946, ms. 4.

⁷⁰ Ishak Hj. Muhammad, "Kita Tidak Boleh Berbalik Pada Tahun 1941" – Hidup Dalam Dunia Pura-pura, *Sulob Malaya*, 27 April, 1946.

⁷¹ Ishak Hj. Muhammad, "Pahlawan Melayu – Jawapan Kepada Hidup Melayu", *Kris*, Bil. 8, Tahun Pertama, ms. 6.

Bab 7

Tinjauan dan Penilaian

ISHAK SEBAGAI SEORANG PENULIS

Sastrawan Kesusasteraan Melayu Modern

Ishak adalah seorang sastrawan Melayu yang popular sejak tahun 1930an lagi. Ia dikenali dan diminati oleh orang ramai terutama orang Melayu kerana hasil penulisan sastranya dalam suratkhabar *Warta Malaya* serta cawangannya *Warta Abad* dan *Warta Jenaka* dan juga akhbar *Utusan Melayu* serta cawangannya *Utusan Zaman*. Oleh kerana majoriti karya-karyanya yang berbentuk cerpen disiarkan di dalam suratkhabar (Ishak seorang wartawan) maka bolehlah dikatakan ia seorang Wartawan-Sastrawan.

Selain dari Abdul Rahim Kajai, Ishak juga seorang pelopor cerpen Melayu sebelum perang dunia kedua. Ia telah menghasilkan sebanyak 29 buah cerpen*. Kebanyakan cerpen-cerpennya adalah bersambungan kadang-kadang dua hingga lima persambungan (keluaran) seperti 'Doli-Bidadari Dari Shanghai', 'Burung

*Enam buah cerpen Ishak yang baharu dijumpai panjangnya lebih kurang 700–1000 perkataan tiap-tiap satu, yang dimuatkan dalam akhbar *Warta Malaya*. Satu daripada cerpen-cerpen tersebut iaitu 'Cepatnya Fitnah Ber cambah' adalah hasil dari ringkasan cerita dari buku *Indian Wits and Humour*. Majoriti cerpen-cerpen ini, Ishak ingin mewujudkan kesedaran supaya pembaca dapat berfikir.

'Terbang Jangan Dipipiskan Lada', 'Dari Perangkap Ke Penjara Kemudian Ke Syurga', 'Kalau Sudah Merana Ubat Guna-Guna Tidak Guna' dan lain-lain lagi.

Cerpen-cerpen Ishak sangat diminati oleh peminat-peminat sastra dan pembaca-pembaca suratkhabar ketika itu. Kebanyakan cerpen-cerpen Ishak adalah berbentuk teguran dan sindiran yang mendalam terhadap pemerintah British dan menceritakan 'niat-niat buruk' orang-orang asing seperti Cina, India dan orang-orang Arab terhadap orang-orang Melayu di Tanah Semenanjung. Ishak selalu juga menegur dan mengkritik sikap setengah-setengah golongan Melayu seperti raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu yang bersikap mementingkan diri sendiri dan tidak mempunyai semangat cintakan kepada tanahair, bangsa, ugama dan adat-resam. Ia juga selalu mengkritik sikap setengah-setengah orang Melayu yang malas dan tidak mengambil berat akan hal-hewal kehidupan mereka sendiri.

Tujuan penting Ishak menulis cerpen ini adalah sebagai media yang lebih baik daripada rencana untuk menyampaikan pengajaran, contoh tauladan/maksud tujuan yang disulamkan di dalam cerita kerana ia lebih memberi kesan kepada pembaca-pembaca daripada mengeluarkan makalah-makalah yang melambung-lambung dan berdekar-dekar.¹ Dengan lain-lain perkataan segala karya-karya cerpennya mempunyai tujuan dan hasrat yang lebih untuk memberi kesedaran kepada pembaca-pembaca.

Segala maksud dan tujuan yang hendak disampaikannya adalah ditujukan khas kepada orang-orang Melayu untuk memberi kesedaran dan menaikkan semangat di kalangan orang-orang Melayu terutama di kalangan muda-mudi. Melalui cerpen-cerpennya, Ishak juga cuba membuka mata orang-orang Melayu tentang pergiolakan yang berlaku ketika itu dan telah mengeluarkan falsafah hidupnya.

Ishak juga seorang penulis yang bukan sahaja pandai mengkritik pihak-pihak atau orang-orang yang mementingkan diri sendiri' dan yang telah menyebabkan kemiskinan orang-orang Melayu baik dari segi ekonomi, sosial, pelajaran tetapi berkebo-

¹ Ishak Hj. Muhammad, "Tiga Tahun Di Singapura", *Utusan Zaman*, 12 Oktober, 1940, ms. 5.

lehan juga mengeluarkan falsafah hidupnya untuk memberi petunjuk kesedaran dan menaikkan semangat orang-orang Melayu untuk mengubah nasib mereka.

Ishak telah menggunakan falsafah hidupnya secara simbolik di dalam cerpennya agar orang-orang Melayu menubuhkan suatu gerakan kumpulan haram yang digelarnya MATAHAB untuk me-nebus harta dan tanahair yang telah tergadai di tangan orang-orang asing. Walaupun cerita-cerita ini hanya direka oleh Ishak tetapi ia telah dapat menyedar dan menaikkan semangat di kalangan orang-orang muda untuk mempertahankan tanahair dan harta daripada dirampas atau dimonopoli oleh bangsa-bangsa asing. Cerita-cerita Ishak seperti ini sangat diminati oleh pemuda-pemudi dan guru-guru. Umpamanya Dahari Ali seorang muda ketika itu yang pernah menjadi Setiausaha PKMM pada penghujung tahun 1945 berkata:

"Saya tertarik dengan karya-karya Ishak sebelum Perang Dunia Kedua terutama kisah-kisah MATAHAB, suatu kumpulan haram yang direka oleh Ishak untuk menebus harta dan tanahair Melayu yang tergadai. Penulisan-penulisannya pula lebih mempengaruhi kepada masyarakat ketika itu. . ."²

Mengikut Hashim Awang bahawa tema-tema cerpen tahun 1930an pada umumnya masih berlanjutan dengan tema-tema sebelumnya tetapi apa yang berubah pesat ialah persoalan-persoalan kesedaran kebangsaan atau nasionalisme di dalam bidang politik dan ekonomi, sosial dan pelajaran. Manakala tahun-tahun 1940–41 menjadi lebih penting dalam perkembangan cerpen-cerpen Melayu jika diperhubungkan dengan persoalan-persoalan nasionalisme Melayu. Di dalam jangka masa yang singkat inilah bermulanya perbicaraan yang lebih tegas tentang nasionalisme Melayu dalam bentuk prosa dari kesusastraan Melayu.³ Berdasarkan pendapat Hashim Awang ini maka Ishak boleh disifatkan

²Wawancara dengan Dahari Ali, di pejabatnya *Straits Times*, Kuala Lumpur, 3 Julai, 1974.

³Hashim Awang, "Tema Cerpen-cerpen Melayu Sebelum Perang", *Cerpen-cerpen Melayu Sebelum Perang Dunia Kedua*, Thesis M.A. Jabatan Pengajian Melayu, Universiti Malaya, 1972, ms. 42–45.

sebagai seorang penulis cerpen yang telah mewakili tema-tema cerpen Melayu sebelum perang dengan lantangnya. Ia telah menunjukkan segala perasaan kesedaran kebangsaan kepada pembaca-pembaca. Melalui kesedaran inilah Ishak berharap agar orang-orang Melayu akan merasainya bersama-sama. Semangat nasionalisme yang ditunjukkannya adalah dengan cara berkelakar, sindiran, nasihat dan kadang-kadang dengan seriusnya.

Ishak telah menunjukkan persoalan kesedaran kebangsaan atau nasionalismanya seperti soal politik dengan mengkritik penjajah Inggeris dan Raja-raja Melayu yang tunduk kepada penjajah Inggeris; soal ekonomi dengan mengkritik bangsa-bangsa asing seperti Cina yang memonopoli perniagaan, perdagangan dan perusahaan dan dalam lapangan sosial mengkritik sikap pemerintah yang tidak mengambil berat akan hal ehwal orang Melayu. Semangat kesedaran kebangsaan yang ditunjukkan melalui cerpen-cerpennya memang sangat digemari oleh pembaca-pembaca muda ketika itu. Umpamanya A. Samad Ismail seorang wartawan muda ketika itu sangat minat kepada karya-karya Ishak. Beliau menyatakan,

"Saya lebih suka kepada karya-karya Ishak daripada Abdul Rahim Kajai dan Ibrahim Yaakob kerana karya-karya Ishak lebih menyedarkan kepada masyarakat Melayu terutama tentang penderitaan dan memperjuangkan hak Melayu. Cerpen-cerpen Ishak 'is something new' di mana pembaca-pembaca tidak mengetahui sebelum itu. Bahasa yang digunakan adalah ringkas dan tidak terpengaruh dengan bahasa-bahasa Melayu lama seperti Abdul Rahim Kajai. Oleh itu membaca karya Ishak adalah sesuai dengan keadaan pembacaan saya pada masa itu. . ."⁴

Mengikut Drs. Li Chuan Siu pula, cerpen-cerpen Ishak bersifat didaktik yang menüpakan fahaman kebangsaan. Manakala gaya bahasa yang digunakan di dalam karyanya bercorak bahasa wartawan dan agak kurang realistik sehingga kurang meyakinkan dan tidak dapat meninggalkan kesan yang mendalam kepada pembaca-pembaca yang teliti. Fikiran dan khayalan beliau itu

⁴ Wawancara dengan A. Samad Ismail, di pejabatnya *Straits Times*, Kuala Lumpur, 24 Julai, 1974.

bersifat asli dalam ertikata yang sebenarnya. Oleh yang demikian patutlah beliau dianggap sebagai pengarang yang bercita-cita tinggi dan banyak sekali jasanya dalam turut mengembangkan kesusastraan Melayu.⁵

Semasa pendudukan Jepun pula Ishak telah memainkan peranan penting di dalam perkembangan cerpen-cerpen Melayu. Terdapat kira-kira 21 buah cerpen yang dikumpulkan dari majalah *Semangat Asia*, manakala lapan daripadanya telah disumbangkan oleh Ishak.⁶

Semasa pendudukan Jepun ini Ishak telah giat juga menulis cerpen-cerpen yang bertema didaktik mengenai masyarakat Melayu pada zaman Jepun.⁷ Melalui cerpen-cerpennya, Ishak telah terikat kepada propaganda Jepun untuk menyusun dan mewujudkan 'Masyarakat Baru'. Untuk tujuan ini ia telah menyampaikan maksud dan falsafahnya untuk memberikan asuhan dan menyedarkan orang Melayu supaya berfikir. Seterusnya mengejar kehendak-kehendak yang diidamkan oleh Ishak. Melalui cerpen-cerpen di zaman Jepun ini, Ishak juga telah mengkritik sikap orang-orang Melayu yang suka membuat kerja-kerja yang tidak memberi faedah seperti berpakaian cantik, mempraktikkan adat-adat Melayu yang membazirkan, kemalasan orang-orang Melayu dan sebagainya.

Dengan karya-karya Ishak ini, tidak hairanlah apabila Arena Wati mengatakan bahawa di sinilah letaknya jasa-jasa yang harus dihargai di kalangan penulis-penulis cerpen itu (semasa Jepun, termasuk Ishak sendiri), yang berhasil menggunakan kesempatan yang timbul dari seruan Jepun itu, meniupkan semangat dengan

⁵ Drs. Li Chuan Siu, "Ishak Hj. Muhammad (1910)", *Iktisar Sejarah Kesusastraan Melayu Baru 1830-1945*, Pustaka Antara, Kuala Lumpur, 1966, ms. 232-235.

⁶ Walau bagaimanapun terdapat 6 cerpen Ishak yang nyata dapat menggambarkan masyarakat di masa Jepun dan mempunyai tema yang didaktik. Terdapat pula satu cerpen yang bertajuk, 'Hujan Emas Di Negeri Orang' yang mungkin dikarang oleh Ishak Hj. Muhammad, dan satu penerangan pendek yang bertajuk 'Menanam Pokok'.

⁷ Arena Wati, "Thema Cerpen-cerpen Zaman Jepun", *Cerpen-cerpen Zaman Jepun*, Pustaka Antara, Kuala Lumpur, 1968, ms. 17.

menggunakan buah ciptaan mereka secara halus dan licin memberi asuhan mental pada pembaca terutama pemuda-pemuda.⁸

Selain dari cerpen, Ishak juga seorang penulis yang telah memainkan peranan yang penting dalam perkembangan novel-novel Melayu sebelum perang dengan menerbitkan dua buah novelnya. Walau bagaimanapun, Ishak tidak menerbit apa-apa novel selepas itu hingga tahun 1956. Novel-novel Ishak sebelum perang ialah *Putera Gunung Taban* (1937) dan *Anak Mat Lela Gila* (1941). Novel-novel tersebut bukannya hanya untuk hiburan sahaja tetapi apa yang lebih dipentingkan oleh Ishak ialah isi dan motif-motif yang hendak disampaikan kepada pembaca-pembaca. Ia telah menunjukkan semangat nasionalismanya melalui novel-novelnya ini dengan mendedahkan sikap penjajah Inggeris dan raja-raja serta pembesar Melayu yang mengamalkan sikap mementingkan diri sendiri tanpa menghiraukan hal-hal rakyat jelata. Melalui novel-novelnya inilah Ishak dengan berani mengkritik penjajah Inggeris yang menjadikan raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu mengikut pemerintah mereka dan ia menggambarkan penjajah Inggeris sebagai penjajah yang tamak.

Dalam perkembangan kesusastraan Melayu, novel-novel ini penting kerana kedua-duanya bersifat semangat nasionalisme untuk disibarkan pengaruhnya di kalangan pembaca-pembaca supaya mempunyai sikap anti penjajah Inggeris dan raja-raja serta pembesar-pembesar Melayu yang ikut kata-kata pemerintah Inggeris. Ishak juga cuba memupuk semangat cintakan kepada tanah air, bangsa, ugama dan adat-istiadat serta tidak rela negaranya dijajah di kalangan pembaca terutama orang-orang Melayu. Ini jelas di mana Drs. Li Chuan Su juga berpendapat bahawa Ishak adalah pengarang novel yang walaupun kurang tinggi seninya, namun penuh dengan buah fikiran dan sindiran yang ditunjukkan untuk memperbaiki masyarakat Melayu dan membangkitkan kesedaran kebangsaan Melayu.⁹

Ishak juga seorang penulis novel yang mengeluarkan idea-idea

⁸ Ibid., ms. 5.

⁹ Drs. Li Chuan Siu, "Ishak Hj. Muhammad (1910)", *Iktisar Sejarah Kesusastraan Melayu Baru 1830-1945*, Pustaka Antara, Kuala Lumpur, 1966, ms. 229.

nasionalismanya berdasarkan kepada pengalaman-pengalamannya. Umpamanya novel sulungnya *Putera Gunung Taban* adalah berdasarkan pengalamannya yang mendalam terhadap pergaulannya dengan pegawai-pegawai Inggeris, raja-raja Melayu dan pembesar-pembesar Melayu. Melalui pergaulan-pergaulannya ini semasa menjadi Pegawai Tadbir Melayu (M.A.S.) Ishak sungguh tidak sesuai dengan sikap-sikap mereka ini yang mempengaruhi antara satu dengan yang lain, sehingga hal-ehwal rakyat jelata tidak dihiraukan sangat. Oleh itu di dalam novelnya ini, Ishak telah menyatakan dengan berani tentang kejadian-kejadian yang pernah berlaku di kalangan penjajah Inggeris, raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu untuk pengetahuan dan menaikkan semangat nasionalisma pembaca-pembaca. Dengan motif-motif tertentu inilah menyebabkan nilai seni sastra tidak dititikberatkan. Melalui novel ini Ishak boleh disifatkan sebagai seorang penulis novel yang telah menunjukkan sikap keberanian awalnya dalam bentuk karya sastra.

Di dalam novel *Anak Mat Lela Gila* pula, Ishak mengarang berdasarkan pengalaman-pengalamannya merantau seluruh Tanah Melayu. Melalui pengalamannya ini, ia lebih ketara mengetahui hal-ehwal masyarakat Melayu. Oleh itu di dalam novel ini pula, Ishak lebih menitikberatkan tentang pergelakkan dan sikap kelalaian orang-orang Melayu dalam menghadapi cabaran hidup mereka, di samping mengkritik pentadbiran penjajah Inggeris.

Berdasarkan kepada novel-novel ini, Professor Taib Osman berpendapat bahawa Ishak telah memainkan peranan penting dalam perkembangan sejarah kesusastraan apabila dia mengarang dua buah novelnya iaitu *Putera Gunung Taban* dan *Anak Mat Lela Gila*. Ishak telah mengatasi kebanyakan novel-novel lain pada masa itu. Ishak adalah seorang pengarang novel sebelum perang yang mempunyai idea-idea yang bertugas menyampaikan 'message' yang tertentu untuk menyedar dan menaikkan semangat orang Melayu menentang pemerintah dan raja-raja Melayu dengan menggunakan kias ibarat di dalam novelnya. Novel-novelnya ini tidak menitikberatkan dari segi nilai seni sastra; yang dipentingkan adalah 'message', lebih-lebih lagi pengarang dan pembaca-pembaca ketika itu tidak mementingkan nilai seni sastra. Walau bagaimanapun ia telah menggunakan unsur-unsur

satire (unsur-unsur sindiran) di dalam novel-novelnya.¹⁰

Professor Zainal Abidin Wahid pula berpendapat bahawa terdapat delapan kesimpulan penting yang hendak disampaikan oleh Ishak di dalam kedua-dua novelnya kepada pembaca-pembaca iaitu:

1. Beliau (Ishak) memandang orang Inggeris sebagai tamak, haloba, gelojoh serta buruk perangai.
2. Orang Inggeris telah memeras ekonomi negara Tanah Melayu.
3. Kejujuran dan keadilan pemerintah Inggeris disangskikan oleh beliau. Ini dipandang dari sudut pembangunan negara Melayu dijalankan hanya di Pantai Barat Malaya sahaja yang banyak didapati bijih timah dan ladang getah, Pantai Timur ditinggalkan begitu sahaja tanpa dibuka.
4. Kesan-kesan buruk hasil dari kebudayaan Barat di mana perasaan lekas puashati sebab dimanjakan oleh pemerintah Inggeris cepat menjalar. Semuanya adalah dari pendidikan Barat menerusi pelajaran penjajah.
5. Ishak Hj. Muhammad menganggap golongan aristokrat Melayu tidak menjalankan kewajipan mereka kepada rakyat Melayu.
6. Pola-pola masyarakat feudal menguasai orang Melayu, hal ini menjadi kegemaran penjajah Inggeris.
7. Tiada kerjasama di kalangan orang Melayu – bertentangan dan berlawanan di antara satu sama lain, sehingga tidak dapat membangunkan bangsa Melayu seluruhnya.
8. Beliau menganggap Datuk Bahaman, Datuk Gajah, Mat Kilau dan lain-lain pahlawan Melayu sebagai pahlawan sejati Melayu dan bukannya pemberontak atau pengacau sebagaimana yang disebut secara rasmi oleh penjajah Inggeris.¹¹

Walau bagaimanapun Ishak telah menyatakan juga tentang sikap kebiasaan orang Melayu yang suka bergaya tetapi wang tiada, kemalasan orang-orang Melayu dalam perusahaan pertanian jika dibandingkan dengan orang-orang asing dan sebagainya. Oleh itu tidak dapat disangkal lagi bahawa Ishak adalah novelis peny-

¹⁰ Wawancara dengan Prof. Taib Osman, di pejabatnya, Jabatan Pengajian Melayu, Universiti Malaya, 31 Oktober, 1974.

¹¹ Ahmad Johari, "Nasionalisma Melayu Sejak Tahun 1926", *Sejarah Nasionalisma Mapbilindo*, Utusan Melayu, 1969, ms. 179.

bur yang bersemangat nasionalisme jika dibandingkan dengan novelis-novelis lain yang sezaman dengannya yang bertujuan menyedar dan menaikkan semangat orang-orang Melayu.

Ini ditegaskan lagi oleh Adi Mas bahawa tidak ada penulis-penulis novel Melayu seperti Pak Sako dalam tahun-tahun empat puluhan segahag dan berani beliau mencipta karya sastra (novel) berbau politik. Peranan kedua-dua novelnya — *Putera Gunung Tahan* dan *Anak Mat Lela Gila* — dalam zaman penjajahan sebelum perang turut menunjukkan semangat kebangsaan dengan jelas dan terang-terang manakala motif dalam *Putera Gunung Tahan* sangat menonjol dalam masa sebelum perang dan tentu orang-orang yang membaca di masa itu akan merasa tikaman semangat kebangsaan yang disarankan di dalamnya. Novel ini telah memainkan peranan penting sebagai rakyat hidup (walaupun ia sebuah novel) berbakti kepada rakyat dan bangsa Melayu dalam semangat kebangsaan yang ditüp oleh ahli-ahli politik yang memuncak ketika itu.¹²

Wartawan

Sebagai seorang wartawan, Ishak telah banyak membuat jasa dalam perkembangan persuratkabaran di Malaysia. Ia telah memainkan peranan penting seperti mengambil berita, menterjemah rencana-rencana bahasa Inggeris ke dalam bahasa Melayu, membuat rencana-rencana, cerpen-cerpen dan kadang-kadang mengeluarkan tajuk rencana akhbar. Oleh kerana ia mempunyai pengalaman yang luas dalam hal persuratkabaran, tidak hairanlah kalau ia pernah mengajar hal kewartawanan kepada wartawan-wartawan muda seperti A. Samad Ismail pada 1940.

Ishak adalah di antara orang kuat yang telah berusaha membentuk akhbar *Utusan Melayu* yang dipunyai oleh orang Melayu tulin. Ia telah memainkan peranan penting seperti menjual saham dan mempengaruhi rakyat jelata membaca dan menjayakan akhbar baru itu. Oleh kerana Ishak adalah di antara tokoh wartawan yang serba boleh maka pada November 1943 ia telah di-

¹²Adi Mas, "Putera Gunung Tahan dari Kacamata Drs. Li Chuan Siu", *Utusan Zaman*, 24 Jun, 1973.

pilih oleh pemerintah Jepun mewakili Tanah Melayu ke dalam persidangan Kongres Wartawan Seluruh Asia di Tokyo, Jepun. Apabila Abdul Rahim Kajai meninggal dunia pada bulan Disember 1943, Ishak telah menjadi Ketua Pengarang akhbar *Berita Malai* dan majalah *Semangat Asia* hingga bulan April 1944.

A. Samad Ismail sekali lagi berpendapat bahawa walaupun Ishak baru menceburkan diri dalam bidang kewartawanan daripada Abdul Rahim Kajai, tetapi karya-karya Ishak lebih diminati ramai terutama di kalangan muda-mudi dan guru-guru kerana karya-karyanya selalu 'terbaharu' dan susunan ayatnya pendek-pendek. Ishak boleh disifatkan sebagai 'a best writer' dengan wartawan-wartawan sezaian dengannya.¹³

Memandangkan pengalamannya dalam bidang persuratkabaran dan penulisannya yang meluas, ia telah dijemput oleh PKMM untuk menjadi Ketua Pengarang akhbar *Pelita Malaya* dan majalah *Suluh Malaya* pada awal tahun 1946. Seterusnya ia telah berani mengambil inisiatif mengeluarkan majalah *KRIS* pada pertengahan tahun 1946 yang dibantu oleh Shamsuddin Salleh. Selepas pendudukan Jepun, ia telah menggunakan akhbar-akhbar dan majalah ini sebagai media politik untuk perjuangannya melalui penulisan menghentam dan mengkritik penjajah Inggeris serta menentang pemikiran-pemikiran politik sayap kanan (UMNO) yang dipimpin oleh Dato Onn Jaafar. Tempoh ini bolehlah disifatkan ia sebagai ahli politik bersayap kiri yang gigih dalam sejarah Malaysia melalui penulisannya dan pergerakan politik berparti.

Memandangkan kecekapan dan kepintaran Ishak dalam bidang penulisan baik sebagai sastrawan, wartawan dan ahli politik maka Zulkiflie Owni yang pernah menjadi Setiausaha PKMM, 1946 berpendapat bahawa Ishak adalah seorang penulis yang berfikiran maju, berjiwa dinamis, kritis, bersifat kritikal, sindiran, bersifat anjuran dan bersifat hasutan. Manakala personaliti Ishak pula disifatkan sebagai orang yang berjiwa rakyat jelata dan otaknya ialah otak yang suka kontras.¹⁴

¹³ Wawancara dengan A. Samad Ismail di pejabatnya, *Straits Times*, 24 Julai 1974.

¹⁴ Wawancara dengan Zulkiflie Owni, di rumahnya Jalan Kapten Muslim, 30, Sei Si Kambing, Medan, Sumatra, 11 Mei, 1974.

Melalui penulisan-penulisan yang berbentuk sastra seperti cerpen dan novel, ia lebih dikenali dan disanjung oleh orang ramai sebagai penyubur sastra Melayu. Sumbangan Ishak ini tidak dapat dinafikan (sebagaimana yang sudah diterangkan di atas) telah berbakti kepada masyarakat. Oleh itu tepat sekali seperti yang dinyatakan oleh Prof. Dr. Khoo Kay Kim di hari Konvokesyen Universiti Malaya pada 29 Jun. 1973, bahawa karya-karyanya merupakan salah satu daripada beberapa jenis yang terdapat dalam sejarah Kesusastraan Kebangsaan kita.¹⁵

ISHAK SEBAGAI SEORANG AHLI POLITIK

Pergerakan Politik Sebelum Pendudukan Jepun

Sebelum pendudukan Jepun 1941, Ishak telah memainkan dua peranan penting dalam perkembangan politik dalam sejarah Malaysia.

1. Giat dalam penulisan untuk memberi dan menaikkan semangat orang-orang Melayu melalui karya-karya yang berbau politik.
2. Giat dalam pergerakan-pergerakan politik untuk membela nasib orang-orang Melayu.

Melalui kedua-dua aktiviti ini ia disifatkan sebagai seorang penulis dan ahli politik sebelum dan selepas perang. Ia dikenali dan diminati ramai terutama jenerasi-jenerasi muda tentang karya-karyanya yang berbau politik dan bercorak nasionalisma Melayu. Tujuan penting, karya-karya sastranya seperti cerpen-cerpen dan novel-novelnya adalah untuk memberi kesedaran dan menanamkan semangat nasionalisme pembaca supaya mempunyai semangat cintakan tanahair, bangsa, ugama dan adat resam. Pada period ini Ishak telah memberi banyak jasa kepada masyarakat umum untuk menegakkan keadilan dalam masyarakat dan negara. Oleh itu ia boleh disifatkan sebagai pengasas memberi kesedaran politik melalui penulisan-penulisannya kepada orang ramai. Semangatnya

¹⁵ Dr. Khoo Kay Kim, "Pidato Penghargaan Lulusan Kehormatan Doktor Ishak Hj. Muhammad untuk Ijazah Kehormat Doktor Kesusastraan, di Istiadat Konvokesyen, Universiti Malaya, 29 Jun. 1973". *Pak Sako*. Utusan Melayu, 1973, ms. 5.

yang berkobar ini, menyebabkan ia menjadi popular di kalangan pejuang-pejuang Melayu lain seperti Ibrahim Yaakub dan pengikut-pengikutnya seperti Onan Siraj, Isa Muhammad dan lain-lain lagi. Ishak mempunyai jiwa dan semangat yang sealiran dengan Ibrahim Yaakub dan lain-lain pengikutnya iaitu anti penjajah Inggeris serta membela nasib bangsanya.

Walau bagaimanapun tidak dapat dinafikan bahawa Ibrahim Yaakub telah bergerak begitu awal dalam pergerakan politik Tanah Melayu iaitu sejak ia menuntut di Maktab Perguruan Sultan Idris, Tanjung Malim (MPSI) pada 1929 di mana ia telah berhubung rapat dengan pejuang-pejuang Indonesia yang datang ke Tanah Melayu dan menerima idea-idea dari pejuang-pejuang tersebut. Di MPSI, Ibrahim telah menubuhkan sebuah organisasi 'Belia Malaya' pada awal tahun 1930 yang lebih berfikiran politik. Organisasi ini kemudiannya lenyap kerana ahli-ahlinya menjadi guru di merata-rata Tanah Melayu.¹⁶ Kemudian pada pertengahan tahun 1937 Ibrahim Yaakub dan rakan-rakannya lepasan dari MPSI telah menubuhkan Kesatuan Melayu Muda (KMM) secara sulit tanpa pendaftaran. Oleh kerana penjajah Inggeris melarang pergerakan-pergerakan politik yang bersayap kiri dan yang menentang pemerintah Inggeris seperti KMM, maka pergerakan KMM terpaksa bergerak secara sulit (bawah tanah).

Mengikut Ibrahim Yaakub bahawa KMM tidak menyatakan kesetiaan kepada sultan-sultan dan Inggeris atau menyatakan tidak bekerjasama (spoke of non-cooperation); tetapi bekerja untuk memajukan perasaan kebangsaan dan pengajarannya di antara ahlinya, di mana kekuatannya (KMM) terletak pada golongan bawahan.¹⁷ Tetapi mereka masih belum berani membuat pertentangan secara 'berterangan' kepada penjajah Inggeris. Ishak adalah sahabat karib kepada Ibrahim Yaakub. Mereka mula berkenalan ketika di Bentong, Pahang pada tahun 1932 dan lebih mesra dan selalu berbincang hal-hal kemiskinan orang Melayu ketika mereka sama-sama berkhidmat di Kuala Lumpur pada tahun 1935.

¹⁶ William R. Roff, "Intelek-intelek Radikal dan Kesatuan Melayu Muda", *The Origin of Malay Nationalism*, University of Malaya Press, 1967, ms. 225.

¹⁷ Ibid., ms. 222.

Untuk meramaikan ahli KMM, Ibrahim Yaakub mengajak Ishak menjadi ahli KMM. Oleh kerana Ishak memang seorang yang mempunyai semangat cintakan tanahair, bangsa, ugama dan adat-resam lalu ia terima pelawaan Ibrahim walaupun ketika itu ia tinggal di Singapura.

Namun begitu segala aktiviti KMM tidak dapat bergerak dengan bebas dan tidak mempunyai ideologi yang 'hitam putih' kerana pergerakan-pergerakan sayap kiri seperti KMM ini dihalang dan disekat oleh penjajah Inggeris.¹⁸ Tetapi apa yang penting bagi Ishak sebagai seorang ahli KMM ialah terus berjuang menentang (mengkritik) penjajah Inggeris melalui penulisan-penulisannya dalam akhbar-akhbar. Ditegaskan oleh Ishak bahawa perjuangan KMM ini tidaklah bermiat untuk menggulingkan penjajah Inggeris malah katanya KMM tidak tahu bagaimana hendak melakukan ini. Sebaliknya tujuan utama mereka (ahli-ahli KMM) adalah untuk memberhentikan gerakan memeras orang-orang Melayu yang dilakukan oleh bangsa-bangsa lain dan untuk membangkitkan perasaan kebangsaan di antara orang-orang Melayu melalui penulisan-penulisan rencana yang memeransangkan dalam surat-suratkhabar tempatan.¹⁹

Walaupun Ishak masih menjadi ahli KMM tetapi semangatnya terhadap pergerakan politik tanahair berkobar-kobar juga di Singapura. Ini menyebabkan pada tahun 1938 ia menjadi ahli Kesatuan Melayu Singapura (KMS) yang juga mempunyai cita-cita politik dan ingin menegakkan hak orang-orang Melayu di pulau itu. Kemudian pada tahun 1939 Ishak telah memainkan peranan yang penting di dalam pergerakan-pergerakan KMS di samping menjadi wartawan dan ahli KMM. Ishak telah dilantik menjadi Setiausaha Kesatuan Melayu Singapura dan telah bergerak dengan cergas. Sebagai ahli Jawatankuasa yang aktif ia selalu mewakili KMS di dalam pergerakan-pergerakan atau kongres-kongres pertubuhan gabungan.

Di dalam perjumpaan-perjumpaan (kongres) Kesatuan Melayu Semenanjung yang diadakan di Kuala Lumpur pada 6 Ogos, 1939,

¹⁸ Wawancara dengan Ishak Hj. Muhammad di Perpustakaan *Utusan Melayu*, Kuala Lumpur, 20 Ogos, 1974.

¹⁹ W.R. Roff, op. cit., ms. 223.

Ishak telah mewakili KMS di samping Abdul Manan Mohd. Ali sebagai Ahli Jawatankuasa KMS dan Daud bin Mohd Shah selaku Yang Dipertua KMS. Di dalam kongres itu Ishak telah mengusulkan supaya satu gabungan persatuan persekutuan Melayu Semenanjung ditubuhkan yang beribu pejabat di Kuala Lumpur. Canggannya ini ialah untuk memperkuatkan persatuan-persatuan bangsa Melayu dan persahabatan di kalangan orang-orang Melayu di dalam pergerakan-pergerakan Kesatuan Melayu Semenanjung.²⁰

Kongres yang kedua telah diadakan di Singapura pada 24–26 Disember, 1940 yang dihadiri oleh 41 wakil dari 11 badan gabungan (kesatuan/persatuan) negeri dari Singapura, Pulau Pinang, Melaka, Pahang, Selangor, Negeri Sembilan, Perak, Kelantan, Johor, Brunei dan Sarawak. Di dalam perbincangan kongres ini, Ishak telah dilantik menjadi Setiausaha manakala Tengku Ismail dari Persatuan Melayu Selangor telah dilantik mempengerusikan perbincangan kongres tersebut.²¹ Pada 7 Februari hingga bulan Jun 1941, Ishak telah menjelajah negeri-negeri di utara dan selatan Tanah Melayu untuk meninjau keadaan negeri-negeri Melayu itu semasa perang dunia sedang hebat berlaku. Di dalam perjalannya ini Ishak telah berpeluang berjumpa dengan yang Dipertua and Setiausaha Persatuan Melayu Perak untuk bertukar-tukar fikiran dan membincangkan (secara tidak rasmi) tentang Perjumpaan Persatuan/Kesatuan Melayu Semenanjung, Sarawak dan Brunei yang akan diadakan pada bulan Disember 1941 di Ipoh.²² Tetapi perjumpaan yang dirangkakan di dalam kongres kedua di Singapura untuk diadakan kongres Kesatuan Melayu Semenanjung yang ketiga di Ipoh telah tidak berjaya kerana ketika itu Jepun telah mula menyerang Tanah Melayu.

Pergerakan Politik Selepas Pendudukan Jepun

Dengan pendudukan Jepun di Tanah Melayu dan Singapura

²⁰ Ibid., ms. 223.

²¹ Ibid., ms. 243.

²² Ishak Hj. Muhammad, "Menjajah Negeri-negeri Melayu Dalam Masa Perang", *Utusan Zaman*, 21 Jun, 1941.

1941–1945, segala pergerakan politik telah tidak digalakkan oleh pemerintah Jepun. Ini menyebabkan Ishak telah tidak bergiat lagi di dalam arena politik semasa pendudukan Jepun jika dibandingkan dengan Ibrahim Yaakub yang meneruskan perjuangannya dalam Kesatuan Melayu Muda dengan berpura-pura menyokong Pemerintahan Jepun di Tanah Melayu dan Singapura. Namun begitu Ishak telah bertugas dengan pemerintah Jepun sebagai pengarang *Malai Sbin bun Sha* yang menerbitkan suratkhabar *Berita Malai* dan majalah *Semangat Asia* hingga bulan April 1944. Di samping mempropagandakan tentang pemerintahan Jepun, Ishak tetap mengeluarkan falsafah-falsafahnya dan kritik-kritiknya terhadap masyarakat Melayu untuk mencapai satu "masyarakat baru" di Tanah Melayu dan Singapura melalui cerpen-cerpennya.

Semangat Ishak yang anti penjajah Inggeris meluap-luap semula apabila Inggeris kembali memerintah Tanah Melayu lagi selepas Jepun menyerahkalah dalam tahun 1945. Ini jelas apabila Ishak dapati semenjak Inggeris menjadi penaung di Negeri-negeri Tanah Melayu, penjajah Inggeris telah meninggalkan Tanah Melayu dan bangsa Melayu dalam keadaan yang berpecah-belah, lemah dan miskin dalam segala lapangan semasa pendudukan Jepun.²³ Pengalaman semasa pendudukan Jepun (tiga tahun lapan bulan), menambahkan semangat Ishak dan pejuang-pejuang Melayu yang lainnya untuk bersatupadu dalam pergerakan menjaga hak dan faedah tanahair, ugama, bahasa dan adat istiadat. Mereka bergerak dalam arena politik tanahair dengan se-penuhnya.

Segala kejadian yang berlaku di Tanah Melayu selepas pendudukan Jepun terdapat juga di negeri-negeri penjajah Barat yang lain seperti di Indonesia, Indo-China, India, Palastin, Masir dan lain-lain. Negeri-negeri ini telah juga insaf dan bergerak menentang kuasa-kuasa penjajah Barat. Keadaan-keadaan yang berlaku di negeri-negeri lain itu telah menyedarkan Ishak dan pergerakan-pergerakan bangsa Melayu supaya bersatu serta berjuang menjaga hak bangsa, tanahair, ugama dan adat istiadat Melayu.²⁴

²³ Ishak Hj. Muhammad, "Jasa Pergerakan Kebangsaan Melayu", *Bersatulah Sekarang*, Annies Printing Works, Johor Bahru, 1946, ms. 64.

²⁴ Ibid., ms. 68.

Mulai awal tahun 1946 Ishak mula bergiat dalam arena politik tanahair dengan sepenuh masa. Kali ini Ishak telah berjuang dengan seriusnya di dalam pergerakan politik berparti. Ia telah menganggotai Parti Kebangsaan Melayu Malaya (PKMM) pada awal tahun 1946 dan telah memainkan peranan yang penting juga di dalam PKMM. Semangat Ishak berpolitik dengan seriusnya mula kelihatan apabila kerajaan Inggeris di London telah merancangkan Malayan Union untuk diperaktikkan di Tanah Melayu sejak penghujung tahun 1945 lagi. Rancangan Malayan Union yang tidak disetujui oleh Ishak ialah tentang kelonggaran memberi hak kerakyatan dan persamaan hak kepada orang-orang asing di Tanah Melayu, serta mengasingkan Singapura dari Tanah Melayu.

Ini menyebabkan Ishak mengarang sebuah buku bercorak politik yang bernama *Bersatulab Sekarang*. Tujuan buku ini dikarang adalah untuk memberi peransang kepada orang-orang Melayu supaya bersatu dalam pergerakan politik kebangsaan. Di dalam buku ini Ishak telah mengeluarkan falsafahnya supaya orang-orang Melayu bersatupadu untuk menghadapi penjajah Inggeris dan Rancangan Malayan Union. Ia berharap agar Persatuan-persatuan Melayu di Tanah Melayu bergabung di dalam pergerakan politik demi kepentingan orang Melayu dan jangan berpecah-belah.

Di dalam PKMM Ishak telah memainkan peranan penting di dalam pergerakan parti tersebut. Ia juga pernah menjadi Ketua Pengarang akhbar *Pelita Malaya* dan majalah *Suloh Malaya* yang diterbitkan oleh Zulkiflie Owni. Di dalam akhbar dan majalah ini Ishak telah menunjukkan bakatnya terhadap politik Tanah Melayu dengan mendalam dan mengetahui hal-hal politik luar negeri seperti Masir, Indonesia, Indo-China dan negeri-negeri lain yang dijajah dan yang pernah dijajah. Kecekapan Ishak di dalam hal-hal pergerakan politik dalam dan luar negeri jelas kelihatan apabila ia selalu menulis artikal-artikal/rencana-rencana dalam ruangan "Selamat Pagi", "Ulasan Warta Berita Seminggu" dan tajuk-tajuk rencana di dalam akhbar *Pelita Malaya* yang mempunyai motif menuju kebenaran, perdamaian dan kemerdekaan bangsa.

Apabila Muktaruddin Lasso selaku Yang DiPertua PKMM balik

ke Indonesia, Ishak telah dilantik menjadi Naib Yang DiPertua PKMM manakala Dr. Burhanuddin Al-Helmy menjadi Yang Di-Pertua PKMM pada awal tahun 1946. Seterusnya Ishak telah dilantik menjadi Yang DiPertua PKMM pada tahun 1948. Semasa menjadi Naib Yang Dipertua PKMM, Ishak telah memainkan peranan penting di dalam pergerakan-pergerakan parti politik Melayu yang bersayap kiri ini. Umpamanya persidangan agung tahunan UMNO yang diadakan pada Jun 1946 di Ipoh, Ishak telah menjadi juara apabila ia telah dipilih mewakili PKMM dan memberi ucapan serta membuat cadangan-cadangan di dalam persidangan itu. Apabila ajenda menentukan bendera dan lambang UMNO dikemukakan, Ishak telah mencadangkan supaya warna merah putih dijadikan lambang UMNO. Apabila undi dijalankan Ishak telah kalah sebanyak satu undi sahaja menyebabkan wakil-wakil PKMM yang terdiri dari Ahmad Boestamam (Ketua Pemuda PKMM), A. Rahman Rahim (Tokoh PKMM Perak) dan Ishak sendiri telah mengambil keputusan menarik diri dari bergabung dengan UMNO.²⁵ Sebenarnya penarikan PKMM dari bergabung dengan UMNO adalah kerana mereka mempunyai fahaman ideologi yang berlainan dalam memperjuangkan dan menuntut kemerdekaan Tanah Melayu oleh orang-orang Melayu.²⁶

Ishak juga telah dilantik menjadi Ketua Bahagian Politik PKMM. Dengan jawatannya ini Ishak selalu mewakili PKMM di dalam perbincangan-perbincangan dengan gabungan parti-parti sayap kiri bukan Melayu, iaitu "All-Malayan Council of Joint Action" (AMCJA) yang ditubuhkan di Singapura pada 14 Disember, 1946 oleh Dato Tan Cheng Lock. Pada mulanya PKMM telah menjadi ahli gabungan AMCJA bersama-sama dengan Malayan Democratic Union (MDU), Malayan Indian Congress (MIC), Pan-Malayan Federation of Trade Unions (PMFTU), sebuah gabungan kesatuan-kesatuan buruh. Pada 22 Disember, 1946 AMCJA telah berdiri dengan rasminya dengan Dato Tan Cheng Lock terpilih sebagai pengurusnya. Dengan terpilihnya

²⁵ Ahmad Boestamam, *Dr. Burhanuddin: Putera Setia Melayu Raya*, Pustaka Kejora, Kuala Lumpur, 1972, ms. 15–20.

²⁶ Ishak Hj. Muhammad (Hantu Raya), "Selamat Pagi", *Pelita Malaya*, 3 Julai, 1946.

Dato Tan Cheng Lock sebagai Pengurus AMCJA, menyebabkan orang-orang Melayu ramai keluar dari PKMM. Ini menyebabkan pada bulan Januari dan Februari 1947 pemimpin-pemimpin AMCJA sibuk mengadakan perundingan dengan pemimpin-pemimpin PKMM terutamanya Ishak Hj. Muhammad untuk mencari jalan keluar yang lebih memberi kesan kepada orang-orang Melayu supaya menyokong gerakan AMCJA.

Untuk memperkuatkan kedudukan parti politik Melayu yang bersayap kiri, Ishak telah dilantik menjadi Yang DiPertua Pusat Tenaga Rakyat (PUTERA), pada 11 Februari, 1947. Gabungan-gabungan PUTERA terdiri dari Angkatan Pemuda Insat (API), Angkatan Wanita Sedar (AWAS), Barisan Tani SeMalaya (BATAS), Majlis Islam Tertinggi (MATA) dan Gerakan Angkatan Muda, Singapura (GERAM). PUTERA yang dipimpin oleh Ishak telah membuat perhubungan yang erat dengan AMCJA di dalam pergerakan parti politik yang bersayap kiri di Tanah Melayu.²⁷

Di dalam bulan April, 1947 telah diadakan beberapa perundingan antara AMCJA-PUTERA. Hasil dari rundingan ini, tercapai satu persetujuan bahawa AMCJA-PUTERA akan menuahkan sebuah Jawatankuasa Kerja (Working Committee) untuk mengeluarkan cadangan perlembagaan baru yang lain bagi mengantikan cadangan daripada Jawatankuasa Kerja Perlombagaan Malayan Union. Perjumpaan rasmi buat kali pertama bagi wakil-wakil AMCJA-PUTERA telah diadakan pada bulan Julai, 1947 dan dalam bulan Ogos, 1947 telah diadakan sekali lagi perjumpaan.²⁸

Di dalam perjumpaan kali kedua, bulan Ogos 1947 ini, mengikut Ahmad Boestamam merupakan perjumpaan yang penting dalam sejarah perjuangan sayap-sayap kiri Tanah Melayu kerana semua pemimpin-pemimpin gabungan AMCJA-PUTERA telah hadir sama, seperti Dr. Burhanuddin Al-Helmy (PKMM), Tan Cheng Lock, John Eber dan Lin Kean Chye (MDU), Cheng Loo

²⁷ Ahmad Boestamam, *Merintis Jalan Ke Puncak*, Penerbitan Pustaka Kejora, Kuala Lumpur, 1972, ms. 123.

²⁸ Mohammed Noordin Sopiee, *From Malayan Union to Singapore Separation, Political Unification in the Malaysian Region*, Penerbit Universiti Malaysia, 1974, Kuala Lumpur, ms. 43.

(PMFTU), Gerald de Cruz (MDU), Ishak Hj. Muhammad (PUTERA) dan gabungan-gabungan lain. Di dalam perjumpaan ini, Majlis telah sebulat suara memilih Ishak Hj. Muhammad sebagai Pengurus Persidangan dan Gerald de Cruz sebagai Setiausahaannya.²⁹

Di dalam persidangan ini, AMCJA-PUTERA telah membincangkan "Perlembagaan Rakyat Malaya" (The Peoples Constitution for Malaya). Akhirnya tercapai 10 Perlembagaan Rakyat Malaya iaitu 6 dari prinsip perjuangan AMCJA dan 4 dari prinsip dari cadangan PUTERA. Malangnya tuntutan AMCJA-PUTERA ini telah tidak berjaya dan ini menyebabkan mereka mengadakan 'hartal' pada 20 Oktober, 1947. Selepas harta dilancarkan dengan jayanya, pergerakan AMCJA-PUTERA telah tidak aktif lagi. Ini menyebabkan masing-masing parti mementing dan mengutamakan jalannya sendiri.³⁰

Pada 28 Disember, 1947 Ishak selaku Naib Yang DiPertua PKMM telah memberi ucapan di dalam pembukaan Kongres PKMM yang ketiga di Singapura selama 3 hari sehingga 30 Disember 1947. Di dalam kongres ini juga Ishak telah dipilih menjadi Yang DiPertua PKMM untuk tahun 1948. Semasa menjadi Yang DiPertua PKMM, ia cuba memperkuatkan lagi organisasi PKMM dengan mendapatkan sokongan kuat dari API yang dipimpin oleh Ahmad Boestamam. Di antara tugas-tugas yang dilakukan oleh Ishak ialah melawat cawangan-cawangan PKMM di utara Tanah Melayu.³¹ Ketika inilah gerak-geri Ishak telah giat diperhatikan oleh ejen-ejen Inggeris yang mempercayai bahawa Ishak menerima bantuan dari Parti Komunis Malaya. Akibatnya Ishak telah ditangkap di Ipoh pada bulan Julai 1948 setelah darurat diisyiharkan oleh Kerajaan Inggeris. Ishak ditangkap sebagai scorang tahanan politik sehingga ia dibebaskan pada pertengahan tahun 1953.

²⁹ Ahmad Boestamam, op. cit., ms. 134.

³⁰ Ibid., lihat ms. 128-144.

³¹ Ibid., ms. 153-154.

Pendapat-pendapat Tentang Ishak Sebagai Seorang Ahli Politik

Memandangkan perjuangan-perjuangan yang gigih dan tidak pernah jemu oleh golongan-golongan sayap kiri (termasuk Ishak) menuntut kemerdekaan dari penjajah Inggeris maka ini adalah satu penghargaan kepada nasionalis-nasionalis yang bersayap kiri dalam sejarah Malaysia. Sebagaimana yang ditegaskan oleh Allahyarham Tun Dr. Ismail semasa berucap di hari Konvokesyen Universiti Sains Malaysia pada 23 September, 1973 mengatakan bahawa sekalipun kemerdekaan telah dicapai oleh golongan yang moderate, tetapi sejarah membuktikan bahawa golongan nasionalis radikal juga telah memberikan sumbangan terhadap tercapainya kemerdekaan.³²

Jasa-jasa Ishak sebagai seorang ahli politik telah ternampak sejak dari tahun-tahun 1930an lagi apabila ia menceburkan diri dalam pergerakan-pergerakan politik KMM dan KMS serta melalui penulisannya ia seorang yang berani mengemukakan bentuk aliran pemikirannya terhadap politik. Sebagaimana Prof. Ungku Aziz pernah berkata bahawa pada pertengahan tahun 1930, Ishak telah berani membuat ciptaan yang bercorak kritik dan politik.³³

Shamsuddin Salleh yang pernah bergerak cergas dalam PKMM bersama-sama dengan Ishak berpendapat bahawa perjuangan Ishak adalah bagus kerana ia mempunyai pegangan yang kuat membela orang-orang Melayu. Manakala idea-idea Ishak lebih mirip pula kepada nasionalis Melayu dan ia tidak mirip sangat kepada idea-idea sosialis. Pada dasarnya dia suka kepada idea-idea sosialis tetapi perjuangannya tidak nampak kepada jiwa sosialis.³⁴

A. Samad Ismail pula bependapat bahawa dalam bidang politik, Ishak bukanlah seorang ahli politik yang betul berdisiplin dan ia tidak pernah serius di dalam sesuatu hal dan biasanya segala perbuatannya tidak berorganisasi. Apa yang dia hendak buat ia tidak tahu dan ia tidak memahami konsep sebenarnya tentang

³² Ucapan Allahyarham Tun Dr. Ismail adalah sempena pengucapannya ketika menerima Ijazah Kehormat Doktor Undang-Undang.

³³ Mengikut pendapat Prof. Ungku Aziz di dalam akhbar *Utusan Melayu*, 2 Jun, 1973.

³⁴ Wawancara dengan Shamsuddin Salleh di rumahnya, Kuala Pilah, Negeri Sembilan pada 12 Julai, 1974.

sosialisma.³⁵ Sebaliknya Zulkiflie Owni berpendapat bahawa Ishak adalah seorang ahli politik yang positif dan realistik. Ia mempunyai jiwa rakyat dan tidak secocok dengan perjuangan UMNO yang mempunyai ideologi yang conservatif dan tidak progresif serta masih memperjuangkan hak raja.³⁶

Walaupun Ishak telah dikatakan sebagai seorang ahli politik yang gigih dan tak pernah jemu dengan bersemangat positif dan realista tetapi perjuangannya tidak mendapat kejayaan terhadap pendirian politiknya. Sebagaimana ditegaskan oleh Dahari Ali yang pernah menjadi Setiausaha PKMM pada penghujung tahun 1945 bahawa dari segi politik Ishak tidak berjaya kerana dia mempunyai fikiran yang lebih terhad (narrow) pada nasionalisma Melayu dan idea-ideanya yang progresif mendahului zamannya. Walaupun dia memikirkan tentang nasib orang-orang Melayu dan mengeluarkan beberapa nasihat tetapi malangnya ia tidak berjaya kerana orang-orang pada masa itu ramai yang belum sedar.³⁷

PENILAIAN

Ishak adalah seorang yang berasal dari keluarga petani yang mempunyai pengetahuan, personaliti dan pengalaman yang 'luarbiasa'. Memang sejak kecil lagi ia telah menunjukkan kecerdasan otaknya sehingga dipilih masuk ke Sekolah Inggeris dan seterusnya mencapai kejayaan yang cemerlang di dalam peperiksaan Sijil Persekolahan (SC). Ia telah dapat menanding dengan segala golongan masyarakat Melayu ketika di sekolah di dalam bidang akademik. Ishak telah mendapat gred I dalam peperiksaan Sijil Persekolahan iaitu anak Melayu Pahang yang pertama mendapat kepujian seperti itu. Seterusnya ia telah berjaya mengikuti perkhidmatan Kerajaan Inggeris sebagai Pegawai Tadbir Melayu (M.A.S). Semasa menjadi Pegawai Tadbir Melayu pula ia tetah lulus peperiksaan Undang-

³⁵ Wawancara dengan A. Samad Ismail di pejabatnya *Straits Times*, pada 24 Julai, 1974.

³⁶ Wawancara dengan Zulkiflie Owni di rumahnya, Jalan Kapten Muslim, No. 30, Sei Si Kambing, Medan, Sumatera pada 11 Mei, 1974.

³⁷ Wawancara dengan Dahari Ali di pejabatnya, *Straits Times*, Kuala Lumpur pada 3 Julai, 1974.

Undang yang diadakan oleh Kerajaan Inggeris dengan cepatnya jika dibandingkan dengan pegawai-pegawai yang lain.

Ia mempunyai personaliti yang tersendiri. Oleh kerana ia berasal dari golongan bawahan, ia tetap mengenang dan bersimpati terhadap golongan bawahan terutama golongan yang miskin. Walaupun ia diberi apa-apa kemewahan atau pangkat, ia tetap menitikberatkan keadaan nasib bangsanya yang jatuh dalam kemiskinan dan tertinggal dalam segala lapangan. Semasa kecil ia memang terkenal sebagai seorang pendiam tetapi ia berubah haluan iaitu bergaul mesra dengan orang ramai di segala peringkat ketika ia menjadi Pegawai Tadbir Melayu.

Pada tahun-tahun 1930an memang jarang sekali didapati Pegawai Tadbir Melayu yang berasal dari golongan bawahan seperti Ishak. Semenjak ia menjadi Pegawai Tadbir Melayu sebagai Penolong Pegawai Daerah dan magistrat ia telah menghadapi pengalaman-pengalaman yang aneh sehingga ia menjadi seorang penulis dan ahli politik. Ia boleh dikatakan sebagai seorang yang 'serba boleh' kerana ia pernah menjadi Penolong Pegawai Daerah (Bentong dan Rembau) Magistrat kelas tiga (Kuala Lumpur), Guru (di Muar), Wartawan (Trengganu dan Singapura), Sastrawan, dan seterusnya ahli politik.

Melalui pengalaman-pengalamannya dalam perkhidmatan sebagai M.A.S, ia boleh dikatakan seorang yang mempunyai pengalaman yang luas terutama tentang hal-hal masyarakat di Tanah Melayu baik orang-orang asing, golongan otokrasi Melayu dan yang lebih penting sekali memahami kesusahan dan kemiskinan orang-orang Melayu dari golongan bawahan. Oleh kerana ia mengambil berat tentang hal-hal rakyat menyebabkan jiwanya tidak sesuai dengan jawatannya yang berkhidmat dengan Kerajaan Inggeris dan seterusnya menceburkan diri dalam lapangan kewartawanan dan bergiat dengan aktifnya dalam lapangan penulisan dengan tujuan tertentu.

Untuk meletakkan Ishak sebagai seorang penulis dan ahli politik hendaklah kita terlebih dahulu mengkaji akan keadaan asal-usul keluarga Ishak, personalitinya dan juga keadaan masyarakat dan negara yang dialaminya. Memandangkan ia datang dari keluarga petani (kelas bawahan) dan telah mendapat didikan yang sempurna dari ibubapanya maka sudah tentu ia mempunyai pendirian yang teguh dengan tidak melupakan daratan tentang nasib

keluarganya. Apabila ia sudah bercampur-gaul pula dengan segala masyarakatnya serta mempunyai pengetahuan yang luas segala keadaan yang terdapat di negaranya menyebabkan ia ingin menegakkan keadilan dalam masyarakat dan ingin menegakkan kebenaran.

Faktor-faktor yang ada pada Ishak inilah yang menyebabkan ia tidak bersesuaian dengan jawatan-jawatan yang menyekatnya daripada berlaku keadilan. Ia sedar bahawa jawatan yang dipegangnya sebagai Pegawai Tadbir Melayu seperti Penolong Pegawai Daerah dan Magistrat adalah tidak secocok dengan personalitinya dan dapat memuaskan kehendak masyarakat dan negaranya. Lebih-lebih lagi semasa berkhidmat dengan Pemerintah Inggeris ia mesti mengikut segala arahan pegawai-pegawai Inggeris atau pegawai-pegawai Melayu yang berasal dari keturunan bangsawan. Tetapi segala arahan-arahan ini sungguh tidak sesuai bagi Ishak kerana kebanyakannya tidak mendatangkan faedah kepada masyarakat umum, walaupun ia hendak membuat jasa atau perubahan kepada orang ramai ia akan disekat kerana perbuatannya ini menyalahi kehendak pemerintah Inggeris di Tanah Melayu.

Berdasarkan personalitinya yang memandang berat kepada hal ehwal masyarakat, maka dapatlah dikatakan bahawa tiada seorang pegawai pada masa itu yang mengambil berat terhadap hal ehwal masyarakat umum dan sanggup berhenti dari jawatannya demi kepentingan nasib bangsanya. Pemberhentian sebagai Pegawai Tadbir Melayu menyebabkan ia cuba mencari jalan yang lain untuk penghidupannya dan berbakti kepada masyarakat Melayu yang didapatinya telah tertinggal jauh ke belakang dengan bangsa-bangsa asing. Ini menyebabkan ia menceburkan diri dalam lapangan penulisan dengan sepenuhnya dan membuat jasa kepada masyarakat.

Ishak adalah seorang penulis yang berjiwa masyarakat. Manakala karyanya terutama yang berbentuk sastra seperti cerpen dan novel digunakan bukan sebagai untuk hiburan semata-mata tetapi yang dipentingkan olehnya ialah suatu reform untuk masyarakat. Dengan ini menyebabkan ia mempunyai satu pengangan pemikiran yang boleh dikatakan sebagai ideologi dirinya yang berkehendakkan suatu masyarakat yang adil yang berasaskan "sama rata, sama rasa". Yang diijdamkan oleh Ishak ialah

suatu masyarakat Melayu dan negara yang betul-betul adil.

Ia adalah seorang penulis yang mempunyai pemikiran konkret dan kontras di dalam karya-karya sastranya. Idea-ideanya pula didapati mendahului zamannya dan payah terdapat di kalangan penulis-penulis lain. Sebagai seorang penulis yang berkebolehan kita akan dapatkan dua ciri yang penting di dalam karya-karya Ishak baik yang berbentuk sastra atau berbentuk artikal-artikal politik.

1. Mengemukakan aliran pemikirannya yang berdasarkan kepada pegangan ideolojinya yang berkchendakkan suatu masyarakat yang adil. Dalam konteks ini ia dengan beraninya telah mengkritik penjajah Inggeris, orang-orang Cina, India, Arab dan orang-orang Melayu iaitu raja-raja dan pembesar-pembesar Melayu serta orang-orang Melayu yang lalai. Bagi Ishak orang-orang inilah yang telah menyebabkan tidak wujudnya keadilan dalam masyarakat.
2. Mengemukakan falsafahnya yang berbentuk nasihat, pengajaran, dan penerangan-penerangan tentang keadaan di dunia yang bertujuan untuk menghidupkan dan menanamkan semangat di kalangan orang-orang Melayu.

Inilah jasa Ishak melalui penulisannya terhadap masyarakat di Tanah Melayu untuk memberi kesedaran dan menaikkan semangat di kalangan masyarakat Melayu. Walau bagaimanapun Ishak bukanlah seorang penulis yang telah membuat jasa kepada seluruh masyarakat Tanah Melayu kerana segala perjuangan penulisannya adalah hanya untuk menegakkan keadilan di kalangan masyarakat Melayu sahaja. Oleh itu tepat sekali kalau ia dikatakan seorang yang mempunyai semangat nasionalisma Melayu tulin.

Untuk menegakkan dan membela keadaan keadilan di kalangan orang-orang Melayu Ishak telah menggunakan idea-idea pemikirannya sebagai 'khayalan' dan ramalan-ramalannya yang tidak lojik dan tak masuk di akal untuk pembacaan umum. Ini jelas didapati dari kebanyakan karya-karyanya yang berbentuk sastra tidak realistik dan tidak menitikberatkan nilai-nilai sastra. Sebaliknya karya-karya yang berbentuk artikal-artikal politik pula lebih konkret dan kontras untuk mencapai kemerdekaan Tanah Melayu dengan tidak bekerjasama dengan Inggeris. Walau bagaimanapun bahasa yang digunakan oleh Ishak adalah ringkas dan mudah difaham.

Karya-karya Ishak kadang-kadang tidak realistik adalah disebabkan ia mempunyai semangat cintakan bangsanya dan mengambil berat tentang penderitaan bangsa Melayu. Oleh itu 'perosak-perosak' bangsa Melayu sangat dibenci oleh Ishak dan menyebabkan ia berasa 'iri hati' tentang kejayaan bangsa-bangsa lain. Karya-karyanya agak berat sebelah di mana ia menceritakan keadaan keburukan sesuatu bangsa walaupun sesuatu perkara itu tidak pernah wujud atau terjadi dan melupakan peranan sesuatu bangsa atau penjajah Inggeris walaupun mereka pernah berbuat jasa kepada orang ramai dan negara.

Buat masa sekarang aliran pemikiran Ishak mungkin tidak diterima oleh masyarakat kita, kerana ia menggalakkan perpecahan antara kaum. Tetapi karya-karya Ishak berfaedah pula di zaman penulisannya untuk mewujudkan keadilan dan menghapuskan penindasan di kalangan masyarakat umum. Karya-karyanya pula telah memainkan peranan penting kepada orang-orang Melayu untuk mengubah haluan pemikiran yang tidak mahu atau belum sedar akan keadaan kemiskinan mereka jika dibandingkan dengan bangsa-bangsa asing dan kaum-kaum bangsawan dan pembesar-pembesar Melayu.

Reform-reform terhadap hal-hwal masyarakat memang terdapat pada Ishak. Kalau Jebat terkenal sebagai pengorak langkah dan mendahului zamannya menentang ketidak-adilan pemerintah melalui kepintaran bersenjatanya, manakala Ishak pula terkenal sebagai seorang pengorak langkah dan mendahului zamannya menentang ketidakadilan pemerintah dan masyarakat melalui penaunya terutama karya-karya sasteranya. Sebagai seorang penulis, ia terkenal sebagai seorang sastrawan, wartawan, dan ahli politik yang berkebolehan.

Sebagai sastrawan ia adalah seorang penyubur perkembangan sejarah Kesusastraan Melayu Moden tahun 1930an dan semasa Jepun. Terkenal dan berkebolehan juga mengkritik masyarakat, keadaan dan pergolakan yang berlaku pada ketika itu dan seorang pujangga yang telah mengeluarkan falsafahnya dan hal-hwal sastra Melayu seperti pantun dan mentafsir buku hikayat Melayu lama. Ia adalah seorang yang kedua banyaknya mengarang cerpen Melayu sebelum perang yang menghasilkan 29 buah cerpennya.

Berbanding dengan tokoh-tokoh cerpenis lain seperti Abdul Rahim Kajai, Ishak adalah seorang tokoh cerpenis yang telah

meniupkan semangat nasionalisma Melayu yang berbentuk politik dan berani mengkritik penjajah serta kaum-kaum feudal Melayu.

Sebagai seorang novelis pula ia adalah pengarang novel yang mula-mula sekali mengeluarkan novel-novelnya yang berbau politik dengan membuat penentangan terhadap penjajah Inggeris dan kaum-kaum bangsawan serta pembesar-pembesar Melayu. Sebelum 1941 tidak terdapat novelis-novelis seperti Ishak yang mempunyai hasrat nasionalisma yang berbau politik untuk disampaikan di dalam novel-novelnya supaya pembaca-pembaca dapat menanamkan semangat cintakan kepada tanahair, bangsa, ugama dan adat istiadat Melayu. Jelas kedapatan novelis-novelis pada masa itu hanya mempersoalkan tentang percintaan, keugamaan, dan moral di dalam novel-novel mereka.

Karya-karya sastra Ishak disesuaikan untuk selera zamannya (sebelum dan semasa pendudukan Jepun). Memandangkan ia lebih mementingkan tujuan dan hasrat di hatinya untuk memberi kesedaran dan menaikkan semangat nasionalisma orang-orang Melayu maka karya-karya sastranya tidak dititikberatkan nilai-nilai seni sastra.

Ishak juga seorang wartawan yang berkebolehan. Ia telah membuat pembaharuan dengan menggunakan ayat-ayat 'agak' pendek dan bersesuaian dengan ayat-ayat bahasa Inggeris. Sebagai seorang wartawan yang berkebolehan ia telah berjaya menerbitkan karya-karya sastranya seperti cerpen di dalam suratkhabar. Oleh itu ia lebih banyak dikatakan sebagai seorang Wartawan-Sastrawan. Sebagai seorang Wartawan-Sastrawan yang mendahului zamannya, ia dapat mengemukakan idea dan pemikirannya dan ini diterima oleh pengikutnya sehingga bersemangat bergerak di dalam lapangan politik. Umpamanya A. Samad Ismail dan Dahari Ali orang yang meminati karya-karya Ishak telah menceburkan diri dalam lapangan politik yang sealiran dan mempunyai semangat yang sama dengan Ishak Haji Muhammad.

A. Samad Ismail telah menjadi Setiausaha Gerakan Angkatan Muda, Singapura (GERAM) dan pernah mewakili GERAM dalam perjumpaan membentuk Gabungan Parti-parti Sayap Kiri Melayu di Kuala Lumpur pada 22 Februari, 1947. Perjumpaan ini telah bersetuju membentuk Pusat Tenaga Rakyat (PUTERA) dan sebulat suara melantik Ishak Hj. Muhammad sebagai Yang Dipertua

PUTERA. Dahari Ali pula pernah menjadi Setiausaha Parti Kebangsaan Melayu Malaya (PKMM) yang baharu ditubuhkan selepas pendudukan Jepun pada penghujung tahun 1945.

Walaupun tujuan penting Ishak ialah untuk mewujudkan kesedaran dan menaikkan semangat nasionalisma di kalangan orang Melayu, tetapi usaha-usahanya tidak mendapat kejayaan sepenuhnya. Ini adalah disebabkan masyarakat Melayu pada masa itu masih mempunyai perasaan yang takut kepada penjajah Inggeris dan mereka belum berani membuat penentangan. Lagipun suatu revolusi menentang penjajah Inggeris secara bersenjata pada ketika itu, baik sebelum dan selepas pendudukan Jepun, tidak pernah wujud. Untuk menyamakan taraf antara golongan biasa dengan golongan bangsawan pula masih tidak diterima ramai kerana orang-orang Melayu masih taat lagi kepada raja mereka. Ini mungkin juga orang-orang Melayu belum mempunyai semangat seperti yang dicadangkan oleh Ishak, disebabkan belum ada bimbingan yang berterangan untuk perubahan ketika itu.

Melalui karya-karya Ishak di peringkat awal (1930an) kita akan dapati ia seorang penulis yang mempunyai semangat berpolitik. Seterusnya ia telah menjadi seorang ahli politik di Tanah Melayu dengan menyertai Kesatuan Melayu Muda dan Kesatuan Melayu Singapura. Di dalam pergerakan politik sebelum perang Ishak masih belum berani mempunyai atau mencapai semangatnya untuk mendapatkan kemerdekaan daripada Inggeris secara terang-terang.

Politik yang diceburkannya itu seperti Kesatuan Melayu Muda hanya inginkan kemerdekaan di kalangan ahlinya sahaja. Manakala dalam KMS, ia tidak pernah menuntut kemerdekaan dari pada Inggeris kerana KMS hanya suatu pertubuhan yang berbau politik yang hanya membela nasib orang-orang Melayu sahaja. Begitu juga di dalam gabungan Kesatuan Melayu Semenanjung yang wujud pada 6 Ogos, 1939 masih belum ada cita-cita untuk menuntut kemerdekaan. Di dalam pergerakan politik sebelum pendudukan Jepun 1941, Ishak masih berkompromi dengan parti-parti yang bersayap kanan dan berbaik-baik dengan Inggeris di samping membela hal-ehwal orang-orang Melayu daripada mereka.

Selepas pendudukan Jepun, pemikiran Ishak berubah pula di dalam pergerakan politik berparti. Ia tidak sesuai pula dengan

pergerakan yang bersayap kanan yang berkompromi dengan Inggeris. Parti Kebangsaan Melayu Malaya memang layak baginya untuk menuntut kemerdekaan dari Inggeris di samping membela hal-ehwal orang-orang Melayu. Oleh kerana ia berpegang kuat kepada ideologinya maka ia cuba mencapai kemerdekaan dengan jalan apa sekalipun.

Pada peringkat ini ia bolehlah dikatakan sebagai seorang tokoh politik radikal yang bersayap kiri dan tidak mahu bekerjasama dengan penjajah Inggeris dalam mentadbir negara. Apa yang diinginkan ialah menuntut kemerdekaan Tanah Melayu di samping membela nasib rakyatnya. Sebagai seorang tokoh politik ia mempunyai kebolehan tertentu untuk mempengaruhi rakyat. Ishak di samping bergerak dengan urusan dan pegerakan politik PKMM ia telah mengeluarkan pendapat dan pengajaran falsafahnya untuk orang-orang Melayu bergiat dalam lapangan politik melalui artikal-artikal politik.

Idea-idea politik Ishak memang bernas. Walau bagaimanapun perjuangan Ishak tidak mendapat sokongan yang begitu ramai dari kalangan orang-orang Melayu. Memandangkan sikapnya yang tidak mengambil berat dalam sesuatu hal di dalam pergerakannya menyebabkan cita-cita untuk mencapai kemerdekaan menerima kegagalan. Punca-punca yang membawa kegagalan Ishak dalam politik ialah:

1. Tidak mendapat sokongan dari Inggeris. Cita-citanya (PKMM) untuk kemerdekaan terlalu awal bagi orang-orang Inggeris.
2. Wujudnya UMNO, pertubuhan politik yang bersayap kanan yang bekerjasama dengan penjajah Inggeris dan raja-raja Melayu.
3. Orang-orang Melayu masih taat kepada raja mereka. Mereka belum berani atau belum sedar untuk kemerdekaan. Oleh itu mereka belum memahami apakah yang dikehendaki sebenarnya dan apakah kemerdekaan Tanah Melayu. Ada di kalangan orang-orang Melayu menganggap Ishak ada bekerjasama dengan Komunis iaitu satu pergerakan yang dibenci oleh orang-orang Melayu.
4. Walaupun ia inginkan kemerdekaan tetapi dakwah-dakwah yang dititikberatkan hanya melalui penulisan dan syarahan-syarahan sahaja. Radikalnya Ishak tidak membuat suatu

- gerakan menentang penjajah Inggeris dengan bersenjata.
5. Perangai Ishak sendiri yang suka menyatakan dengan terus-terang tentang keburukan dirinya sendiri dan orang lain di kalangan orang ramai bagi menegakkan kebenaran di dalam karya-karyanya terutama akhbar *Pelita Malaya*, *Sulob Malaya* dan *KRIS* menyebabkan Ishak kurang mendapat sokongan.

Berbanding dengan tokoh-tokoh politik Tanah Melayu di peringkat awal seperti Ibrahim Yaakub, Ishak adalah seorang tokoh politik yang berjuang terus-menerus dan tidak pernah jemu sehingga ia ditangkap. Ia lebih mementingkan kemerdekaan Tanah Melayu sahaja daripada bergabung dengan Indonesia. Manakala Ibrahim Yaakub pula berjuang untuk kemerdekaan Tanah Melayu hanya sekerat jalan sahaja iaitu sehingga penghujung tahun 1945 apabila ia menetap di Indonesia. Ibrahim lebih memperjuangkan percantuman Indonesia — Tanah Melayu sebagai Indonesia-Raya. Oleh itu Ishak lebih mempunyai semangat nasionalisma Melayu tulin di dalam pergerakan nasionalismnya di Tanah Melayu.

Berbanding dengan Dato Onn Jaafar, Ishak adalah seorang pejuang nasionalis yang berjiwa rakyat dan memahami sepenuhnya hal-hal rakyat. Oleh itu segala perjuangannya ia lebih menuntut keadilan dalam masyarakat dengan membela nasib orang-orang Melayu. Manakala Dato Onn pula lebih mementingkan pembelaan taraf raja dan masih berkompromi dengan British dalam apa-apa hal. Lagipun Dato Onn tidak mempunyai pengalaman dan memahami penderitaan rakyat dan pergolakan masyarakat dengan sepenuhnya berbanding dengan Ishak Hj. Muhammad. Tetapi malangnya semangat Ishak yang radikal inilah yang menyebabkan ia gagal dalam arena politik Tanah Melayu untuk menuntut Kemerdekaan.

Sebagai kesimpulan dapat dikatakan bahawa Ishak adalah seorang penulis Melayu yang mula masyhor tahun 1930an dan menjadi masyhor kerana karya-karyanya yang selalu membawa perubahan untuk zamannya baik dari segi ekonomi, sosial dan politik dengan membidas dan mengkritik golongan yang membawa ketidakadilan dalam masyarakat. Ia juga seorang ahli politik yang membela nasib bangsanya daripada ditindas seterusnya bergerak cergas dalam pergerakan-pergerakan politik tanahair untuk menuntut kemerdekaan dari penjajah Inggeris. Selepas Tanah

Melayu mencapai kemerdekaan ia tetap berjuang dalam lapangan politik dengan memperjuangkan hak keadilan dalam masyarakat. Walaupun ia gagal dalam lapangan politik ia tetap dikenang oleh sejarah sebagai seorang tokoh politik yang sentiasa menentang penjajah.

Sumber – Sumber Rujukan

WAWANCARA

Ishak Hj. Muhammad, kerap ditemui di rumahnya Batu 9 Ulu Langat, Selangor, di Pejabatnya dan di Perpustakaan *Utusan Melayu*.

Khalid Hj. Muhammad, di rumahnya di Temerloh, Pahang pada 29 dan 30 Jun, 1974. Khalid ialah adik yang bongsu kepada Ishak Hj. Muhammad. Berumur 40 tahun.

Ahmad Hj. Muhammad, di rumahnya Kampung Buntut Pulau, Temerloh, Pahang pada 29 Jun, 1974. Beliau ialah adik kepada Ishak dan nombor 5 di antara adik-beradiknya.

Cik Wok Hj. Muhammad, diusahakan oleh Khalid Hj. Muhammad di rumahnya di Buntut Pulau, Temerloh pada 1 Ogos, 1974. **Muhammad bin Husain**, di rumahnya Kampung Pengkatan Manggis, Temerloh, Pahang. Beliau mempunyai perhubungan dua pupu dengan Ishak Hj. Muhammad. Pada masa kecil mereka sering bergaul bersama-sama Ishak. Sekarang berumur 57 tahun.

Hj. Muhammad Don, di rumahnya Kampung Buntut Pulau, Temerloh, Pahang, pada 29 Jun, 1974. Beliau bekas Ketua Kampung Buntut Pulau dan sebagai bapa saudara sepupu dengan Ishak. Umurnya hampir 70 tahun.

Husain Busu, di Kampung Buntut Pulau, Temerloh, Pahang. Semasa kecil dan besar selalu bergaul dengan Ishak. Sekarang berumur lebih kurang 62 tahun.

Abdul Manaf bin Taib, di Kampung Buntut Pulau, Temerloh, Pa-

hang. Sahabat Ishak dari kecil hingga besar. Sama berjuang dalam parti PKMM, dan giat dalam Angkatan Pemuda Insaf. Ada juga mempunyai perhubungan keluarga dengan Ishak. Sekarang berumur hampir 44 tahun.

Dahari Ali, di pejabatnya *The Straits Times*, Kuala Lumpur, pada 3 Julai, 1974. Beliau sangat meminati karya-karya Ishak. Seterusnya bergiat dalam politik dan pernah menjadi Setiausaha PKMM pada penghujung tahun 1945. Bersahabat baik dengan Ishak. Berumur hampir 50 tahun.

Shamsuddin Saleh, di rumahnya Kampung Gentam, Kuala Pilah, Negeri Sembilan pada 12 Julai, 1974. Beliau seorang penulis yang terkenal dan mempunyai semangat nasionalisma Melayu tulin. Pernah bergiat cergas dalam PKMM bersama-sama dengan Ishak dan ia penulis artikal-artikal politik yang berbakat. Sekarang umurnya hampir 69 tahun.

A. Samad Ismail, di pejabatnya *The Straits Times*, Kuala Lumpur pada 3 Julai, 1974 dan 24 Julai, 1974. Beliau pernah belajar ilmu kewartawanan dari Ishak pada 1940. Aktif dalam penerangan semasa Jepun memerintah di Tanah Melayu. Ia berkawan rapat dengan Ishak Hj. Muhammad.

Mohd. Soom Duseh, di Batu 21 Kampung Tabong Naning, Alor Gajah, Melaka. Ia pengikut Ishak. Menjadi ahli PKMM cawangan Melaka.

Encik Sabirin, penerbit Annies Printing Works, Johor Bahru. Wawancara di kedai bukunya di Kedai Pasar Minggu Kampung Baru, Kuala Lumpur pada 23 Julai, 1974. Beliau banyak menerbitkan buku-buku karya Ishak.

Prof. Taib Osman, di pejabatnya Jabatan Pengajian Melayu, Universiti Malaya pada 31 Oktober, 1974. Beliau telah mengkaji tentang karya-karya Ishak terutama karya-karya novel Ishak. Beliau juga mengetahui tentang Ishak melalui ayah beliau Osman bin Hasan yang giat dalam Kesatuan Melayu Singapura sebelum Perang Jepun.

Zulkiflie Owni, di rumahnya Jalan Kapten Muslim, 30, Sei Si Kambing, Medan, Sumatra pada 11 Mei, 1974 (penulis mengambil kesempatan berwawancara dengan beliau ketika mela-wat ke Sumatra pada 6 hingga 13 Mei, 1974 di bawah anjuran Persatuan Sejarah Universiti Malaya.) Beliau ialah sahabat ra-

pat dan peminat karya-karya Ishak. Beliau pernah menjadi Setiausaha PKMM dan menerbitkan akhbar *Pelita Malaya* dan majalah *Sulub Malaya* pada 1946. Selepas itu beliau balik dan menetap ke Sumatra hingga sekarang. Sekarang berumur hampir 60 tahun.

Hasan Sidik, di rumahnya Jalan Ramlan Yatim, No. 6, Medan, Sumatra. Beliau ada mempunyai perhubungan keluarga dengan Ishak. Semasa kecil beliau ada bergaul dengan Ishak. Berumur lebih kurang 52 tahun.

KERJAYA ISHAK HJ. MUHAMMAD

CERPEN-CERPEN ISHAK YANG DITERBITKAN DI AKHBAR-AKHBAR

- “Satu Cerita dari Kampung”, *Warta Jenaka*, Bil. 5, 5 Oktober, 1936, hal. 9–10. Diterbitkan kembali dalam *Rintisan*, hal. 169–173.
- “Sikat Emas”, *Warta Jenaka*, Bil. 2, 23 November, 1936, hal. 13–14.*
- “Tulisan di pintu”, *Warta Jenaka*, Bil. 13, 30 November, 1937, hal. 10–12.*
- “Memang Berjudi Terpinjam Budi”, *Warta Abad*, Bil. 87, 27 Disember, 1936, hal. 21–23.
- “Anak Luar”, *Warta Abad*, Bil. 129, 17 Oktober, 1937, hal. 21–25.
- “Jalan Hiburan”, *Warta Abad*, Bil. 135, 28 November, 1937, hal. 19–21.
- “Anak Harimau”, *Warta Abad*, Bil. 138, 19 Disember, 1937, hal. 19–21.
- “Musim Gelora”, *Warta Abad*, Bil. 140, 2 Januari 1938, hal. 21–26.
- “Menuba Ikan”, *Warta Abad*, I: Bil. 143, 23 Januari, 1938, hal. 19–22, II: Bil. 144, 30 Januari, 1938, hal. 12–14.
- “Mari Kita Menyanyi”, *Warta Abad*, Bil. 146, 13 Februari, 1938, hal. 10–14.
- “Membunuh Diri?”, *Warta Abad*, I: Bil. 149, 6 Mac, 1938, hal. 24–27, II: Bil. 150, 13 Mac, 1938, hal. 19–24.
- “Istana Berembun”, *Warta Abad*, I: Bil. 153, 3 April, 1938, hal. 21–25, II: Bil. 154, 10 April, 1938, hal. 24–28.
- “Surat Sesat”, *Warta Abad*, I: Bil. 156, 24 April, 1938, hal. 19–23, II: Bil. 158, 8 Mei, 1938, hal. 19–23, III: Bil. 159, 15 Mei, 1938, hal. 19–23.
- “Anak Dibuat Denak”, *Warta Abad*, I: Bil. 162, 5 Jun, 1938, hal. 23–28; II: Bil. 163, 12 Jun, 1938, III: Bil. 164, 19 Jun 1938, hal. 9–12. Diterbitkan kembali dalam *Rintisan*, hal. 174–192.
- “Siti Muhibbah”, *Warta Abad*, I: Bil. 3 Julai, 1938; 10 Julai, 17 Julai, 24 Julai.
- “Amin! Kepada Encik Amin dan Cik Aminah”, *Warta Abad*, 22

- Januari, 1939; 29 Januari, 1939, 3 Februari, 1939; 12 Februari, 1939.
- "Kalau Sudah Merana Ubat Guna-Guna Tak Guna", *Utusan Zaman*, I: Jil. 1-16, 18 Februari, 1940, hal. 7-10; II: Jil. 1-17, 25 Februari, 1940, hal. 7-11; III: Jil. 1-18, 3 Mac, 1940, hal. 7-10, 19; IV: Jil. 1-19, 10 Mac, 1940, hal. 7-12.
- "Burung Terbang Jangan Dipipiskan Lada", *Utusan Zaman*, I: Jil. 1-21, 23 Mac, 1940, hal. 7-11. II: Jil. 1-22, 30 Mac, 1940, hal. 7-11. III: Jil. 1-23, 6 April, 1940, hal. 7-11. IV: Jil. 1-24, 13 April, 1940, hal. 7-12. V: Jil. 1-25, 20 April, 1940, hal. 5-12.
- "Di Sini Kita Bukannya Orang Dagang", *Utusan Zaman*, I: Jil. 1-33, 15 Jun, 1940, hal. 7-11. II: Jil. 1-34, 22 Jun, 1940, hal. 7-11. III: Jil. 1-35, 29 Jun, 1940, hal. 7-12. IV: Jil. 1-36, 6 Julai, 1940, hal. 7-11.
- "Dari Perangkap Ke Penjara, Kemudian Lalu Ke Syurga", *Utusan Zaman*, I: Jil. 1-37, 13 Julai, 1940, hal. 9-12. II: Jil. 1-38, 20 Julai, 1940, hal. 7-11. III: Jil. 1-39, 27 Julai, 1940, hal. 7-11. IV: Jil. 1-40, 3 Ogos, 1940, hal. 7-11. IV: Jil. 1-40, 3 Ogos, 1940, hal. 7-11. V: Jil. 1-41, 10 Ogos, 1940, hal. 9-13.
- "Dolly-Bidadari Dari Shanghai", *Utusan Zaman*, I: Jil. 1-43, 24 Ogos, 1940, hal. 5-9. II: Jil. 1-44, 31 Ogos, 1940, hal. 8-11. III: Jil. 1-45, 7 September, 1940, hal. 7-12. IV: Jil. 1-46, 14 September, 1940 hal. 7-11. V: Jil. 1-47, 21 September, 1940, hal. 7-11.
- "Sudah Terang Lagi Bersuluh", *Utusan Zaman*, I: Jil. 2-4, 25 Januari, 1941. II: Jil. 2-5, 1 Februari, 1941, hal. 5-11. III: Jil. 2-6, 8 Februari, 1941, hal. 5-11. IV: Jil. 2-7, 15 Februari, 1941, hal. 7-10. (tidak selesai)
- "Rumah Besar Tiang Sebatang", *Warta Abad*, I: Bil. 344, 30 November, 1941, hal. 7-10. II: Bil. 345, 7 Disember, 1941, hal. 9-11. (tidak selesai)

* — Cerpen yang tidak dapat dicari (mungkin dalam proses pembetulan.)

Cerpen-cerpen yang baharu ditemui melalui proses pengkajian saya yang terbaharu.

- “Muslihat Rumah Tangga”, *Warta Malaya*, 1 Disember, 1936 (Bil. 281), ms. 3 (kira-kira 700 perkataan)
- “Macam Gergaji Dua Mata”, *Warta Malaya*, 3 Disember, 1936 (Bil. 283), ms. 3, (kira-kira 700 perkataan).
- “Kemudian Daripada Sepuluh Tahun”, *Warta Malaya*, 4 Disember, 1936, (Bil. 284) ms. 2 (kira-kira 700 perkataan).
- “Tak Tumbuh Takkan Melata”, *Warta Malaya*, 5 Disember, 1936, (Bil. 285), ms. 2–3, (kira-kira 1,000 perkataan).
- “Cepatnya Fitnah Bercambah”, *Warta Malaya*, 9 Disember, 1936 (Bil. 288), ms. 2, (kira-kira 700 perkataan)
- “Berkahwin Kerana Nafsu”, *Warta Malaya*, 18 Disember, 1936 (Bil. 293), ms. 16 (kira-kira 700 perkataan)
- *Rencana-rencana Ishak sebelum 1941 masih banyak lagi kedapatan di akhbar-akhbar *Utusan Melayu* dan *Majlis*. Saya sekarang masih berusaha lagi mencari dan mengumpulkan rencana-rencana tersebut.

RENCANA-RENCANA DALAM AKHBAR-AKHBAR DAN MAJALAH

Rencana-Rencana Sebelum Pendudukan Jepun 1941.

- Ishak Hj. Muhammad, “Setahun Di Malay College”, *Warta Melaya*, 2 Mac, 1939.
- “Dari Warta Malaya Ke Utusan Melayu”, *Utusan Melayu*, 29 Mei, 1939; 30 Mei, 1939; 31 Mei, 1939 (bertajuk “Orang Melayu Dibuat Seperti Lembu?”), 1 Jun, 1939; (bertajuk — “Negerinya Besar Rakyatnya Miskin”, dan 2 Jun, 1939 (bertajuk “Saya Tak Ada Kerja”).
- “Tiga Tahun Di Singapura”, *Utusan Zaman*, 29 September, 1940 (1), 12 Oktober, 1940 (2) – “Kali Pertama Saya Menghadiri Majlis Mesyuarat Kerajaan”, 19 Oktober, 1940 (3) –
- “Adakah Sebenarnya Kaum Islam Singapore Berpecah?”, 26 Oktober, 1940 (4) – “Kejadian Berlaku Sebelum Utusan, Melayu Terbit”.
- “Menjajah Negeri-Negeri Melayu Dalam Masa Perang”, *Utusan Zaman*, 21 Jun, 1941.

Rencana-Rencana Semasa Pendudukan Jepun

Pengarang (di dalam akhbar ini ada menyatakan "dikarang oleh Ishak Hj. Muhammad dan diterbitkan oleh Ibrahim Hj. Yaakub di Cecil Street, Syonan"), "Perjuangan Hebat dekat Betawi, Bandung, Surabaya", *Warta Malaya*, 6 Mac, Syowa 17 (2602) iaitu 8 Mac, 1972.

— "Betawi Ditawan Nippon, Bandong, Buitenzong Chemas", *Warta Malaya*, Sabtu, 17 Mac, Syowa 17 (2602), Berita "Ini Masa Bersatu" dan "Ahli KMM Balik Kampung".

Tajuk-tajuk rencana majalah *Semangat Asia*, "Menyusun Masyarakat Baru", keluaran bulan April (4) 1943; "Jika ada kemahanuan dan Tenaga..." keluaran bulan Jun (6) 1943; "Mara Terus", keluaran bulan Julai (7) 1943.

Rencana-Rencana Selepas Pendudukan Jepun

Ishak Hj. Muhammad, "Ulasan Warta Berita Seminggu", *Pelita Malaya*, 16 Mac, 1946; 25 Mac, 1946; 1 April, 1946.

Hantu Raya (Ishak Hj. Muhammad) dalam ruangan "Selamat Pagi", *Pelita Malaya*, 15 Mac, 1946; 21 Mac, 1946; 22 Mac, 1946; 26 Mac, 1946; 27 Mac, 1946; 28 Mac, 1946; 2 April, 1946; 3 April, 1946; 6 April, 1946; 8 April, 1946, 9 April, 1946; 10 April, 1946; 11 April, 1946; 18 Mei, 1946; 1 Jun, 1946; 3 Jun, 1946; 5 Jun, 1946; 6 Jun, 1946; 14 Jun, 1946; 17 Jun, 1946; 18 Jun, 1946; 19 Jun, 1946; 20 Jun, 1946; 21 Jun, 1946; 3 Julai, 1946; 12 Julai, 1946; 13 Julai, 1946; 16 Julai, 1946.

Tajuk rencana dalam majalah *Sulob Malaya*, "Senjata Kita Untuk Menghasilkan Cita-Cita", 20 April 1946; "Sekolah Rakyat Bagi Bangsa Kita", 27 April, 1946; "Kalau Kita Mahu Menang", 4 Mei 1946; "Mengapa British Mesti Berkeras Juga?", 11 Mei 1946; dan rencana "Kita Tidak Boleh Berbalik Pada Tahun 1941", 27 April 1946.

Ishak Hj. Muhammad, "Jawapan Hidup Melayu", Majalah *KRIS*, Bil. 8 Tahun Pertama (1946).

— "Harimau Jinak Memerintah, Singa Nakal Menasihat Pemerintah Melayu", (ucapan Ishak Hj. Muhammad dalam Kongres Parti Kebangsaan Melayu Malaya di Singapura pada

- 28 Disember, 1947), *Utusan Melayu*, 29 Disember, 1947 dan 31 Disember, 1947.
- Adi Mas, "Putera Gunung Tahan dari Kacamata Drs. Li Chuan Siu, *Utusan Zaman*, 24 Jun, 1973.
- Pendapat-pendapat Prof. Ungku Aziz berkenaan Ishak Hj. Muhammad, *Utusan Melayu*, 2 Jun, 1973.

PENGKAJI-PENGKAJI TENTANG ISHAK HJ. MUHAMMAD

Azizan Zainal Abidin, "*Ishak Hj. Muhammad, His views on and attitude to the political and social conditions of Malaya as expressed in his books – Anak Mat Lela Gila and Putera Gunung Taban*, Latihan Kajian Ilmiah (B.A. Hons), Jabatan Pengajian Melayu, Universiti Malaya, 1959.

Baharuddin Musa, *Pemandangan terhadap Politik, Ekonomi dan Sosial yang terdapat dalam buku-buku ceritanya*, Latihan Kajian Ilmiah (B.A. Hons), Jabatan Pengajian Melayu, Universiti Malaya, 1960.

Harison Ismail, *Cerpen-cerpen Ishak Hj. Muhammad sebelum Perang Dunia Kedua*, Latihan Kajian Ilmiah (B.A. Hons), Jabatan Pengajian Melayu, Universiti Malaya, 1967.

Hashim Awang, *Cerpen-cerpen Melayu sebelum Perang Dunia Kedua*, Thesis untuk Keperluan M.A., Jabatan Pengajian Melayu, Universiti Malaya, 1972.

BUKU-BUKU

Amat Johari Moain, *Sejarah Nasionalisma Mapbilindo*, Penerbitan Utusan Melayu, 1969.

Ahmad Boestamam, *Dr. Burhanuddin: Putera Setia Melayu Raya*, Penerbitan Pustaka Kejora, Kuala Lumpur, 1972.

Ahmad Boestamam, *Merintis Jalan Ke Puncak*, Penerbitan Pustaka Kejora, Kuala Lumpur, 1972.

Arena Wati, *Cerpen-Cerpen Zaman Jepun*, Penerbitan Pustaka Antara, Kuala Lumpur, 1968.

Ishak Hj. Muhammad, *Anak Mat Lela Gila*, Penerbitan Federal Berhad, Kuala Lumpur, 1967. (Disalin ke huruf Rumi oleh Daud Hamzah).

Ishak Hj. Muhammad, *Bersatulah Sekarang*, Terbitan Annies Printing Works, Johor Bahru, 1946.

- Ishak Hj. Muhammad, *Putera Gunung Taban*, Pustaka Budaya Agency, No. 73, Jalan Dato Aziz, Petaling Jaya, Selangor, 1973. (Disalin dalam tulisan Rumi dari naskah asalnya yang diterbitkan oleh Jamiliah Press Muar, 1937).
- Drs. Li Chuan Siu, *Ikhtisar Sejarah Kesusastraan Melayu Baru 1830-1945*, Pustaka Antara, Kuala Lumpur, 1966.
- Drs. Li Chuan Siu, *Ikhtisar Sejarah Pergerakan Kesusastraan Melayu Modern 1945-1965*, Pustaka Antara, Kuala Lumpur, 1967.
- Ibrahim Yaakub, *Sekitar Malaya Merdeka*, Penerbitan Kesatuan Malaya Merdeka, Bahagian Penerangan, Jakarta, 17 Ogos, 1957.
- Mohamed Noordin Sopiee, *From Malayan Union to Singapore Separation: Political Unification in the Malaysia Region 1945-1965*, Penerbit Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 1974.
- Roff, W.R., *The Origins of Malay Nationalism*, University of Malaya Press (Kuala Lumpur and Singapore) Yale University Press (New Haven and London), 1967.
- Ratnam, K.J. *Fabaman Perkauman dan Proses Politik di Malaya*, (diterjemahkan oleh Kassim Ahmad), University of Malaya Press, 1969.

JERNAL

- James P. Ongkili, "Perkembangan Nasionalisma", *Jebat: Jurnal Persatuan Sejarah Universiti Kebangsaan*, Bil. 1, 1971/72, ms. 24-43.
- Rahmat Saripan, "Suatu Thema Penting Dalam Kegiatan Ber-corak Politik Kebangsaan Melayu Di Tahun-tahun 1930an!", *Jurnal Sejarah, Jurnal Tahunan Persatuan Sejarah Universiti Malaya*, Jilid XI 1972/73, ms. 1-6.
- Radin Soenarno, "Malay Nationalism 1896-1941", *Journal of Southeast Asian History (JSEAH)* Bil. 1, No. 1, March, 1961.

Lampiran I

تالان الله گوئن مطہریم سوره ۷۴ بدستگاه
ایت کلفری پهناه سیاف خی متریان!

بیک هدیت - بیوای غریبان ایت دلیل
دوهه دان سخنون ملک ترسیله غریگی بالله
کند غرم و آن تاریخ غریبان پهناه - جلوون
له کوچخ برلک تاهاون دهون و دان کند سل
کدانان دانه دلار - سینچ - دلای ای غریبان
دان.

سینچ غریبان ایت پیلانن لورخ*

پهناه - للاکی، غریبان دان گاتن* -
بللاری برینه، کلایرا ربی - باقی لورخ*
بدانه ایت گلایشکن ده منه آی سوعلار اطراف
مسن باقیان، بایل ایون ده سولاران، سخنونی
اقن سولاران، سنتو ایو سرونان. لورخ*
بدستگاه ایت سینچ موده دلهه کلیکن ماسوچ
کلایا این تراشتوسا جلک سوله اهون مین
کلی، رهارت دان ترکل، لورخ، بیله
فرهونی دنی غلایا سرت ایت جلوخ*
دیرکن - کیویلکن فوم کولی - ماسوچ
کلایا سبب داکونز مریک اکن منه
کوساهن، بید دلهه کرج هله نهه بدلل
بیه سلامه.

انی غریبان دلکلری پهناه ایما کینه
سازه دری لونکا اکلنان دلک دری دنی جله
کداره، ملک پیلانن لورخ* پهناه
کلایا سبیلی غریبانون فون بریس* باقی
جرون، سراتوس، دوا زانوس، سریو،
دوازیو، هلهک بر فرهنه و بیو.

خندونی، ملایا، اقویونی، بیا ملار
دان - کرایانی ملار، بیس کینه
کند مریکاتت ترقی غلایا آن مریکاتن مرسا
مریکاتت دنی تدارید، جککو دیر کن دان
پیدا کسان سبیلی ملایا تونه میشه دلن
مریکیت هلهک پیدا - سینچ اثیوس هنگام
لس میکن اووه مریکت.

(سیوانن خداونده)

دولی - پیداداری دری شیعهای

کدن سیهپ ایت دهانیک دان خفرناله
فرسونهان غریبان ایت هاگر بیهرا - سلکونه
ای نه غرفانکن دنفر ایوه ده سکن
هار بیان دان تاھون دیگن.

دغونه غرفه تریکانه، برایخ* دان

مهلکه تان دان ریانه آنکه اورتوفه ایت مک

کدو اورخ پهناه ایت کلواره.

منهانه تان سوره ۷۴ سونه سرفت دهلهو

دلار و گنن بندی ایه - ایو مرده برایگ*

دکر جان غلاداکوکن لونه، این میشره

ایت غذفه هاری، دکریه ایلان، میشره

غون یکنون جونک.

کاخن لورخ ایت گلکان.

ایت غذفه هاری، این سانی غون

این دی ملو ماسوچ کرج زرس تانی دینون

سوده برانه سده هیله.

لوه ایوکه سانو یکن سوره سونه*

پاوناق - کلت اورخ جانا ایت لاکو ای

میونیوکن سکیت سوره دکد توین میشره

پسخ سیوق دن مکرمان.

لوره قربه ایت، سانکی سخون

بیر کلکن، هر مهانک سوره، بدبری

گهدان دلک هرمه، هیاج ایسین سا و فرسان.

کدین جادوله ایت عمدخ بالک کند نوکه

پیدکابن ایت دان کند افنن بیربری

صیسن، کلاؤن.*

سوره ایت غرفن دایس دل سیهپ

بر هرچه سرگلنه ای ترکه سکنی باقی

محراسن هاین ای بیوآل غریبان بندون

بر سونه ایت دل بان اندام لیم سوآن.

این ایت توکه بیول*

ای ایوان، این سانی سندبری، دی جلو

کلار سکونه گریزنه - دن سندلر

سیل - جوک توکه ایت.

سنه ایت سوره سونه ایت دنکن ایلان

زره لیوکنی پهناه دل دیکه کلکن.

سونه جریانه دل سده، سیانه دان فری

برگانه دان - ترخ لریون دی ۵ دلایه هد

لایی سوق گلار دلایه شنباری کلائن

میکن لوهه مزلفن بهنا - جلوون، ۱۰۶ مع

ترسونه ملک هرچه ای تیاد کانه دان سیاف

کران ای سانه و دیکان جوا.

اویه! احضاف بن حجج مجید

(1)

کنا جوال

نامک توان

نایک، نایک، ای توکه ملوا

اد سکیه کرج توان، این سانی غون

این دی ملو ماسوچ کرج زرس تانی دینون

سوده برانه سده هیله.

لوه ایوکه سانو یکن سوره سونه*

پاوناق - کلت اورخ جانا ایت لاکو ای

میونیوکن سکیت سوره دکد توین میشره

پسخ سیوق دن مکرمان.

لوره قربه ایت، سانکی سخون

بیر کلکن، هر مهانک سوره، بدبری

گهدان دلک هرمه، هیاج ایسین سا و فرسان.

کدین جادوله ایت عمدخ بالک کند نوکه

پیدکابن ایت دان کند افنن بیربری

صیسن، کلاؤن.*

سوره ایت غرفن دایس دل سیهپ

بر هرچه سرگلنه ای ترکه سکنی باقی

محراسن هاین ای بیوآل غریبان بندون

بر سونه ایت دل بان اندام لیم سوآن.

این ایت توکه بیول*

ای ایوان، این سانی سندبری، دی جلو

کلار سکونه گریزنه - دن سندلر

سیل - جوک توکه ایت.

سنه ایت سوره سونه ایت دنکن ایلان

زره لیوکنی پهناه دل دیکه کلکن.

فرمنوان «دان گارس» دان چکمها لوونخه
بنتایی.

تالی لوونخه بدو راه آنسا به لوونخه
تو هن لای گی دلگل اورخ اند. هدقول از خون
در ده فرنگان ایت باشی ایت سیان یاه طاره.
فریگان ایت بون کن کیل جو افغان اند
مرات «دان گل» می باشی دندنکی بسواره
دشنهای، دکترون، دهر فکم، «هکوق
دسته اوره ایت داغهه دان دهوله دینه.

اخشاره ایت بر ماجه، نیو مدهنه
بر اگی، تانی سنجق دادکن سکان ایو
کو نامدلاه ایان ملک داده این ماه هدنکه مدها
ماسوق فراون «پودا دان چتنی و ده
غرسن.

بعن پیر کواس سله رجالت سنه
اورخه بچه ماسوق کلابا — للاکه،
فرمنوان، گاتق، بر سهه بچه ایخ دانه
دکن جان بچه حلال تانی بون سدیکه
بچه دانه دانه دن جان، بچه دام، دن توکه که
دل و فکم، بیکه مته ملابر دقوت دان
یکلک گلک.

سته ایت جرچ کاچه پلر دالم ملا
سلانو بر للاکو، سکیف اورخ ز کجهه
مندگان کن کوی، بینا دوسوچ سان دس
لکن بکچ جلدسته گاهیں ده. سکجهه
اورخ منظر کوی «پستانکیخ ایو، دکترون
ایت دندرو این دنگی ایت لکن بکچ
بر کنکول راهی، بر لورخ دلم روسه،
سدیه دن کندن، «هن هرچ که
دان یبهه ته ساکن طری ماکن توره،
هان کویا یبهه دل تووز میسان بر راف
بول لوسرخ توخته بر بیو، اورخ کوی
(سرینهه موک) ۷۶

تانی گر ایان مسی، «مهه ماهل، ای
نیاد سیگا عماکی بر گران سله فیون سماج، ای

مسنی میهیگن جوک کاهوان لاین، «فرم
ز روئام غرم مرحل بیاپ منانگن حاصل
که دان ایت سو داگر، توان خون و سوچ،
کیون، که دان بالقی.

ر لاهن دنی بیکران شه ملاو فوم
موعن دان اورخ، کی سرست سله سله سکهه
باق اورخ، بینا ماسوق کلابا این کران
بر رفه سب پریک،
د هر لوا گی سوچ کوی بینا دلو بونج
کادغه سانه دواره لکه هاری تانی سکارخ
۵۵ دن فون در سا.

هار و کاچی سوچ ایم (صبرز منان)
سکرورق ۱۱۵، سوان ماکن عکوچخ تانی
سنجن لرخ این تانی لکه ریگهه دنون دلهه
حادن دهواره حان بر لوه ملکانی سوچ ایم
سکارخ بونه گاکی بانکه اورخ.

معلوو گاکی کوی، کیون که، کون
نس دالانین هر لوا حان، سکلخ بوره،
خرچ کر ایان متوف بیهه متور ملاها
ایت دن ملادک سکان ایو کوی، ساهون
درن کن ۵۰۰ اورخ فرمونان بینا ماسوق
کلابا دان للاکی له سدیکه.

کند تو کیه له سینه هر لان،
یخون ایت ایه سوات رحه که دان کران
سلانو بر دلهه میهیوف بای دان بر کون
که دک فریگان بشر ایه بیهه ماسوق
فرمنوان، سودا کلام ملاها انتوق
دیهول کند اورخ، کای جانی کوند
مریکلکت، جانی ایق الکه، جانی دلین
دکنی، کوی، جانی فلاری، دکلره ایو
خون جانی فرمونان سوندال.

کر جان دو ایت ای کیوی سله
هان دنگ، ادعا لوونخه کر ایان ملاها بچ
منهه کر گان ایت، فر تسلو دندم، کوی

بول — یداری
(سرینهه موک) ۷۷

سینهن فوم موهل سوک لورخ، «هنا باین
سلوق کلابا تاشیروا قوم کول کران
هرچ کوی، «باقی منجاکن فراسان،
لوونخه «دان کیون»، سریکت اکن موهه،
اکتائی افغانی مسی ملادهه پهورد
دان یچخ کند کجادن بخ سفرت ایت.
لوهسب ایت تیادلهه حیران که دن
در ده ساهون خرلقن، «جنون
سورهه هیز ملاو لکه بر شنیق دن سکرس،
سورهه ایت سای کر ایان سوت دن ملاها.
چهه، مریکت موک ترخیت ایت،
(۱) تکری، «بلو و کن تکری،
(۲) بوا بایک مسی پر گذاه،
(۳) تر و کان پیشو ملاها اکن هری
قران کند اورخ، «جنونهه ماسوی کلابا
ایت سفرت فرومنق، «غیره، «پیامون،
کویورهه دانهه اکن بخ مسی دلبوکن
در ده ملاجای ایان دن مسون ایت.
«۴۰» «لاه طروس متدلهه بر ماجه،
کویاهن جان دک بیر کن تر لسو باق اورخ
بینا ماسوق اکلری،
سولوا، ن، پوچکران سورهه خر

ملاب ایت کلور بر تالو، بر تورهه، «زوس
سروس هلهک بر بیان، سولهه لبیهه
دان هاروس میان تانی بدق دانههکن
لوهه بیهه پیر کواس، لس ایت
د گر سک سدیکهه تانی بدق بر کس جونهه.
لخن ماکن «گر سکن، دیو، «لاده ایم دان
گرم — سنجن هن، قیان جارة مان
سینه ران، «تاجم دان ته سرت دلو کیس
کر کیورهه، «بیهه دان دلک و دلکون، «ملاب
بر شنیق هلهک تریه، «ام، داین، بلوهه
پوچکران مریک متفعه لوهه بیهه،
ههه، قیان.

مول - پنداداری

چایخ هیله نکریان. کراپان نگری.
سلابو رازولام سکان کراپان نگری برق
نه تر خسارت لجا بر موله و پیروز دلخواه کران
منوئم کول و پنداد رنکر جان ات.

پیکنیک جوک سہمنت فرخ چنان۔ جھون
اپنے آجگاندے، پیدھنے دال ملے پھٹکلی
رلا کو دام ملا۔ تینیں ورق، لام دھمرلو
تھرخ طرسوچ شا ابروہ کئے مانی دان
روپنیں داوسن اور نہ بیڈاڑو چنان۔

نویان تیودور هابن براف کالی متولیس
دالم، و تغیر الفکرس رکان مدن لورفه
جع متاوری امس، مردو-مکان اقی، سوپی
دانه میسانک ایکن، دالم نگردی فضه.

سورة، خبر بوله دکاگن سان هاری
میلار کی برتر لورخ، ہنارندھرہ منجانی
خیل، طلولا، خدماء، دان نظرگن،
خرسکوکان، حرام، خوانی گومبوبیس،
جاتاگان.

سکبٹ کیت دفر چینا تو کام گائوہ،
حرتون چینا، ودق سکولہ چینا، فرموان
چینا دان کر، چینا دیکف دزدہ بر کاپن
دھنی مر گرلن کوسنیرہ، روما، چینا

حالم هار مریکات میتوهندک بر باقی
ترسکایه کران مردمان سریک سد لارو
سطله کن بر باقی / اتفاقی میخواهی از خود بچ
جهاده دلخ نیاد دکنندگی حالم ملاجا این

تیاق دامہ ماسوچ گلوری۔

بر تنه باقی غول اخنیفه^۱ یعنو مصلحته فیض^۲
بچه هدف مندانه اتوخ مرقد کلدونکن
کورم^۳ چنان کلای این.

او دروند جیله ۷۰ با جانکن لوله توکیه
او سینه ایله همراه فرموناژ مواد
قداره همچندی رکارکن او «گاگن»
معنی بامار ساین او «دولانی» - میراث
سوره، مومنه سلگیان پرسووه نصیب
دوست از خان

مترجم: پروفسور میرزا
بیانی

دسان - سوره ۴۱ - آیت دهیا ل دن هر ران
خ مهل کند لور خ - خ هندق ملوق کدام
ملایا از دری کند فرمونداز - مواد بدل
لوه ترکیه اندسته متروس و گل - ۳۷

سلیمان مانه، لورخ چینا دنبر کن بلار
کلابامک لازمن ای دنار اماکه ای مسیره باشی
ساق-سودا دادام ملایا، اف نبوران فرگی
کیله دنستا-گن. هنگ-هند-آلمان دنده

تائی جاک ادسوورہ، مومنہ سرت
بچدھر تاکن تادی۔ انھلائگی سورہ، برانق
پہنچنیک اتغوفن قلو۔ مک تیادالہ باقی
گائکن داں سوآل بیوآل بند کاکن اس
بکار

سکلخ ترسیمه لسه شورخ فرمون
پهلو مهور دالیم کوت شیاهی. کشمودان
فرشتوان این وگن همچو بوقت روف
ظرفیت تکلی ایه جوان کرفل کندابی،
که پنهان کرد که که که که

شیخ چنگیز روف طنزی را تباخه داشته
دیگر کن مدن فرق کاری، شانی معاذله ملن
گلورت - بیدادواری شبکه ای -. سنه عرضه
کهندان واقع اله خی شاهدی مبلیه، شاهدی
پرها کف پاها انگرس دال مریسین ملن
فصحه، مراجعته، مکانه، ماین فیله، سنجابانگی
سرور آگهه، ماین پیش دان ماین و ام.

تخت کجھاںیں خول ایکہ ۔ یادداڑی
شیلیاں ۔ این دنی ملورق روصبے اور وغے
میوڑا ۔ نیتو، گرہ بند دا دان و المکانیہ
پاراونگ دان گلباری اسی کندان هنکھ اخویں
جے ملکر کدی مالہ میتن دان سوسو ہوگر،
بل کدان آئی میدون منج کچیل کرائی
این دنکھی سنبھالی، ماکسرویہ اتیر بولوه
ہاگی سوہل کر جانچ اسیجے۔ شان دان گنریق
کر کرنا کالی ترسیل دا لام سوختر دان سبھے
دستیاں، دکترن دان دنکھ دا لالیز ۔ پندو
سوکھ رخھیم دنن رہا کی ۔ مر کوا یا یا یا
ڈلان ڈھانے والک۔

سائی فرمودن مُجتین ہوں،

هندی دان مشهور، ملک صاحبزاده، دان کارونز،
سرت لورخ، یک تکلیف آن دان سیمین باشد.
سبالیکن اورخ، بخ تیپی که دان، بخ پیروود
دان تاکو که دان فرد بوکن سدیکه.

لورن کلارک بخ گیلیل خد فرمولاین
پائیت سمر هیدویش نبی بلوم فری جاتونه
حشق برانی - جلوه سکالی پتا دان
کلب - کند ملوا للاگی. نبی بلوم فری

بر-ولی ملکیتیون اورخ^۱ خ^۲ کوہیون
طلاقیق دن ملار کن لئی یو کھوئن^۳-ه^۴ باقی^۵
دسر^۶ کھر الائچی^۷ یله^۸ تجیل^۹ دل^{۱۰} طلاقیق
ند فرمونوں این^{۱۱} آیت تیاری^{۱۲} خ^{۱۳} متعاری^{۱۴}

در غدم ملک امانت، سیف ایوب هنرمند از سوداگران
ملحق، سعیدخان نویل رووفاتی دانش سوسوقی
بداقی و کن سفرت لوچ بینا تعریق
هدوفن نهیجخ، بوجرد و کن، لبه بولو

Environ Biol Fish (2008) 81:23–30

کلار بلگیتو رضاهه الکو بلاز نوسا.
باکوس بز بلاز نوسا سب لاین «لو رفون
داس هدنی بلاز کیلایورا هاطری است.
ماگرنه، این ملازرس اکو، الکو
بوله داخ لانکی بسوق دان باواله سوره
بیخ سنجن باگی هلاران اکو است. مصل
نوه الکو جان بیخ. ۱۴ اپیل
این دهون-سروس رشکه-لور فرمون
است اکو ای میتلکن لورخ باکن متوجه
اکنی است.

حتی سیبلکو مرداد است. اک سیبلکو
شیاهی اسدون بلاز کیلایورا دهن براب
لورخ هنای پلاین متوجه کلایه تکری
پترشمور اکرات هام کران کونته
دوسن مطابر-سوودان ایر مادره.
و این تو که امین دیفانورا رفان

لکه برانتو دول هنک توک تکاره میفانورا
ستاکن متوجه رهوار شناخته چنین دکلر
یداداری شیاهی اکن دهرا ماسوق کلایه
دقن بدقن سناخون باخ تو بیخ پشت است.
سوات مرتعیون جوانی دول نه دهون دان

لورخ چنکرام بایر دهرا اوله کیوا پیوهن.
دالم نیکرکن لورخ کلای دیفانورا
دکو الامدور دن دامهون نام یداداری هری
شیاهی است دان فری کلایر دکنکن نه هیوه
دان ماسیخ-منتهی هدنی میشی طزان بضر علم

ملیمه روانه، متجاهه ناتن، برآگنک، دلتی.
آخر صحبه مردوان پترشمور است
کیکھپورا متوجه اکن نام نیاشن «مولی»
پندامیل مردم فرکان انگریس «دول»
سنال ناتوجه.

رومأن شکونه چنین. مانکن دکلر
یداداری «گران سرب سریان کلایونکن
اد هدنی تسانح فرمان چون نائب سوتا.
جیارة برفا جارو کیچ - مانون ماسه لده
حوار من دره.

(سبوشنند موکت)

ای کله چوب متنا فلموره ایو سورة
کیلر بیلر تانی فیون خ طلول لورخ
کیلر ماسوق هری تکری چهان دکن ماچم
گانان. مذاقکن برآگن «سوال کدان
هلهک بدق جادی ای بلاز. اکستان ای بندق
کورخ اخباره. ای برکان، ای بیرسول دان
میانه. اختر بر جمهه ای مدن شورخ
درند و کیل - نوکه لمشن.
کانو اد بیچ و اخ موهد بر ماسوق
کلایا. اکو سه خوان بر طرفه اورخ ماجم
الکو تانی هندهه بله هانی سرمهکن دری
الکو کند اکو - کلت تایلروده است.
اک سل جو به بدق کورخ تانی مصل
میک جی ایتره بیلر بدق ماوه. اکو
ناتکه کا چوو ایو کا نینو - جواب
فرمودان است.

بیدق دلبه، فرجیون خ تکری متن
برون دنک اکو، جوم خ سحق المکو متن
بلاجر سدیکه ندوی سنای زاقس مرده
شانکن-شکهونی فر کیاران، کانو-شکوف
میگرکه این هم جوک اکر بوله بزی الکو
ساتو فلموره (اطهر) سورة سوشه داللین
الله برآه، پیشکن الکو کیلایورا.
بوز کی باین - جوم - سوو دوا دانس
رلکیه سماج.

سی فرمودان است بدق بر گلیف مات
فوون مندغه اگن مرگان «- بیو دوا راتوس
رقانه، آیت سمهت میتو اکن ای باید لاخ.
پیلاو کن بلار کازا

لوساد، نونه اد، دان میتلکر هدان
فوون اد.

کلک اف بلاز لوسا
کلک بخون
اوه - اکر ناماھر بلاز کلک بخون.
اکو ناماھر تاکل انگریس ایو فریتیس -
کلت فرمونان است.

مولی - یداداری

«سبوشنند موکت».

کیفیت - سخن گولینن فون بیدق غریبه،
سجری دان باش سرت گولیه بینا نونوق.
اد لورخ هنکان ای ایت گاہر لکن ایق
پندوران بیلادهالر دالم ترعن دان بشایه
ایو تیسود دکن.

یداداری شیاهی این بدق برافه سخن
هانن نیگل دشیمه ای تاشیپو افول سنجون
فرخ - ب - ایت مک کوت پترشمور
دیکه جون چونه ایت شرمهان میباشد زلک
دان راک بونک نهنه ایت یداداری.

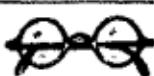
ای سدهام بریه، برچاده، دان بر سیف
هند برانبور فرد کوت شیاهی تانی اد
بریان گانن دعافتی ای بریتا، هنک
برنده کلان ندره، قسر طوره موندیدان فرخ
ای نامندنکه ره ناکانه دان گلینه «
کوت سیاهورا. و کن لورخ بر دوا بله
هر ناکن کندان بونا کوت سیاهورا ایتره
قیسیه لام - بیشز شرک باکی ایق
یداداری - لورخ خ درواین کدان
بها کوت سیاهورا ندوه دله لورخ، علائی
بها - سوگاره، بگلای.

ای کله مندلر جراثر برهال تانی، «بلابر
پترشمور کاپايده میون، ایج هان اور بیسیه
بیه لامی بیو و رلکیه سیوان. دان ای کله
مندلر جوک فرمالی باین سویاگر ییجه
دان کیون گه دالم ملا دان مریکلیت
کای « بلک.

ملک بر نیمه ایین هانن هدنی هدنی ماسوق
کلایمهه مدن مات کلآن سدیری اکن
فری کانانه، کلکان، کشیوران دان
کلاین تکری « ملابر.

محل ایجاده چالن فرش طرکی از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ در شهر ساری تولید می شد.

لوبه سر 15	پیش از مذکور شد.
اکسیر چانی	پیش از مذکور شد.
و. آر. آر. چانی	پیش از مذکور شد.
پیش از مذکور شد.	پیش از مذکور شد.
پیش از مذکور شد.	پیش از مذکور شد.

(५८४)

گمیر ۲ اوتوسن

سالپر (کوئی) کبراء اعلیٰ ہے
ترسلی مدام ایوس ملاری بولہ دھا
عیلی خود خرس پر ایوس ملاری
خوس، پولکس ۷۶۸۔ سیکھورا
علی عرکان، خرفت دھوے ایسی ۔
بیچ ۲۵۴ اتنی ۳۰ جن سکھنی
۲۵۵ ۳۳۵ ۲۵

فغان، خندے سراگن ملاری ورن
سکلکن ملاری سانیں اوری تکنی ملاری ورن
حندے دہب د منی نہ پندے سکلکن
کرل پنچ بولکن ملاری ورن

نوت سیاھوڑا اتو سیاھوڑا ان۔ ای
رکن اگن حال کھان دن بیکہ لاکر
دھاس لونچ دس۔ هل سارو سماج
ای بیکہ مک آتھرا ملرو ان کادھ
لاکر عانس ھلک مرپھ دان نس
نس ای۔

دلق میخواست و کلیل تو که که ام - خوش بینی که
درینوا، لذتگیری، سلا - و همچو، ملاک
سرین، کو الاموره، ایده، الخیم، فولو
جینه، الود، سار، دلخوا، لاکی، مدن، نوتو، کلر
دان، کر، بانی، هان، بولی، بو، گفت خواه، ملیه
کا، ناده، من، تکری، لار، لار، ترقی، لاو، گلپاگانهون
هازین، ما، گن، هاری، رسته، نیده، سخن، گران
و این، چه به ساقه، حایس، قد، حال، خداشتن، تلف
یعنی، اندان، کرج، خرد، بدهن، اد.
و گلیل تو که اد سخت، سای، چیکان، هنوزی
حال ایش دان، مدد، سوات، هاری، اینی برگشت
مند، اتفاکن، سرفت، شور.

دیکشنری

بیدادویی داغنده بینی و دلالم شرک
چه کیفت مدقق ایت باون سهرانی هنر چادر
صلی رسموتی جاتو هدکنیا این آسیا یک هر دو
گردید دنیا

بیدا افرازی فردی سینه‌ای این آموزق مود
گلکنون هارون من کانی ایر و اندی خدناکین
علاله‌وار بایق - بر غریب - چشم از

کیت سندھ جوں بڈاواری دارہ
ایت عالی مکانی خودم۔ زرا چھنوس دان
تینیس پر بلاس۔ بیداری دری شپناہی
این مون کان جھون اور پنی دری۔ زرا
ھالوس دان تینیس۔ بھل رکان۔

بِدَافِي وَاتَّارَا يَمَادُلْرَى دَوْنَا دَفَنْ
يَمَادُلْرَى دَخْرَانِي إِبْتَ اَلْهَ لَنْجَتْ كَامَدَنْهَنْ
قَنْقَ، يَمَادُلْرَى دَدَلَمْ شِرَكَ اِبْتَ اَلْهَ بَاكَى
لُورُوكَ، قَرْسَوَانَهَ مَلَ هَادَهَ كَنْدَ تَرَهَنْ بَعْ
شِيكَوَهَ-سُورَهَنْ-هَنْ دَانْ مِنْلَكَلَنْ لَازَنْهَنْ.

دالناس سفره هاري - ماج اي سين
مسیطافورا خولی - ده منځاني بوله سره
لورخ - پاټک - مسیطافورا دان (چوړه)
تکل او طوا ماسوچ کډام ګټه
پس نهله هاري افغان اسکرپت لارسونی سه ګلنه

محل بیرون ترساله هنین خانوی دان رنجاهور
گلپیق بیولان الوخ پیشنهاد نیز ترسدق
گران تر غرفه مایهون مردووان غلاس
بر کشم بیسر دان رکجیت کلگی چهارو دان
طره مایه کلیعن.

سکھان کی بیوی، داں نز نہنوق، گندان،
خلان، ڈھرنیل، عرستوارہ داں دکارہ
بڑھا۔ سنی دلنا ملکنا، سرورن، گربھان، وکن
حکٹے پہن، خلریں پیاہوں میتم مخفق
جیلو اکنی دلن بیجان۔

سیون دھلکورا اولی، چارو متبری
ماکن دوا ساج رہیا، مل سارون پیارو

دولی - یداداری دری شیعیانی

ایت بر سرمه اتو بر طبیعت سرفت هنر. گفته
لکو هندق جوانکن اکو گند هنر - راج
هنر - برگات سوللا فرسته میان این.

جنون اورخ - ملابو رکلکول
سرت هنر. گیت سوا تاکو کند
برگات بس جانن. رانن دان
کندانهین اکشانی سلیمان حنوه خ
لآن سون ملک سنه بکات هنرخ
دانکن دار دنیلکل هنرخ. گیت هنرخ
سکی هنر - پانچ آکی: زیمه - خ - گیت
زیچان ادلهه حق شاکرپس، گامن هنرخ
برگاتکن بده - مکان - ایکن - ناکنچه بان
زور، اسی، غیغ، دان سانچن خ گیت
گن - دنیه - هان.

میون - ملاکی گوی - له گودخ
بر - این جوانکانه حق دهه - سکانی اله
دن و افرنگلیه دان هنرخونه خ هنچ اتو
وزن - تاکر مریکلیت مانن چونه دانلیان -
کهانی.

جوانکو این تینق منانی دن
میصودا اکو - خ اکو مو نخو سکنخ ابه
کاف لکو هندق جوانکن اکو گند لودخ
بر سرمه اتو هنر.

هر راهه اگن - صفت اتو
روف - یداداری
شیعیانی - شنیده
هر دنکان. گیر دنه
این منجهونکن امه
اورخ هنری کاره
هیون و دنده هنر
دهه - شکن غیر
درند خوا اورخ
ورکون امریکلکن هن
بله، مریکلیت سانی
تلری - خ - هنچ
لندنکان.

هان گند مازه لایکی دلاین. کانک لکو
بس، وله رسماهان کلون لکو - لکو دان
بر جان کمان - صفت ایات.

هدکه اخراج این سمه اکو
کاف ای سوک گند - گر - دهه -
فرهان - دان - ای - ای - ای -
پشنل هرند اکر ۱

- اخراج این سمه ای - ای - ای -
دان ای سمه داشت راهن گند ایکو. ای ای
هند اکر ۱ - پدنل این گیران لکو سون
ای چوک کیکه - دن - دک.

باکی شنوع بونا هندا هرودا دن هر کنک
یداداری شیعیانی - له دنوا سونک لکلاده دن
جان بیون شده بون اله کوچه ای دنها هنر
دان وانن سرت ارخ - کسن همیر - بیچ
ملک هنرخ بع سیو اکدی این برگات:
اد متوجه اصرخ بع عقد جادیکن ایکو
سالگی کندون - ایکو سونه اخراج این
اورخ باند - والون ای - کانکو لکو سون دن
سلخه بون سوس دیون -

اویا! تختا! بس حج مجرم

(2)

میسل دهولو

اخراج اخراج این سمه ایکو کان
ایت اکو تون سونک میعادی گوندیچ راج
تغلی اف هنرخون - اکو سلان درقد مندانه
واع خ رازا - یداداری این.

اخراج این اخراج ملابو هنرخون
مد سوات ماس گنن منبعی راج عربه
تلرین بندکو هاروس لکو میعادی
فریبورن - جواب اورخ خ میبعین
اکدی این.

براف اگنن بانی بونه بری گند اکر
دان بگلسان ای بونه عربی کسانی دان
گوکان گند اکر هنک سون اکوسانی ۱
ای اکن عربی لکو و اخنوی ساین
510-0000 - ملین هرند این ای اکن بلکن
لکو سیونه دن - لکنک سکنخ
نامه دن نام لکو سندري، سیون
موزور گک دنها اورخ هب اتروق کسانی
لکو - سلان هرند این ای اکن برانک
لکو تکانی - هانده دان هنک دانهونک
ده تیه - بون ای سلکوف عربی لکو
سر ارس رفته ای. شرطن لکو سنت
ملحه سنا کشکل جانل ایونه مات ایل کلوده

جو کو ای سفر درین چنیق دن با پای
لووچم، کی تائین هدف مجاہدین لئی
سائی ٹھوسور دن ظلمور ہائی سر بکت
کلکتی، ڈیکھ، سسر جوں کلکتی کلوم اور توکھوئوں
جخ چنیق ائی، کھون۔ سنتھ ان حسین
معین آپاۓ تائی ہدق رخڑ روس کند
لاگ، ٹائی سدھ کن، ملک ای واس مالو،
لا کھونون گلماںکن اورجے، ھر لون، ٹائی سدھ
دکلکن دن شندہ، ہملاں ائی ماکن لفین دار
رسوکے، اب کامباکن سدھ اور استری۔

لورخه مواد مول از هگانی سده اد
تو هنچن او از هکای ناگهه هنچن ای
بر هکون گزال سوات سب شاهی یعنی
داغه هنگانی هنچن ای هنچن هنچن هنگانی
و هنچن ای هنچن ای هنچن هنچن هنچن هنچن
هدنه ای هنچن هنچن هنچن هنچن هنچن هنچن هنچن

نهادن قبول نویج خدیقی عبارت از این
که ای از داشت مثلاً خود را پذیرفتن، ملک و نوی
نمود کارکن کشون های مردنی و شرسن.
اگر هر کارکن پذیرفتن اتفاق شتاب دارد
نه اتفاق خ نمیگیرد این نهان نمود کوچیست
بله آنها اگر تندی داشتند میگردند
بر این پروردگار اکوخ او بایلوو در است
نه ای اکوچ

گردنی اینست.
اگو تندق داده که هر چهار گونه کن میکردن
انگو باید گفت سواره ایم که کاری نه
نمیتوان هنده تندی سطحی را و لغت هریندا.
کلکانی دان گستاخ نمیتوان گفت خد
میکردن سایی هستی به کلکی دان میباشد

جیہے کلت۔ بلکہ ایں۔ اگر تین
مرنے ملے۔ تو رخ مر، دو ان جس کٹوں وہ
سرت لکھر، خارج مانہ کلکاں دان کشان
جس جوہدہ دان بالکرس لکھر توں، لکھر
مغلق جانیں اف داں دیا این
اگر بیکر لکھر گلاب اتو طور سدھے کاسٹہ

داغ سکونتمن و ایغ سانه سنتخن دالم
دیبا ان. کالو بیدق او و ایغ کالو ریخ
براهه سجدید رفکنی تانی لازن و این خوده
نفر مونه ایک موهد توی هایسین، برگلکان
اینک موهد، اوست ایک هایسین دالناس یانکه
هوونه هاری سواچ. بندگه اراد سان یلایون
دیگ: مداده و ایغ ایک و کرگ حادی
مجهول برخ، حادی هایان اولویان، کرجم
هایان از این درده ایم پنبدیل ایک.
حادی گوردق گند سوچه امرارج او
گند، زر اور تکانی رومان، دنن کاگان و نیا
پندتی دالام گئس اندیق حادی هایان
روزه، دیگ: داده و ایغ داند گئی بول دنن
چونه پلار.

لندن، بیندق، بیندق سکلاپ، اکو ماھر
جادی سرب و تخمیم بین ربوای، جوان
هدوف و دکن بخیری، هدوف وست رکاون
گندابورهشیم، چکلو اکو هدف، پیزی
واخ دان کسانهش گرفت دهن، دینچیانی
ف کورخانه ۱ بر اکو، گین اسکر و به
در دان بولا، اکو ریزیه درده نامه او
سوی، پیزیده ایش، سالاری کالاوار دلایان
بیندق جادیکن اکو اسرق هنر هان
اصحال من رکومن میگوشه عاده مک اکو
نه سوک، به، اف گونان، جادی گویند
روج، اسکر دی، مطیع الفراح - دا
ههومون چکلو بر لاراکو سوت جعل اف کانت
هلهکتو اهی لاند و اوی ره هنر تکر
دان بر شواره سوتوجه دری دانبار اهل
بودن دان بیکران - بو، دهن دهن گوادان
شتاب دان و ای ونکیه خ باین تافی، ماکن لام
ماکن تلوو هاپنی متزور نکن گندید دان بدان
اور فیلم هدن سیطری کا توشن غرد و روپ
ظرفیت ایت، لون - هندق جادی ککابه
الفراح ایت ماکن جلوه درده بیکران ای
سفل درینه ته دلوه ماسوق کدام ملامايان
دفن تیوهیه دان سکرچ هدن چوال غرف.

چون موره سماج نیات کشت
رگه هندهان و اخون درهان. گفت سماج دامنه
گذاری مدن منصوره هندق مسحایر و اخون.
هر نهاد دل کلکان سماج از دهه گذشت دین
رو بکو، ریزک، هنواری گران، هندق
بید، سماج ات دان ای خن مسحایر
مرسوانه سوندل مکشونه ملت
تصوفوند سه جولا نیات مسحایر و اخون
ملک اهل اخون طرح تقدوه هندهان و اخون شفایق
تفصیل گفت سمنی لمسکن طرح ایت^۱
امیدان همچ مکو، مکارخ - در وراخ بالکشونه
د بورنگله شفایق اکن اهانت المکو بوله و لک
سوونت هنگان برس ناگن همیری هنگرهان
گند - ب روی غصه گشت.

اگر سعی رن توجه مفریکان المکو
 علی گلایامون چدقن المک ابت اگر اگر
 مکار کن دلساں بیک هزار لایک داده
 سو لا دیکیه جواب فرموده ایت اینه
 ایی محظوظ دی دار نهیه سوکان
 سرمه بیرمین مولک شکبیش نور قیچ
 مصلح سخول اگدی ایت مون گلواهه
 سس ماسیس گلادان

مولانی بد خلیه مردمان شن
 دلسا لزو، دلیل بر وکر فهمه رکان
 غی چدقن بیس ایت تانی هلهک سرف
 ایان بین جوانه ای متدنه سوت گنوش

سرین ساجیه گوندی کامد سورخ
 اغراج ایت سوت خواخ نگلائسن، خدا
 دخته ایان دار سو سه دهانی دان شفیره گلکار سرین
 داده بسکن دان دیکن ایون ایون باقی فرموده ای
 خیج بستن، ای لایک ماهر و ایخ داده
 دوستکت دری، ایخ هفاطه دان هب عدی
 بجهه ایکتیف ایک کیدانه؟

براف ناگه انتراج ابت اگن سودی
نمایک - اگندی. اف بجایی کتن اهلی ای
تو راهن اف جلوی جلک ای مدلنه این. زادگه
نهن ابت بر طرف سفتر انتراج!

تکلیفگان معاشر و اکلیت سوکھ بر جودنی،
بیرون از ارقی، ساکن چشم، صریح دالخواهی،
کوشان لایک دشی ملادک کن ندین، هیبویون،
کلیک کنید

لکن میتواند بگوییم که این
آنچه است که در اینجا مذکور شده است

پل آن در راه است... از پسر که ای جان
و دیگر کس هم بزرگ گشت... تسلی
کی سیمچه... هر چه کسی اگر این
زیستی خود را میگذرد کسی میشه... شکایتی
که نمیگذرند... هر کسی که اگر کارونی
حکمران سکایون را فر کردهش بشدشک ملک
هدوفن هارو همچنان داشت... میتوان
درین و پادشاهی این را بازگردانید... این را
نگذشته او... همچنین در کوش ای ایور نیز
سخنرانی... لایکنون ای... میگراند بدن و...
جانی هوان بینکنند اینت که کار دام... دلخوا
ان ای ای... شادل هم باهنی هون نیتفق

سروف:
راف دام امکو سده بغلل دام بگزیری
بن ار اقان مولی دغ نهضرد هنغل سینزی
در اقان لاکر رگانل دغ و کارا بعلواره
دغفرش ارت.
به گورخ بو اس کاهون لمان — حرب

لگا کی اے۔ مخفف لکھو رنائیں بر ماہیم، سوال
کند اکو؟ گلائیں لا کیں۔
سند رفاف لام ور گرتنیں یالکو کی کیں
ایت دجالکی دالم نظری ایں!

لوه سده لام، لام شر - هرگذگالی
حصیر - بیان غزله تا همچون -
ادا که کیت رهایی -
لکن چون رهاییکن شد بری - نیزون
دامن سیلورزا ای - سیف هر گذنی - درین چن
مک در میان - میخ دلی گلی - **مهلا ماهک**

لَوْلَهُ، لَهُنْ حَارِّاً، لَكَفَرَ، لَهُنْ مُهْرَ
أَمْ بَوْلَنْ، لَكَفَرَتْ، لَهُنْ لَكَفَرَ يَهُنْ
شَهِيدَنْ وَهُنْ لَيْسَنْ شَهِيدَنْ، كَوْ لَكَافَرْ كَهُنْ
لَكَوْ رَدَكَنْ لَكَفَرَ سَوْلَادَهُنْ ۖ
ۖ لَهُنْ لَوْلَهُ، لَكَفَرَ، لَهُنْ مُهْرَهُنْ
لَهُنْ لَيْسَنْ كَوْسَنْ سَادَهُنْ لَكَفَرَ، لَوْلَهُ
لَهُنْ لَيْسَنْ ۖ
لَكَفَرَ سَوْلَادَهُنْ، لَكَفَرَ، لَهُنْ مُهْرَهُنْ
لَهُنْ لَيْسَنْ كَوْسَنْ، لَكَفَرَ، لَهُنْ مُهْرَهُنْ
لَهُنْ لَيْسَنْ كَوْسَنْ لَكَفَرَ، لَهُنْ مُهْرَهُنْ
لَهُنْ لَيْسَنْ ۖ

میخانه هایی که در آنها می خورد
لذت بخورد این میخانه ها را می خواهد
لذت بخورد این میخانه ها را می خواهد

لاری یونی، بسته

ـ مدھر، ۱۹۷۰، نامن، کی کتب
سینی مطبوع ماسی برگوئه، کھون لاکھی
ماروہ بر جائی۔

جان پدر کند ایده و نامه فراسان سانس
دان ملال کن اور خیه ملاو آب رساند و دنگ داد کن
گهی کوکی در راه نهاد ملامه این
پلکانوں مثابر مریکت رهونه
سوکر ثانی دار میتوال نامن.

وَلِكَهُ الْمُكَوَّنُ لِعَنْ مَاهِيَّةِ مُرْبَعٍ
كَمْبِقُ افْرَاجِ إِنْتَ؟ ابْرَوْدَهُ دِيكُ
مِلْكَهُ—، كَمْبِنْ افْ كُورَادَهُ.
وَلِكَهُ بَعْدِ مُهَرَّبِهِ عَنْ مَاهِيَّةِ مُرْبَعٍ
لِعَنْ مَهْرَبِهِ—، بَرْلَانْ دِيكُ وَ كَرْبُودَهُ
أَيْ بَعْدِ مُوكِبِهِ بَرْجِ إِنْتَ يَهَا لَكْ دَنْ
مِلْكَهُ افْرَاجِ إِنْتَ، بَرْلَانْ دِيكُهُ—
أَلْهَادَهُ، كَنْ إِلَامِنْ دَنْ دَهَادَهُ فَوْمَ
هُ، كَثْتَ حَلَتْ مَاهِيَّهِ كَنْ إِلَامِنْ دَهَادَهُ
كَنْ كُورَادَهُ، كَلْ رَنْ كَلْرَاجِ إِنْتَ.
أَرْمَهُ، كَثْتَ؟ رَنْ كَلْرَاجِ إِنْتَ كَنْ كُورَادَهُ
الْمُكَوَّنُ كَيْسَنْ سَاتْ خَلْدَهُ شَرْسَهُ كَهُ
وَ كَرْبُودَهُ افْكَشَهُ كَثْتَ، رَامِبُوا كَهُونْ
الْمُكَوَّنُ رَجَاهِيَّهُنْ هَاهِ إِنْرَاجِ إِنْ هَاهِ

این نیوول - گام - ساخت - دان - پاتا - راهی - کده
افکار - بگیر این دان امکو بیدار و مهی دیگران
دن فروشنی .

اگر گویخ هم چاک افکار است -
کلاس مول دکور مردم را منو غصه -

برخدمة كمد كتب آن گیت ۱ گلستانه
فرهنگ اکو بوله برخوبیه دهن جان و مجهود اکون
توهه بدن، جیواندان چند اکو ۱ اف سدان
پاک افتکار است.

ستارا ات کیت روونه فرلاهن
فرنگانه مریکلت انس سانو، سانو غول
حکت کسووانی تر ملخه لوه کیت.
افزیل مده چو کف فرو را کر برلوسین
فرانشی مالی، الای دان برووس ایت مک
کیت جانکن غول شکافن شکافنے پات
دنخ بانان جاچیج، بیوا او خون میل نامه
مریکلت. سنه مریکلت کرانه مده موج
پارچ کند کیت. مک هلن و دمه هاجر کیت
مجهوکانی کانه دان هر بندان.

دیکیه سنه غرفه بان کیت
سطونکن تلاریخ کانی این. سانی چو کف
بنی فرجیه بوا اخرن کیت اکن برجی.
سکافکنون بود دکان کیان چو اسفل ترینکان

دان مرلو-هان اد همان کاواسان کیت.
دوی مانکن طیلی ستفت کن جریتا ات
تغی ای طبیه جو نک نیاده مترنی گلیسان قوم
پاش بینا بوله داده سطونکن تلاری این کران
تلرین ستدري سفع دلگز لورخ.
تاباهنول فراغ دالم ملان این شاه بلان

بلق. کاتو بوله دینویانکن باسا ملاری بیاف
حال شاندیزه، هشانه، هشانه، هشانه،
کانکن، ملان بان، اکم ده ریاهه
چان بیدق رسپهان هاضر هپهون رابین،
لاکپریده باهار ایت بور که سفرخ

هاچیج بوله دلخو اتو دینویانکن دلن مرود
سترن سکون مریکلت مالی، الای بیرووس
دان گئر برخون تانی بیداصیل ده سوت
ماری کان مریکلت سدر کن مل دیره

لاهار راستون دن بولکن طیله، یکم ایت
سکون هن بیکره، کات اهل «هیانه»
اد اهنه کلینی بیلووس ملخووسکن سوت
پاش آیت قرشنل دیاکه طاھون، گواه فرج

سام سدری، کیلنه شدوان فرمولان «هان
لاکن هون مل کامنن کاسار این هدی لوو.
اعزون این درلو ایت بور که بمن حمله
سران تتر انتقی جنونه شر ان سنداده سران
سله هنر ایل ان هدا (بر صحیح)

ا. ز. ه آن دام جل ار - اور لانگی
دوی.

سی لاکن ایت از-روم کران نه هدین
چادان.

اکو و - وی ساده بود، بیو-کف
ترخ. چوب نکو-و-گن-زو-باز-دان

نامه، لارو، و زهون جانی تران-سوی
ده عواد دام اهان، لارو-نان مکارانه ده،
سوان جا-جاو، کیلام ایان دوخ دا-کت.

کانکن بور کوت بیو-کان ده
کین دام تلاری تر ملخانه دوم زرده
بیول ار، خو، کیت. گیلان جان کیت
ماهوه لیلی ۱. بر تان قوی.

کیت گوناکن فرا اورونه دان مدهمه
پدر روف بیو-نا - یگانه ایت به گوناکن
اوس بدر کو ال ات نوره، ایخوه، سرین،
کو ال-کو و بندو، دوچ، دوچ داللر، لاکن.

مولاه سکانی کیت بوك که دی، کون
سراف باین بیو-هوا تیکل بوله دهسته
او خون سکونه دی سو-ه - میکو، کانان
نهه ات.

دقن فرلاهن «دان راسور» کیت
کانکن مریکلت بیو-ه دکی دان مان
هون دکی، چکل مریکلت مودق ره،
لسان بیوال ره بیچ غان بر گورلوب، خون

کلور مریکلندی بر هرخون کیت بوری، کیت
کانکن مریکلت سوک برخون.
لکلکن، بکونانه کیت داکن غول
گئی تان، گانه، گدی دون، دان گدی
بیویون کرس، نس ایت فرلاهن «کیت
بیز غول مریکلت مان جونه.

سد، ملاوه کنگری، ملازو دان شتوله المکو
سده ملبه گیلیل حل کلخانه صان، و ککه،
کیت بیوک بیرون-گوس دالم مردان اکمهه

سینچ چاک هاک ایت. بورخ کیت
له سرب سون، تانی اکو ایمه اور شلازو
پیچ بیوک بکوچ کستهون دان کسواران
اکن هاک براف نامون لاکن کیت بوره
برهانی بیوک؟

نونه ایمه لاکن دان هاروس بیدق
چی سخونه ایکتیه بیهاد کیپان کیت سه
و بیز تریت. دان بیلخن بیاکت سه
له غرد بیلخن مریکلت. بیلخن کیت
رندیه به همه دهه دهه مریکلت. ده هنونون
فیضن - کلارن، دساکت بر ایق بیم لورخ

بر بندخ مدن دوا لورخ - بیاج ده سکلاندین
لور شلا - - کلت لاک ایت.

تیز چکه لور شلازو میتوی رهها
مرگر قن کیت این ۱. بر تان ایک دوی.
مانکن مریکلت بوره نامه کران دالم
سر ایوس لورخ، لارو-نامه، دلهزی - نوره قنون
پیتھر جان چن، ده جان کیت هنیه
بیف، بورخ بوره بر جان ملاو. میکن ده
لورخ گیت بخ چندی بیاج دان متولیس

ملارو ده دل اور شلازو دالم سربو
ستونه قنون بیدق ده پیتھر متولیس ایو
بیاج جان چن.

هاک هنیه پاک ملارو ۱ بوره بیاج
سورة ملارو؟

فضل بر بیاک اکر غی، متولیس
دوی تامه ملز علیچ غون بوله بیوک
سپیکهه، کات هاک جلدی گونین راج
این بوره دن-تئه هاک بلجر جان ملاو
پیاگرس.

هاد جانکه هاک سیروه، لاکن هر کرا
اچراج ایت، تنهه دهولو - هان اکو بیوم
خوش لاکن، سکون بیکلند هادهن
فر گران کیت بیانکن بور هاک کنی
ساقه هنرته، بیانکن اکر فرین سرت هنر

ابت سوات نظر بکلیل ساج. دالم
نگری کوت اور سلیون. پر اکام اسلام
لئانی بوچکه مریکت ملکو ملابو
سکران یدن ناخو ہیں ملابو. بیدق
عماکی سلکو، گان. سلوار ان بایو
سرت. لا روا لور جوونی دال نس ایت ای
پیونکن کھدن برجخ بکلیل لورخ. هنرو
له سای. سلوفکن لورخ. جلوادان دسترا
حافت کا شوچنا دش دعا داں. یله بالک
در دندان کن کھی. کوونی. عاصی. گانی
داساکین سرت ندو اتوکه جا پسکلکرخ.
ہاسی میڈان کیستس او پر جلان
فر کر فک کی ان ابیر۔ لا کو راکن. بارکالان
ظہورو. کوت رجھر دن مکران المکو.
(جان ایت باقی دان۔ ۱۰۔ در عدال ایه) (۱)
کوت سنس. رکن سکونه. چہا ملن ایت
لا بور. لا بور. ایت سلکن بدو اتوکه لورخ
ورب دلان. ان سای. و حابکن دیتھ. بند
سٹہے اور. کوون. برب.
نکوکان کیت اس. لور جاس ملابو.
وکن لام. رجا کف پارا ہاس ساج.
حکو لور دلاو دلکی کوت فدی بر توڑ
کات دام مان سیوی مریکت کاه کائیہ
ساج کد کب دان هنہ سلکان شک
و سلکن کد کوت.
لکیکان کیت سی ایکوہ مان ترسنی،
عماکی مکن جا امریکت.
ستخ رجا کف ملابو. عماکی مکن جدا
ملابو دان ملکونه عاده رس ملابو ایت میخ
سده باقی اور جو کوت دام ملا، این خ سد
شیکوکن. مریکت. گر چہا مرانکن او
پا اکسلی مریکت بیدق ہمیانی مران
کشان خ سجا۔ کوت اورخ ایت.
مان لکو تامر ایکو بیدق ساہ نسلی
کاول ملن مریکت۔ کات موی. بارکالان
مریکت لہ سیا ملن توں کند بھل
دند کت.

دولی - بیداداری دری شیعیانی

مشکله اور دلاو بیدق مشهوری

منصود کت هدی مریکن می سندان
دھن ایت نبوہ. ستو بیہ بیعنی مریکت
سرت اس بولان سیون کوونی دل ساکن
از یونی کھان برجخ دکھی. اکت.

دالم دوا میگن بیلام دیر بیکن بیکران

سروخ را بور جیتا بیچو بیکل که دیادا ماسوو
کلکیا دفن حال نبوو دان بیکان ای دکھیو
حدق. سوارا کامد سروخ اسراخ ملابو شہادی
گوند منانی فریولوں ایت ایکل ای کھد خوش

دھن برائی کوونی بیدق جوک ای دھو

بریچان سیون ایت دھن ته بیکو ای دھو

اور دیع سیجن اکدی ات

سکارخ ہیج لاکی. سوون

(3)

روہا تدقق س حجج خیر

مشویہ لغک

ریکانی سخن لکو کا کن ا۔ سول.

ولہ ایام سلکو فرہانی لکو. ہاس۔

میڈانہ کیت مسٹ حاکن کو کر کان کیت ا

روک اورخ ایت.

اکو سندھ فر دارم سولان ایت لکو

پ۔ ناکن ای رہا۔ فانکو کو کاکن ایت تانی
سدیکو، اکو بیدق ایکسرا ایو بر کن

ستھنی، مکن ایک بیدق بیسخو دھن

فر کر کان دل مددھانج خ فوہ کوت دین لہ

سلاکن کر کان کھان ایس و کلکن لار دان

کد لاعن ایت بیدق ایت.

اک ایس ایت ملک لکو بر۔ بکر دان

رہ داں دکن ایت ا۔ ایکو ای نہیں

سروخ د۔ ایت بیج، بیکلی جو، دان

رو۔ ساقہ اکو سوک نھوئنی و لھیکران

لکو دا جمال دن. ہوب کامی کر لکو.

دی۔ سو۔ کیت ایکان اورخ ایت سد

وونہ دیوں کان دان بیت بیت بیج کو رجھ بانک

وونہ دیاپکن. لا گیوں ہوی سترن

رفدھن ایت فر کان۔ بیکان لکن اولہ

قوم بھال۔ جکلو نول سکیان بانہ

ہووا لکن اورخ ایت۔ بیدق وونہ جانی

دان ملابو فر دا گھر.

اکو بیکر کیت سی ملہو لکو بیکو

حدق منادہ کھیان بھر جکلی. بیوان ا۔ شا

کیت دین بیم بیم بانہ دان غاثہ دھوپی

سرت دھو کم زدہ بھ۔ لورخ ایت سندوکن

فاحدہ، منجانکن ساہن بیدق نول.

چاکت لکو ایت بیدق ساہ نسلی

کاہنکن مریکت بر اکام اسلام بانہ ساو

اکام دھن اور دلاو لکو لورخ ایت بیسخو

چاکت ملی۔

مولی جوڭچىرى بىراش باش كېيىن كەد
اپتازاج ايت كۈران اي تەشقىن سالقىر كەندىقكەن
كەندىسىز ئۆز راڭىن يېڭىلەر بىچاڭىدە، بىر تو كەرە
بىكىران تەقلىن سېب اي سالقىر كەرە
تەقلىدان داش كەرە ئۆلەرەن.

مولى مەلکەنلەن ئىي بەنچىج و كۆر، دان
گىڭ، ئەتكىرسىن تىڭىز سالقىر اي ماز سى
درجه ائمە-سگۈچە ئەتكىرسىن دان كۈران ايت اي
يېدق بولە ئەم دان يېدق كەر ئىكىن كەنۇنى
كتاب بېچ بېڭىلە.

مولى جەن، بىر ئەنچىرى بىر كەن ئەن بىر كۆر
ملاپور دان بىر ئەنچىرى كېرالا اي بولە مەلادىكى
- سۈرچ كەرە ئۆز بىڭىز بىپ اي - ئەلمە
ھەدىن لەلەر بىس ملاپور تەقلى ئۆز ئۆز ايت
ھەن ئەلماڭ يېدق ئىق ئادەن ئەلەر بىس
ملاپور.

يېڭىن مۇن مولى بىر لوسما جوڭ
مۇلاخىن، سلاخى دەرىپىن عىماىىكىن
برىجاڭ ئەلپور دان بىر اسوردە مەلەتكەن

دولى دىكمۇغۇ

مولى كۆت سەلقۇر، يەنە كەنخى كېلىت
دان بىراش لورقىن بىداندارى شەخىزى ئە
بىر ئەندە كەسىۋەن بىندىلەكچىل دان - دەن، دام
سالقىر ئۆز ئەتكىرى ملاپور كەر ئەن ئەن، دەل،
لولە ئۆز ئۆز ملاپور يېڭىلە دان بىخ ئەلتىن راھى
كەندە.

و ئەقتوسىن سايقى ئەندەمەكىن ايت
ھەرىسان دووه، تەنە بىڭىل دان ئەن ئەلتىن
درىرى، دەن كەن مولى مەلکەن دان دەن
فرەھىس - كەن،
... جەن بىن ئەكتىرى ايت لورقىن مەلە
بىر ئەنچىرى سۈرەتلىكىن رەپ سەن دەن دەن دەن كەرە
سېڭىن، بۇ دونان لامىرى سۈرەتلىكىن دەن دەن
داھىن ئەھۋى ئەتكە لەكۆ، بىكىران، فەسازان،
كەماھۇر دان جەن كەنداش.

سەكىرى - سۈرچ ئەنچىرى ئەتكەن مولى
داھىن ئەھۋى كۆس كەنداش مەساكىن خەن، ساھىء
دان كەھۋى ئەنچىرى اچات سەرت ئەرچىن، مەلەپور
دان بىندىلەكىن دەن ئەتكەن، كەن سەلەپىر بىساهە
كەپە ساخىن داز كەر ئۆز ئۆز ايت كەندە.

ئۆز ئەرچىن مەلەپور ئەتكەن ئەتكەن ئەتكەن
شەخىزى بىر سەرپەرە ئەتكەن ئەتكەن دەن بىندىلەكىن، دەن ئەتكەن دەن ئەتكەن
ايت، بىر ئەن ئەتكەن سەرپەرە ئەتكەن ئەتكەن سەرپەرە ئەتكەن ئەتكەن ئەتكەن، دەن،
يېدق دەزەنلە.

سەلابىن مەند ايت ئەن لەڭ ئەن ئەن
بىر ئەن لەڭ - لەڭ ايت.

مولى مەبوبەسقا كەن جەن يەڭىمىنى ئە
مەڭگەنلەن ئەلەكىن بىن ئەتكەن بىن ئەتكەن
فرەنۋەن مەلەپور دان ئەنچىرى ئەنچىرى ئەنچىرى
دەن جەنلىق مەلەپور دان بىخ ئەلتىن راھى
كەندە.

و ئەقتوسىن سايقى ئەندەمەكىن ايت
ھەرىسان دووه، تەنە بىڭىل دان ئەن ئەلتىن
درىرى، دەن كەن مولى مەلکەن دان دەن
فرەھىس - كەن،
... جەن بىن ئەكتىرى ايت لورقىن مەلە
بىر ئەنچىرى سۈرەتلىكىن رەپ سەن دەن دەن دەن كەرە
سېڭىن، بۇ دونان لامىرى سۈرەتلىكىن دەن دەن
داھىن ئەھۋى ئەتكە لەكۆ، بىكىران، فەسازان،
كەماھۇر دان جەن كەنداش.

كەن ئەتكەن ئەتكەن مەتا كەن ئەتكەن
فرەنۋەن ئەلەپور دان، دەن ئەتكەن فەنۋەن
اپتازاج ايت - سەرپەرە ئەتكەن.

دەن ئەتكەن، كەن ئەتكەن ئەتكەن
دەن ئەتكەن، دەن ئەتكەن دەن ئەتكەن
مەلەپور دان - ئەتكەن ئەتكەن ايت
... دەن ئەتكەن ئەتكەن ئەتكەن، دەن
مولى.

ئەن ئەتكەن دەن ئەتكەن دەن ئەتكەن
بىن ئەتكەن دەن ئەتكەن دەن ئەتكەن
كەن جەنلىق دەن، دەن ئەتكەن دەن، دەن

فرەنۋەن ئەتكەن دەن ئەتكەن دەن ئەتكەن
دەن دەن جەن، دەن ئەتكەن سەنچىدى
ئەتكەن كەن ئۆز ئۆز ئۆز ئۆز ئۆز ئۆز ئۆز
رەپ ئەتكەن ئەتكەن دەن ئەتكەن دەن دەن
يېدق دەزەنلە.

توپ سدر بورا جات هندق مکبوی
گلپر بیشترین مراثن، و دیگری دان «د»
سروات شاست مک و اجهده دلچسپی
و کوکو، فر کاری داشت - کتاب
بر عین، عاده رسمی، مراسمان، فرنگ کافن
گردیان، پراور آگزین دانلار «لاکر»
گران، سه میلی و نیکون همچوی بر مایم
کتاب و کوکو، فر کاری دهن شاستارو
این نه بیچ سوا سکان و کوکو، کوچن
سرمه کیبورد، توکر و بکس، توکر و سببه
دانلار «لاکر» دامنهان المکس دان بند
مال - او شیر دان حکایه ملابو شاهی
ندق دیج ۱ للاه دان هنلارو، دیکن حولک
هر ده سلاو، هنون، گریند دان سلوان
ملارو.

بیچه، ملا و نه دجان بر زوره، کالی،
حکایه عدهه، سخ کیبل، همچه،
ما کلدوی داساکیم بوله، دیکان ای سط
ی هم اکی عازه، هر کنونه دالم «کایه»
دان و دسان، هدا کرماء، دستام دان
رسیهم، «لاکر».

کتاب، کارشن طهه ملابو هر شهور
مرت زان شیخ داده، دنی دان از کالی
کلش دلعلارن حون.

نم اورخ، ملابو هر شهور دان رو ایه
هدیو خری یکت سرتی سری لانه، حزه،
پروساتو خرد همدوری، عبدالآوف، سیکلی،
سرخوم راج علی، کسی عداری هم خشم
دانلارن «لاکر» سوان ای کبوی، کتابه
دان و کوکو، ملابو و دیکان خوده، سواره
یلیق سرو عن هلهه بورخ، ملابو بیس
راو تالیک کرومن ایت هیزان ملیتکن
لکیتو ایق کتابه دان بورکو.

سوزه، غیر طل سلهه، ملابو باقن
چاکنه، سگل خلد دکورکن دنامه ملابو
این حوان دلگن.

این دنی جان بیوله جوکن دنی داده
بلابر ماس ملابو، مکبوی رسیده، شا
ملاو سین ملادر لیکاھر، هاره شاهی
ربانغ هندق حالنگ ات
سو بور سانعو ای بیکل دستن
تجازو ایت مک ساق دان جان، آکوبی همچو
نیز هنک کرت، هر یون مرغه دان کبریع
دان سده، للاه، تانی رهیان دنال
جو گفت بزمہ

اخرج «... و این»، ایز، سه
کاسب ساخ گندن هنک کادن دندانه، مک
رسن «ای ای بیچ ایک کروم
استرنخ خ تو بایت، تورخ هری شهور
شالک بودن تانی تندله نگتو بعن سرت
دوی،

دن فرلاهن، دان رهانه، ولی
ملوسکن فر گرفتن بشده، مولائی سدهه
سو گن در ده همچوره، تسان دلار، نهه
دوا اورخ گلرس ملاو، هنرخ
کیلکوردا بلابر مسواه سکو، چه، دسان
له، سوله اورخ بلهه، ملابو دنه کرج دالم
شیکاه، بیان دنی فر گوشن، سرف اورخ
لاکی دلهه بانه کرپنیک دکی، بیان، بلابر
علم، هر تو کاتکن دانلارن «هر سوان».

ساو هر دنک کیان شر ایه، رو ایه
این دانلار اورخ، ملابو دنی اورخ، چیده
هارخ دنیا، ایه ایلیل ایه، ملاو، دندھیره
لوه اورخ، چیا ایت سر کان مک هراسان
کاسب ساخ گند شا، چیا اکن زنام دلن
سیان دنخن، دیکن جوک ایه، چیا خ
دندھیره ایوه اورخ، ملابو.

دقی، یان، ایلندیولی هر یون ده سوان
مالس کلچ بیان دان، دنیا ملابو کلن اکن
بر سانی جادی ساره قوم بیانه جو، دنها
هراسان، کامارون دان کیلندوقن، ای
فریاکی لفکاھن ایت بوله بیلی.

فر کتاب، بچلارو دنکر دان دیاکن در ده
لورخ، کابین.

دان هدایتون سوانن ایت هزی «
هدوچیه»، سعای ملادگن - نورخ گورو، بلا،
سایی هانه ایه، کامدی ملار، کامن تکر
بنول گلکه، گند می تو، که بدلگن - نورخ
گورو، رکلت دوی «شی، سخا دان، مرادوچ»
کاکو ایه.

-، گیبونه ده مولانی دوی رس سوی
تندی ای بیچ لیه، بیلاری جان، گیپنای
داغه دهیا، بکن رس لامن دنی رنده، مک
ساو در دهان ایه، مونه کوچخ، بلا،
ملهه دهه، که دهون بودشلا، دان رسیده
کاول هنن، هر بکت.

ای دنی فرمونا، «ملابو ساقه فرانه
دان، نهه، ای اکندی دان لیکلآن - گفت
کوچخ برد هدیرن دنی دنیه، ی بیگل ایت
مکبوی، هو ایه، هادی، گوندی گند ایت اخراج
خی، بیخ دلکیه، تو، هر بکت.

کری ای هد تفه، خاری یانک مکان
پلارا ملارو، ... ایه، گورخ دان سر زرخ
کهلا سرت ق دنکه، - مک بیچ مول
لورخ، خی، بیچ ایه، یه مادوق اسلام دان
شل غون، کالی دنی، یه.

لوه هنپ، هدن ای هم عون، لورخ،
کسونخ سهه و مک دالیس بینه راف لام
سماچ رومون ایت میباری، نهارل فرمونا،
هی طله دان دکن.

گورو بند کاسین ایخول ایه سورخ
فرمونا، هنر کان دان هدمهان رسی سرت
بایق علم هنوان، دوی همیر کن دوی من
ایت منجهه نهه کارس، «ملابو ملکی فران
هان، بلابر علم، اکلم دنی گورون ایت.
سلان هر دنک ایت ای سندری ساقه بر لوا،
ملایر گلرس، ایت مکه، «دهنایه، ملائی،
میانی، «نهنکه کسب ساقه طاس باکن».

چانه پیچ ابری ادکن، اینستا
جنون هایکو. گلها روکیت بـ
حله سکرخ بلوم منداخت سرخ فرا مدخل
سماں گلها گردیده نگی سرمه هایر. سکو
دلخ سارون خود ری غول جاده.

نهان چالیک بیان بوره همیزی تکلیف خوا
تو نو همیزی کردن چالیک این همان سترخ
گوندیدن سماج. جکلو داده اتفاق مون بو کله
اتفاق هم گلبردا. لا گلبردا نهان منی اتفاق هم
چالیک بیان گلبردا نهان بر عده تکلیف. آنده نهان
چالیک بیان گلبردا نهان بر عده تکلیف. آنده نهان
د. کل اورج چکلو داده اتفاق دان و همبا گفت
ترزیون ۱

ایت لکندا یندق نظری. بچ لکندا
بر حاجة ساله ایله سورخ فکرا بنه در مقد اوندا
میر و ماقون، یعنی دان بودیلی.

جکلو سد مگبتو عرم دان نیه هکلو
هایکه کت راخنم - حواب هول

اف، جوڭ رۇنىشىن اىددا گىلدا سەپا
ئۇرۇسا، لەكىدا ھارق اىندىلە بېرىھەن
ئەسىر، لەكىدا بېرىھەن اىن - لوچىز اخراج
ئەشت.

انتیلر سدق لان بوند برونو - کلت
بولی - دان لوری مع سنجاب سکال میگو
علم توکن - چنان ابه تندق روسا مریه.
مکنک مغلکه لکندا بر جایه اونکنه لفند
رگی کیبلنرا منیزی. بکلو تأثیره
سلان بیره اوندا فرگی سند. کلکی چند

شود است فرما لوله انتراج اینته هول
هر گونه فرگی کبکلورا سخن ای برسن
نه فرگ الام

مولی مددگار یا بن سوکن هر زاده هر ایان
بشارت سو کارکن سودگر دان اور قدرها ملاو
محمدخ گهداز ساگی شترخ فرمونای خ بین
دان هالم

حکلور بندق گد لورفلان سکایپرون
مولی مدد نتو مداد آنکن سیره رخمه گد
سو این کارن سمازه رگر بندنگن خوبی افزایج
ایت منداقه بردا کی هام خهوان

عابین سخن، پیشک لاتکن بر تنه ای خوش،
سکل دکر جان داده دیسانکن شن تنه دان
شکل شاد، آنکه خرمه گهداز.

خرم بن سدهوی نرسیل شاگن ای
اکن دلین مهدی راجه و دی من باگن راج
باگن تلگن ایندان حل ایت سوان
سپکن ای رتبه کلبه سانج
کند بدارای شیخی ایت دان ای
فریزی هو ای که مداده سرورخ فرموزان
خرنونه این منکه او گلگن جیاب
شاده شاه هنگام

پیمانوون از سرگلار چایدموسان
هاینی بابت سه راهونه لذان اي
منگلورندگون و درهان چهان است تنان اي
بینچ طبلن دهن امریق چهاروا اي بین
حرکت مذادهان ایل، ای-لهه-ره جامسون نکن
دکن - چکور بو - بیره هن تویل - های
اعتنی کهوار آی گیکن - سرت ایرون.

ای بیدق مادر مرچا ہوا دریں
بنوئے خ منہل دان کران اب ت وکل ان
سکنگا ای راستی سترخ لاگی ۔ کلارو ۔
ای بیڈھ سندھانہ اون ۔

گاف هری این نکو بیوف مشنول
ان گونه گولان حاج ادافت چینل کا
نوغون نکو گرخ. مانلک سمه
پان سلنه و چه نکو پلکن
بیوف بر جان - بر گات بولی خد سوات
هیچ نیکل گولان بر چکام.

برکن ایت سماج مکن دهن تکون دان
نو سخال ای بوله هرول سریس . جیل دامن
چاس ملاودون منز جمکن کهاس ملاجر
فرگکاره هرگونه خود بور کو، یاس چنان
الکتروس دان قرنیس. هوی ورن بر بخت
والی سور دختر رگان دهن صا سورون
فر لاؤن بخ بیس دان ندن چهار زاده
هر اف کان رگان دهن فرمون «موردن

رسوسه هندیق، کریخن بر بین
پیش دین، گئیه ملاری
رگاون باشک رفایه بین
کوونن واله اور فیغ بینق

سنت سیزدهم میلادی
 کن دان کنیت سینه زرده
 هام الکی نرالاو بود
 سخن دنگور روس بر مادر.
 رگاهه رسلیم توینن بدلی
 بدلیک نجفه لامع بر مری
 هام دان نی نرالوه فری
 بدادار دشنه لغتیک مری ا

کو کرد سچن بروف گلچن
پالن دان گاکی سام ناگورون
ساقه ساره موله میورون
رگورو برسنا جالون دلارون.

سیاست دان اتصالون مان ظاهر مریکت
لائی، بوروس، جاچه دان مانس.
تاین منجع ای بر جمیور کارل هنر
ملایو، بودن دالم کمکخ ملایو دان ملیه
سرت مکبیری حال احوال سلاجو مله هائی
بر سه کابه دان رکن کند شما سلاجو.
این دفعن مریکت سنه بات و دیپلی.
توس هان دان راه و دخ و زرع باگلم
بر ده، بورخ چنان سده، نداین کشانه دان
کلکان دهن مریکوت دان دشکل دان رسیو.
لاک دفعن کشخ ایک دان تمرس دان
بوزچی، بکتیت. ملک، تامه، مول بورخ
چنان بکوهه دان بره بین بات کند
مریکلت هلت، جانکر، رکیش فسر
هدن ملکون دان بوساسکن بکلبت.
وکن ایت ماجا ایو، بخوبی هر عوک
بیوار دشکل و سه، بسخ نه، بکر قفن،
بندانگان لوه، هوم، باده، این، بربک
سد، از بولینه بیخ و دن دان زرس اکن
گری نکه بورخ، ایخ دالم تکن هان ملله
شانی اف مانهون گلن.
گران ایشوره جوان اور فلاپو سده مولانی
بر کبر، دان بر کور، برت. مکلون همه
هر گرگر، هون دهن بیخ سوره خبر
سلیبر هونی دهنکر هانیک گلکن سله
فرسان آلوهه ملایو. مریکت سده مولانی
صورو بون سماج کند سه بیان
جولا شاهه بحر دان اندن، ساکم هنق
دان دفعنی بجهل، هامر دان ملکن
دان مریکلت مرید بلاء، بجاد.
فر گرگن، برجویان بیانو کن پیکرگان
فرسان دان لکھان سده دنچ غول لوه
لورکلابر، دهه، بندانگن اوه سه
شوك، مریکیستله نکس بیری کس هله
هادانلا بورخ، مودا ملایو سکارج بناهور
مفن فران کیمان.

(سبوتنند نوشته ۲۰ کولم هنکلنه)

نوی پلکه هم لاک اندن اک بادر
ستکلکر ککدا، لوکس ایت اوهی
گکھا کون بوجا سلنو نولکه بری سوان
بیکان آنکه دنها بھیا ای اتوق، مهادنی کانه
سند اندن بادر ایک دن، برسونه بید اکن
مندو اکن گکدا، لوجر بولی هنک دکدن
نکلتم ره طاون، دالم لاؤه علادن.

«دانه» بخوبی «مو من»، ایت ای
مرکی هنکن لاب اندل دانه ای دن، مکله
ای خوچ، کان، سکریان بیدق داغه بیکلورا
مک، اندن ای هر کی کنگری هنکه دان حکو
ای لار کجنه، ایت رهشنه، دیبل ماس بخ
لان.

دن رامه نکس دان بوق بیوی،
سرت بخچن رون، مک هوی داهه بوسکن
های افراج ایت بخ برانه، فونه طریانی هوا
سرن، دیوار، بیان ایت کیم دان بخ
کهان

ای هان ملروه، دنکه بیوره بخ
نات، ای، ای، ای، دن بیدق ساهر دان
ایو، برق، بیان، دان دلکن، بورخ
درن

ایه اکه سیکن، اندن ایت سیخ
ده، بس خان، کان گلبری بزی کیپ،
لاک، نهاد، اکن ملتوس سورة کند گکدا
میه رنک، مرحلاش اندن، کات هول ده
طوبی ای هندی برق، بخون گپهاده،

لکن دان ایس بیخ لزان اندنله بخ
بوادر نک سوخ گکدا، فرمون خ
بیتفق سه، اندن ایت سیخ بیدق و به
بر اکن بر جان سلوخ، ادنتون ملایو خ
فیانکن میکن ایت، لاکیزون گکدا نامه
اد سراف اورخ کانی دیکلورا بخ هنی
بر ایم کند اندن، دنکری بیان ایه برف
بورخ هول، گکدا بیوره، بروک جمیوره
و دنبلکن کران کاسه هانه سله.

تلنی گران هن کن اندن ایت دن بیس
گکدا ایت بونه بونه، بانکه اندن بادر
دان ایکله گکدا بیوره این، بر گفت
افراج ایت دن ریشه، ایر مان کران بیلو
دق و سوس هانی.

ملت لاهه کهولان برجوچ بیوره هن
در توره، ککه، بر تالین،

هانی گران ملتمکن گفت عبور سیگن نمره
کفاآن گشت.

پاک غنیم لورخ «خدانخواهی طربو» جلواء
برگین، مانوره اذلیت بران ملکه سو-کیفت بیر
عازمی کیت نرمیها مردیت سارق گلالم
فرسانوار گفت لیلیل مردیت مده منظمه
کیکیان مردیت کراچاچان پیغ مردیت کیت،
اوونه کران مردیت تندوقن «سلیل مالی
گر گر کن غنولو» ملابو انورون عالم ملابو
آیات (ملایا ملایسا). سکلخ کیت
پو-واجس یاقون همراه دیلکن لورخ «بر کلت
جلطوا دان مانوره ایت بو گنن ملابو، پیره
سی صحت ایت برهنن کاکی هله
جهدیه لئی باون کران میتر کنیدی مردیت
ترنرف ملابو ایت متنی بر جان نرس
چووا، سام سکالی جلنون موندو، گلابون
باچالی خانیگان خر علاوه ایت خیز ملابو ایت

۱۰۷

مله غری مولی میگیر کن اف بکار لایکو
کفکن افیل بیکاران، فراسان دان سله
لوبر شلارو سده بر ساتور قوه کران ایون هندری
خودرو، رکو، تارخن، ایون، پلاس ملابور ایت
سوانت ها، بیران، پیتر، سیتا دان هنداان.
کران سبب، اینولامن ای، ارس کیتیت
دلهان طوچن بر ایمپر کیلهاوار ایلن هنرن هلهان
این بر جتنا هنن هنچور، فرم بشان سلخی
دنهان ایکن بیکان جهادان سلیان رگرهان بچ
سرمه نه بالکن دان سده بجالکن سکونخ
سرست سرمهکن بیگان علکان خ بچ ای سخن
هر چرا کن ایت هاروس بوله هیچکن فراسان
همبرو، شلک دان سلنه لومه ملابور گند
نکلامه، هشان ایت.

ای داشت کیمپلر ادفن متصرفه حدق
سینیاری لووہ تاکل الوہ هیبری هنگامه
ایت ایله ظلوره هاکن بیرو مون کیا کیه بیرونیه
نهی خل لید فرمیا کن چند مانیه
بادف کو کو کو کو کو کو کو کو کو

لادی فریحال تعریف ملایو

دابق لاؤه

چونه باشی مینهن کیت ملارو چالی
ملک شاهزاده کسین کیت گند مودواره کیت
باقیه کیت ایندکن درده مردانو لکشان
کیت ایت ایت همیر بیده ایت ایت کیت
مشنگن سبب سرگیت نام ساقه، اکاتافی
لوویا ف وله وله گران گلاهان، ایت
ترولخ گند دا تو بینن سرمه کشیده
مشنگن ایشون دخن للاک شناسیه
—مشنگن مربران لوویز نوان مهلو
ملک سوداره، کیت ملارو هر کورون
درده ۲ ۳ بیخ ایت اعاده بکرسان عدن
کیت دادام فرگانه، که همکن باشی دنیا خان
اگام، این، مرمه، سام، مطاجی، رسکوهه
دلار برسان، هنن ایشون، کیت، مسندانه کیت
اگانش ایشون، مریکت بدقنه، جاده بیدان
درده ایشون، دری کیت، تیگل لاک سین
ایشون، سف، ف، ف، ف

سرابول آپل میانشی کھلوں نورخ^۶
مالی لاره، فرمائون ملایو سرابول سدغ
چیساں حال احوال گیدوں ریکاٹت دل
کامونکن کدام نسیف ملایو.

لیکوئید مایکرو

A small, high-contrast black and white photograph of a man's face, possibly a portrait from a historical document. He has dark hair and appears to be wearing a period-specific headpiece or hat.

لجه روک دن بستوی امی + فرمولان
اعلی لاؤ این نیچل اویه سلت امی +
فرمولان خلاصه سانی بدلان

• • • •

دانلاؤ کی ددائیں مہرواء کراہیں کھوئیں

کہ مور کائن ملے نادا لے ہے دل را

REFERENCES

لیت ہوں نباد جوک دلو ٹائیں نولے

کے لئے ایسے نہ بیکاریں کیتے جائیں۔

Digitized by srujanika@gmail.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سکونت خود را همین کیت مهار و از آن سه
تعریف ملایو ایت طوره تنم لایکی. انطور
ستین ایت باله موسه گذاشان ملایو ایت مامه
بزم مامه - اه دری - سکونت دور کشند
ایت نا دکمه ای اونه سرمه
نه کیت که بزمی جو لاثان من موسه گذاشان
ملایو ایت رو کنکن لورخ - ملار - هر تکروزی
هوند بشاه استین سماج همکن لورخ - هر دارو
بینیک ملار - جانی فون ملیبل جاکن جوان
مانس شیر براون گنجی و اسب - هوت و تکن کلام ای
دقیق خواهه خبره دلالم و کو - کو - فرمان
فرسانوان گلشان ملار
باکی فیض لورخ - ملار - هر تکروزی
هوند لورخ - هاش استین ایت ملک نیاده کیت
جزر جن - داچن سرمه که غرفه هومبان اتو نستان
کزان نه دکمه ایکی ایک نیپه - لورخ
دکه کلولوکن دو ده تعریف ایت تنوه پندق
پندق داسی هاین - هر ملکه ملارون دهن
پندق هال ملاریو دهن تکینس،

نکتگان ای مهندس گند نو، بیکوچ سفاهی

چندین بیش دیباگن منطقه دان مشیل
نگری چهارم - بلاخان بنو ایچان.

نکاون ای مهندس آنچه که داشت شور و قن
هفاک ای زان در هر کانی که بوده بوده خود قن ای
هفاک ای زان بایت سرس سکان ایه مدن
بر که دان که کوراهن تو هر طرف بار که ای
سکونه خان - سکونه ایق للاک خ هر دوی
دان پنهان - کان - نکتگان ای سوانه، ایکن
که کن کواره ای که در دنمه تز کوچن
ایت لار بیاکر من شکر و توپ بوریش
منهاو - گان هنر هوان دان درواه - آنهاه.
منلارا ایت سوات سیون پسر
سخ - ایود ای ایلر قوم هشان - ایسرا
دویه بیسرا ترمه جل بر ایوس - بونه کوسی
نمادور خ - سخونه کن - سخونه هزار ای
اکن در ایعکن دینبو
دولی نهد - تامور - نکوکهور و رکان
دهن سیون - گن ایت دان ای ته دسته
مشکلران - دان ایچان باگی داده هدجور دان
سخ - دهنه - کش آرچانه للاک ای زنر - دان
نده بکران دان ای - ایه - دان ایون خ
- هایس - باتک - گن - دو - گان بکران دان
ندانه ای - ای زنر - دان - دن - دنگانه
ایت اکن مبارق دن دان سکان هان مذخری
دان ریکر دان - ای زنر - دن - دنگانه
ایت ایک هزی ایک - ایم - للاک - اوله - یتمکن
بکچانه ای - رک - نکوکه - ایل سیره مذماری
پدشکن ایت ایچانه نهاده بانه سدیکیه
چهاروان ایون هریسا لان کمری ایچانه
سیل دالو - گن هنر تز خ - گموده، ایک
هونی -
- هنرچوره - للاک دان فیلامه - تانه ایه
کیت بند کاسیه.

توان - برکنول مین ایه هدق - هدق
سوت شرمن هرند سایر کانه دهن - سوات
فرگرهن - پله خ - سایر - ۵ - ۶ - پوب جانکن
سنجق نیکه تاون بلالو.

دولی - بیداری شیعه‌ای

نه هاگن بلالو هنریه - کن بکران سخون
مرهوان بیهی بجهویل که دلوه ساوق دلن
جالب خ سوله کلابا دلن - دسال گند سخون
تفراج ملوا.

سلما بیک تاون به ای بیکل داله کنوخ
خلو، بیچور گلکل دلن اوورهلاپور، سیاسته
هرهایکن دان تلسری هاده رسه اخیوس ملها
دالم بیک بلالو هرچنان که غرمهان
ایت هدن ایک - سوزن - وکی کیهارهادن
ضصره هدن سیهاری لوهه بانگی اخراج بشلاقه
برهاظه شلاقه ای

اف بدلکه ایلر نهونه دان دالس ایزاتن
کیهارهرا - لایر سخو ایهه بیله
صوفقین -

(4)

اوله ایتکاف - حجج مهر

قوش کوش نال

نکرچان بکران سکان - دوان نوله مولی
فیل ای تیا دیکهارهرا ایه بر جمنا دهن
شیبره، کیهان بیلا بیانک ای هدق
صبری - سوت شراسخ سخون.

لس ایت ای فرگی کسکوله چهادمان
هو ایونه گدنس سلاو - بدهد - ایت ای
ظاهی. کلوا کلارس بکرسه سه
بر کلان سرت کلارس بیا - بر بیوه
هدق، برگان سیسته، سریک بلسر بر - هم
هیان داللن، للاک بیا - بیکن ماکن
لکون برسته.

دولی برکل ایاک سریک سوت بلجر
پس جیا دان ایف بیکران بر کیان دلن
لیزق - سکوله بیها.

سلخونه مرندال سناکن ای سوت
بلجر سکوله چهنا تانی گدنس - چهانه دخ
ونه دلن سیهنا گندی.

با - هی تز خ سلاو - هائل کبت
سلاوی کوی سلاوی کوی - کلت خ
ملونخ لاس.

حرثک نهن گلارن یدادلری شیهانی
اچکه ائور بینق ؟
مۇنى - با، تائىڭىز ئوقان ئالىم سۇو
رسەھىسلى ؟
ف - دېۋاس دېشىھانى دۈل مەنجىدى
ئاكىت سوبە او مەن كەند سۇول
كەراڭان ائىنچ بۇگىن ؟

تویی ایت تو دهن بندناء گلاره سالی
زینه فرمه مجامی هاک مولیه.
ف به صرب چاقن ماره چوب لجه بر اف
کیمی کرگان خ گان گوئیخ غریب
سوره خبر شیخی. کیمی دولی او
زرسان دوا یانه کان دام کنه
فرطان خوب است. مراییکه دولی
دله ک گلاره ای.

دولت روپا، ایر سوگان دان رتینه، ایر
مناق، سبتر مس ایش ایون مناقیس سرت
آوردغ بودن.

جکو الفکو توونج سوا سده
نامهونک رهبا سای ملکه ملتف دنائی
دسوال ایکی سایی. جاوهونکه قب
حکمکون انس دری سایی. و خدمتی دان
پیشنهادی بدلی. ای هنکه بور، ایکی سایی
چاچاککن روزخانه خواه جیوان انکو
کلکلین هنفین سوس دیخت کاهان ای
کار هر شنیدنا پنه، ز روپه تردید کن الفکو
پیشنهادی، پیشنهادی، پیشنهادی دان لا ایست
ستخجل ایکن جایی - کات دو - ایکن،

تالی اهل «ماه» بخ سفر اکن
رباق ملکیت دار سونه - راهنمایت یافق
سهرگان ملکیتمند:

سته نئن سولا اي ملک یزد فر پا ز
لا کی نه دعده کن کندان. دوی منجوب
رسیل لیوا حاج فان دا لکن تو دهن و
هد کاگن کندان.

ساز ای رسما پایک مدن نه
لورخ للاکی کدی بخ سده رسالین
هلاکی دان بروفت کرس. سلان مرقد
ایت ادراپ لورخ للاکی هلاکی دان هرسوان
ستخن مخلاف سیچا بخندونه ده فرطان دان
کوک، سهادن خدا کشان.

ستورخ بیرون ملسم دان خود،
هر گاهی هر چیز دان گموق گمبل بدانت اد
بومق دنکه همچنان ایت.

چهارمین کتاب مختصر سولیمانی بخط
کلارو مارتین- کتب بلوار چهارم، کلفری
برگ منیر نهضت هنر - بهایه - هتل
سپاهان و محل اتو طافیانی چهارم،
گلزاری این ایله هنر - منابع. بازچگان
لوگ غرفون سده متاخر نام منابع دان اف
تبریز اند - کتاب لورخ این.
ساخت یکم مندغیر. اینه کتاب پدرترین
سلی مندغیر. ساخت یکم کاغذ منابع -
کتاب دهل

باگله - جله پیغام ناچور به که
مرنگان - صاحب الله سوات گفتو
هر چیزیان باشک هدف میخواست باشک این از
دان هرمندا - تنه رام گلشن شاه امیر
فر گران اسماعیل امیر لری «سوس نده ایز
دان هرمندا». این فر گران این سوان
آنچه ملاوی بخواه - کات لاس کاروخ است.
باگرسه - نعنای گلف هولان - سی ای لاد
کاما نتا مدنی مصلحته ناهم؟ کات دری دهن
کامه

چی، یه این شرق از مردان شما چیزا
بو کی ایران لاؤ آگی هنوز نهاد است.
ایرانی یه چیزا تانی سده ماموق
محلی هنر برآکم اسلام.

خواهی بخواهی گستوهاد، دلی دار
هر اینکن دلی سخون، نهادی مندی دند
و تجربه کن دان ای دلکن خواهی گیران ای ایه
آتو خونن لکار.

کطف سای دبلوای گلکی — برگان دوب
کندفه موان خ میلان اگندی استه

جهن سو-، جهن سو-، جهـن سـوـ، اـكـ
درـنـهـرـ نـيـادـ بـرـافـ لـامـ لـاـكـ سـلـهـ بـفـ
رسـانـلـ دـانـ مـاـكـ سـيـوـمـ تـمـكـنـ هـاـيـ دـانـ
لـاهـكـنـ رـهـاـقـ — جـوـفـ رـهـمـونـ اـبـ.

مدندخ بینن ایت او براف نهایج
ستجرفکن دسته ای راد سکفرخ دان
عصفکن کمرچان.

ادگیره مو هم نه کوچخ کدین
برخداي تنه سب مندي دان بر سالين هكابين
سرت بر جهه بين هنباري ويکران ملک دانه
فرست از تاری هنگل اگندی.

کچک ایت هاری سند گفت گلنا دلو
سوی سبند د گبورا لکن بوری چایچیم کنه،
پلکریش ر دستیخ دانسولرا چنگه داده، بن
دام برومه ایت ہو گفت زرع کران باقی نموده
هدافتم.

چه نکلیں گیلیں سر بب ہند
مغل سدیک، جانی ناکوہ گران مفسود
کھن سلٹ، بالک جوا جلو ہے
سیویک اف، رہما۔

سورة راء، دهیانه کیت دامن مامه^۱ جاس.
سازار آن سورة دهانه است موده همچو.
کیت تلویه دامن کیمینه^۲ که جلوخ بگو،
دامن کروخ^۳ بجهه داشانه.
نه اورخ^۴ کیت شندوق گدماهن هرتوئی
است و نه بواه مامه^۵ برگشتن شهادو،
مردک بوله رگهون او بزمینه دهن
اورخ^۶ آگی، وله جانی و برقن قلادو -
مامه^۷ و نه عیوف دام هون و نک
و نه^۸ نگان باقی، ایکن، راگنج دان
واله^۹ رسیده.

لأكابر لون لوچ شیراز ماسونی کدام
هزون دنچ تهگل مدان هاروس بوله داده
کراکان سای دنچ سر دام هزون نگری
همه اصلیت بوله دهانی باین من مدن سخن
سماج - دمکله لوجه دولی.
هدنی اشتوون دره سخون کن هر تون - پینا
ایست مذاکن المکان - پند بکن - سفر ارجانکن.
پانی لاغی ره گارا بر - بلان دیوارانکن
او - هونی شن میتوون. بولی سده سفیر
د - مغافران اشار سلیمان بدره بنا کن هجوان
او در جان و گله هدن خنجری لوسرت
ندگاکن کند سوابیت ملینکن مجانانکن
و رکنن - کشنان.
دان - من مویی دان را کن هن ایت بروندیم
هدنی مذاکن کترنخه هو دارا دان بخترا چفت
ددالم هزون اورخ - سلارو شدگاکن کن مباری

نویں سے سوراں کی رہن اپ کو کہاں
سردا جیسا ایت کریں جسے پہلے کہت
سندھ باتیں اور عربات دام بھے سوراں ملکی
ایت ۲

بادی و کارنگلی سارو و مرسو و سارو
صرور دھرو و سارنار ایت دیکل آئے مدھارو
سائی ایت ۳ — کہ لالکی دی
عہدیں نواہم ملیں توی یہ کہ تدق
سو اولاق فیر تبہی برخیں دان دھو و رعنیں ۴ کالی
دھانیں ایت ۵ — ایت کوکورہ۔

سله است ای دل سه بارچه طلب
که آن شکنی دار برخاسته بود کن
مرسیده و بته
و مکانیم خواه سایر سه باره است
دیگرین دامن یکه بوده یکه بخ
نم خ را پیچه داشت ساو مرده داش
ایند همان نام بوده بیه داده
هدافون است در سه چوک دار کن
دان ای در بیان چوک ایت پیچه مده ای
تر گشتوں سه چوک بوده بیکه است
بر چوک است

اده‌ی اف نکو هر گزه عکس می‌دو
چای مملوکن بگیری که این سه
شتر گشت رکنده‌لکن مرخصاتن داشت‌لار و
عیانی گشت داشت‌لار گاهه دیدی
بر سلامه، تندی گفت داشت ماهور داده
مرخصاتن داشت می‌توان از دست‌لار و سکریان
هر گشت بسیار ماروهه شک داش مردمه
دغه گشت بوب دلگزک امکه

بېرگوبو دھوتى

دالِمِ رُوچانِ خَمْسِيْجِ اَبْتِ خُونِيْ تَكْه
مُنْجِرِ بَاتِكِنْ - سَرْبَدْ كَيْلَهْ مُهَلْمَهْ مَنْ - اَزْ
رَاجْ تَرْ - دَرْ دَرْ مَرْ - مُوْدَهْ مُوْدَهْ مَنْ دَفْنْ اَقْ دَرْ دَاجْ
دَاهْ اُورْ قَهْرَهْ دَلْ - دَاهْ
كَيْلَهْ مُهَلْمَهْ مَنْ - اَزْ

انکو نوان، میگر کیت ہاتھو ادا کن ڈالم
ھون پھل اسٹ ۱ برلن ہولی۔
فڈھ فیں بیدھ سہواں، مریٹ تیندی
ریڈیکر۔ گیا دادکن ٹھرے بنداں ڈالم ہونی۔
کیت مسٹی ہمپوای جنڑا جنچا بخسر
حلک لکھک مسافر، کیت مسٹی لھاکن سائو
تکواخ اور دراچ غرہ دھل لئوچ بروجخ
تمڈوں ملن رہنکنی۔

الحال برجان ایت تیا مرده
سونات اق سوپی خی عزیزه اوری.

میرله کیت برعنی سینت دلی سوپی
ای. سایی براس دانه هاؤس - گان
لاک لورفودا ایت.

لام جوان گدوان برعنی فنه دعی
اق سوپی ایت ریچاک، مولی برخو
رگان دنی ریاک، فرگارا.

سایی برسبب یالک برداخه برسامه
دنن - قرخ اق بیداری. سایی براس
دریی سایی دادام ترک، سایی بیدق ماهو
همبا اولوی گلوان درین یکن، پیشون گیت
سکارخ ماکین جاوه که هونی دان گیت
رضشار مالم دایج هونن ای.

تافی شاف یگلیتو اف بقوان داهو
بوان اتس دری سایی. و کله، آنه تاری
بر گلت گند کتاو، سایی طاخه سیه جوچ
- نه.

ایت سترن، کالی سمجھی سایی مولا
ترندخ و چه هولی نیمهوه هاری دیبلادورا
هتل سایی سده بردره.

دریی سایی این یاکوو دولی ملو ناهو
بر اصل تردده بشنا چنا جوان. ولت سایی
کپیل / ایرسایی جو لکن سایی کدکلکلین
لورشلابو چم بیلا یانی دنن یالک هنله
سینی سکارخ. یوب بیوق روک روف سایی
بور گنک او تندخ ایتی این بلک چیتا تانی ...

مولی سرتخ سوک لورفودا ایت سیل
مندرگن مادهن. ایت بیدق تر گلت افه
دان لوف ای گند غر کفره بلایان.

سایی من طاخه گند کفتون منبع
تافی سایی بیدق یگلیتو بود ملکن اق
یدکاروی مرده تافن سایی.

سمه س نکار، اورخ ایت اکن سووالنکو
گکولو درود هونن این مالک کچانه ای دان

گسدن سه ناتکو سوکانی - گان گرو
مناهب میل متیوچ گند لورفودا هنله

برهه راه محادی اورخ سورد هن سوامی دان
پیش فرداه شناکن سوامی گرم یان چه
میلکن ای تر گلوان دان تر هضا ملوز کن

رهاپاچ. سووا گوون یاکن انکو دین نامناب
ملواهه هوان این گولو در مدینن المکو

- سی چل کلادن، دان جانن انکو بونه
اوه، شهاده ایک کیان، بر گلت لاکی گرو
مناهب

ایلک وان، سایی سدا طاخه سیا
سنه هرخ و دت

شان، ایت مک مولی هون کارازه
داری یکل ایه اورفودا هر چهارم هونه ایت

نوره داده گوینین بوکله نمه هیله
سر مناهب بر جان رفلاخ دان هون

شلراخ تیل هان گفت ایت.
سایی بیکار ایه که دنده ایه

نیون ناهو عان دان هونن این، رف ایه
جهوی یکسازی هاری سین؟ ر گان

خواه یگل دان لاخه بونه.

تندق براف چاوه به کوچخ سوله هانو
سجاج نیچی یکلکر بر جان لبه سرت دولی

ایت هاروس نایلر سیی سلقوم هاری مالم -
جواب هونه

میجه ایه سایی هندق بر جان چه، سایی
بیدق بایس - لا گنونه هوری زرامه بایق.

تافی سایی سوک لام دالام هونن این سب
ماجه، بند ایه سواه ایه هن سنه، نکن

کلکان ایه سچانه و نانی - گان مولی،

ایت بیول تافی ییلکه هونی ناکره
چک گیت تر کاری مالم دالام هونن این.

لا گنونه هونن این بونکن سنه اق
یدکاروی - بیول هونه.

سخون حسب قوم شما ملایو در جان
کلادن سرت سکاخ این - مسکن، و ده،

بوروس، ماس دان لای - و گله هماته
هدیکن نونه قوه شما سایی.

سایی هر چاهی نتوه ناتکو چوا گکوی سیاف
سوسه، اه ار دان شا هنکو خ سترن
گران ایت بیدق ده - ی، یاکن ساو

هر چاهی - و دیگله، گان نوی کهبل نت
هر چاهی، اکن.

اهن، مناهب ارجمند مدلار گن چا اک
هون ایت سرک سنج هور یت لاکی

سلان فرد تا چینا خ - چندی موسمه دلو
پیچهه، و کله، ملکون هر گذشت، سیخ
سفع دعا، نکر تانش گران گلوان مناهب
بلو، رفاف بر جانی لاکن دان چو ایچه چ

پلار، کان نکو هانی هر کی سکری گان
پیشکن نکو - ایلک گلگی پیبا
برنال کو مناهب.

بوجا، سایی نیکل، هاروس سایی بیتلان
هالم چلی ای ان ساده چکاران - نکن، و نکری

اون و کن گلگری تو، داره سایی نانی کنکه
سایخ دان که، چ - ی، گند گلگری ایز،

تفوران دار جانل ایانز ماسکن - هاری مالم
مسرا، سایی گلبه جوکه چونکه گند ایکم
السلام دان سایی بر هرمز بر مکلم که دان هنله
غیر جانه سایی - هر ایب دولی.

ملوکانی بول اف هنکر چا اکن
ایت ایکن، ایکه ساو اکو، ایو

هانن خ - نکو وله هری گند گیت هوا
ناتکو نیزه نکر ایک یکرخ گران هر تر گلن
کلدون مناهب ای.

ردو گیونه سایی گران بیدق بر ایه
سایی هر چه ای، اکو، ای - گان بولی.

پا یکله، کنه، اکن نیکن ناتکو،
سکاخ سر عکله سکل سورهه بیله دالم

من درین مسجده، گلبه نمایه ای «سلام»
لایم بر جودی دانسا کنی.

پنکوون نورخه گفت هنکار هندنه
روزه نامه کده راجح دان کورنسره
ملابور، راهه دان ردمیچه خن سر پکت
سندنون کر که طبیه نورخابور ساقله هانه
سته، اگونه دار هرچهاران موته نواره راجحه
دل بکرگن هرمهون دان نورخه بکر ده
دانرا نویه و مهلاه دانی هوانس شد
کت راهه ایک کمان.

نیکلکن گیت داندر سنتن گیت «هدف
و آنها دانه دیه راسته، رکاهی ایانه
ساله مدق - هو کیار نورخ هلهمه تبرهه دغه
هانک - سهانی لای نورخابور دان هر کردن
دل و رجای - سکنیت نیقه رساهه رساهه
نکامنن گیت چهورگن ده
کت کده شدراهه رسکت دنخ هانه ریکاخ
کهون ساله دغه هرها آست
سکنیت دانه دانه رسکت هافورگن کهانی ده
سلا و راهه - سکنیت بند و ناداوه - نورخ
تره دان اندان.

ای سده سیوب کاسوونکن مو نورخ
کارس «لا» و اسکنکه چه دان سعن
او هری رسکت هفیل سر کلک
کن سوکاگن هانه عنه ده
در کشاز گیت.

نکرهه - خ نواره نه جانکن - بوده،
هون حان است سرت هدارگن کدی - کوی
شانی نامه در اسان ساله، طبیه و رس
داز لای است جانکه سوک - زوک، که.
مسکن هولکه فرکر قلچ بکلی هرتساده ده
نامه «لا» و رویکه هون، مدھدھن
گیت اگن رجای.

«لجن هرند انده فرگلار خ سلی نه
سوکنکن ایت اد بایق لای ایسته، خ کویه
خ گیت بکلر بالکه. حل این سرانی ایده
فرمانی سلنه، بونک سهوا لورخه مکبیری
وی ملخون سلله، ایسته.

فرسانی اوره لایر، دان دان اورخونه دار
لاین، بس کندن که رکن گیت ایان نونی.
نورخون نیقه - جواره.

اداکه دان، بیک لورخابور - نورخی
اپ یهیه گیت ای رگات لاکن چونی.
اداکه نورخونه کاهو اگن بیانه گیت
این دان - گیران مریکت نامه ای هدھنی
کند گیت.

نورخه دان، نیقه جون - بجواب،
ماسخه - نورخه بیچن برگرن.

سکنخ سای نامه نزدک هون،
لورخابور نامه اکن چیانه دان و کرمان
گیت، بکلک رسیت، ایون دان
بیکه رکرقلن گیت، باچ سورهه جر
مریکت دان ای فرگلار بندگ اکن دهه
فلخونه، دان اهل، بیکران، فرگ کیسیه،
گلپ، مسجد دان سوراوه، رسکلکت دان
در لرف هندرنونکن نوره رسکت، ای سی
اد منهونی بایک هرگلار خ نه هاروس نواره
نیقه نورخه سووا بیتر کات «گاکلوره دلاه
پیون دان ملکون این گیت سکایون دن خ
رسکلکت بوله بولاهه، اورخونه دان دهه
دهلو گوار.

اویه کرمان ایت سای بیکر گیت و اس
طخانوی - سولا لکنکن، گیت دان دانه،
بلخانه دلوه ای اداکن لکنکن، شهاره
بندگلرگن نه بالکه، بر کمان دن این
سای سوک مندانکن سراف پهنهان سای
نواره، بیتلکن ایسته.

نیقه شک لایک گلبلون گیت سوا
کاب سخ کد نگاری بیا بلکنله گیت
گاب دل هن کند نگاری این، ملک سای
سلخونکن لایک هر درون، کیانه خونه، فرایه - گلپ،
نگری ای نورخونه، نانی مد جهیتن
نگری ای نورخونه عرق - دهربانی دوه
ریاکی - دهه - اورخونه، لورخ اندیه،
ملابور، هرس دن شا گیت.

نیقه شک لایک گلبلون گیت سوا
کاب سخ کد نگاری بیا بلکنله گیت
گاب دل هن کند نگاری این، ملک سای
سلخونکن لایک هر درون، کیانه خونه، فرایه - گلپ،
نگری ای نورخونه، نانی مد جهیتن
نگری ای نورخونه عرق - دهربانی دوه
ریاکی - دهه - اورخونه، لورخ اندیه،
ملابور، هرس دن شا گیت.

بیونک نیقه فرگان سای ایت
نیقه نواره، بر کندن کند نگاری این،
۱۱ گیت نامه نگاری این، ده
بد کمان ایت سانه بول - بر ریق
کلخونه،
اکتله - گلک لایک هون هن
مشونکس و سوچنکه کرمان، هر بگلش

مد نہیں ام اب اهل صاف نہیں ملاد کن
شترور سریہ مروندگان مر گواہ بنتے
زلاکو داں ملکھاں فاکن دجالگن ملن
سکران دویں مطرانگن رہیاں
الخچ کبت منی وات کند جونی جملے
پوس کاکن دعیاں مر گرکن ۱۶۰۰ اداک
پوکی کبت نسلکنی. غلی سانی بیک
نگارو دی پس نسبیاں باقی بدل کند کیت
پاٹ ک ایجھے۔

ای این نول ہستین رو غان - ٹلاندے دکھ
ڈالاڑی، جنکو دبونه لورخ بخ سرست ایت
با یارن اکن جانی قلم دلز ناور - گن

جیہے اپنے شاگردوں کا۔ نہ تنقینِ الفکر
تاریخِ ہاتھی پر کہہ مر جاؤں اب۔ کافی،
مولوں سالبو تیکھی اداکہ جسے ہتھیں سترت
کرت۔ و کہاں لئے ہتھیں غرفہ اُنہوں
کے۔ کچھ۔

ایلهه مرگ کاره بخ منعن دلخک مد
م-ت. ملک دلخک جوکا بأت کهونه
هد. دلخکی سینه در شاهو رکاره مدن

میتوانند میتوانند

سای رو سر عکن سونه کفر الف
مسوی و کوه بیک کرن و آخ قربین
هم نم سای نه شرطی بگه سای
دی روحی بید اکن محترم اسما
در گفتار مذهب

الحصول على ملء وفهم ذات المفهوم
والمفهوم بذاته، مما يتيح إمكانية
استخدام المفهوم في حل المسائل
وال_problems_.

سکو شکو سد و دی سک و په
سای سای زبانی باهو هدوه لاکر

تىڭىڭىل مەبى مۇدا، رۆف خارس
و ساپە - جەنگ كەنخى كېلىغ
كۈنى - دەمىن ئەتكۈزۈتىمۇ، و كەن
ئەر رەسمىتىك و رەكتۈرىن ئەتكۈزۈ
تىڭى كەن توساھى شەش - ئەرتەلات ئەخ
و ئەن ئەتكۈزۈ دەن بېكىتىپ ئەندىمكىن

کیت یا: ماهو یعنی المکو تابی المکو
ن دیسکن، مدم من المکو دامہ پلٹن
۱۲۰۰م: اورب رکون نون لارکی
المو دار هنوف نون سلاہ دن مگا۔
اگستانی: سیون کیت دیسکن المکو خدھن
خواز کیک: هیاوز گر تون فرم شناس المکو
شناک، کیمی۔

دوی پیدا مهربان، یی متوجه فک
دان و زدن گلیک ات ها مردانه دار
باز ای نهن هر کاره باشی، ای نهن
بلاتک هوا در هر گرفتن ملاوچ گلبو
دان اتفاق، ای که منافق نایه مانع
س سعد ای جرمجی و گرمانن گلشن سر
بشار ای خود همه رفتی و نی

مکاریہ جنگی اور تھے۔ لفڑی
وں میں۔ آئی ری پسونے سال 24
آئی ایسا لفڑی کا شوہر کتابیں۔ سکونت
لئے گلیکن لفڑی۔
اسے لفڑی کا ایسا شوہر نہیں۔

- همایت هر قسان، ایوب عنون در هنگام
- دیده لاهه راهنمای، سهلان نه دعوا لوله
- عقیل آن تی مدن ینک بایق جهلا اکلار
- روح کرگان را نتوییه اسو. بیلکن مویی
- لعل خیره برمه. سنبخت او شده باشیم
- رفون در بیست کرگان دنگوکنی فرمودن
- طهوس محروم درین.

نفر هر کار را از این امتحان
نمیگذرد - هر کسی که نظر داشته باشد
آن را بخواهد

سای یعنی واحد مهواب و این است
گران سمات هنر باش و بی نهادی
توان حاشی کنکلو خواهید بود هف سای
سندبادی سکالپولی توان خروس سای
سر نمکن - جواب دوی.
اگر می خواهید معرفت داشته باشید

نور عجم - مختار عجم - مختار عجم - مختار عجم

مهمانان اگر تا نه سایی - ده یا گفت
آیات سوان و هبها - هی سده - دکتری
مقابله باشند، لایکن - گفت: و پیشنهاد سولارا
خود را بخواهید

ریه فرم مثوله است و اغ سایق
ساقو بزور رنگیه که داشتگان دالم سواد
پنجه هن دلکو — چی، چهارم داده —

سونگا و نیدی *

لطف جوانان و غیره کسی ترقی دارد
که مصادف با این دوره است - از زبانی
ت سنتی فوتن خود را در این سالی
برای این ایام بگذرانید

نکله اف مول جوانی انگریز کوئن
عن - ع ملایراشتا
ست، کمسکن ندی دش دعویں کلبہ
لند - ون حکم کورنے والے، نہ تکل

ست حافظتی،
دی سده زندگی از دام - با این سیاست
ووه ران کنم دی. آیت ه و ه اگمی
ا- ایت ه و ه ایت ه و ه ایت ه و ه

سده می ای : التکو لوزخ و سب
ر کهون دهن ای او و ...
سکان لاکی ده سطیس بر اینه
گزان ای پستز سده کاهه دل سایع
گند موادن ایت .

گلکه ادغ سوک دهاده شوره آن
دهر آوره بیمه در طرق هیوم گند کلکه
هدختانی اندون--- مکبته گات مول
دالم سوره است .

منچاری بنید

پور ساقه، بر عاجه هدف خدا

منچاری پنیہ

بر گهواره - بر آنچه هندق نهاده
میتواند مادر بجهات مکلو مدن به - و تا تو
المکلو - غرق پیده ملطف - مث اینو لئوسن
پی سریس سور فائنا سوسن داخ کشغرا
نهانی ی دمه رعهد نکار دهن سریه نشق
نکروم دحالکن اف - مصلحته باگر میسین
پیانای -

خواسته می‌شوند
 اخراج این‌جاویل - اتفاق اخوی ملتون
 سوروفکن تل - افیل سرنا سودره است
 بدی بر لوه لامگی روسکس لاو رتوان
 مرگه که متروج کیا شدند
 بول منیرناک منسودل بچ ستری است
 برد کاخ - اخراج این‌جاکو-ساج مله
 ندن برسریونه - کمبلن تکله آبایت گدین
 برد پنهان اخراج سده برستوره اول بر کله

نهیجوره، تو گکه اه نهان سبوق رمشوره
دال بر فکر پشوا ساو دهن لان هدق
نهان گن خبرات گانین.

گویا کلکت مذکور دن بیرون آمد
فضل مدی - از نوع مذکور میگردند. گلکلک مذکور
گویا همچو شمعی دان این دهان میگذرد.
دست داش کردن این گلکلک در دهان
آشیانه دارای خواص خوبی دارد.

رسانی و مذاق از هر سایه ای، گشته و در بار
فرماد و ب شهرشوییه ملت گذشت سروش
سچوچ - رهاگیک - تورخ اگر همان
برگزید - سایه مناده دادن - گوازه سای
این و گویند اهل رترنج - داد من است
اعور روزا - کنه محبیل - لاگون.

مذکوره لار قیاندیق گپتو، مردک
بربک دفعه سیاری اختیله شهارو،
پلکانیل دلار بسر.

دولی اسلام: ای علیٰ! تورخ فرمودن
تچ لورخ! دنوار نمی، بتماد مکھوی و هیلان
متاکن ای علیٰ! تورخ فرمودن سوئدل تچ
منیر الکن تر، عاذن کند! تورخیخ غای
غایک - لوهه و پنهان پادشاه دهلان.

سنه سالیں، کر جان اونچ سختن ملک
عولیٰ حاڑوہ۔ لئے گند «سوپینیں»، الائو
تھی سولیں سوڑہ میانگی تندوق و سافریہ
یہ بھاریں سٹبلیفرو یووم لاگی رخڑھے
سدھے ہواں ای میانگی دیف، بولہ کدی
لوہہ ناتی تدقیق دا، لوہب ایت زرضالہ
تھی رنگ کنگھی جیتا، شفوردہ سندھابیں
ماز ای اکن بلار دالسیں دوا یئکھے عازی
لا گر۔

بگو کنکا سلکر، کابه کند اندنا
یهیا آین نونهه دامن کسبنورا سکفت
کرفت اندنا ساله رنه دندم هدف بر جستا
ملت ملن لگند.

کنگدا یه مسلم بایت اونها اکن بلابر
کنگری همپلهه متغوره لاؤن جورا. هرمه

کیز مریکات بون تکلی سامه اینه است
بینده باقی زنگه عن او سوال بیرون گفوان
گلگو طوفان خودی سنجوب حکوم هدفی
هانی من ایت.

سلی این نسیبین لورچ مکن، بونخ دان
 بندی این سودا زامارا. گالو سودی سانی
 سودا هندق عبلوا عونی گروه سانی.
 بندی او بینی.
 غل آله ساهر بوله سام سانی.
 مرته در خد گروه سانی عولی سانی دنور
 گکول در خد عونان این تانی خد فیگران سانی
 سرمه با سر جمله عونی بیس سولا کرگان
 سده شتو ماهم «حل نی جادی. اونو سب
 انت سانی و گرکه دوست ایکوکه سانی عون
 پاچک جگک پینک دلام عونان اینه کیت
 پنگلیر سانی بدمانی.

سایی طنز اف مقصود نه. تاکه اف
کون هکومن منصب چلکو : گنوری سای
کون دهقان

نهجه: اب بول دیگر گلن مانع
گردن که این است و هر چون دستاگن
نمی‌جویی امن تر نموده بیرون از یعنی...
سودگردی متعجب نموده باشی

گواہن هیووف بر سو گریا دان منداه
براف لورم انگ للاکی دان فرمونان.

دالهال نی ار منوچه ملکن نو توچ
مسن ات دو هر کی ملین دلوں گایو
آندیشی زانه سرت پیکر گزی هری
اگر کله ت ده هنخ، هم ات ای مباری.
ار نهخ، گاو یا گرخه هدوان و گلکون دان
هدوونکن اکن، نمر ات ای ایله
هدنکن سوی ار ای بر اکت.

توی دن لاگر گله سویه دن دن
بیدق بر کات اندستکور میباورند
من است ای روانی دان دانون گاو
ندستکان اگون ای میروجتکور گاه
دوچن گران مد و اسان هنگ دیان
گلایو برت به نمه خوده بلم شل
میچوچن دان سویه به خوده گان بنین
برخان، بخ کنم دلکلیخ نمه است به هروم
برخه داره دانی هروان گوت هارس ب

دیگر سرمهت اینی زراس رهوج و دی
گند و اولو قشودا چایکه دان برعش اینت.
ده دام است غولی دان نهاده بیموده راس
لاکامن دیایلکن اوله ابر سوتی دان اونگکس
سرمهت و بر سایمهه و راکب بر کسونگ هون
چاله بروند بیرون.

انی لوونگون دکھلا تیدور سر بکلست
خانلو یعنی دان آگس دان عنبر کن جوا
متوهون سخت نندل دهالم چینی
خ فرمی.

لئانی اف اے نا تو اقسام سائی اے اخیر
بوجہ اتو ماحرو بیکن۔ یہ کچھ درجہ بولو
اف فضل سائی سنسی دے اور اپنی اک
بوجی ۲ سائی ماحرو سلامنکن سویں سائی
بچلی لور پھنگ رکون جھوب بیکر ان بالک
سال دیز سو۔ فری دھونو سے۔ سکرانچ
بدری شہری کھنڈر۔

دھونو لوڑھ سواد بیجہ، ٹھن دن
تینگل سب روٹھو چن، لوڑھ، کاکی
ستاروڑ کن والئی کر ان، افراد گلہ
پرانی ھلک مان سب ٹھرمو۔ سلماں
کوکھوڈو سخ لیخ، ملکن دن، سکن
میہم سواد، عربانے دار و خرگشہ عور
دندن فرہ کر رخ۔

تالیف - مکرخ دهلی سو ۱ دلخواه هزار
رسانی سلطنتی - مکرخ دهلی سلطنتی - مکرخ دهلی سلطنتی هر روز
مکرخ دهلی سلطنتی هر روز - مکرخ دهلی سلطنتی هر روز
مکرخ دهلی سلطنتی هر روز - مکرخ دهلی سلطنتی هر روز

سیاف (خ) ابیل ندوی سام دی - روف
پترک جوز اکن جادی عد درسون

برینچه ایز ملت عوی مخترک
گزندم لور خسودا بت کزان اف خ
کاگن ایت بیز بلات توئن خداگوس
له ملکوکن گندق. عوی بدو بیز
ره بیزبر-مهن خانگی ورن سکرخه ای
ره بیزق کدام هرن یلک گلایا. سمه
نهندی براس، رومتگان الامع، هربیما
از گلگان هاش ماره؛

دولت مندیخ کند ایران پنج چونه ملیه
پنج سوکلن. بیزول گلت وورشودا ایت
بوا آیینه سده نوا، پانچ سوکلن دالم ایت
پیشه هیروه قوهنه سفرت مولک هنر.

تہست

جوافن کفت هیدوف ملايو

اوله اسحاق بن حاج محمد

(1) کولین

سودارا ۲۱ ملیهه بوكو « هیدوف ملايو »

سای برنان سودارا ۲۱ ملیهه بوكو ایت ملکان فرالامو هول یاکت تیک رعکیه سنه

سواه دان نیلن هیله امقة قوله مواد . سودارا ۲۱ هاروس تدق بر او هایي مجلي بیوار بوكو

فرمکد ایع بکتوه مهال لاگیون بوكو ایت دالم بهاس المکرس انتانی عاکی نام ملايو . اکنون انتو هاروق فرهانین اورغ ۲

ملايو . بهکن دالم کات فند مولوان بوكو ایت سیسن دسوسون خاص انتو هایده اورغ ۲ ملايو .

سودارا ۲۱ بع تیکل کستغ ۲ دوسون ۲ دان جاو

دان اکام . تدق ملرقی بهاس المکرس . اوله کران ایت

برکنه بوكو ایت دسوسون خاص باکی هایده اورغ ۲ ملايو . بهارسی ملیسکن انتو سکقون کجیل اورغ ۲ ملايو هامو

بهاس المکرس . اورغ ۲ این ایله فکاوی ۲ کاجان کرانی ۲

اورغ ۲ پدره که دان میرکل بع هیدوف مریکت شیش

برکنوع کفت نیشن قلوه دان فه جریه سودارا ۲۱ سکین برانتیوا دالس فرداهن سخون دهولو .

موجز « بوكو هیدوف ملايو » ایت تله دزینکن

دالم بهاس المکرس ! دان موجز بوكو ایت تله دیوال دهن

مرکت بع هول ! جکالو بوكو ایت تله دزینکن دالم بهاس

ملايو هلت هاروسله سودارا ۲۱ تله مجلي بوكو ایت دان نیچان ک . وطن ۲ .

له سفاروه درد ایسین « فراسوچ گیبر ۲ ند بوكو

ایت ایله هر کان دهن اور ملايو فربی سهاج . بوكن ملبوتو

فرکرفن کھسان سلوه نانه ملايو . جاوه سکالی بوكان دهن

دکناکن بھوا بوكو ایت دهن تدق سلاح انتو هوشهاچ متیوب

دهن چارا بع هر دست هندق میسی سولا فراسان . بیریکنی ۲ .

برفربی هان بر سلاهوره بر کلتن هان بر ترکانو .

تمیب یاکت کیا هکن سودارا ۲۱ ملحق میاج بوكو ایت

جکالو سودارا ۲۱ نهه نیاجن ملت هاروسله سودارا ۲۱ تله ترکلر
دان تر هفاوو او نصغاره فرکرفن ملايو بهدیق هنر - تر هفاوو
اوله فراسان کھسان بع سمیه دان تدق سیمه .
دردغ کولین لائی بوكو « هیدوف ملايو » ایت
منجا نو مکن مژو . اور ملايو دان منجر کن نام یاکه کھالوں
بودی هکرکنی دان کھاروں سوقن ستون هسا هلالو . کولیه
بوكو ایت هکرس کن نیک اور ملايو . دوا اورخ للاکنی دان
شورغ فرمونان . مریکت سدغ دودق دنی سواه سوعلی^۱
(انتو تانکت) ملادف ، تالم بداری سی هوان .^۲ تدقن مریکت
سدغ برسوکریا ! کادان کدروا لاکنی ایت دودق (ایله دنی)
تردده کھلا لوشن هلکن تدقن هلکن دهاری هاریکت این اداله
فریوان بع یادب تراستیوا افیل اد فرمونان برسام ۲ دعنی
مریکت ! سکون من سوسه هندق هماکن گرت ایت سلامین
دردغ سخونکن کرنداهی سوقن ستون هسا ملايو بع دوستا
دان بدلاراون دعنی کھالوں بودی هکرنی هسا ملايو بع
ترفسوی میلا . بدلر دان بدلاراگام اسلاما

فرطوان بع ترا غر کولیه دعن بوكو ایت سدغ متجمیع
کفت بدلر افرتو یعن کھسان ملايو برسانو (انکسر) شورغ
دردغ لاکنی ایت جوگ سدغ متجمیع کفت بدلر ایت نیاهی
بوكن دعنی جاری تدقیون بیکن دغی . بع بھر کوف دان
کادان ملاکع کفت بدلر ایت !
این جوک مایکن هسا ملايو کران (انوران مضرماتی
بدلر بوكله بکیت تانی هندفله بر دیری دان دعن ترقبه .
ستع کیبران ۲ ملايو بع غر کولیه دعن بوكو ایت تدقه
قاچ دسیونکن اک ۲ ملینکن جت سودارا ۲۱ فر کی ککدی ۲

دان هاروس له لفک درد بع دکتووی اوله کیا شکن اور خ
ملاوو کو لوش پسر قلاچران به سکارخ این بر هر ۲۰ مارا که دافن
مدل بل منته بع تر کسکو داله فرگون که کسان ملايوه . راه که
اور خن، ملايان، اين؟ اور خن سیلوون که اتون خون اور خ تر کي؟
پکساخون فساج ۳، هد، وف ملاوو "فاتحه ملويچن خون یمکانه
که دان گران او سما دان فرهاتین بدأیت فرماده که
فرگون که کسان ملايوه .

دان فریبید اهل فرشتوان ۲ دان کشتوان ۴ ملابی
کالای یهکدعا و دکوالا ملصر قیوسون بوقو این موکالی کشتوان
ملابی سفاهو دان دالم فریبید اهل یهکتیک دانشتوان ۱۴۰۰
دیسفاورا دی منخادی شیا و سما فریبید اهل ایت هدکتر آنی
اوله اسریوه تکو اسپیل هکلار، ساو فر کارا پیع منی
دیسونکن دینیتی بر کنان دلن فر کوگون ۲ کېشان - ۳ لوم غرغ
دمولو (سباگی نه هکن فرباچان) «ملابان» (باکال سلطان) دان
دان فرمز ۲ ملابی تیدیق مجری گالاشن، ساچو، سکالو، گوفن
تکه فر کرگون ۲ - فرشتوان دان کشتوان ۲ - کشمن ملابی
۴. ماس ایت اوی قوقو تجووان فر کوگون ۲ ایت، اهوا مهارول سق
مانی خسا، ملا، ناتها، اکام دان عاده استخداهه ایز.

اور علی ۲ ملاوی پھٹے براؤسها دار برقہ شہ خدا مان
ایت ایا ورناون ۲ کورو ۲ دان دودا ۲۱ بع اصحاب دری
کو توں رعیه سلالت دان وله دستاکن سوان اور علی ۲ بع
دلوار جانی کراچائی، راج ۲ دان فسرو ۳ لایو بونکن
سماج تدقیق محترمی کالحقن اف ۲ بیکن اد کتر ان ۲ بع بوئے
منحوکن ہوا مریکت مارا وہ شک دان جیبور و کند فکر فتن
ایت بر منصود اکن ہزار دان ملرنا تاکن گھرماسن ضرف
دان کدو دنکن بیکت ا

قد مات امیر بحر سمه دانوْ عن دادنوا فلپیا بوكیه
کنفع دانوْ بور از حسن بن محمد باسین دانوْ سینا دراج
کلشن دانوْ اور لکای منشی سلاخور هنکو عد الرحمن فرج
نهکم محمد تکری سیلیش راج فرق الزمان فرق داللاین؟
لا کی بع سکاری بر هیمنون گذاهه هکیمیه عاصیه جاوه درود
کنفع کر قلن کسان مالابو بوله جادی سانوره سین
منتر هیکت تدقی حامو چدور دان تدقی ما هو تجع هنکر قلن
کیهان ده ماس امت ایاله کرکان مریکت بدقی صادر اف بع
هزروں بر لانگو دالناعوره ه بحر کوته کمین دره ۱۹۵۷
تفقی قد ماس ایت - دالناعوره ۱۹۵۷ - بصره منه
ملحک رکه حسنه هنر دفعه سده داده هنری داده

انش

«عیدفود ملاپیو» در پرینکن اوله جاتن فر کارا ۲۴
ملاپان بوبان راگی فرا بکنن ملاپیو فریق آیهود. گند و هن
ایالله سوات اوله لکاچیو بع رخکاس راگی کرج ۲
کشسان ملایو». اهلی ۲ ساتن بع رخکشکنون دالم فر کارا ۲۵
ساته نرماسوق فر کارا ملاپان بوبان راگی فر تو بهن که همان
ملاپیو رسانو ایالله ۲۶ زین الماءیدن بن حاج عاصی آیهود
(افروزی) بصلنا راجح فخر الزمان آیهود «مذکونین بن مکه
حجاج مهدار یعنی آیهود دان ۱۳ سليمان تنہ مدریوس یادیعه
مت حارو سله بوله جهادی اور ۱۴ ایله انسیها گین
در خداون پنهانه برا اوسما منیشکن بو کو این. بو کو ایند هیا می
اوله کسر بدهمایا سقطان فرق فر مکان بفرهنام بایت دالم
کنکت تند هویوان بدل فرسمه کن اوله بگذا کنک فر ساج ۲۰ بو کو
ایت. کنک تند هویوان این سالمه ایلوق دان او نمکران ایت
بیانه الیغا یاهیه متریسا ۲۷ اولا سن.

قد میکند ۳ مولایی مقاومه بخراست بیداری اوله
شروع «ملادان» پدال کشکن با کسی سوراخ به گونه ملابس مع
نه تیکل همیز ۲۰ ناهون لسان دالم نامه ملادان این. تولیوس
ایت مقاومن عوایته فرقه دادن ملابس مستحچون نله مولایی
ترسمی داشتاهون ۱۹۳۴ پایت مادر فرسوداران صحابه فنا
ددیر یکن در هرات ۲ نهضه دسلوره مستحچون این. قتویس ایت
مقماکن جوک همها برایکو دهن فرتو عن فرسوداران صحابه
اینها ایت مت نله بردیری قوه فرساتوان ۲ دان کشتوان ۲
ملابس پهلوخوان له لوسر. فرسیدن هم بر ماکی قرساتوان ۲
دان کشتوان ۲ ملابس ایت نده داداکن دوا کانی دکوالا شفیر
دان کالی بکیکان نله داداکن دسیه افرا. پایت داشتاهون

مکتبہ ان ملتوں میں ایکی مشترکی بھی نہ کسی ملابو
ر کی ان دشمن فوج کی قدر کے نہ ملابو پت لئے تھا کہ دان بوار

اکستنافی ملکگر دانو^۲ عنون ایت بخواهون کهشان^۱
اداله سوات فریروان بخ بوکن بخ تمتن^۳. سوت پد مکن
ایت شاله بر لیپهون^۴ دان قوسین بخ بر لیپهون^۵ ایت ره بها.
هخ نوام^۶ دول سعید^۷ نانیغ^۸ بهام اور گلکی^۹ سنتن^{۱۰} ایله فهلاون^{۱۱}
کهشان ملاجو^{۱۲} ش خرمہ دانو^{۱۳} عنون باوم لاکی^{۱۴} بیچی^{۱۵} کند
در جه فهلاون^{۱۶}. بوله جادی دانو^{۱۷} عنون ستیری^{۱۸} مابه^{۱۹} ملاودان
سیلو هزیسا سیون^{۲۰} پد مکن ایت. می بلوم لاکی^{۲۱} منهونه
میدان فهراون^{۲۲} کران^{۲۳} نه فناهادن^{۲۴} حق^{۲۵}، هایده^{۲۶} کھرماتن^{۲۷} دان
کیلیان پک^{۲۸} ملاجو^{۲۹} بخ جوان^{۳۰} دش سنجات^{۳۱} نه اولن^{۳۲} ملاجو^{۳۳}
دان کوچیجن^{۳۴} اکام^{۳۵} بخ دلکن اوله^{۳۶} بخ ایلابو^{۳۷}
اور خرامی ملاجو^{۳۸} دان رعیه^{۳۹} جلات^{۴۰} دالم^{۴۱} مستنوجون^{۴۲} تانه
ملاجو^{۴۳} این^{۴۴} میمع^{۴۵} میستکن^{۴۶} کفر^{۴۷} جان^{۴۸} دان مارو^{۴۹} عارفون^{۵۰} بخسر^{۵۱} کند
بهر خرمہ دانو^{۵۲} عنون سا^{۵۳} کی^{۵۴} شورع^{۵۵} فیضین^{۵۶} بخارون^{۵۷} فهداون^{۵۸}
بیغ^{۵۹} بانق^{۶۰} نه ایل^{۶۱} دان جاو^{۶۲} فیض^{۶۳} اخن^{۶۴} تقدی^{۶۵} چو^{۶۶} کوف^{۶۷} ماسو^{۶۸} دلن^{۶۹}
بر لایکی^{۷۰} دوکان^{۷۱} دان بخ^{۷۲} بر اصل^{۷۳} در^{۷۴} سوت^{۷۵} کلوارک^{۷۶} بخ
تر شیوه^{۷۷} دال^{۷۸} روابه^{۷۹} کیفان^{۸۰} ملاجو^{۸۱} کجیل^{۸۲} دنه^{۸۳} ملاجو^{۸۴}
اکستنافی ملک^{۸۵} هاری^{۸۶} این^{۸۷} جن^{۸۸} دان^{۸۹} سارکی^{۹۰} افخخور^{۹۱} کیشان^{۹۲}
بلوم لاکی^{۹۳} نزع^{۹۴} اتو^{۹۵} پایو^{۹۶} ده^{۹۷} کون^{۹۸} دان^{۹۹} اف^{۱۰۰} بخ^{۱۰۱} ته^{۱۰۲} کن^{۱۰۳}
منرسی^{۱۰۴} سوت^{۱۰۵} خبر^{۱۰۶} دان^{۱۰۷} دالم^{۱۰۸} اوچافن^{۱۰۹} بنا^{۱۱۰} سفیه^{۱۱۱} دان^{۱۱۲} بخ^{۱۱۳}
جلس^{۱۱۴}.

«نکبر»^{۱۱۵} بلوم^{۱۱۶} بخ^{۱۱۷} پای^{۱۱۸} ونجان^{۱۱۹} بخ^{۱۲۰} انتو^{۱۲۱}
منهاد^{۱۲۲} پکن^{۱۲۳} سوت^{۱۲۴} بخ^{۱۲۵} ستر^{۱۲۶} انتو^{۱۲۷} ری^{۱۲۸} کیانهافن^{۱۲۹} کند
پکن^{۱۳۰} ملاجو^{۱۳۱} بخ^{۱۳۲} نه^{۱۳۳} ملاجو^{۱۳۴} این^{۱۳۵} بوکن^{۱۳۶} تلوق^{۱۳۷} ججامان^{۱۳۸}
کر^{۱۳۹} جان^{۱۴۰} دان^{۱۴۱} بوکن^{۱۴۲} فول^{۱۴۳} بر^{۱۴۴} ناخ^{۱۴۵} ده^{۱۴۶} که^{۱۴۷} کران^{۱۴۸}
ادان^{۱۴۹} فکا^{۱۵۰} املکری^{۱۵۱} دن^{۱۵۲} دان^{۱۵۳} ملاجو^{۱۵۴} این^{۱۵۵} هایله^{۱۵۶} انتو^{۱۵۷} غیری^{۱۵۸}
تصیحه^{۱۵۹} بخ^{۱۶۰} دن^{۱۶۱} (بوکن^{۱۶۲})^{۱۶۳} مسني^{۱۶۴} دن^{۱۶۵} دان^{۱۶۶} بوکن^{۱۶۷} دن^{۱۶۸}
اوله^{۱۶۹} راج^{۱۷۰} ملاجو^{۱۷۱} برسوت^{۱۷۲} دن^{۱۷۳} اور^{۱۷۴} بسر^{۱۷۵}. کلکر^{۱۷۶} وان^{۱۷۷}
سفرت^{۱۷۸} این^{۱۷۹} تکله^{۱۸۰} کی^{۱۸۱} غاری^{۱۸۲} کهشان^{۱۸۳} ملاجو^{۱۸۴} ماری^{۱۸۵} دیری^{۱۸۶}
در^{۱۸۷} فر^{۱۸۸} بوکن^{۱۸۹} کی^{۱۹۰} ملاجو^{۱۹۱} برسوت^{۱۹۲}.

فارتی^{۱۹۳} کیهان^{۱۹۴} ملاجو^{۱۹۵} بدیق^{۱۹۶} مفتری^{۱۹۷} دان^{۱۹۸} سکار^{۱۹۹}
بلوم^{۲۰۰} قلم^{۲۰۱} کاف^{۲۰۲} «نکسر»^{۲۰۳} تیدیق^{۲۰۴} بزانی^{۲۰۵} اتو^{۲۰۶} بخ^{۲۰۷} تیدیق^{۲۰۸} ماهو^{۲۰۹}
بر^{۲۱۰} تو^{۲۱۱} شورع^{۲۱۲} غیری^{۲۱۳} سوکو^{۲۱۴} کند^{۲۱۵} فرج^{۲۱۶} ایل^{۲۱۷} اند^{۲۱۸} تو^{۲۱۹} سار^{۲۲۰} دیک^{۲۲۱}?
دان رعیه^{۲۲۲} جلات^{۲۲۳} تراست^{۲۲۴} بخته^{۲۲۵} چل^{۲۲۶} تیدیق^{۲۲۷} دافه^{۲۲۸} ملیه^{۲۲۹}
بیکسان^{۲۳۰} حک^{۲۳۱} کار^{۲۳۲} راج^{۲۳۳} ملاجو^{۲۳۴} ایت^{۲۳۵} کلک^{۲۳۶} بخت^{۲۳۷} بیاس^{۲۳۸}
کر^{۲۳۹} و دکن^{۲۴۰} بر^{۲۴۱} نکست^{۲۴۲} اکن^{۲۴۳} غیری^{۲۴۴} کون^{۲۴۵} دان^{۲۴۶} قایه^{۲۴۷} کند^{۲۴۸} رعیه^{۲۴۹}
ملاجو^{۲۵۰} سکیان^{۲۵۱} فرج^{۲۵۲} ایل^{۲۵۳} ایل^{۲۵۴} ملاجو^{۲۵۵} بخ^{۲۵۶} کی^{۲۵۷} کیشان^{۲۵۸}
پا^{۲۵۹} کی^{۲۶۰} اور^{۲۶۱} غرامی^{۲۶۲} ملاجو^{۲۶۳} «کستناف»^{۲۶۴} ایت^{۲۶۵} توله^{۲۶۶} بیاد^{۲۶۷} فایه^{۲۶۸}.

سور^{۲۶۹} ایت^{۲۷۰} ایل^{۲۷۱} تر^{۲۷۲} ملاجو^{۲۷۳} بر^{۲۷۴} تر^{۲۷۵} بخ^{۲۷۶} ایل^{۲۷۷}
دان^{۲۷۸} امارن^{۲۷۹} سوت^{۲۸۰} ایت^{۲۸۱} بخ^{۲۸۲} بر^{۲۸۳} بخ^{۲۸۴} بخ^{۲۸۵} ایل^{۲۸۶}
کلک^{۲۸۷} تانه^{۲۸۸} ایل^{۲۸۹} ایل^{۲۹۰} ایل^{۲۹۱} ایل^{۲۹۲} توله^{۲۹۳} منهاد^{۲۹۴} سوت^{۲۹۵}
فر^{۲۹۶} کار^{۲۹۷} بخ^{۲۹۸} دس^{۲۹۹} ایل^{۳۰۰} کن^{۳۰۱} دن^{۳۰۲} سکار^{۳۰۳} راج^{۳۰۴}
دان^{۳۰۵} ایل^{۳۰۶} سوت^{۳۰۷} ایل^{۳۰۸} کن^{۳۰۹} بخ^{۳۱۰} دن^{۳۱۱} دش^{۳۱۲} کش^{۳۱۳} ایل^{۳۱۴}
کن^{۳۱۵} فر^{۳۱۶} کر^{۳۱۷} کن^{۳۱۸} کن^{۳۱۹} کن^{۳۲۰} کن^{۳۲۱} کن^{۳۲۲} کن^{۳۲۳} کن^{۳۲۴} کن^{۳۲۵}
کن^{۳۲۶} کن^{۳۲۷} کن^{۳۲۸} کن^{۳۲۹} کن^{۳۳۰} کن^{۳۳۱} کن^{۳۳۲} کن^{۳۳۳} کن^{۳۳۴} کن^{۳۳۵} کن^{۳۳۶}
کن^{۳۳۷} کن^{۳۳۸} کن^{۳۳۹} کن^{۳۴۰} کن^{۳۴۱} کن^{۳۴۲} کن^{۳۴۳} کن^{۳۴۴} کن^{۳۴۵} کن^{۳۴۶} کن^{۳۴۷}
کن^{۳۴۸} کن^{۳۴۹} کن^{۳۵۰} کن^{۳۵۱} کن^{۳۵۲} کن^{۳۵۳} کن^{۳۵۴} کن^{۳۵۵} کن^{۳۵۶} کن^{۳۵۷} کن^{۳۵۸}
کن^{۳۵۹} کن^{۳۶۰} کن^{۳۶۱} کن^{۳۶۲} کن^{۳۶۳} کن^{۳۶۴} کن^{۳۶۵} کن^{۳۶۶} کن^{۳۶۷} کن^{۳۶۸} کن^{۳۶۹}
کن^{۳۷۰} کن^{۳۷۱} کن^{۳۷۲} کن^{۳۷۳} کن^{۳۷۴} کن^{۳۷۵} کن^{۳۷۶} کن^{۳۷۷} کن^{۳۷۸} کن^{۳۷۹} کن^{۳۸۰}
کن^{۳۸۱} کن^{۳۸۲} کن^{۳۸۳} کن^{۳۸۴} کن^{۳۸۵} کن^{۳۸۶} کن^{۳۸۷} کن^{۳۸۸} کن^{۳۸۹} کن^{۳۸۱۰} کن^{۳۸۱۱} کن^{۳۸۱۲}
کن^{۳۸۱۳} کن^{۳۸۱۴} کن^{۳۸۱۵} کن^{۳۸۱۶} کن^{۳۸۱۷} کن^{۳۸۱۸} کن^{۳۸۱۹} کن^{۳۸۲۰} کن^{۳۸۲۱} کن^{۳۸۲۲} کن^{۳۸۲۳}
کن^{۳۸۲۴} کن^{۳۸۲۵} کن^{۳۸۲۶} کن^{۳۸۲۷} کن^{۳۸۲۸} کن^{۳۸۲۹} کن^{۳۸۲۱۰} کن^{۳۸۲۱۱} کن^{۳۸۲۱۲} کن^{۳۸۲۱۳}
کن^{۳۸۲۱۴} کن^{۳۸۲۱۵} کن^{۳۸۲۱۶} کن^{۳۸۲۱۷} کن^{۳۸۲۱۸} کن^{۳۸۲۱۹} کن^{۳۸۲۲۰} کن^{۳۸۲۲۱} کن^{۳۸۲۲۲} کن^{۳۸۲۲۳}
کن^{۳۸۲۲۴} کن^{۳۸۲۲۵} کن^{۳۸۲۲۶} کن^{۳۸۲۲۷} کن^{۳۸۲۲۸} کن^{۳۸۲۲۹} کن^{۳۸۲۳۰} کن^{۳۸۲۳۱} کن^{۳۸۲۳۲}
کن^{۳۸۲۳۳} کن^{۳۸۲۳۴} کن^{۳۸۲۳۵} کن^{۳۸۲۳۶} کن^{۳۸۲۳۷} کن^{۳۸۲۳۸} کن^{۳۸۲۳۹} کن^{۳۸۲۳۱۰} کن^{۳۸۲۳۱۱} کن^{۳۸۲۳۱۲}
کن^{۳۸۲۳۱۳} کن^{۳۸۲۳۱۴} کن^{۳۸۲۳۱۵} کن^{۳۸۲۳۱۶} کن^{۳۸۲۳۱۷} کن^{۳۸۲۳۱۸} کن^{۳۸۲۳۱۹} کن^{۳۸۲۳۲۰} کن^{۳۸۲۳۲۱} کن^{۳۸۲۳۲۲}
کن^{۳۸۲۳۲۳} کن^{۳۸۲۳۲۴} کن^{۳۸۲۳۲۵} کن^{۳۸۲۳۲۶} کن^{۳۸۲۳۲۷} کن^{۳۸۲۳۲۸} کن^{۳۸۲۳۲۹} کن^{۳۸۲۳۳۰} کن^{۳۸۲۳۳۱} کن^{۳۸۲۳۳۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳} کن^{۳۸۲۳۳۴} کن^{۳۸۲۳۳۵} کن^{۳۸۲۳۳۶} کن^{۳۸۲۳۳۷} کن^{۳۸۲۳۳۸} کن^{۳۸۲۳۳۹} کن^{۳۸۲۳۳۱۰} کن^{۳۸۲۳۳۱۱} کن^{۳۸۲۳۳۱۲}
کن^{۳۸۲۳۳۱۳} کن^{۳۸۲۳۳۱۴} کن^{۳۸۲۳۳۱۵} کن^{۳۸۲۳۳۱۶} کن^{۳۸۲۳۳۱۷} کن^{۳۸۲۳۳۱۸} کن^{۳۸۲۳۳۱۹} کن^{۳۸۲۳۳۲۰} کن^{۳۸۲۳۳۲۱} کن^{۳۸۲۳۳۲۲}
کن^{۳۸۲۳۳۲۳} کن^{۳۸۲۳۳۲۴} کن^{۳۸۲۳۳۲۵} کن^{۳۸۲۳۳۲۶} کن^{۳۸۲۳۳۲۷} کن^{۳۸۲۳۳۲۸} کن^{۳۸۲۳۳۲۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۱۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۱۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۱۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۱۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۱۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۱۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۱۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۱۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۱۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۱۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۲۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۱۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۱۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۱۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۲۱۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۱۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۱۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۱۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۱۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۱۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۱۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۲۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۲۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۲۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۲۲۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۲۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۲۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۲۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۲۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۲۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۲۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۳۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۳۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۳۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۲۳۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۳۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۳۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۳۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۳۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۳۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۳۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۴۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۴۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۴۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۲۴۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۴۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۴۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۴۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۴۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۴۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۴۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۵۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۵۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۵۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۲۵۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۵۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۵۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۵۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۵۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۵۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۵۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۶۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۶۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۶۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۲۶۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۶۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۶۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۶۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۶۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۶۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۶۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۷۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۷۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۷۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۲۷۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۷۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۷۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۷۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۷۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۷۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۷۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۸۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۸۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۸۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۲۸۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۸۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۸۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۸۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۸۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۸۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۸۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۹۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۹۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۹۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۲۹۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۹۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۹۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۹۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۹۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۹۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۲۹۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۰۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۰۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۰۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۳۰۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۰۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۰۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۰۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۰۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۰۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۰۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۱۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۱۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۱۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۳۱۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۱۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۱۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۱۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۱۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۱۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۱۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۲۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۲۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۲۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۳۲۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۲۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۲۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۲۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۲۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۲۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۲۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۱۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۱۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۱۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۱۳} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۱۴} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۱۵} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۱۶} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۱۷} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۱۸} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۱۹} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۲۰} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۲۱} کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۲۲}
کن^{۳۸۲۳۳۳۳۳۲۳} کن^{۳۸۲}

سروان قوم ایبو

ایوهی نوان:

ماریله کیت دهاس بع کتبیع این بر ساتو قادو دان
بر ساتاکه موافقة سنای هیدوف، کیت دالام مشارکه بع پیکنی
چالنده کیت یلههک لآکی دهاس اکدراخ تسوته دان ماجوله
دهن سکل علم بع هرگز پایت بع سواهی دهن کیت سنای
مدعداهن بر جاله سلطمان.

سکارع چالنده کیت بر حس، دلکنی دان خیانه
ایکوننه ساکنی در من بخلوس سنای هیدوف کیت مردیکا
بواه کلک ستیک ماس.

چو باله فوک کیت لیبهه قوم ایبو دبله اندو رسایا دان
لآین ۲ نکری یهنه بر کماجوان بوله سنجالنکن یاکین دان
اماکه سب کیت دبله سین بر دیده دیری لآکی، ایوهی فرو
ستیکسکو با غولهه، ده هاری این کیت بر سام ۴ بر تو ماکن
هر بندیهن کهد انجیجه کیت دهاس اکدراخ.

مردیکا

ایبون بست حاج نوردن
فرماتخ تو، مهه
قاریه بونتر
فیرق

اسبع یهنه دهانکن دالم تانه ملايو این - مك بھر جره،
دا تو، عون ماسیع بلوم فانهه دکنر، فهلاون کھان، گاران
بع دیکن ابت ایانه فوجین یدر لیعن ۳، دان فوجین بع
بر آینهه ۴ ابت مریها، بیاکی ۵ چالنده هر دن، سکنکه دی
عون ایت سرت دهراو بع تورن درغ کیان، سکنکه دی
ساکنی ایمیعن دان هرماتیله علوم شنقاوان دان فعالمن
فرسان دان بو اهمیکران ۶ چالنده دحرمانی توبه بر آن ۷

(برسمو غ)

گران تھواهان سوده سملی؟ کران، چنناهان "سوده ترجانی"
کیجادن بع دیمکن اینه بع دیمکن اوله فوچی کیبری دری
ھسلا بولوگران سکنکون نشی کادان هر دان گھسواران
تانه ملايو این اکن فوله سفرت دان، بکال، تقو، سوکنکه برسنی
حق دان قاچه بھسلا بولوگران ترکاول دان ووده - لامه تر فلیهارا.
اکن بع مشن دنوجه اوله بھسلا بولوگران ایاله حق دان
کوئاس محنت نکرین، حق تھواه اوون ۸ - حق متدریکن
نکری، حق پیدایاکن فریکا والن نکری، حق بیستو ۹ دام
فلهیزان، دامز ایکونونی، حق مونل اوتمنیا سعیده کراجان
نکرین، حق بروجیع دهن نکری فوار، دهن فندیق: بھا
ملابو منیتی برجواخ انتو منجاوی کمربیکان: کمربیکان بع
اکن ترجانی کران تھوان کراجان، بھیتیش ترها دفت تانه
ملابو این سوده تریا، پایت اکن منومی نکری این دھن بارع ۱۰
سکارع فون کاپن روزکو ۱۱ بندا ۱۲ دالم تین دالابران ۱۳ لآکی
سوده باری دعا سوکن کیانه ملايو این دان هرگز بارع ۱۴ ایت
سدغ برا سور ۱۵ موره مستارا ایت هرگز کنه دان بیجه
تفه مواسکن هانی.

الناس بیک افظة تاھون لآکی بولنه دھارنکن
کادان گھسواران تانه ملايو این اکن بر باليق سفرت کادان
دالسماھون ۱۶ کیتیک مان برس بی هرگز دوا فوله لیم سین
ستکن، تور دوا سین سیچی ۱۷، گولا فابر سفوله سین سکانی
گرور ۱۸ سکوله دان کرانی ۱۹ دان فھولو ۲۰ سرت کتووا ۲۱ کھفع
دافتھر نھوپای متور کار انت اوستن، سکیران اکن دانع سولا
یاکادان بع سفرت ایت اداکه "فکری" اکن برسنیتی برجواخ
نیو، اکنی تانه ملايو بع بر ساتو ۲۲ هھک اختر ناعون این
چکالو رووندیه ۲۳ دالسماھ سلطان ۲۴ ملايو دلن فیض بع بر کواس
بر پیش دان دھیغ فیض "فکری" تیاد هنر فرقه فرسانیان بع
مواسکن هانی مک فکری دان فیضینین بھر جرمہ داون ۲۵ عن
هاروسله تیاد اکن مذاقه سوکوون لآکی درقد او غلامی ملايو
وکچو یالنکن "فکری" متلکن تھوان ۲۶ بع بتر، مفهیه سکون
دان منومی کھندی ۲۷ کولونی بھا ملايو بع منتهی فرقا بیاھن
بع فرمتتو بع تر ماسوق دالام کولونی این فشتہ ۲۸ ملايو دلوار
نکری - دصر، دھیزان داده دان قودا ۲۹ صائب کیبری دالم
نکری این.

دان سکیران رووندیه ۳۰ بع سکارع ماسیه دنو سکن
دالسماھ سلطان ۳۱ دلن فیض، بع بر کواس دان "فکری" ایت
بر جای مواسکن هانی سوا فیض - تر ماسوق کولونی بنس ۳۲

*Sebenarnya artikel ini bersambung pada keluaran seterusnya, tetapi sambungan tersebut tidak dijumpai.

Isbak Hj. Mubammad ketika menjadi magistret Kelas III di Kuala Lumpur pada tahun 1934.

Ihsan Arkib Negara.

Ishak Hj. Muhammad dalam tahun 1934.

Ihsan Arkib Negara.

Duduk dari kiri ke kanan: Tuan Khalid Shyldrik (seorang pejuang ugama Islam di England); Puan Azizah Tunku Ismail dengan anak angkatnya Tunku Isway; Encik Khalid Simpson. Berdiri dari kiri ke kanan: Allabyarham Tunku Ismail bin Tunku Laksamana Md. Yassin, Negeri Sembilan; Allabyarham Encik Ma'aruf bin Hj. Zakaria, N.S.; Allabyarham Capt. Nor Md. Hasbim, Pulau Pinang (datuk kepada Brigadier Zain Hasbim dan Justice Harun Hasbim); Encik Mubammad Yusuf bin Ahmad; Ishak Hj. Mubammad (semasa ia menjadi magistret di Kuala Lumpur).

Ihsan Tuan Mubammad Yusuf bin Ahmad

Isbak Hj. Mubammad (di sebelah kanan) bersama-sama dengan saudara sulungnya, Allabyarham Abdul Hamid Hj. Mubammad (di tengah) dan Ibrabim Yaakub (di sebelah kiri). Gambar ini diambil pada tahun 1940 ketika Isbak berumur 31 tahun.

Isbak Hj. Muhammad bersama Ibrahim Yaakub.

Sebahagian daripada pengurus besar Parti Kebangsaan Melayu Malaya. Yang duduk dari kiri ke kanan: Zulkifli Ownie, Setiausaha Agung; Isbak bin Haji Mubammad, Ketua Pengarang Pelita Malaya dan Sulub Malaya; Doktor Burhanuddin al-Helmy, Naib-Yang Dipertua. Yang berdiri dari kiri ke kanan: Mubammad Tab, Penolong Penyimpan Wang; Dabari Ali, Penolong Setiausaha; Ahmad Boestamam, Ketua Satu A.P.I., dan Jalaluddin Hamzah, Ketua Penerangan.

*Majalah Sulub Malaya, 1946.
Ibsan Dewan Babasa dan Pustaka.*

Isbak Haji Muhammad dalam tahun 1946.

*Majalah KRIS, 1946, Ihsan Dewan
Babasa dan Pustaka.*

Isbak Haji Muhammad dalam tahun 1976.

Seba
dari
Kets
Naib
Peng
Satu

